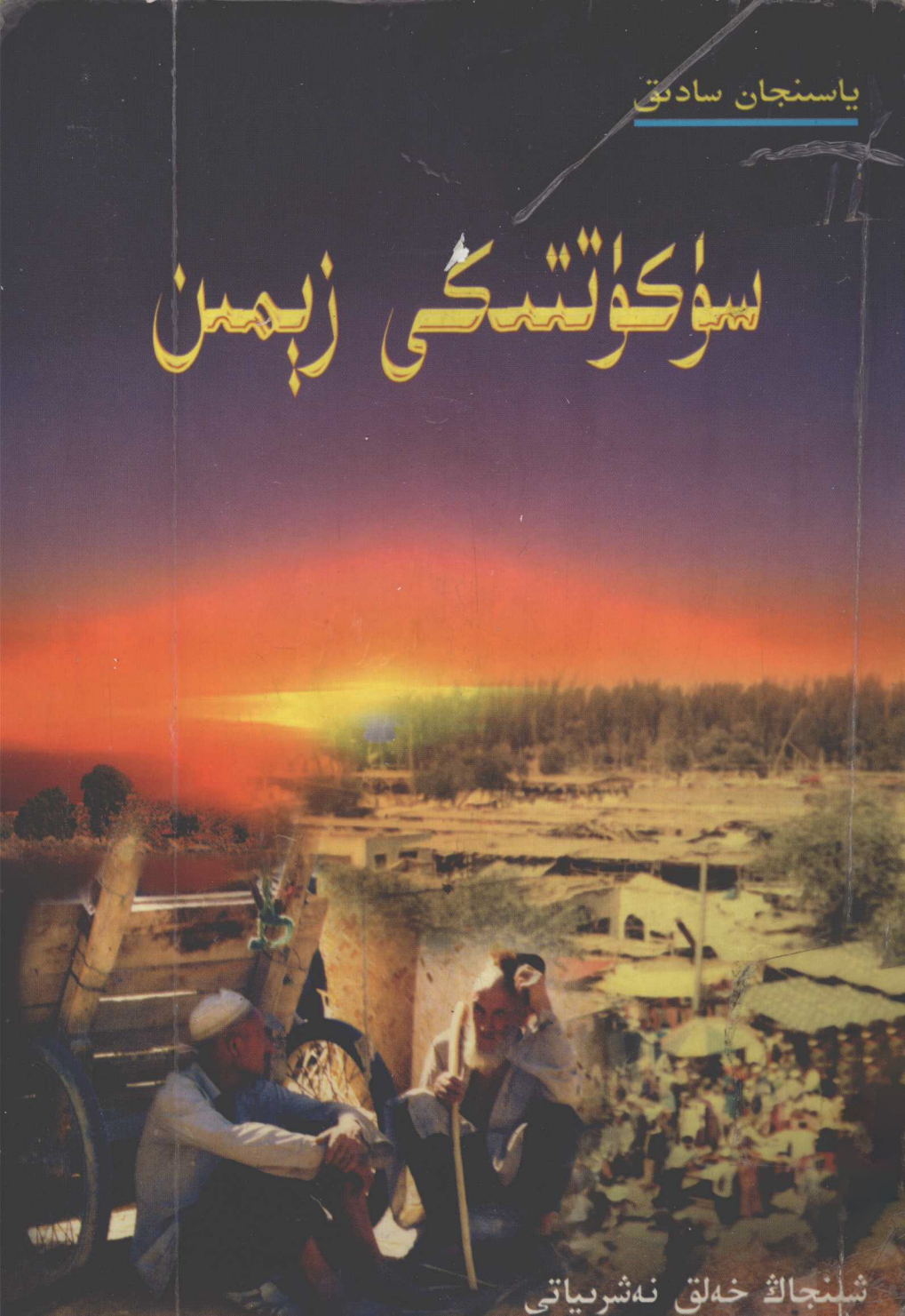
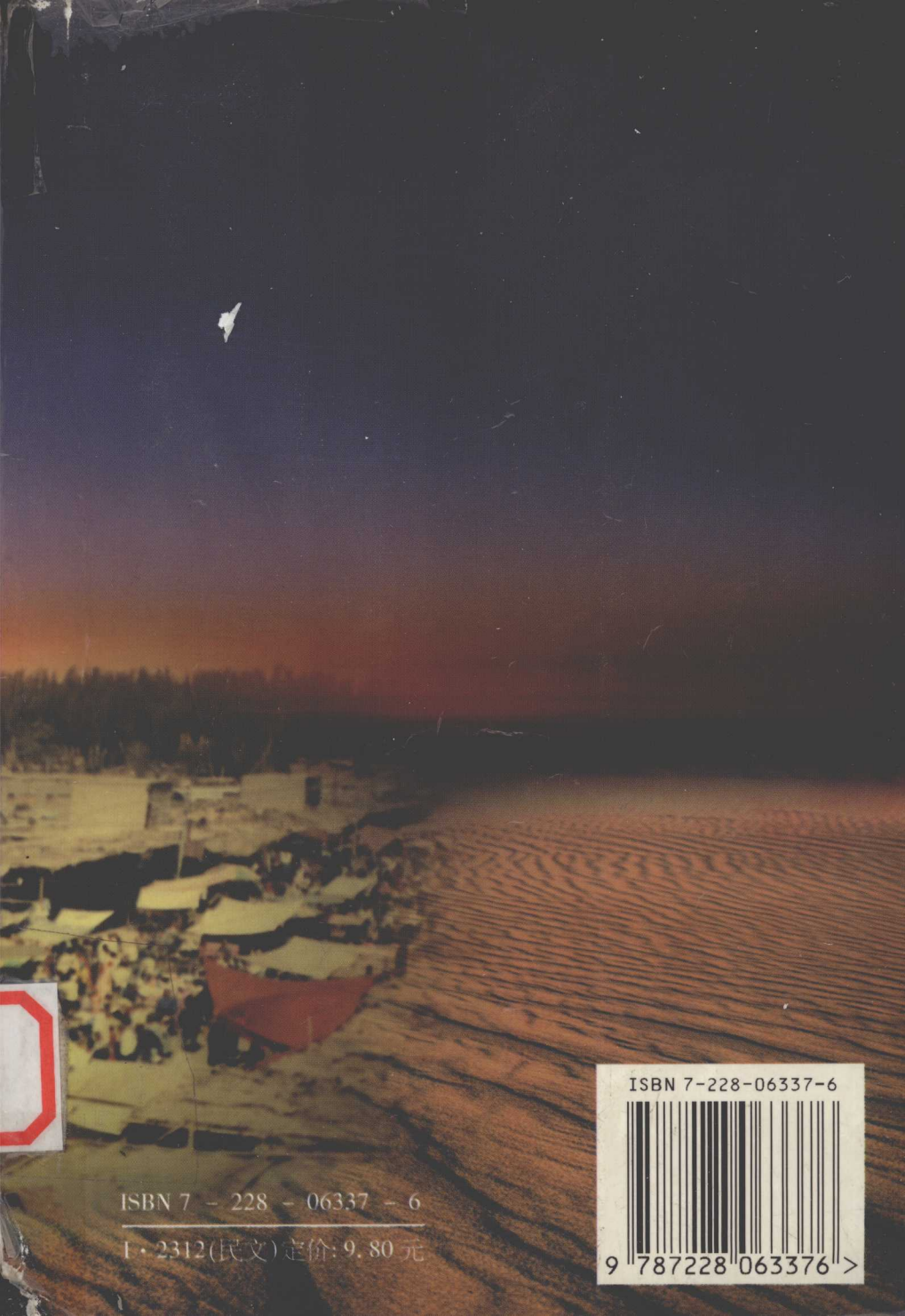
ياسىنجان سادىق

سۇلكۇلتتىكى زېمىن

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 7 - 228 - 06337 - 6
I·2312(民文)定价:9.80元

ISBN 7-228-06337-6

9 787228 063376 >

图书在版编目(CIP)数据

沉默的大地/亚森江著。—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.12
ISBN7—228—06337—6/I.2312

1.沉... Ⅱ.亚... Ⅲ.中篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2000)第87851号

责任编辑:吉利力.穆罕默德
封面设计:加吾兰.吉利力
责任校对:阿斯亚.艾合买提

沉默的大地(维吾尔文)

(中篇小说)

亚森江.沙地克著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001)
新疆新华书店发行
自治区党委印刷厂印刷
850×1168毫米 1/32开本 9.5 印张
2001年6月第1版 2001年6月第1次印刷
印数:1—4,000

ISBN7—228—06337—6/I·2312
定价:9.80元

مەسئۇل مۇھەررىرى : جېلىل مۇھەممەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : جەۋلان جېلىل
مەسئۇل كوررېكتورى : ئاسىيە ئەخمەت

سۈكۈتتىكى زېمىن

(پوۋېست ، ھېكايىلەر)
ياسىنجان سادىق

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 مىللىمېتىر 32/1
باسما تاۋىقى : 9.5
2001 ـ يىل 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2001 ـ يىل 6 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 1 — 4,000
ISBN7—228—06337—6/I • 2312
باھاسى : 9.80 يۈەن

مۇھەررىدىن

ياسىنجان سادىق 1966 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۇنى يەكەن ناھىيىسىدە ئىشچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1983 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، شىنجاڭ سۇ ئېلېكتر تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپىنىڭ سۇ باشقۇرۇش كەسپىدە ئوقۇغان. 1990 ـ يىلىدىن 1993 ـ يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي مائارىپ بويىچە تىل ـ ئەدەبىيات كەسپىدە ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىپ مەخسۇس كۇرسنى پۈتتۈرگەن. ھازىر يەكەن دەريا باشقارمىسىدا خىزمەت قىلىۋاتىدۇ.

ياسىنجان سادىق 1988 ـ يىلى «يەكەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «ئاددىي ـ ساددا باشلىق» ناملىق ھېكايىسى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرغىچە ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا پوۋېست، ھېكايە ۋە نەسىرلىرى ئېلان قىلىنىپ كەلدى. 1996 ـ يىلى «قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى» تەرىپىدىن «يۇرىكىم يىغلايدۇ» ناملىق پوۋېست، ھېكايە، نەسىرلەر توپلىمى، 1997 ـ يىلى «ئاتەش قەلب»، «ساخاۋەتلىك زېمىن» (باشقىلار بىلەن بىللە) ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتى نەشر قىلىندى. 1998 ـ يىلى «مىللەتلەر نەشرىياتى» تەرىپىدىن «ئاي مۆككەن كېچە» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى نەشر قىلىندى. «قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى» غا «داۋان» ناملىق رومانىنى، «شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى» غا

«جانانغا يېزىلغان خەتلەر» ناملىق پوۋېستلار توپلىمىنى نەشر قىلىشقا تاپشۇردى.

ياسىنجان سادىق ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. قەشقەر ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى. ئۇ ھازىر «باھاردا تۆكۈلگەن ياپراق» ناملىق رومانى ئۈستىدە ئىشلىمەكتە.

مۇندەرىجە

قۇرۇپ كەتكەن دەريا (پوۋېست) 1
چىلان تۇپراق 91
باھار ھامان ئىللىق 113
يا ئۇچارمەن، يا چۈشەرمەن 122
سۆگەل 130
داۋۇت داڭقان 143
بېلىقچى ھەققىدە ھېكايە 175
ئاھ، قىزلار 205
ساخاۋەتلىك قار 217
تەمەگەرلىك كومېدىيىسى 227
خىيال ۋە چۈش 231
ۋەسىيەت 235
پۇل 239
ئۆچۈر تېلېۋىزورنى 243
شوپاك كۆچۈكى 246
قۇيرۇق 249
مودا 272
كالا 280

قۇرۇپ كەتكەن دەريا

(پوۋېست)

توپلىق يول.

تاناپەتك تۆپتۇز ئېلىنغان ئەمما ئاسرالمىغانلىقتىن كاتاڭلىشىپ كەتكەن. ئېشەك هارۋىسى ۋە ئاندا - ساندا ئۆتۈپ قالىدىغان ماشىنا چاقىنىڭ تەكرار دەسسەپ ماڭغان ئىزىدىن خۇددى رېلىستەك ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىر يېرىم غېرىچ كەڭلىكتە، بىر غېرىچ چوڭقۇرلۇقتا كاتاڭ هاسىل بولغان. باشقا جايلىرىغا قومۇش، شۇاق، چىم ئۇنۇپ چىققان توپلىق يول. پىيادىلەر ۋە ئات - ئۇلاغلار ماڭسا ئايىغى ئاستىدىن پۇرقىراپ ئاچچىق شور توپا توزۇپ تۇرىدىغان شورلۇق يول.

يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئون مېتىر كەڭلىكتە ئورمان بەلۋېغى ئېلىنغان بولۇپ، بۇ يەرگە جىگدە، سۆگەت كۆچەتلىرى قويۇلغان. ئەمما، بۇ كۆچەتلەر ياخشى پەرۋىش قىلىنمىغان ۋە ۋاقتى - ۋاقتىدا سۇغىرىلمىغانلىقتىن تەڭدىن تولىسى قۇرۇپ كەتكەن. ئەي بولغانلىرىمۇ تىكىپ قويغان ۋاقتىدىكىدەك پەقەتلا يوغىنىماي، شۇ پېتىچە تۇراتتى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يېڭىدىن ئېچىلغان كەڭرى بىنالاردىن قومۇش، توغراق، يۇلغۇن نوتىلىرى ئۇنۇپ چىققان بولۇپ، ئاپئاق شور پوستەكلىرى ئۆرلەپ تۇراتتى. بۇ يولنىڭ باش تەرىپى بېھىشباغ يېزىسىغا، ئاياغ تەرىپى قوتاندۆڭ كەنتىگە

تۇتىشاتتى.

بېھىشباغقا تۇتىشىدىغان يولنىڭ سول تەرىپىدە ئۇن يېتىم يىراقلىقتا كىچىكرەك بىر دەريا قوتاندۇڭ تەرەپكە قاراپ شارقىراپ ئېقىپ تۇراتتى. دەريانىڭ باش تەرىپى بېھىشباغ يېزىسىدىن ئۆتۈپ، ئارسلانباغ يېزىسىنىڭمۇ يۇقىرىسىدىكى بىر چوڭ دەريا‌غا تۇتىشاتتى. ئاياغ تەرىپى قوتاندۇڭ كەنتىدىنمۇ ئۆتۈپ كەنتنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى كۆز يەتكۈسىز توغراقلىق، يۇلغۇنلۇقلاردا غايىب بولاتتى. قوتاندۇڭلۇكلەر بۇ دەريانىڭ كىچىكلىكىگە قاراپمۇ ياكى سۇيىنىڭ ئازلىقىغا قاراپمۇ ئەيتاۋۇر بۇ دەريانى «يېرىم دەريا» دەپ ئاتىشاتتى. دەريانىڭ ئاخىرقى ئېقىنى كىرىپ كېتىدىغان توغراغلىقنى بولسا قاراڭغۇ توغراق دەپ ئاتىشاتتى. بەزىلەر قاراڭغۇ توغراقنىڭ چەت - چېكى يوق دېيىشەتتى. يەنە بەزىلەر قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇچىسى كۆز يەتكۈسىز قۇملۇق، ئۇ يەردە ئاجايىپ تىلسىملىق غايىب خەزىنە بار دېيىشەتتى. ئىشقىلىپ ئۇلار قاراڭغۇ توغراق ۋە ئۇنىڭ ئۇ چېتىدىكى قۇملۇق ھەققىدە ئاجايىپ - غارايىپ رىۋايەتلەرنى توقۇشۇۋالغانىدى. ئۇلار قاراڭغۇ توغراقنىڭ نېرىسىدىكى قۇملۇقتا نۇرغۇن ئالتۇن - يامبۇلارنىڭ كۆمۈلگەنلىكىگە ئىشىنەتتى. ئەمما، ئۇ يەرگە بېرىپ بايلىق ئىزدەشكە جۈرئەت قىلىدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىدى. چۈنكى، ئۇلار قاراڭغۇ توغراغلىقتىكى سىرلىق ئەجدىھا كۆلىنىڭ دەم تارتىپ كېتىشىدىن قورقاتتى. بۇنىڭدىن خېلى زامانلار ئىلگىرى بىرنەچچە بەڭۇاش يىگىتلەر قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇ تەرىپىگە بايلىق ئىزدەشكە كېتىپ، ئورمانلىقتا ئېزىپ قالغانمۇ ياكى يىلان - چايان، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئوزۇقىغا ئايلاندىمۇ ۋە ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ بىرسىمۇ قايتىپ كەلمىگەنىدى. ئۇلارنى ئىزدەپ چىققانلارنىڭ ئالدىدىراق ماڭغانلارنىڭ ئىككىسى ئالدى تەرەپتىكى سۇپسۇزۇك سۇ توشقۇزۇلغان كۆلچەكتەك بىر

ئويمانلىققا سۇ ئىچكىلى يۇگۈرۈپ كېتىپ بېرىپ، سۇنىڭ بويىغا ئاز قالغاندا پاتقاققا پېتىپ قېلىپ، ھايت ـ ھۇيت دەپ بولغۇچە چۆكۈپ كەتكەنىدى. بۇ مەنزىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن باشقا ھەمراھلىرى قورقۇنچتىن ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىپ كەتكەن ۋە قاراڭغۇ توغراق ھەققىدە ئادەمنى دەم تارتىپ كېتىدىغان كۆلچەك، ئەجدىھا دېگەندەك قورقۇنچلۇق ـ ۋەھىمىلىك ھېكايىلەرنى توقۇشقانىدى. ئىشقىلىپ قانداق ھېكايە ـ رىۋايەتلەر توقۇلسۇن كېيىنكى ۋاقىتلاردا قوتاندۆڭلۈكلەر قاراڭغۇ توغراقنىڭ نېرىسىدىكى قوملۇقتىن بايلىق ئىزدەشكە بەل باغلىمىدى. قىش كۈنلىرى قوتاندۆڭلۈك ئەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى قاراڭغۇ توغراققا ئوۋ ئوۋلىغىلى كىرەتتى. ئەمما، ئورمانلىققا ئانچە ئىچكىرىلەپ كىرمەيلا، خورجۇنلىرى، ئېگەرلىرىنىڭ غانجۇغلىرى نۇرغۇن كېيىك، جەرەن، بۇغا، تۈلكە، ياۋا توشقان، قىرغاۋۇل . . . قاتارلىق ئوۋ غەنىيمەتلىرىگە تولاتتى. ئۇلار ئالغان ئاشۇ ئوۋ غەنىيمەتلىرىگە شۇكۇر قىلىشىپ، قاراڭغۇ توغراقلىقتىن قايتىپ چىقىشاتتى. ئوۋچىلاردىن قاراڭغۇ توغراقلىققا ئىچكىرىلەپ كىرىشكە جۈرئەت قىلىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى. ئىشقىلىپ نېمىلا بولسۇن قوتاندۆڭلۈك ئەرلەر پۈتۈن بىر قىشنى قاراڭغۇ توغراقتا ئۆتكۈزەتتى.

قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ نەزىرىدە قاراڭغۇ توغراق ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە، ياكى ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ مازىرىغا ئوخشاش ئۇلۇغ، مۇقەددەس ھېسابلىنىاتتى. شۇڭا، ئۇلار قاراڭغۇ توغراقنى ئاسرايتتى، قوغدايتتى، پەرۋىش قىلاتتى.

يۇزدىن ئارتۇقراق تۈتۈنگە ئىگە قوتاندۆڭ كەنتىدە ئىلگىرى تېرىلغۇ يەر تولىمۇ ئاز ئىدى. قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ زور كۆپچىلىكى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئولتۇراق ئۆيدىن كۆرە چارۋامال قوتانلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن بۇ يۇرتنىڭ نامى

قوتاندۆك دەپ ئاتىلىپ قالغانمۇ ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ بۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى. قاراڭغۇ توغراقتا يانداش جايلاشقان قوتاندۆك كەنتىدە توغراق، جىگدە ئورمانلىرىدىن باشقا، ھەربىر ئائىلىنىڭ بىر-ئىككى مودىن باغ، ئۈزۈم تاللىرى بار بولۇپ، تال - باراڭلىق باغ قىلىش قوتاندۆڭلۇكلەرنىڭ ئاتا مىراس ئادىتى ئىدى. قوتاندۆڭلۇكلەرنىڭ قورۇ - جايلىرى تال - باراڭلارنىڭ ئارىسىدا كۆرۈنمەيلا قالاتتى. يىراقتىن قارىغان كىشىگە قوتاندۆڭ بىرمۇ قورۇ - جاي يوقتەك ھەممە يېرى ياپيېشىل، بۇك - باراقسان بىر تىلسىم يۇرت بولۇپ كۆرۈنەتتى.

قوتاندۆڭ بىلەن بېھىشباغ يېزىسىنىڭ ئارىلىقىنى ئېشەك هارۋىسى بىلەن ماڭغاندا يېرىم كۈندە ئۆتۈپ بولغىلى بولىدىغان كەڭرى كەتكەن كۆز يەتكۈسىز قومۇشلۇق، شورلۇق دالا ئايرىپ تۇراتتى. قوتاندۆڭلۇكلەر بېھىشباغ يېزىسى تەرىپىنى كەنت ئىچى دەپ ئاتايتتى. بېھىشباغلىقلار قوتاندۆڭ تەرىپىنى جاڭگال، قوتاندۆڭلۇكلەرنى جاڭگاللىقلار دەپ ئاتايتتى. قوتاندۆڭلۇكلەرنىڭ سىرت بىلەن ئالاقىسى بەكمۇ شالاڭ ئىدى. سىرتتىنمۇ قوتاندۆڭگە يات كىشىلەر بەكمۇ ئاز كېلەتتى.

قوتاندۆڭ بېھىشباغ يېزىسىغا قاراشلىق بىر كەنت بولسىمۇ، يېزا مەسئۇللىرى بۇ يەرگە بەك ئاز كېلەتتى. ئەمما، يېزىنىڭ كىچىك ماشىنىسى پات - پات كېلىپ تۇراتتى ۋە قوتاندۆڭلۇكلەرگە يېزا باشلىقىنىڭ «يولىورۇقى» نى ئالغاچ كېلىپ، قوتاندۆڭلۇكلەر ئۇۋلاپ بەرگەن كېيىك، جەرەن، قىرغاۋۇللارنى ماشىنىغا سېلىپ كېتەتتى. يېزا باشلىقى قوتاندۆڭلۇكلەرنىڭ ھۆكۈمەتتىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى، نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى تەلەپ قىلمىغانلىقىغا خۇش ئىدى. قوتاندۆڭلۇكلەر بولسا، يېزىنىڭ يېزا بويىچە ئېلىپ بارىدىغان هاشا - ئەمگەك، ئالۋاڭ - سېلىقلىرىغا ھەيدىمىگىنىگە خۇش

ئىدى. قىسقىسى، قوتاندۆڭلۈكلەر بۇ خىلۆەت ماكاندا بۇنىڭدىن تۆت - بەش يىللار ئىلگىرى خېلىلا خاتىرجەم ، غەم - غۇسسىز، بايلىقلار ياشىغانىدى. لېكىن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەھۋال ئۆزگىرىشكە باشلىدى. قوتاندۆڭلۈكلەر ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئانا سۈتىدەك ئىمىپ كەلگەن يېرىم دەريانىڭ سۈيى تارتىلىپ كېتىشكە ئەگىشىپ ئۇلارنىڭ خاتىرجەملىكى بۇزۇلدى. بىر خىل كېتىپ بارغان ھايات مۇساپىسى بىردىنلا ئىزىدىن چىقتى.

دەريا شارقىرايتتى. ئۇنىڭ شارقىراشلىرىدا ئىلگىرىكى شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار يوق ئىدى. دەريا ئېغىر غەم - قايغۇغا، سۈكۈتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىرايتتى. تولغىنىپ - تولغىنىپ ئاقاتتى.

* * *

توپلىق يوللاردا كەينىدىن بۇلۇتتەك توپا - چاڭلارنى توزۇتۇپ، ماش رەڭلىك بىر لاتا پىكاپ قوتاندۆڭگە قاراپ كېلىۋاتاتتى. پىكاپ ھەيۋەت بىلەن گۈرۈلدەيتتى. ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا شوپۇرغا يانداش ئولتۇرغان ئورۇق، ۋىجدانلىق ئەمەلدارنى ۋە ئۇنىڭ كەينىدىكى ئورۇندۇقتا خۇددى بىرنىڭ قۇچىقىدا بىرى ئولتۇرغاندەك قىستىلىشىپ ئولتۇرغان بەش نەپەر خىزمەتدىشىنى يەڭگىل تەۋرىتەتتى، ئۇلار يولنىڭ ئۇزاقلىقىدىنمۇ ياكى ھاۋانىڭ ئىسسىقلىقىدىنمۇ ئەيتاۋۇر ۋىجدانلىق ئەمەلدارغا ماسلاشقان ھالدا مۇگدەشمەكتە ئىدى.

قوتاندۆڭنىڭ ئۆي - ماكانلىرى غىل - پال چېلىقىشى بىلەن قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن شوپۇرنىڭ چىرايىغا پاللىدە كۈلكە يۈگۈردى. ئۇ مەنزىلگە يەتكەنلىكىنىڭ خۇشلىقىدىنمۇ ياكى پىكاپ ئىچىدىكى

ئۇگدەۋاتقانلارنى ئويغىتىش ئۈچۈنمۇ ۋە ياكى قوتاندۇڭلۇكلەرگە ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر ماشىنىنىڭ سىگنالىنى سوزۇپ - سوزۇپ، بىرنەچچە قېتىم باستى. سىگنال ئاۋازىدىن ئەمەلدار ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى چۆچۈپ كۆزىنى ئېچىشتى - دە، مەھەللىگە يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ چىرايلىرىغا كۈلكە يۈگۈردى. ئورۇق، ۋۇجۇك ئەمەلدار كۆزىگە چۈشۈۋالغان كەپكىسىنى كەينىگىرەك سۈرۈپ قويۇپ، شوپۇرغا چاقچاق قىلدى:

— ئابدۇقادىر، دەپ بېقىڭلا قېنى، بۇرنىڭلىغا قوي گۆشىنىڭ كاۋىپى پۇراۋاتامدۇ ياكى جەرەن گۆشىنىڭ كاۋىپىمۇ؟

شوپۇر يىگىت بۇرۇتلۇق قېلىن كالپۇكىنى كالچايتىپ خۇشامەتكويلۇق بىلەن ھىجايدى.

— ھى... ھى... مۇشۇ زەنجاڭزە قىزىق گەپ قىلىدۇ جۇما، — ئۇ كەينىدىكىلەرگە شۇنداق قارىۋېتىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئىككى ھەپتىنىڭياقى ئاران بىر كەلگەن ۋاقتىمىزدا قوينىڭمۇ، جەرەنىنىڭمۇ، توشقان - قىرغاۋۇلىنىڭمۇ كاۋىپىدىن تولۇق يەيمىز، قانداق دېدىم ئاغىنىلەر؟

— ئەلۋەتتە، — دېدى سىمىز يىگىت شوپۇرنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ، — مېنىڭمۇ جەرەن كاۋىپىدىن تويغۇدەك بىر يېگۈم بار.

— خاتىرجەم بولۇڭا ئۇكام، قوتاندۇڭگە كەلدۇقمۇ، كاۋاپ، گۆشكە سېسىق كىكىرمىسەك ھېساب ئەمەس.

— ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن نامىنكا، — دېدى زەنجاڭ كەينىگە قايرىلىپ، پىشقەدەم خىزمەتدىشىنىڭ گېپىگە لوقما سېلىپ، — مېھمان بولۇپ كەلگەن ئىكەنمىز، خەقنىڭ داستىخىنىغا ئاچىققىنىنى يەيمىز - دە، كىم بىلىدۇ، چىشقاق مېكىيانىدىن ئىككىنى، ئوسۇرۇق تۇخۇمدىن ئون - يىگىرمىنى پىشۇرۇپ بېرىپ، گۆشۈيۈپ تۇرۇشامدۇ تېخى؟

— توۋا دېسىلە زەنجاڭ ھاي، ئۇنداقمۇ قىلىپ كەتمەس، — دېدى. مەتنياز شاپ بۇرۇتلىرىنى تولغاپ تۇرۇپ، — تەقسماتى بولمىسمۇ، ئاغزىنى كاككۇكتەك ئېچىپ يالۋۇرۇپ كەپتىكەن، يوز لېتىر سۈتنى بۇيرۇپ بەدىلىغۇ ئەينا، ھېچ بولمىغاندا، ئاشۇ يوز لېتىر سۈتنىڭ يوزى بولا ئەلۋەتتە.

— جاڭگالىققۇ ھايۋاندىن پەرقى يوق يوزسىز خەق، — سېمىز يىگىت راستتىنلا جەرەن كاۋېپىدىن قورۇق قالغاندەك غەزەپلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى، — ئەمدى ئالدىمىزغا سۈ دەپ كەپ باقسۇنا قېنى.

— تەقسىماتتىنمۇ بەرمەسمىز.

— سىلىچۇ نامىنىكا، زاكۇنىڭ تاقىقىغا مەھكەم بولسىلا، زەنجاڭنىڭ ئاغزىدىن يوز لېتىر سۈ چىقىپ بولغۇچە، تاقاقنى ئېگىز كۆتۈرۈۋەتمەي، بىرەر كۈن يالۋۇرغۇزۇپ، ئوتتۇز - قىرىق لېتىر قىسۋېلىپ ئېچىپ بەرسىلىغۇ مۇشۇنداق ئىش چىقمايدۇ.

پىكاپنىڭ تورمۇزلىنىشىدىن بىلەن تەڭ پىكاپ ئىچىدىكىلەرنىڭ غۇل - غۇلىسىمۇ بېسىلىپ قالدى.

— شۇجىنىڭ ئىشىك ئالدىدا توختىغاندىمىز - ھە؟ — دېدى سېمىز يىگىت سىرتتىنى تولۇق كۆرەلمىسمۇ بويۇنداپ قاراپ،

— ئاۋۋال مەشەدە توختايلى، ئاندىن شۇجى نەگە باشلىسا شۇ يەرگە چىرەرمىز، ما ئىشنى كۆرۈڭ بىرەركىم ئالدىمىزغا چىقايمۇ دېمەيدۇ يا، — دېدى زەنجاڭ پىكاپنىڭ ئىشكىنى جالاقشىتىپ ئاچقاچ ۋە پىكاپتىكى كىچىكرەك يىگىتنى بۇيرۇدى، — تۇرغۇنجان چوشۇپ قاراپ بېقىڭا، ئۆيدە ئادەم بارمۇ، يوقمۇ؟

— قويسىلا زەنجاڭ ھاي، چوشمىسۇن، ماشىنىنىڭ شۇنچە ئاۋازىنى ئاڭلىماي قالامدۇ بۇ خەق، خارلىقتا قالغان ئادەم يوق بۇ يەردە، جىنىدەك ساقلاپ تۇرايلى، ئالدىمىزغا توققۇز تەزىم

قىلىپ چىقمىغىنىنى مەن بىر كۆرەي، — دېدى مەتنىياز بۇرۇت، چوڭچىلىق بىلەن.

ئۇلار پىكاپنىڭ ئىچىدە پېتىنىپ بۇزماي بېرەم ئولتۇرۇشتى. تومۇز ئايلىرىنىڭ يال - يال ئىسسىقى ئەتراپنى تونۇرەك قىزدۇرۇۋەتكەنىدى. بايام ماشىنا ماڭغاندا كۆزنەكلىرىدىن شامال ئۆتۈشۈپ، ئىسسىق ئانچە بىلىنمىگەن بىلەن مانا ئەمدى پىكاپنىڭ ئىچى ئىسسىق ھاۋا قاپلىشىپ قالغاندەك تىنجىق بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ باش - كۆزلىرىدىن مونچاق - مونچاق تەر تامچىلىرى تۆكۈلۈپ نەپەسلىرى سىقىلاتتى. بەش ئادەم سىقىلىپ ئولتۇرغانلىقى ئۈچۈن بەدىنىدىن چىققان تەردە، كۆڭلەكلىرى ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ كەتكەنىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار دوزاخ ئازابىغا چىداپ، ئالدىلىرىغا قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ تەزىم قىلىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ئىسسىققا ئاخىر سېمىز يىگىت چىدىمىدى.

— ھاي بالا، — دېدى ئۇ ئالتە - يەتتە قەدەم نېرىدا ماشىنىنى كۆزىتىپ تۇرغان بالىلار ئارىسىدىكى چوڭراق بىر بالىنى شەرەتلەپ.

بالا تارتىنىپقىنا يېقىنراق كەلدى.

— شۇجى ئۆيدە يوقمۇ؟

— ئۆمىلىقتا.

— ماڭ جۇگۇ، قىچقىرىپ كەل؟

بالا خۇشياقمىغاندەك قاراپ تۇردى.

— بولە تاز، ئىتتىك، — دېدى زەنجاڭ ئامۇتتەك بېشىغا قوندۇرۇۋالغان كەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ، — بېرىپ شۇجىغا سۇ پونكىتىدىكى ئابدۇۋاست زەنجاڭ كەپتۇ دېگىن، دەرھال كەلسۇن.

بالا پىكاپنىڭ قېشىدىن ئاستا ئايرىلدى - دە، بىر تەرەپتە تاماشا كۆرۈپ تۇرغان ھەمراھلىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ، بىر

نېمىلەرنى پىچىرلىدى. ئۇنىڭ گېپى تۇگىشى بىلەن بالىلار تۇشمۇ تۇشتىن چۇرقىراشتى ـ دە، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن بۇلۇتتەك توپا توزاتقىنىچە مەھەللىنىڭ ئايىغى تەرەپكە قاراپ يۇگۇرۇپ كېتىشتى.

مەھەللىنىڭ ئاياغ تەرىپىدە قوتاندۆڭلۇكلەر بۇغداي ئورۇۋاتاتتى. بالىلار يۇگۇرۇشكەن پېتى ئۇدۇل شۇجىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، چۇرقىرىشىپ خەۋەر يەتكۈزۈشتى.

— مەھەللىگە ماشىنا كەلدى.

— باشلىق كەلدى.

— كادىر كەلدى.

— بىرنەچچە سۆزلەڭلەر بالىلىرىم، گىپىڭلىنى پەقەت بىلەلمىدىم، — دېدى شۇجى بالىلارنى جىملەپ، — نېمە ئىش بولدى، سەن دېگىنە ئايۇپ دېدى، چوڭراق بالىغا قاراپ.

— شۇ . . . ھېلىقى . . . ھېلىقى، — دېدى ئايۇپ ئىسمىلىك بالا ھاسىراپ تۇرۇپ، — ھېلىقى ماشىنىسى بار قەلەندەرلەر يەنە كەپتۇ.

— ماشىنىسى بار قەلەندەرلەر دېدىڭمۇ بالام؟ — دېدى شۇجى ھېچنېمىنى چۈشەنمەي.

شۇجىنىڭ بۇ گېپىگە ئەتراپتىكى دېھقانلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.

— سۇ پونكىتىدىكىلەر يەنە كەلگەن ئوخشايدۇ، — دېدى ئاربىدىن بىر دېھقان شۇجىغا چۈشەندۈرۈپ، — مەن تېخى سىلىنمۇ بىلمىدۇ دەپتىمەن. كىم تاپتىكىن بۇ گەپنى. قوتاندۆڭدە سۇ پونكىتىدىكىلەرنى ماشىنىسى بار قەلەندەرلەر دەيدىغان بولۇۋالدى.

— بۇ كىمنىڭ تاپقان گېپى؟ — سوربىدى شۇجى ئەتراپتىكىلەرگە تەكشى قاراپ.

ئەتراپتىكىلەر گەپ قىلماي جىم تۇرۇشتى.

— هاھ . . . هاھ . . . — شۇجى تۈيۇقسىز قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، — قىزىق لەقەم بولاپتۇ بۇ . . . هاھ . . . هاھ، — شۇجى بىرھازا كۈلگەندىن كېيىن كۈلكىسىنى توختىتىپ غودۇڭشىدى، — ئىككى ھەپتە بولا ـ بولماي يەنە كەپتۇ بۇ خەق، ئادەمنى ئاۋارە قىلىۋېرىشكە خىجىلمۇ بولۇشمايدىكەن، ئادەم ئالدىراشچىلىقتا بىر قولىنى ئون قىلالماي تۇرۇۋاتقاندا.

ئۇ شۇلارنى دېدى ـ دە، ئورغىقىنى بەلۋېغىغا قىستۇرۇپ، مەھەللە تەرەپكە قاراپ قەدەم تاشلىدى.

شۇجى، ئابدۇۋاست زەنجاڭ قاتارلىقلارنى يىراقتىن كۆرۈپلا ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇلارنىڭ خۇشياقمىغان ھالدا چىقىرىپ بەرگەن سىگا قولىنى ئىككى قوللاپ مەھكەم قىستى، قايتا — قايتىلاپ، ھال ـ ئەھۋال سورىدى. ئىززەت ئىكرام بىلەن ئۆيگە باشلىدى، ئالدىغا قوشلاپ كۆرپە تاشلىدى.

— بىخەۋەر بولۇپ قاپتۇق، — دېدى شۇجى ئۇلار كۆرپىگە جايلىشىپ ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە تەكەللۇپ قىلىپ، — بولمىغان بولسا ئېتىز بېشىغا چىقماي ساقلاپ تۇرارکەنمىز. ئىسسىقتا ساقلىشىپ قاپلا، سەت قىلىق بولدى. خاپا بولۇشمىسىلا.

زەنجاڭنىڭ ئەتەي تۇرۇلگەن قاپىقى ئېچىلدى. قوشلاپ سېلىنغان دۇخاۋا كۆرپە ئۈستىدىكى ۋېجىك گەۋدىسىنى قىمىرلاتتى:

— ھېچقىسى يوق، — دېدى ھىجىيىپ تۇرۇپ، — پونكىتتا بىكارچىلىقتا سەل زېرىكىپ قالدۇق، شۇڭا يېرىم دەريانىڭ چىقىللىرىنى تەكشۈرگەچ شۇنداقلا، بىر چىرىپ ئۆتەپ كېتەيلى دەپ . . .

— ئوبدان بوپتۇ، — دېدى شۇجى داستىخان سالغاچ. شۇجىنىڭ ئايالى ياغلىقنىڭ بىر ئۇچى بىلەن يۈزىنىڭ يېرىمىنى يۆگەپ، يات مېھمانلاردىن دالدا قىلىپ تۇرۇپ، بىر لېگەن نان،

ئۇچ چىنە قېتىق ئەكىردى.

— سۈدىنمۇ ئەكىرمەملا شۇجى، دوغ ئىتىپ ئىچەيلى، ئەجەب ئۇسسىدى ئادەم، — دېدى، سېمىز يىگىت قېتىقنى قوشۇق بىلەن ئىچكەچ تۇرۇپ.

شۇجى دەرھال سۇ ئەكەلدى. ئۇلار بىر چىنىدىن دوغنى گۇپۇلدىتىپ ئىچىۋېتىشتى - دە، داستىخاندىكى نانغا ئىشتىھاسىزلا قاراپ قويۇشتى.

— قېنى، نانغا باقىلى مېھمانلار، — دېدى شۇجى ئۇلارنى داستىخانغا زورلاپ.

— شۇجى ھاي، ئادەمنى ئىسسىقتا قورۇق نانغا زورلىماي، ئۆرۈك، قوغۇن - تاۋۇزلاردىن ئەكىرمەملا، — دېدى مەتنىياز بۇرۇت تاقەتسىزلىك بىلەن غۇدۇراپ.

— ئۆرۈككە بالا ئەۋەتتىم، ھازىر ئەپكېلىدۇ.

— قوغۇن - تاۋۇزچۇ؟ — دېدى، شوپۇر يىگىت بىزەكلىك بىلەن ھەجىيىپ.

— قوغۇن - تاۋۇز، — دېدى شۇجى سەل تورۇۋېلىپ، ئەتىيازدىن يەرنى ئوسا قىلمىغانغا سۇ يوق سەل ۋاقچى قەپ قاپتىكەن، شۇڭا تېخىچە...

— پىشمىدى دېسىلە، — دېدى سېمىز يىگىت ئىشەنمىگەندەك قىلىپ، — شەھەرگە قوغۇن - تاۋۇز كىرىپ بولغىلى نەۋاخ، سىلى سۇ - سۇ دەپ پونكىتقا كولدۇرلاپ بارغىلى ئوستا ئەمما قوغۇنلۇققا بېرىپ باقمايدىغان ئوخشىماملا، بىزنىڭ پونكىت خوددى قوتاندۆڭ ئۇچۇن قورۇلغاندەك، ھەقايسىلىرى سۇ دەپ بېرىشسىلا، زەنجاڭ تەقسىماتى بار - يوق دېمەي، سۇنى بۇيرۇپ بېرىۋېردۇ. يېرىم دەريانىڭ پۈتكۈل سۈيى قوتاندۆڭگىلا ئاققاندەك ئاقىدۇ، يەنە قوغۇن ۋاقچى قاپتۇ دېسىلە قانداق بولغىنى.

سېمىز يىگىت بىر تەرەپتىن قوتاندۆڭگە بۇيرۇپ بەرگەن

سۇنى پەش قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىپ ئەزۆيلەشكە باشلىدى، — يېزىلىرىدىن شۇجى، يېزا باشلىقلىرى كەلسىغۇ قىلدىغان قىلىق تاپالماي قالىدىكەنلا، بىزنىڭ زەنجاڭ كەلسە ئاشۇ پاقا تېشىۋەتكەن توڭ سويمىلىرىنى ئاياۋاتاملا نېمە؟ بىلىپ قويسىلا بىزنىڭ زەنجاڭنىڭ ھوقۇق دەرىجىسىمۇ بۆلۈم ـ ئىدارە دەرىجىلىك، سىلىنىڭ شۇجى، يېزا باشلىقلىرى بىلەن دەرىجىسى تەڭ، شەيتانلىرى كۆزلىرىگە كىچىك كۆرىنىۋاتقان بولسا...

— ئوبدان ئۇكامەي، نەدىكى گەپنى قىلماڭا، — دېدى. شۇجى خىجىل بولۇپ، — ھەرقايسىلىرىدىن توڭ سويما ئاياپدىغان ئادەمنۇ مەن. ئادەم ئەۋەتەي بەكرەك ئىزدەپ باقسۇن، پىشقانلىرى چىقىپ قالا...

— توڭ سويما بولسىمۇ ئەپ كەلسۇن، ھېچ بولمىسا قىيىپ ئىچەرمىز، — دېدى سېمىز يىگىت يەنە بىر ئەڭلىك بىلەن.

شۇجى دەرھال سىرتقا ماڭدى.

— سىلىزە... گەپكە گەپ كەلگەندە پەقەتلا ئاياپ ئولتۇرمايسىلە جۇما، — دېدى زەنجاڭ پىخىلداپ كۇلگىنىچە سېمىز يىگىتكە قاراپ، — بىچارە شۇجىنى تويغۇزۇۋەتتىڭلا.

— ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن، — دېدى سېمىز يىگىت ئۆزىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، بوش تۇرساق ئىككى قاچا قېتىق بىلەن يولغا سالدىغان ئوخشايدۇ بۇ خەق.

— شۇنداق بىر قىلىپ باقسۇن قېنى، — دېدى مەتنىياز بۇرۇت قاپاقلىرىنى تۇرۇپ.

— ئۇنداقمۇ قىلىپ كەتمەس، — دېدى زەنجاڭ كەپكە شەپكىسى بىلەن ئۆزىنى يەلپۇگەچ ئولتۇرۇپ، ئۇ سىرتقا تەمەگەرلىك بىلەن قاراپ قويۇپ، شوپۇر يىگىتنى بۇيرۇدى.

— ئابدۇقادىر، مۇنداقسىگىلا چىققان بولۇپ قاراپ ببقىڭلا نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ بۇ خەق.

ئابدۇقادىر ھۆرۈنلۇق بىلەن مەسىرلاپ قويدى — دە، ئورنىدىن قوزغالماي تۇرۇپ جاۋاب بەردى.

— تالاغا چىقمىساممۇ بىلىپ بولدۇم، شۇجىنىڭ بۇگۈنكى ئەلپازىدىن قارىغاندا چوقۇم ژۇڭداۋاتىدىغۇ[1] دەيمەن.

— سويۇاتامدىكىن ئادىشىم، — دېدى سېمىز يىگىت.

— ياق، ژۇڭداۋاتىدۇ.

— ياق، سويۇاتىدۇ[2].

— بولدى، تالاشماڭلار، — دېدى زەنجاڭ كەيپىسىزلىك بىلەن، — قېنى داستىخانغا كەلگەندە كۆرمەمدۇق.

— بۇنداق دەپ ئولتۇرىدىغان بولساق جەرەن كاۋىپىنى ھەرگىزمۇ يېيەلمەيمىز، — دېدى سېمىز يىگىت بىتاقەتلىك بىلەن. ئۇ زەنجاڭنىڭ بېقىنىدىكى كۆسا ئادەمنى نوقۇدى، — نامىنىكا، زەنجاڭ بۇيرۇپ بەرگەن سۇنى زاكۇدىن سىز ئەمەلىيەشتۈرۈپ بېرىسىزغۇ، گاھى ۋاقىتلاردا سۇ باشتىن ئېگىز - پەس كېلىپ قالدى دەپ قويۇپ، زەنجاڭ يۈز لېتىر بۆلۈپ بەرسە، سىز ئەللىك لېتىر قوشۇپ، بىر يۈز ئەللىك لېتىرمۇ بېرىۋېتىسىز بۇ خەققە، پايدىنى داۋاملىق ئۆزىڭىز ئوڭچىلا كۆرمەكچى، بىزمۇ ئانچە - مۇنچە شېرىك بولايلى. چىقىپ شۇجىغا دەڭ، دەرھال قاراڭغۇ توغراقلا ئوۋچى ئەۋەتسۇن.

— نېمە، نېمە دېدىڭىز؟ — نامىنىكام سېمىز يىگىتكە غەزەپ بىلەن ئالايدى، — ئاغزىڭىزغا بېقىپ گەپ قىلىڭ جۇمۇ ئۇكام. مەن زەنجاڭنىڭ بۇيرۇقىسىز بىر لېتىر سۇنىمۇ خەققە بېرەلمەيمەن، ئىشەنمىسىڭىز بۇگۈندىن باشلاپ زاكۇ بېشىدا ئۆزىڭىز تۇرۇڭ.

— تۇرسام، — تۇردۇم، قانچىلىك ئىشتى زاكۇ باقماق.

---

① توخۇ ژۇڭداۋاتىدۇ دېمەكچى.
② قوي سويۇاتىدۇ دېمەكچى.

ئاش، گۆش، هاراق ئۆز پۇتى بىلەن كېلىپ تۇرىدىغان يەردە، خىزمەت قىلماق قانچىلىك تەستى. بىكاردىن كەلگەن ئاش، گۆش قارنىڭىزنى ئەسكەن بولسا . . .

— بولدى، بولدى، تالاشماڭلار، — دېدى تۇرغۇنجان ئىسمىلىك يىگىت نامىنىكام بىلەن سېمىز يىگىتنىڭ جىملەپ، — بۇ گېپىڭلارنى پونكىتقا بارغاندا قىلىشۇلىڭلار، نامىنىكا سىزمۇ ياقۇپجانىڭ گېپىگە ئانچە خاپا بولۇپ كەتمەي، چىقىپ بىر ئامالىنى قىلىڭ. ئىشقىلىپ بىز بۇگۈن جەرەن كاۋاپى يېسەك بولىدىغۇ، مېھماندارچىلىقتا ھېلىقىدەك گەپنى قىلىشمايلى، خەقتىن سوۋغا ـ سالام ئالماي سۇ بۇيرۇپ بېرىدىغان كىم بار دەيسىلەر بۇ يەردە.

تۇرغۇنجاننىڭ ئاخىرقى گېپى زەنجاڭغا ياقمىدىمۇ نېمە، يەر تېگىدىن شۇنداقلا بىر گۆلىيىپ قاراپ قويدى.

يۇلتۇزلۇق كېچە، سۇزۇك ئاسمان گۈمبىزىدىكى تولۇن ئاي كۈمۈش نۇرلىرى بىلەن زېمىننى ئاپئاق يورۇتۇۋەتكەنىدى. كېچىنىڭ سەلكىن غۇر ـ غۇر شامىلى ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر خىل راھەتلىك ھۇزۇر بېغىشلايتتى. شۇجىنىڭ ھويلىسىدىكى ئىككى ئۇن يېتىم يىراقلىقتىكى قۇم دۆڭىنىڭ ئۈستىدە — يېرىم دەريا سىنىڭ قارا ئاغۇ توغراقلا قايرىلىدىغان قولتۇقتىكى قىرغاقتا قوتاندۆڭلۈكلەر كىگىز ـ كۆرپىلەرنى سېلىشىپ، ئابدۇۋاسىت زەنجاڭ قاتارلىق مېھمانلارنى كۈتمەكتە ئىدى.

يۇمىلاق ئولتۇرۇشقان ئادەملەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا داستىخان سېلىنغان بولۇپ، داستىخان لېگەن ـ لېگەندە پىشۇرۇلغان توخۇ، قوي، جەرەن گۆشلىرى، كاۋاپلار، قېتىق، ئۆرۈك، قوغۇن ـ تاۋۇزلار ۋە چالا غاجىلاپ تاشلاپ قويغان سۆڭەكلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى.

مېھمانلارنىڭ قورسىقى تويغان بولسا كېرەك، داستىخانغا ئىشتىھاسىز قاراپ ئولتۇراتتى، سېمىز يىگىت خېلىلا مەست

بولۇپ قالغان بولۇپ، پىيالىغا بولدۇقلىتىپ ھاراق تۆككەچ ئەپسانە لەتىپىلەرنى سۆزلەپ سورۇندىكىلەرنى كۈلدۈرۈۋاتاتتى. زەنجاڭ ئورۇق، ۋۇجۇك گەۋدىسىنى يوغان پەي ياستۇقىغا يۆلەپ، يانپاشلىغىنىچە جەرەنىڭ ئارقا پۇتى بولسا كېرەك، يوغان بىر سۆڭەكنى ئىشتىھا بىلەن غاجىلاۋاتاتتى. زەنجاڭنىڭ قارشى تەرىپىدە ئوچ نەپەر قوتاندۆڭلۈك سازەندىلەر قالۇن، داپ، راۋاپ بىلەن مۇقام ئورۇنداۋاتاتتى. لېكىن، بۇ سەلتەنەتلىك كۈيگە شۇجىدىن باشقا ھېچكىم قۇلاق سالمايۋاتاتتى. تۆۋەندە — قۇم دۆڭىنىڭ ئايىغىدا يېرىم دەريا‌سى مۇقام كۈيلىرىگە جور بولۇپ مۇڭلۇق شارقىرايتتى.

سورۇن ئەھلى ھاراقنىمۇ، گۆش كاۋاپنىمۇ راسا تويۇپ، سېسىق كېكىرگىلى تۇرغاندا شۇجى بىر بۇتۇلكا ھاراقنى قولىغا ئالدى ـ دە، زەنجاڭنىڭ ئالدىغا قويغاچ دېدى:

— مۇشۇنى زەنجاڭنىڭ ئۆز قولىدىن بىر يۇتۇمدىن ئىچىلى.

زەنجاڭ دەرھال قولىدىكى سۆڭەكنى داستىخانغا قويۇپ، ھاراق بىلەن پىيالىنى شۇجىنىڭ ئالدىغا ئىتتەردى.

— ياق، ئۆزلىرى قويۇپ بەرسىلە، سورۇننىڭ بېشىدا مەن قويۇپ بەردىم ئەمەسمۇ.

— ئاخىرسىدىمۇ سىلىنىڭ قوللىرىدىن ئىچىلى، قويۇپ بەرسىلە زەنجاڭ ھەي.

— ياق، يەنىلا سىلى قويۇپ بەرسىلە.

— مەن قويۇپ بەرسەمغۇ بولاتتى، — دېدى شۇجى خۇشامەتكويلۇق بىلەن ھېجىيىپ تۇرۇپ، — لېكىن قوتاندۆڭلۈك يولداشلارنىڭ ھەممىسى ئەڭ ئاخىردا زەنجاڭنىڭ قولىدىن بىر يۇتۇمدىن ئىچمىسەك ئۇسسۇزلۇقىمىز قانايدۇ دېيىشىۋاتىدۇ. شۇڭا، بىر رومكىدىن ئىلتىپات قىلىپ ئۇسسۇزلۇقىمىزنى قاندۇرۇپ قويسىلا زەنجاڭ.

شۇجىنىڭ گېپىنى تۈگىشى بىلەن قوتاندۇڭلۇك باشقا سورۇن ئەھلىمۇ بىر ئېغىزدىن دەۋەت قىلىشتى.

— شۇنداق قىلىڭ زەنجاڭ.

— سىلىنىڭ قوللىرىدىن بىر رومكىدىن ئىچەيلى.

— ئۇسسۇزلۇقىمىزنى بىر قاندۇرۇپ قويسىلا.

— شەپقەتلىرىنى بىر كۆرسەتسىلە، قوتاندۇڭ قورۇپ كەتمىسۇن.

ئۇتۇنۇش، خۇشامەت، مەدھىيە سۆزلىرى زەنجاڭنى ئونقا چۈشكەن مايەكلا ئېرىتىۋەتتى. ئۇ ۋۇجۇك گەۋدىسىنى ياستۇقتىن لىككىدە كۆتۈردى - دە، قولىغا ھاراق بۇتۇلكىسى بىلەن پىيالىنى ئېلىپ، ئاۋۇال ئۆزىگە، ئاندىن ئوڭ يېنىدىن باشلاپ پىيالىنى ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. ھاراق ئەڭ ئاخىرىسىدا زەنجاڭنىڭ سول بېقىنىدا ئولتۇرغان شۇجىدا توختىدى. شۇجى قولىدىكى لېپمۇلىق ھاراق توشقۇزۇلغان پىيالىنى ئاۋايلاپ تۈتۈپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، زەنجاڭغا قاراپ سەل ئېگىلىپ تۇرۇپ سۆز باشلىدى.

— بۈگۈن قوتاندۇڭلۇكلەر ئىنتايىن خۇش، زەنجاڭنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن بۇغدايلىرىمىزنى ۋاقتىدا سۇغورۇپ پىشۇرۇۋالدۇق. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن قوتاندۇڭلۇكلەر نامىدىن زەنجاڭغا ۋە سۇ پونكىتىدىكى بارلىق يولداشلارغا رەھمەت ئېيتىمەن، — ئۇ، زەنجاڭغا ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىۋەتكەندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئەمدى بىز قوتاندۇڭ خەلقىنىڭ زەنجاڭغا دەيدىغان كىچىككىنە بىر تەلىپىمىز بار، — ئۇ سورۇندىكىلەرگە تەكشى بىر قارىۋېتىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — زەنجاڭغىمۇ مەلۇملۇق، ئىلگىرى بىزنىڭ يېرىم دەريادىن بۇياستە سۇ ئالىدىغان ئېغىزىمىز بار ئىدى. ئونى زەنجاڭ قانۇنسىز ئېغىز دەپ ئۆز قولى بىلەن كۆمدۇرۇۋەتكەن ۋە پىكرىگىلار بولسا يۇقىرىغا دەگىلار دېگەنىدى.

بۇ يىل توپتوغرا ئۇچ يىل بوپتۇ، يۇقىرىغىمۇ يول مېڭىپ باقتۇق، يۇقىرىمۇ يەنىلا زەڭجاڭدەك كەسكىن ئەمەسكەن. يەنىلا زەنجاڭغا باش ئاغرىقى قىلغىنىمىز تۇزۇكىكەن، زەنجاڭ ھېممەت قىلىپ ئاشۇ ئېغىزىمىزنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بەرگەن بولسا، — شۇجىنىڭ گېپى توغىشى بىلەن زەنجاڭ مەغرۇرلۇق بىلەن گىدەيدى. لېۋىگە ئالدىرىماي بىرتال سىگارت قىستۇردى، شۇجى دەرھال سەرەڭگە ياقتى.

— مېنى تار يەردە قىستىمىسلا، بۇ مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس، — دېدى زەنجاڭ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئاغزى - بۇرنىدىن قويۇق تاماكا ئىسىنى پۈۋلەپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق دېمىسىلە، — دېدى شۇجى يېلىنغان ھالدا، — ئېغىزنى كۆمدۈرۈۋېتىشكە كۈچلىرى يەتكەندىن كېيىن ئېچىپ بېرىشمۇ قوللىرىدىن كېلىدۇ، بىز ئەھۋالنى يۇقىرىغا نەچچە قېتىم دەپدۇق، يۇقىرى سىلىنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ بېقىپ بىرنېمە دەيلى دەيدۇ. بىر ھېممەت قىلىپ قويسىلا زەنجاڭ.

— قېنى بىر كۈنى پونكىتقا بارسىلا، شۇ يەردە بىر نېمە دېيىشەيلى، — دېدى زەنجاڭ ئېغىرچىسىزلىك بىلەن.

— يەنە بىر تەلىپىم، — دېدى شۇجى سول قولىدىكى ھاراق پىيالىنى ئوڭ قولىغا يۆتكەپ تۇرۇپ، — ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆردىلە، بۇغداينى ئورۇڭدۇق، ئورنىغا قوناق تېرەيلى دېسەك يەرنى ئوسا قىلغىلى سۇ يوق. شۇڭا، يۇز لىتىر سۇ بەرگەن بولسىلا.

— بۇ بەش كۈنلۈك نۆۋەتتە قوتاندۆڭىنىڭ سۇ تەقسىماتى يوق، — دېدى سېمىز يىگىت لوقما سېلىپ.

— ئۇغۇ شۇنداق، بىر ھېممەت قىلىپ قويسىلا، غوجىلىرىم، يەرلىرىمىز ئاق قالمىسۇن، بىزمۇ ھەرقايسىلىرىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى يەردە قويماسمىز، — دېدى شۇجى يالۇرۇپ.

— پونكىتقا بارسىلا، شۇ يەردە بىر نېمە دېيىشەيلى، — دېدى زەنجاڭ يەنىلا ئېرەڭسىزلىك بىلەن.

شۇجى قولىدىكى بىر پىيالە ھاراقنىڭ دەس كۆتۈرۈپ غۇرتۇلدىتىپ ئىچىۋەتتى، — دە، قۇرۇقدالغان پىيالىنى زەنجاڭغا تەڭلىدى.

— رەھمەت شۇجى، بىز ئەمدى ئاستا كېتىۋالايلى، — دېدى زەنجاڭ ئورنىدىن قوزغىلىپ.

— بۇ كېچىدە كېتىمەن دېمەي قوناپ قېلىڭسىلا.

— بولدى رەھمەت.

ئۇلار بىرھازا تەكەللۇپ قىلىشقاندىن كېيىن، قۇم دۆڭدىن پەسكە چۈشتى. شۇجى ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئىككى كاجىۋا ئۆرۈك، بىر قوي، بىر كېيىك گۆشىنى ماشىنىغا باستۇرۇپ بەردى ۋە بايام داستىخاندا ئېشىپ قالغان پىشىق گۆش كاۋاپلارنى بىر ياغلىقغا چىگدۇرۇپ زەنجاڭغا تەڭلىگەش دېدى:

— قوغۇنلار تازا پىشماپتىكەن، شۇنداقتىمۇ بالىلارغا ئۇزدۇرۇپ قويغانىدىم. توڭ سويمىكەن دەپ قالمىسلا...

— ئەپكەلسۇن، باسسىلا، — دېدى مەتنىياز بۇرۇت دەرھاللا، شۇجىنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرسىنى كۆتمەستىن، — توڭ بولسىمۇ ئېلىپ كېتەيلى.

— مەتنىيازكا، ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن ماشىنا كۆتۈرەلمەسمىكى، — دېدى شوپۇر يىگىت، — يول بەك قۇملۇق، ناۋادا ماشىنا سۆرىيەلمەي قالسا...

— ھاي ئۇكامەي، تولا گەپ قىلماي ماشىنىڭىزنى ھەيدەشنى بىلىڭا، كۆتۈرەلمەي بۇزۇلۇپ قالسا ھۆكۈمەتنىڭ ماشىنىسى بۇ، سىزنىڭ ماشىنىڭىز مىتى يا.

شۇنداق قىلىپ بىر تاغار توڭ سويمىمۇ پىكاپنىڭ كەينىگە بېسىلدى. مېھمانلار بىلەن ساھىبخان ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قول

سەقىشىپ خوشلاشتى.

— زەنجاڭ ئېغىز ئىشى بىلەن قوناق تېرىيدىغان سۇنى ئۇنتۇپ قالمىسىلا، — دېدى شۇجى پىكاپنىڭ ئالدى ئورۇندۇقىدا گىدىيىپ ئولتۇرغان زەنجاڭنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ تۇرۇپ.

— خاتىرجەم بولسىلا، ھېلىغۇ يۇز لېتىر سۇكەن، يېرىم دەريانىڭ سۇيىنىڭ ھەممىسىنى دېسىلمۇ بېرىۋېتىمەن، — دېدى زەنجاڭ ھاراقنىڭ كەيپىدىنمۇ ياكى ماشىنىغا بېسىپ بەرگەن سوۋغا ـ سالاملارنىڭ خۇشلۇقىدىنمۇ ئەيتاۋۇر شۇجىغا ۋەدە بېرىپ.

پىكاپ ئالدىدىكى چىرىغىنى ئالۋاستىنىڭ كۆزىدەك ياندۇرۇپ، ھۆركىرىگىنىچە ئورنىدىن قوزغالدى.

— ئالدىراپلا ۋەدە بېرىۋەتتىلىغۇ زەنجاڭ، — دېدى سېمىز يىگىت بېشىنى ئالدىغىراق ئېگىپ، قولىنى زەنجاڭنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ، — كۆمۈۋەتكەن ئېغىزنى ئېچىپ بېرىمىزمۇ ئەمدى ئۇلارغا.

— نەدىكى گەپنى قىلماڭا، ئۇكامەي، — دېدى زەنجاڭ كۆزىگە چۈشۈۋالغان كەپكىسىنى كەينىگىرەك سۈرۈپ قويۇپ، — ئېغىزنى ئېچىپ بېرىپ قويساق بۇگۈنكىدەك جەرەن، قوي گۆشلىرى، كاۋاپ، ھاراقلار نەدە بىزگە. شۇنچە جۇۋاپ مېھمان قىلغاندىكىن، ئالاھىدە سوۋغا ـ سالام تەييارلاپ يوللۇق تۇتقاندىكىن، شۇنداق دەپ قويمايمىزمۇ ئەمدى.

— شۇڭا دەيمىنا، — دېدى مەتنىياز بۇرۇت زەنجاڭنىڭ پىكرىگە ھەمدەم بولۇپ، — كۆمدۈرۈۋەتكەن ئېغىزنى ئېچىپ بەرگەن كۈننىڭ ئەتىسى قوتاندۆڭگە كەلسەك يېگىلى قاتتىق ناننىمۇ تاپالماي قالارمىز.

* * *

دەريا شارقىرايتتى. ئۇنىڭ شارقىراشلىرىدا ئىلگىرىكى

شوخ، ئەركىن ئاھانچىلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار يوق ئىدى. دەريا ئېغىر غەم ـ قايغۇغا، سۈكۈتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىرايتتى. تولغىنىپ ـ تولغىنىپ ئاقاتتى.

تىمتاس كېچە، تولۇن ئاي ئاستا ـ ئاستا غەربكە قىيسايماقتا، ئۇنىڭ كۈموش نۇرلىرى بىرئاز غۇۋالاشقان بولۇپ، ئاسمان گۈمبىزىدىكى تۈمەنلىگەن يۇلتۇزلار تېخىمۇ يورۇق، جازىبدار چاقنايتتى. زېمىن سۈتتەك يورۇق ئىدى. شۇجى دەريانىڭ بويىدا، بايامقى بەزمە قۇرغان قۇم دۆڭنىڭ ئۈستىدە، دەريا سۈيىنىڭمۇڭلۇق شارقىراشلىرىغا قۇلاق سېلىپ خىيالغا پېتىپ ئولتۇرماقتا. ئۇ شۇ تۇرقىدا بىرھازا ئولتۇردى ـ دە، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، دۆڭدىن پەسكە چۈشتى. قىرغاق بويلاپ دەريانىڭ يۇقىرىقى تەرىپىگە ئاستا قەدەم تاشلىدى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن دەريا قىرغىقىدىكى قۇچاق يەتكۈسىز بولۇپ يوغىناپ كەتكەن ئۇنىنەچچە تۈپ سۆگەتلىككە يېتىپ كەلدى. سۆگەتلىك سۈتتەك ئايدىڭدا قارىيىپ سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. بۇ يەرگە كېلىپ شۇجىنىڭ يۈرىكى يارىغا تۇز سەپكەندەك ئېچىشتى. ۋۇجۇدى خۇددى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا تۇرغاندەك ئېيتقۇسىز ئازابقا، ھەسرەتكە تولدى. چۈنكى، بۇ سۆگەتلىك بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئاۋۋال سۇ پونكىتىنىڭ زەنجىگى قانۇنسىز دەپ كۆمدۈرۈۋەتكەن ئېغىز ئىدى.

بۇ قوتاندۆڭ، قوتاندۆڭ بولغاندىن تارتىپ قوتاندۆڭلۈكلەر- نى يېرىم دەريا سىنىڭ سۈيى بىلەن تەمىنلەپ كەلگەن ئېغىز ئىدى.

يېرىم دەريا بىر مېھرىبان ئانا بولسا، بۇ ئېغىز ئاشۇ مېھرىبان ئاننىڭ قوتاندۆڭلۈكلەرگە نان چاپىناپ بېرىدىغان ئاغزى، ئىمىتىدىغان ئەمچىكى ئىدى.

قوتاندۆڭلكلەر نەچچە ئەسىردىن بېرى ئۆزىنى ئېغىرلاشتۇرۇپ خوددى ئاننىڭ ئەمچىكىنى ئەمگەن بالىدەك سۈت ئىچىپ هاياتلىقنى هاياتلىقتا ئۇلاپ كەلگەنىدى.

ئەپسۇس، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە قوتاندوكلوكلەر بۇ ئېغىزدىن خوددى ئانا مېهرىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ئايرىلىپ قالدى...

بۇنىڭدىن ئۇچ يىل ئاۋۋال شۇجى قوتاندۆڭ كەنتىنىڭ كەنت مۇدىرى ئىدى. مۇسا ئاقساقال بولسا كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئىدى.

بىر كۈنى قوتاندۆڭگە بىر ماش رەڭ پىكاپ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ سىگنال بېرىپ كىرىپ كەلدى. قوتاندۆڭلۇكلەر يېزا باشلىقىنىڭ ماشىنىسىغا ئوخشايدىغان بۇ ناتونۇش ماشىنىغا قاراپ هەيران قالدى (قوتاندۆڭگە يېزا باشلىقىنىڭ پىكاپىدىن باشقا پىكاپ ئاز كېلەتتى). پىكاپتىن كەپكە كىيىۋالغان ئورۇق، ۋۇجۇك بىر ئادەم چۈشتى - دە، ماشىنىنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋالغان كىشىلەردىن هاكاۋۇرلۇق بىلەن سورىدى.

— شۇجى نەدە؟

— بايام ئېتىزلىقتا سۇ تۇتۇۋاتاتتى. هازىر نەدىكىن؟

— مېڭىڭلار، بېرىپ نەدە بولسا تېپىپ كېلىڭلار.

ئۇ كىشىلەرنىڭ مىدىرلىمايلا تۇرغىنىنى كۆرۈپ گۇركىرىدى.

— نېمە، ئادەم كۆرمىگەندەك چەكچىيىپ تۇرۇشسىلە، شۇجىرىڭلارنى قىچقارغىلى ماڭمامسىلە.

بۇ پوچى، بۇيرۇقۇۋاز ئادەمنىڭ هاكاۋۇرلۇقى كىشىلەرگە ياقمىغان بولسىمۇ لېكىن ئارىدىن بىرى شۇجىنى قىچقارغىلى كەتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي مۇسا شۇجى كەتمىنىنى دولىسىغا سالغىنىچە پايپاسلاپ يېتىپ كەلدى ۋە ۋۇجۇك ئادەمنىڭ هاكاۋۇرلۇق بىلەن

ئۇزاتقان سىڭا قولىنى، ئالىقانلىرىنى بەلۋىغىغا سۈرتۈۋېتىپ تۇرۇپ، ئىككى قوللاپ تۇتتى، تىنچلىق، ئامانلىق سورىدى.

— سىلى شۇجىمۇ؟ — سورىدى ۋۇجۇك كىشى چىرايىنى ئاچماي تۇرۇپ.

— خوش، — دېدى شۇجى.

— دەريادىن نېمىشقا سۇ ئاچتىڭلا؟

— كېۋەز تېرىغىلى دەپ.

— سۇ ئېچىشقا كىم رۇخسەت قىلدى؟

شۇجىغا بۇ سوئال غەلىتە ئاڭلاندى. چۈنكى، قوتاندۆڭلۈكلەر دەريانىڭ ئەڭ ئايىغىدا بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، ئەزەلدىن سۇ ئىشلىتىش ئۈچۈن بىر كىمنىڭ رۇخسىتىنى ئالغان ئەمەس. شۇڭا ئۇ بۇ سوئالغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— دەريانىڭ سۈيىنى توقايلىققا كىم يار قويۇۋەتتى؟.

— كېچىدىن ئېرىق يار كېتىپتىكەن. ئەتىگەن باغلۇۋالدۇق.

— باغلۇۋالغان بىلەنلا ھېسابمىكەن، سۇ قانۇنىنى بىلەملا.

— بىلمىز، ئۆتكەندە يېزىلىق ھۆكۈمەتتە ئۆگىنىش قىلغان.

— ئۇنداق بولسا، دەپ باقسىلا قېنى، سۇنى يار قويۇۋېتىپ ئىسراپ قىلىۋەتكەنلەر قانداق جازاغا تارتىلىدۇ؟.

— بۇ . . . بۇنى . . .

— ئۆگىنىپتىمىش تېخى، — دېدى ۋۇجۇك كىشى زەھەرخەندىلىك بىلەن، — ئەھۋالدىن قارىغاندا ھەرقايسىڭلار سۇ ھەققىنىمۇ تاپشۇرمايدىغان ئوخشايسىلەر.

— تاپشۇرىمىز، ھەر يىلى يېزىدىن كادىر كېلىپ يىغىپ كېتىدۇ.

— بۇنىڭدىن كېيىن سۇ ھەققىنى يېزىدىن يىغمايدۇ. سۇ

01391988432/

هەققى يىغىدىغان ئادەم مانا مەن.

ۋېجىك كىشىنىڭ چوڭچىلىقى زېتىغا تەگدىمۇ ياكى بۇ ئادەمنىڭ سالاھىيىتىگە قىزىقتىمۇ، مۇسا شۇجى ئەدەپ بىلەن سورىدى: .

— ئۆزلىرى كىم بولىلىكەن؟.

— مەن يېرىم دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ باش زەنجاڭى ئا زەنجاڭ بولىمەن.

مۇسا شۇجى دەرھال چۈشەندى. يېزىدىن سۇ ھەققىنى يىغقىلى كەلگەنلەردىن بۇ ئادەمنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندەك قىلغانلىقىنى ئەسلىدى.

— ماڭسىلا، ئۆيگە كىرىپ مۇڭدىشايلى.

مېھمان تەكەللۇپسىزلا شۇجىغا ئەگەشتى.

مۇسا شۇجى مېھمانىنى توخۇ ئۆلتۈرۈپ مېھمان قىلدى. كەنت مۇدىرىنى — ھازىرقى شۇجىنى قىچقارتتى. مېھمان تاماق يېگەچ ئۆزىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنى، ئەمەل دەرىجىسىنى، قول ئاستىدا قانچە ئادەم بارلىقىنى ساھىبخان سورىمىسىمۇ چۈشەندۈردى ۋە گەپ ئارىلىقىدا جەرەن گۈشىنىڭ گېپىنى قىلىپ قالدى.

— ئاڭلىشىمچە قاراڭغۇ توغرا غىلىقتا كېتىپ، جەرەنلەر تولا دەيدۇ. جەرەن گۈشىدىن بىر تېتىپ باققۇم بار ئىدى.

— ئەپسۇس، تولىمۇ بىئەپ ۋاقىتدا كېلىپ قاپلا، — دېدى گەپنى تۈزلا قىلىپ ئۆگىنىپ قالغان مۇسا شۇجى، — ھازىر ئەتىياز، باھار پەسلى، بۇ كېتىك، جەرەن... ئىشقىلىپ بارلىق جان - جانۋارلارنىڭ تۈغۈپ كۆپىيىدىغان پەسلى، بۇ پەسلىدە ھەرقانداق قوتاندۇڭلۇك ئۇۋ ئۇۋلىمايدۇ. ئۇۋغا چىقسا يامان بولىدۇ. جەرەن گۈشى يېگىلىرى بولسا كۈزدە كەلسىلە، كۈز پەسلىدە بۇ جانۋارلار تازا كۆپىيىپ ھەم سەمرىپ مېخ - مېخ بولۇپ كېتىدۇ. شۇ چاغدا ئۆزلىرىنى

تازا بىر مېھمان قىلايلى.

بۇ جاۋابتىن مېھماننىڭ قوشۇقتەك قارامتۇل يۈزى سەل تاتاردى. لېكىن، كۆڭلىدىكىنى بىلدۈرمىدى. تاماقتىن كېيىن ئۇلار ئېغىز بېشىغا كەلدى.

— بۇ ئېغىزنىڭ نوپۇس خېتى بارمۇ؟ — سورىدى مېھمان مۇسا شۇجىدىن.

— نوپۇس خېتى؟ قانداق نوپۇس خەت ئۇ؟ — ھېچنېمىنى چۈشەنمەي ياندۇرمىلاپ سورىدى مۇسا شۇجى.

— بۇ ئېغىزدىن سۇ باشلاپ ئىچىشكە يۇقىرى دەرىجىلىك سۇ باشقۇرۇش ئورۇنلىرىنىڭ كېسىپ بەرگەن تەستىق خېتى.

— بىز ئۇنداق خەتنى بىلمەيدىكەنمىز، — دېدى شۇجى مېھماننىڭ يوچۇن گەپلىرىدىن سەل گۇمانسىراپ.

— بۇ ئېغىز بىز تۇغۇلساقمۇ بار ئىكەن. ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ زامانىدىمۇ مۇشۇ ئېغىزدىن سۇ ئىچىپ، تىرىكچىلىك قىلىپ كەپتىكەن.

— مەن ئۇنى سورىمىدىم، — دېدى مېھمان بىردىنلا تەرىنى تۇرۇپ، نوپۇس خەت زادى بارمۇ، يوقمۇ؟.

— يوق! — دېدى مۇسا شۇجى زەردە بىلەن.

— ئۇنداق بولسا، بۇ قانۇنسىز ئېغىزكەندە، — دېدى مېھمان مەمنۇنىيەتلىك بىلەن ھېجىيىپ، ماڭسىلا، دەرھال بېرىپ دېھقانلارنى قىچقىرىپ كەلسىلە، بۇ ئېغىزنى ھازىرلا كۆمۈۋەتمەسەك بولمايدۇ.

— بۇ ئېغىزنى كۆمۈۋەتسەك بىز نەدىن سۇ ئىچىمىز؟— دېدى مۇسا شۇجى تېرىككەن ھالدا.

— لايدان زاكۇدىن ئۆستەڭ چېپىپ كېلىپ سۇ ئىچىلا.

— لايدان زاكۇدىن؟ — مۇسا شۇجى ھەيرانلىق بىلەن مېھمانغا قارىدى، — سىلى بىلەملا، لايدان زاكۇ بىلەن قوتاندۆڭنىڭ ئارىلىقى شۇنچە يىراق تۇرسا. . .

— ئۇنىڭ بىلەن مېنىڭ نېمە كارىم. ئېغىزنى كۆمەملا، كۆممەملا زادى؟.

— نېمىشقا كۆمىدىكەنمىز؟.

— بۇ دېگەن قانۇنسىز ئېغىز.

— نەچچە زامانلاردىن بېرى قانۇنسىز بولماي، ئەمدى قانۇنسىز بولاپ قالامدىكەن؟ ئۇخلاپ قاپلا زەنجاك. بىز بۇ ئېغىزنى ھەرگىز كۆممەيمىز.

— قېنى كۆممىگىنىڭنى بىر كۆرەي.

غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولغان مۇسا شۇجى ۋارقىرىدى.

— قولۇڭدىن كەلسە نېمە قىلساڭ قىل!.

ۋىجىك، ئاۋاق زەنجاك ماشىنىسى تەرەپكە ماڭغاچ غوتۇلدىدى.

— خەپ توختاپتۇرۇش، سەن جاڭگاللىق قەلەندەرلەرگە ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ، سۇ - سۇ دېگۈزمەيدىغان بولسام، ئا زەنجاك بولماي كېتەي.

ھەپتە ئۆتكەندە، قوتاندۆڭگە ئارقىمۇ - ئارقا ئىككى پىكاپ يېتىپ كەلدى. بۇ پىكاپلارنىڭ بىرىدە ھېلىقى ۋىجىك، ئاۋاق ئا زەنجاك، يەنە بىرىدە يېزا باشلىقى قاش - قاپاقلىرىدىن قار - مۇز ياغدۇرۇپ ئولتۇراتتى.

مۇسا شۇجى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قول باغلاپ چىقتى.

— كەنتتىكىلەرنى يىغسىلا، يىغىن ئاچمىز، — دېدى يېزا باشلىقى ئارتۇق گەپ قىلماي.

كەنت قورۇسىغا قوتاندۆڭلۇكلەر بىرەمدىلا يىغىلدى. يىغىننى يېزا باشلىقى باشقۇردى. سۇ پونكىتىنىڭ باشلىقى سۇ قانۇنى ھەققىدە ئۇزاق نوتۇق سۆزلىدى. يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن، يېزا باشلىقى قوتاندۆڭلۇكلەرگە دەريادىن سۇ ئالمىغان ئېغىزنى كۆمۈۋېتىشنى بۇيرۇدى. يېزا باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا قوتاندۆڭلۇكلەر مىتمۇ قىلىپ قويمىدى. ئۇلار ھەپتە ئاۋۋال

مۇسا شۇجى بىلەن سۇ پونكتىنىڭ باشلىقى ئوتتۇرىسىدىكى تالاش - تارتىشتىن تولۇق خەۋەر تېپىشقانىدى. ئۇلار شۇ تۇرقىدا ئۆزلىرىنىڭ ئېغىزلىرىنى ئىتىۋېتىشكە رازى ئىدىكى، يېرىم دەريادىن سۇ ئالىدىغان بۇ ئېغىزنى ئىتىۋېتىشكە رازى ئەمەس ئىدى. يېزا باشلىقى قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ بۇ ئەلپازىنى كۆرۈپ پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. شۇڭا، ئۇ تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ قوتاندۆڭلۈكلەرنى شىلاپ باقتى، يالۇرۇپ باقتى، ھەپۇە قىلىپمۇباقتى. لېكىن، قوتاندۆڭلۈكلەر قاتۇرۇپ قويغاندەك قىمىر قىلىپمۇ قويمىدى. بىر ئېغىز گەپمۇ قىلىشمىدى. ئۇلار گويا ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك ئىپادىسىز قاراپ تۇرۇشاتتى.

يېزا باشلىقى غەزەپتىن بوغۇلۇپ كەتتى. زەردە گۆش بولدى. بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرغان دېھقانلارغا ئاداۋەت بىلەن ئالايدى. ئۇ ئەنە ئاشۇنداق زەردە گۆش بولۇپ تۇرغاندا تۈيۈقسىز ئەقىل تاپتى. مۇسا شۇجىنى بىر يانغا تارتىپ، ئۇنى راسا بىر ئەدەپلەپ، بايام ئوسال بولغان بارلىق دەرد - ئەلەمنى چىقىرىۋالماقچى بولدى. لېكىن، شۇ ھامانلا، بۇ نىيىتىدىن يانىدى. چۈنكى، قوتاندۆڭلۈكلەرنى مۇشۇ مۇسا شۇجىلا گەپكە كىرگۈزەلەيتتى. قوتاندۆڭلۈكلەر مۇسا شۇجىغىلا ئەگىشەتتى. مۇسا شۇجىسىز قوتاندۆڭدە ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايتتى. بۇنى يېزا باشلىقى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ دەرھال نىيىتىدىن يانىدى. تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتتى. ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، چىرايىغا سۈرلۈك تۈس بېرىشكە تىرىشىپ سۆز باشلىدى.

— مۇسا شۇجى سىلى - بىز پارتىيىلىك كادىرلا، پارتىيە بايرىقى ئالدىدا قەسەم بەرگەن. شۇڭا، بىز پارتىيە ئەزالىرى ئاكتىپلىق بىلەن ئاددىي خەلققە باشلامچى بولمىساق، خەلقنى يېتەكلىمىسەك بولمايدۇ. ئېغىز مەسلىسى كىچىك ئىش ئەمەس. ئۇ ھازىر پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىناۋىتىگە

مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش بولۇپ قالدى. بىز ئۆز مەنپەئىتىمىزنى، شەخسىي ئارزۇيىمىزنى ئويلىماي، پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىنى قوغدىشىمىز، پارتىيۋىلىك مەيدانىمىزدا تەۋرەنمەي چىڭ تۇرۇشىمىز...

— گەپنىڭ پوسكاللىسىنى قىلسىلا شاڭجاڭ، — دېدى مۇسا شۇجى يېزا باشلىقىنىڭ گېپىنى چورتلا كېسىپ تاشلاپ، — سىلى تەكىتلىمىسىلىمۇ مەن ئۆزۈمنىڭ بىر كومپارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكىمنى ھېچقاچان ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق. مەن پارتىيە بايرىقى ئالدىدا، خەلق ئۇچۇن، خەلق مەنپەئىتى ئۇچۇن ئىشلەيمەن، جېنىمنى پىدا قىلىمەن دەپ قەسەم بەرگەن. بۇ قەسىمىم ھېلىمۇ ئېسىمدە، پارتىيۋىلىك بىلەن ئېغىز مەسلىسى ئىككىسى ئىككى ئىش، ئېغىز مەسلىسى بىلەن پارتىيۋىلىك مەيدان مەسلىسىنى ئۆزئارا چېتىۋالساق ئوبدان بولمايدۇ. بۇ ئىشنى تولا پرىنسىپقا كۆتۈرمەي خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىپ ياخشى ھەل قىلساق، زامان - زامانلاردىن بېرى سۇ ئىچىۋاتقان ئېغىز ئۆز ئورنىدا تۇرىۋەرسە خەلق خوش بولىدۇ، سىلىدىن، بىزدىن رازى بولىدۇ. ئولارنىڭ نەزەرىدە پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ ئىناۋىتى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ.

مۇسا شۇجى تۇيۇقسىز قاياپ كەتتى، — سۇ پونكىتىنىڭ زەنجاڭغا تەلەپ قىلغان سوۋغىنى بېرەلمىگەنلىكىمىز ئۇچۇنلا، زامان - زامانلاردىن تارتىپ سۇ ئىچىپ كېلىۋاتقان ئېغىزىمىز قانۇنسىز ئېغىز بولۇپ كۆمۈرۈۋېتىلسە، خەق شەخسىي مەنپەئىتىنى دەپ، پۈتۈن بىر كەنتنىڭ ھاياتلىق مەنبەينى ئۈزۈۋېتىمەن دېسە، قارشى چىققانلىقىم ئۇچۇن پارتىيۋىلىك مەيدانىم سۇرۇشتە قىلىنسا بۇ قانداق بولغىنى، دەپ باقسىلا يېزا باشلىقى؟ ئېغىزنى كۆممەسەك پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ ئىناۋىتىگە دەخلى يېتەمدۇ ياكى سۇ پونكىتىنىڭ زەنجىڭنىڭ

ئىناۋەتسىگە دەخلى يېتەمدۇ؟ بىز سۇ پونكىتىنىڭ زەنجىرىنىڭ يۇز - ئابرۇيىنى قوغدايمىزمۇ ياكى پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ يۇز - ئابرۇيىنى قوغدايمىزمۇ؟

شۇجىنىڭ بۇ سۆزلىرى يېزا باشلىقىنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئاغزىغا بىرنەرسە كەپلەپ قويغاندەك تىلى تۇتۇلدى. ئۇ يانچۇقىدىن سىگارت چىقىرىپ شۇجىغا تەڭلىدى.

— مەن تاماكا چېكەي، — دېدى شۇجى، يېزا باشلىقىنىڭ قولىدىكى سىگارتنى ئالماي.

— ئۇنداق بولسا، مەنمۇ ئاچچىقراقىدىن چېكەي ماڭمۇ بىر ئورام بەرسىلە، — دېدى يېزا باشلىقى. ئىككىيلەن تاماكا ئوردى.

— ئەسلى گەپكە كەلسەك، — دېدى يېزا باشلىقى بارمىقىدىكى تاماكىنى شوراپ تۇرۇپ، — ئېغىزنى كۆمۈشكە يېزىلىق ھۆكۈمەتمۇ شۇنداقلا مەنمۇ قايىل ئەمەس. بىراق، ئۇلارنىڭ گېپىگە ھازىرچە ماقۇل دەپ تۇرمىساق، ئۇلار بېھىشباغ يېزىسىنىڭ پۈتۈن سۇيىنى تاقىۋالدى. ئەھۋالنى ناھىيىگە ئېيتساق، ناھىيە رەھبەرلىرى دەريا باشقارمىسىدىكى رەھبەرلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ مەسىلىنى ھەل قىلىڭلار دەپ، ئوتتۇرىغا يەنىلا بىزنى چىقىرىپ قويۇپ تۇرۇۋالدى. دەريا باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلامدىكى پونكىتلىرىنىڭ پىكرىنى راست دەپ تۇرۇۋېلىپ باردۇ. تىرىكىشىپ تۇرىۋېرەيلى دېسەك، بىر پۈتۈن يېزىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا تەسىر يېتىدۇ، شۇڭلاشقا ھازىرچە ماقۇل دەپ ئېغىزنى باغلىۋېتەيلى، كېيىن يۇقىرى بىلەن سۆزلىشىپ، مەسىلىنى ئالدىرىماي ھەل قىلىپ بېرىمىز.

— ئۇنىڭغۇچە قوتاندۆڭنىڭ يېرى سۇ ئىچمەي شۇنداق تۇرامدۇ؟

— بۇ ئەھۋالنىمۇ يېزىلىق ھۆكۈمەتتە ئويلاشتۇق،

يېزىدىكى بارلىق ئەمگەك كۈچىنى سەپەرۋەر قىلىپ، لايدان زاكۇدىن قوتاندۇڭگىچە بىر ئېرىق چاپتۇرۇپ بېرىمىز، ھازىرچە شۇ ئېرىقتىن سۇ ئىچكەچ تۇرىسىلەر.

شۇنداق قىلىپ، چىرايلىق ۋەدىلەر بىلەن ئېغىز مۇستەھكەم كۆمۈۋېتىلدى. بىر ھەپتە ئىچىدە يېزا بويىچە ئەمگەك قوزغاپ ئېرىقمۇ چېپىلدى. ئەمما، شۇ كۈندىن باشلاپ قوتاندۇڭ سۇ غېمىدىن قۇتۇلالمىدى. لايدان زاكۇدىن «يۇز لېتىر سۇ تەقسىماتىڭلا بار» دەپ ئېچىپ بەرگەن ئادەمنىڭ بىلدەك سۇ، قوتاندۇڭگە ئادەمنىڭ پاچىقىدەك قىلىپ ئون - ئون ئىككى سائەتتە ئاران يېتىپ كېلەتتى. بۇ سۇ بىلەن بىر قېتىملىق سۇ نۆۋىتىدە سۇغىرىشقا تېگىشلىك يەرنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنىمۇ سۇغارغىلى بولمايتتى. سۇ پونكىتقا قۇرۇق قول بارسا ئاۋاق زەنجاڭنىڭ قاپىقى ئېچىلمايتتى. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئېرىقنى چېپىپ بېرىپلا ئېغىز مەسلىسىنى تىلغا ئالغىلى پەقەتلا ئۇنىمىدى. ئەمدىلا ئۇنۇپ مايسا بولغان زىرائەتلەر قۇرۇشقا باشلىدى. كىشىلەر مۇسا شۇجىغا: «ئېغىزنى سېنىڭ بۇيرۇقۇڭ بىلەن كۆمگەن، قېنى ئەمدى بىزگە سۇ تېپىپ بەرمەمسەن. زىرائەتلىرىمىز قۇرۇپ كەتتى، تېزرەك بىر ئامالىنى قىلىپ بەر» دېگەندەك قارىشاتتى. بۇنىڭغا مۇسا شۇجى پەقەتلا چىدىمىدى. قوتاندۇڭگە سۇ باشلاپ كېلىش ھەققىدە ئۇزاق ئويلاندى.

بىر كۈنى بامدات ۋاقتى بىلەن قوتاندۇڭنىڭ ئېرىقلىرى سۇغا لېپمۇلىق تولدى. زىرائەتلەر، دەل - دەرەخلەر، مال - ۋارانلار قانغۇچە سۇ ئىچتى. ئەسلىدە ھېلىقى خېلىلا مۇستەھكەم كۆمۈۋېتىلگەن ئېغىز بىر كېچىدىلا «يار ئېلىپ كەتكەندى».

ئۇچ كۈن ئۆتكەندە، ھېلىقى ئاۋاق زەنجاڭ ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولدى. قوتاندۇڭلۇقلەرگە «قانۇنسىز سۇ

ئېچىۋالغانلىقى ۋە دەريانىڭ قىرغىقىنى بۇرۇۋەتكەنلىكى» ئۈچۈن جەريمانە قويىدى. مۇسا شۇجى بىلەن تىللاشتى، ياقا سىقىشتى ۋە ئاخىردا «خەپ . . . » دېگىنىچە كېتىپ قالدى.

ھەپتە ئۆتكەندە يېزا باشلىقى كېلىپ قوتاندۆڭلۈكلەرگە يىغىن ئاچتى. يىغىندا «مۇسا شۇجى قېرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، پارتىيىنىڭ رەھبىرلىرى كادىرلارنى ياشلاشتۇرۇش سىياسىتىگە ئاساسەن، يېزىلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى قارار قىلىپ، ئۇنى دەم ئېلىشقا چىقارغانلىقىنى، ئورنىغا رازىق مۇدىرنى تەيىنلىگەن» لېكىنى ئوقتۇردى. قوتاندۆڭدۆڭلۈكلەر يېزىلىق پارتكومنىڭ قارارىنى قوللاپ چاۋاكمۇ چالمىدى. قارشى چىقىپ پىكىرمۇ بەرمىدى. شۇنداق قىلىپ رازىق مۇدىر بىر كۈندىلا مۇدىرلىقتىن شۇجىلىققا ئۆستۈرۈلدى.

ئاۋاق پونكىت باشلىقى بۇنىڭلىق بىلەن توختاپ قالمىدى. ئۇ گەرچە يېزىنىڭ سۈيىنى ئېچىپ بەرگەن بولسىمۇ، قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ تەقسىماتىدىكى سۈيىدىن بىر تېمىمۇ بەرمىدى. رازىق شۇجى بىر قانچە قېتىم باردى. خېلى ئوبدان سۆزلىدى ـ سالاملارنىمۇ ئېلىپ بارغان بولدى. لېكىن، جاۋابى بىرلا: «ماڭا سۆزلىدى ـ سالام ئېلىپ كېلىمەن دەپ ئاۋارە بولماڭلار، قوتاندۆڭلۈكلەرگە سۇ لازىم بولسا، ئالدىمغا مۇسا دېگەن سۇ ئوغرىسى شۇجىنى ئەۋەتىڭلار، شۇ چاغدا سۈيىڭلارنى بېرىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى.

قوتاندۆڭلۈكلەر دەسلەپتە بۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن تەلەپتىن رەنجىدى. ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ كەتسەكمۇ ئۇ يەر پاپىسى ئاۋاقنىڭ ئالدىغا مۇسا شۇجىنى ئەۋەتمەيمىز دېيىشتى. لېكىن، قورغاقچىلىق، تەشنالىق يامان كەلدى. دەل ـ دەرەخلەرنىڭ غازاڭلىرى سولاشتى. زىرائەتلەر قۇرۇشقا باشلىدى. پۈتۈن قوتاندۆڭدىن يال ـ يۇل تونۇر تەپتى كېلەتتى. تەشنالىقتا دەسلەپ ئوششاق بالىلار، ئانىلار، كېيىن ئەرلەرمۇ

چىداشمىدى. ئۇلار دەسلەپ مۇسا شۇجىنىڭ كەينىدىن غوتۇلداشتى، كېيىن ئالدىنى توسۇپ تىللاشتى.

— ھوي مۇسا، سەن شۇنچىۋالا گىدىيىۋالغۇدەك قانچىلىك ئادەمتىڭ؟

— پۈتۈن قوتاندۇڭلۇكلەر سېنىڭ كاساپىتىڭگە كېتەمدۇق ئەمدى؟

— زىرائەتلىرىمىز قۇرۇپ كەتتى.

— ئېتىزدىن ئاش چىقمىسا سەن باقالامسەن بىزنى؟

— دەريانى يار قىلىۋەتكەن شۇجى.

— زەنجاڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ يىلىنساڭ، تىلىڭ ئۇزۇلۈپ چۈشۈپ قالامتى مۇسا ئوغرى.

— بار، زەنجاڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ گۇناھىڭنى تىلە.

— سەندىن خۇش بولىمىز.

— دېھقانچىلىقىڭنى قىلىپ بېرىمىز.

مۇسا شۇجى قوتاندۇڭلۇكلەرگە ھېچنېمە دېمىدى. بىر ئېغىز گەپمۇ يانداۋرمىدى. قاپىقىنىمۇ تۇرمىدى. خۇددى گۇناھكارلاردەك يەردىن ئۇستۇن قارىمىدى. يېرىم دەريانىڭ بويىغا بېرىپ دەريانى بىر كۆن قاراپ ئولتۇردى. تاماقمۇ يېمىدى. سۇمۇ ئىچمىدى. پەقەت ئارقىمۇ - ئارقا تاماكا ئوراپ چەكتى. گۇللۇك تاماكا خالتىسىدىكى لىپمۇلىق تاماكىسىنىڭ ھەممىسىنى چېكىپ بولۇپ قاش قارايغاندا ئۆيگە كىردى. بىر نانىنى قېتىققا چىلاپ، پاك - پاكىز يەۋەتتى. ئىككى نانىنى بەلۋېغىغا مەھكەم تۇگدى. تاماكا خالتىسىنى تاماكىغا لىق توشقۇزدى. ئاندىن ئايالىنىڭ، بالىلىرىنىڭ سوئالىغا جاۋابمۇ بەرمەي، ئېغىلدىكى ئەمدىلا چىشەشكە باشلىغان تورپاقنى يېتىلىگىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى پېشىن ۋاقتى بىلەن قوتاندۇڭنىڭ ئېرىقلىرىغا لىپمۇلىق سۇ كەلدى. سۇنى كۆرۈپ قوتاندۇڭلۇكلەر

كۆتۈلمىگەن ئامەتكە يولۇققاندەك خۇشاللاندى. ئۇنلۈك سۆزلەشتى، چاقچاق قىلىشتى، كەتمەنلىرىنى سۆرەشكىنىچە سۈتۈتۈش ئۈچۈن ئېتىز بېشىغا يۈگۈرۈشتى. قىز ـ يىگىتلەر شوخ، جاراڭلىق ئېتىز ناخشىلىرىنى يەنە توۋلاشتى. بالىلار يۈگۈرۈشكىنىچە قىپىالاڭاچ بولۇپ ئۆزلىرىنى ئېرىقتىكى سۇغا ئېتىشتى، سەكرەشتى.

بۇ قېتىم سۇ ھېلىقى ئېغىزدىن ئەمەس، بەلكى لايدان زاكۇدىن — يېزا چېپىپ بەرگەن ئېرىقتىن كەلگەنىدى. قوتاندۆڭلۈكلەر سۇنى ئېتىز ـ ئېرىقلارغا كۆندۈرۈشۈپ، بۇ سۇنىڭ قانداق بولۇپ بۇنداق تۈيۈقسىز ھەم شۇنچىۋالا جىق كېلىپ قالغانلىقى ھەققىدە مۇنازىرىشۋاتقاندا يېزىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن — لايدان زاكۇ تەرەپتىن ئۆزى يالغۇز قۇرۇق قول قايتىپ كېلىۋاتقان مۇسا شۇجىنى كۆرۈپ دەرھال پاراڭلىرىنى توختىتىشتى. مەمنۇنىيەت، خجىللىق، قايىللىق تۈيغۇلىرى بالقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى مۇسا شۇجىنىڭ جىسمانىي ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇغۇللانغانلىقتىن ئالدىغا بىر ئاز مۆكچەيگەن لېكىن يەنىلا قامەتلىك كۆرۈنىدىغان بەستىگە ھۆرمەت بىلەن تىكىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن رازىق شۇجىنىڭ سۇ پونكىتىغا قاتىراشلىرى باشلاندى. ئۇ بىر ـ ئىككى قېتىم ئۆزىنىڭ بىساتىدىن قوي ئېلىپ باردى. لېكىن، سۇ پونكىتىنىڭ زەنجىگى «بۇ قوي كىمنىڭ؟ نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟» دەپ سوراپمۇ قويمىدى. سوۋغا ئېلىپ بارسا سۇ بەردى، بولمىسا قاپقىنىمۇ ئاچمىدى. شەخسىي مۇلكىدىن سوۋغا ـ سالام ئېلىپ بېرىۋېرىش رازىق شۇجىغا ئېغىر كەلدى. كوللېكتىپنىڭ سوۋغا ـ سالامغا يارىغۇدەك ھېچنېمىسى يوق ئىدى. سۇ پونكىتىدىكىلەر ئايدا ئىككى قېتىم دېگۈدەك مېھماندارچىلىققا كېلىپ تۇراتتى. قوي، توخۇ، جەرەن، كېيىك، قىرغاۋۇل، توشقان گۆشلىرىنى يەپ، ھاراق ـ شارابلارنى ئىچىپ تۇراتتى. ساز چالدۇرۇپ، مۇقام

ئېيتقۇزۇپ بەزمە قىلدۇراتتى. مەشرەپ ئوينايتتى. رازىق شۇجىمۇ قوي، جەرەن، كېيىك، توخۇ، توشقان، تۇخۇم دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ سۇ پونكىتىغا بېرىپ تۇراتتى. قۇرۇق قول بارسا قوتاندۆڭنىڭ ئېرىقىمۇ قۇرۇق قالاتتى.

قوتاندۆڭلۇكلەر مەسلىھەتلىشىپ، سوۋغا - سالامغا ئېلىپ بارىدىغان نەرسىلەرنى تەڭ چىقىرىدىغان بولۇشتى. شۇنىڭ بىلەن سوۋغا - سالامغا، مېھماندارچىلىققا كەتكەن چىقىملارنى ھېسابلاپ، ئائىلە بېشىغا چېچىپ تىرىلدۇرىدىغان بولۇشتى. مۇشۇنداق «ئۆلتۈرۈش»، «تىرىلدۈرۈشلەر» سۇ پونكىتىدىكى «مېھمان» بولۇپ كەلگەندە بىر قېتىم، رازىق شۇجى سۇ پونكىتىغا بارغاندا بىر قېتىم تەكرارلىنىپ تۇراتتى. قوتاندۆڭلۇكلەر ئېرىقتا شىلدىرلاپ ئېقىپ كېلىۋاتقان سۇغا قاراپ ھەسرەتلىك تىنىشقىنىچە «بوپتۇ»، «نېمە قوغلۇق» دېيىشەتتى لېكىن بۇنىڭغا قايىل بولمايدىغانلار، قارشى چىققۇچىلارمۇ بار ئىدى، ئۇلار سۇ پونكىتىدىكىلەرنىمۇ، رازىق شۇجىنىمۇ تىللايتتى، قاغايتتى.

— قارىنى بىز ھۆددىگە ئالغانمۇ، بۇ ماشىنىسى بار قەلەندەرلەرنىڭ.

— تايىنلىق ھۆددىسىدىن چىقالمىغان خوتۇنلىرى بولسىمۇ ئەكېلىپ بەرسۇن بىزگە.

— ھۇ تىرىكتاپلار.

— مۇشۇ رازىق شۇجىمۇ بەك خۇشامەتچى بولۇپ كەتتى.

— ھۇ، خۇشامەتچى رازىق شۇجى.

— سۇ پونكىتىنىڭ ھېلىقى يەر پاپىسى زەنجىگى كەلسە يەلپۇپ، بېلىنى تۇتۇپ قويىدىكەن تېخى.

— ھۇ دەللال رازىق شۇجى.

— مېنىڭ ئەمدى ئۇلارغا بېرىدىغان قويام يوق.

— مېنىڭ بېرىدىغان توخام يوق.

— مېنىڭ قېشىمغا تۇخۇم دەپ كەلسۇنچۇ قېنى.
— ھۆكۈمەت ئايلىق بەرمەمدىغاندۇ، ئۇ قەلەندەرلەرگە.
— رازىق شۇجى سۇ - سۇ دەپ ئاخىر ئىمانىنىمۇ سۇغا تېگىشۈۋېتىدىغان بولدى.
— يېرىم دەريانىڭ شەربەتتەك تاتلىق سۈيىنى ئىچمەي، ھاراق دېگەن ئېشەك سۈيدۈكىنى ئىچىدىكەن ئۇ قەلەندەرلەر.
— ئاشۇ ئېشەك سۈيدۈكىنىڭمۇ پۇلىنى بىز تۆلەيمىز تېخى.
— رازىق شۇجى ئاشۇ قەلەندەرلەرگە بىر نەرسە يېغىپ بېرىمەن دەپ، ئۆزىمۇ قەلەندەرگە ئوخشاپ قالدى.
— ئۇنداق دېمەڭلار، ئاسانمۇ رازىق شۇجىغىمۇ.
— خۇدايىم ئۆزى بىر يولىنى قىلار.
رازىق شۇجى سۇ ئۈچۈن ھەممىگە چىدىدى، مۇسا شۇجىدەك گىدىيىپ تۇرۇۋالمىدى. قاتتىقلىق قىلمىدى، ياقا سىقىشمىدى، سۇ پونكىتىدىكىلەرگە خۇشامەت قىلدى، يالۇۋردى، ئىتتەك يېلىندى، قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ ھاقارىتىگە چىدىدى، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، كىرپىدەك تۆگۈلۈپ تۇرۇۋالدى. قانداقلا قىلسۇن، سۇ باشلاپ كېلىپ قوتاندۆڭنى قۇرۇتۇۋەتمىدى. چۈنكى، ئۇمۇ مۇسا شۇجىغا ۋە باشقا قوتاندۆڭلۈكلەرگە ئوخشاش ئاتا - بوۋىسى ياشاپ كەلگەن بۇ ماكانىنى ياخشى كۆرەتتى، سۆيەتتى. قوتاندۆڭگە چەكسىز مېھىر - مۇھەببىتى بار ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇ چىشىنى - چىشىغا بېسىپ چىدىدى، قاقشىمىدى، ۋايسىمىدى، دەرد - ھەسرەتلىرىنى دەريا بويىغا كېلىپ، دەريا‌غا تۆكتى، كۆڭۈل ئاغرىقلىرىنى، قورساق كۆپۈكلىرىنى دەريا‌غا دېدى، دەريا بىلەن سىر داشتى، دەريانىڭ مۇڭلۇق، يېقىملىق شارقىراشلىرىدىن ئۆزىگە تەسەللى تاپتى.
مانا ئۇ ھازىرمۇ زەنجاڭنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن

ئۆيگه كىرمىدى. كۆموۋېتىلگەن ئېغىز بېشىغا كېلىپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق خىيال سۈردى. ئۇنىڭ خىيالىنى مەھەللە مەسچىتىدىن ئاڭلانغان مەزىنىنىڭ جاراڭلىق، مۇڭلۇق ئەزىنى ئۇزۇپ قويدى. ئۇ ئەزانغا قۇلاق سېلىپ بىرھازا تۇردى. ئاندىن كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلاپ، ئاندىن تۇغما بولۇپ دەريانىڭ سۈيىدە ئۇزاق يۈيۈندى. مۇزدەك سۇدىن گۈپۈلدىتىپ ئىچتى، سۇ ئۇنىڭ تېنىنى سەگىتتى، چىڭقىلغان نېرۋىلىرىنى بوشاتتى. ۋۇجۇدىغا يەڭگىللىك، ئازادىلىك بەخش ئەتتى «ئىھ ئانا دەريا! سېنى بويۇڭدا تۇرۇپ، شارقىراشلىرىڭنى ئاڭلاپ، قاچانغىچە سېنىڭ سۈيۈڭگە تەشنا بولۇپ ئۆتەرمىز - ھە! ئېيتقىنا، سېنىڭ بىرەر تېمىم سۈيۈڭنى خورلىغان، زايە قىلغان يېرىمىز بارمۇ؟ بىز ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا سېنى قەدىرلەپ، ئېزىزلەپ كەلگەن ئىدۇققۇ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن سېنىڭ تامچە سۈيۈڭگە زار بولىمىز؟ ئاتا - بوۋىلىرىمىز تارتمىغان خورلۇقلارنى تارتىمىز... سەن ئۈچۈن، سېنىڭ سۈلىرىڭ ئۈچۈن غورۇرىمىز پايخان بولۇۋاتىدىغۇ بىزنىڭ...».

دەريا شارقىرايتتى. ئۇنىڭ شارقىراشلىرىدا ئىلگىرىكى شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار يوق ئىدى. دەريا ئېغىر غەم - قايغۇغا، سۇكۇتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىرايتتى. تولغىنىپ - تولغىنىپ ئاقاتتى.

* * *

كەچ كۇز.

قوتاندۇڭ تەشنالىقتا قانماي ئالتە ئاي يازنى ئۆتكۈزۈۋەتتى. ياز بويى بىر قېتىم قېنىپ سۇ ئىچمىگەن قوتاندۇڭنىڭ دەل -

دەرەخلىرى بۇرۇنلا يوپۇرماق تاشلاپ يالىڭاچلاندى. دالا-قىرلاردىكى گۈل - گىياھلارغا، ئوت - چۆپلەرگە بۇرۇنلا ئۇششۇك تەگدى. قوتاندۇك گويا يالىڭاچلىنىپ قالغان تەندەك، ئۇزۇنىڭ تەبىئىي يېپىنچىلىرىدىن ۋاقتىسىز ئايرىلىپ تاپتاقىر بولۇپ قالغانىدى. قوتاندۇكلۇكلەرمۇ ئاشۇ ۋاقتىسىز غازاڭ بولغان دەل - دەرەخلەرگە ئوخشاش شۇمشىيىپلا قالدى. ئۇلار بۇ يىل مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا يىللاردىكىگە ئوخشاش بالدۇر ئۇۋغا چىقمىدى. ئۇۋ ئۇۋلاش پېشقەدەم ئۇۋچىلارنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك ئىدى. تېزرەك ئۇۋغا چىقىشقا ياش يىگىتلەر ئالدىرىشاتتى. ئۆتكەن يىللاردا چوڭلارغا ئەگىشىپ ئۇۋغا چىقىپ باققان يىگىتلەر ئۇۋنىڭ قىزىقچىلىقىنى، كۆڭۈللۈكلۈكىنى، ھەر خىل ھايۋان، جان - جانىۋارلارنىڭ رەڭگى، خۇي - پەيلىنى، بۇ يىل تۇنجى قېتىم ئۇۋغا چىقىشقا تەييارلىنىۋاتقان ئىنى - ئاغىنىلىرىگە سۆزلەپ بېرىشەتتى. چوڭلارنىڭ ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق بەخىرامان يۇرۇشلىرىدىن تىت - تىت بولۇشاتتى.

— چوڭلار بۇ يىل ئۇۋغا چىقىش ۋاقتىنى ئۇنتۇپ قېلىشىنمۇ يا؟ — دېيىشەتتى تۇنجى ئۇۋغا چىقىش تەقەززاسىدا تاقىتى تاق بولغان يىگىتلەر.

— ياق، ئۇنتۇپ قالمىدى، نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغۇدەك. — دېيىشەتتى، ئىلگىرى ئۇۋغا چىقىپ باققان يىگىتلەر.

— ئۇۋ ۋاقتى كەلمىدىمۇ يا؟.

— ھەي تاڭەي، ئۆتكەن يىلىغۇ بۇ ۋاقىتتا بىرىنچى قېتىملىق ئولجىلارنى مەھەللىگە ئەۋەتىپ بېرىپ بولغان. بەلكىم مۇشۇ ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا مېڭىپ قېلىشىمىز مۇمكىن.

ئۇلار شۇنداق، دەپ تۇنجى قېتىم ئۇۋغا چىقىش تەقەززاسىدا تىڭ تىڭلاپ تۇرغان ئىنى - ئاغىنىلىرىنىمۇ ھەم ئۆزلىرىنىمۇ بەزلەيتتى. ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە، قوم دۆڭلىرىنىڭ

ئوستىگە چىقىۋېلىپ، قاراڭغۇ توغراقا ئوزاقتىن - ئوزاق نەزەر تاشلايتتى. بارماقلىرىنى پوكۇپ تۇرۇپ ۋاقىت ھېسابلايتتى. قاراڭغۇ توغراقنى ۋە ئونىڭ ئىچىدىكى ئوۋ - غەنىيمەتلىرىنى خىيالىي تەسەۋۋۇر قىلاتتى. سىرلىق رىۋايەتلەرنى، قورقۇنچلۇق ھېكايىلەرنى ئۆز قوينىغا يوشۇرغان قاراڭغۇ توغراقلىق يىگىتلەرنىڭ كۆز ئالدىدا چەك - چېكىگە كۆز يەتكۈسىز، سۇرلۇك ئورمان دېڭىزى بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئونىڭ قارىيىپ تۇرغان سىرلىق قوچىقى، چەك - چېگرىسى ئۇپۇق سىزىقى بىلەن قوچاقلىشىپ تۇراتتى. ياشلار قاراڭغۇ توغراقا چوڭلاردىن يوشۇرۇنچە بىرنەچچە قېتىم باردى. لېكىن، ئىچكىرىلەپ كىرىشكە جۇرئەت قىلالماي قايتىپ چىقىشتى.

بۇگۈن قوتاندۆڭدىكى پىشقەدەم ئوۋچىلارنىڭ ھەممىسى مۇسا ئاقساقالنىڭ (مۇسا شۇجى شۇجىلىقتىن قالدۇرۇۋېتىلگەندىن كېيىن، قوتاندۆڭلۈكلەر ئۇنى ئاشۇنداق ئاتايدىغان بولۇشقانىدى) ئۆيىگە جۇغلاشتى. مۇسا ئاقساقال ئۇلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى، نان ۋە قايماق چاي ئەكەلدى. ئۇ مېھمانلارنى داستىخانغا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، ئېغىلغا كىرىپ، يوغان ئىرىكتىن بىرنى تۇتۇپ ئاچىقىپ، ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا سويدى - دە، يوغان - يوغان پارچىلاپ قازانغا سالدى.

مېھمانلارنىڭ كېلىش سەۋەبى بىرلا — يەنى قاراڭغۇ توغراقتا ئوۋغا چىقىش ئىشىنى مەسلىھەتلىشىش ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوۋغا چىقىشنى خىلىدىن بىرى كۆڭلىگە پۈكۈپ كەلگەن بولسىمۇ لېكىن مۇسا ئاقساقالنىڭ بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ، ئوۋ تەييارلىقىنىمۇ قىلماي خىراماں يۇرۇشىگە قاراپ، جىم بولۇپ قىلىشقانىدى.

ئوۋغا بۇگۈن چىقارمىز، ئەتە چىقارمىز بىلەن ئوۋ ۋاقتى يىللاردىكىدىن بىر ئاي كەينىگە سۇرۇلدى. ئوۋ ئىتلىرى،

قارچىغا - بۇركۈتلەر خوددى ئىگىلىرىگە ئوخشاشلا تېپىرلاپ بىر ئىزدا تۇرالمىدى. قاپقانلار، مىلتىقلار، ئاتقاق - ياچاقلار، خەنجەرلەر سۇرتۇپ، بىلەپ پارقىرتىۋېتىلدى. لېكىن، مۇسا ئاقساقالدىن شەپە يوق ئىدى. ئاقساقال ئوۋ ۋاقتىنى ئونتۇپ قالغاندەك ياكى ئوۋغا چىقىش ئېسىگە كەلمىگەندەك خىرامان يۈرەتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقىغا قاراپ ئوۋچىلار تىت - تىت بولۇشاتتى. «بۇنىڭدا بىر سەۋەب بار، ھەئە، چوقۇم بىر سەۋەب بار» دېيىشەتتى ئۇلار.

بۇگۈن ئۇلار كېلىشۋالغاندەك بىر - بىرلەپ مۇسا ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە جۇغلاشتى. مۇسا ئاقساقال ئۇلارغا خۇش چىراي ئېچىپ ئالدىغا داستىخان سالغان بولسىمۇ، كېلىش سەۋەبىنى سورىمىغانلىقى ئۈچۈن، ھېچقايسىسى كۆڭلىدىكىنى ئاۋۋال ئاغزىدىن چىقىرىشقا ئالدىرىمىدى.

مۇسا ئاقساقال ئىرىكنى سويۇپ بولۇپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كىرىپ پەگادىن ئورۇن ئالدى.

— ئاقساقال، — دېدى ياش ئوۋچى يىگىت، ئاقساقال ئەمدىلا جايلىشىپ ئولتۇرۇشىغا بىتاقەتلىك بىلەن ئېغىز ئېچىپ، — بۇ يىل ئوۋغا چىقمىزمۇ - چىقمايمىزمۇ؟

ئاقساقال ياش ئوۋچىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي «سىلەرچە قانداق قىلساق بولار؟» دېگەنتى قىلىپ، باشقا ئوۋچىلارغا قارىدى.

— بۇ يىل كۆز بالدۇر كەلدى. ھاۋامۇ كۆندىن - كۈنگە قاتتىق سوۋۇپ كېتىپ بارىدۇ، — دەپ گەپ باشلىدى بىر پېشقەدەم ئوۋچى ھاۋانىڭ ئەلپازىدىن قارىغاندا ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە قاتتىق قار يېغىپ قىلىشى مۇمكىن، بۇ ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرستى.

— يىگىتلەر ئوۋغا چىقساق بولاتتى، — دەپ ئالدىرىشۋاتىدۇ.

— بۇ يىل بالىلارنىڭ غەيرىتى بەك ئۇستۇن.

— مۇسا ئاقساقال ماقۇل كۆرسە، قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇ چېتىگە بارساق، قۇملۇقتىن ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىزدەپ باقساق دېيىشۋاتىدۇ.

— بۇ يىل قوتاندۆڭدە سەپسىلا جىگىرى بار ئوغۇل بالىلار قاتارغا قوشۇلغان ئوخشايدۇ. قاراڭغۇ توغراق بىلەن ئولارمۇ تونۇشۇپ، ئۇۋچىلىققا كۆزلىرى پىشقاچ تۇرسۇن.

— ئۇۋ ۋاقتىنى بەلگىلەپ بەرسىلە ئاقساقال.

— يول باشلىسىلا، ھەممە تەييارلىقىمىز تەق بولدى.

— سىلىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىمىز.

مۇسا ئاقساقال لام ـ جىم دېمىدى. ئوتتۇرا بارماقتەك تومۇقتا ئورنۇالغان تاماكىسىنى ئىشتىھا بىلەن شورايتتى، تىلى تۇتۇلۇپ قالغاندەك زۇۋانسىز ئىدى. ئۆيدە ئولتۇرغان ھەر بىر مېھمانىنى كۆز ئۆڭىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتكۈزەتتى، كالتە ـ كالتە يۆتىلىپ قويىاتتى. مۇسا ئاقساقالنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئولتۇرغانلار سۆزلەشتىن بىر ـ بىرلەپ توختىدى. ئاخىرىدا ئۆي ئىچى بىردىنلا تىمتاسلىققا چۆمدى. ئۆي ئىچىدە چاشقان ماڭسىمۇ شەپسى ئاڭلىنىاتتى.

مېھمانلار بېشىنى تۆۋەن سېلىشىپ، مۇسا ئاقساقالنى تىڭشاپ ئولتۇرۇشاتتى.

مۇسا ئاقساقالنىڭ ئايالى ئۆيگە ئاپتۇۋا ـ چىلاپچا ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. مۇسا ئاقساقال ياش ئۇۋچى يىگىتنىڭ: «قول سۈيىنى مەن ئالاي» دېگىنىگە ئۇنىماي ئۆزى ھەممە مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ ئالدى. ئۇنىڭغىچە ئايالى ئىككى لېگەن ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان، يۈمشاق پىشقانلىقتىن سۆڭىكىدىن ئاجىراپ، لىغىرلاپ تۇرغان گۆشنى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى. مېھمانلار ئارتۇق تۇزۇت قىلىشىپ ئولتۇرماي ئۇن ـ تىنسىزلا مەززىلىك، يۈمشاق پىشۇرۇلغان گۆشنى ئىشتىھا

بىلەن يېيىشتى.

— قېنى ئاللىسى تۇغقانلار، — دېدى مۇسا ئاقساقال مېھمانلارنىڭ داستىخاندىن بىر - بىرلەپ قول يېغىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ ۋە مېھمانلارنىڭ «بولدى، رەھمەت، تويدۇق، جىق ئالدۇق» دېيىشلىرىگە قويماي لېگەننى قوللىغا ئېلىپ مېھمانلارنى يەنە بىر پارچىدىن گۆش ئالغۇزدى.

مۇسا ئاقساقال قوتاندۆڭگە شۇجى بولۇشتىن خېلىى بۇرۇنلا، بۇ يۇرتنىڭ توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغ ۋە ھېيىت - ئايەم قاتارلىق ھەر خىل پائالىيەتلىرىگە باشچىلىق قىلىش بىلەن بىللە ئۇۋچىلىق ئىشلىرىغىمۇ باشچىلىق قىلىپ كەلگەنىدى.

پۈتۈن قوتاندۆڭلۇكلەر تەدبىرلىك، كەڭ قورساق، ئاق كۆڭۈل، ئىشچان، ئاچچىقى يامان، ئەل - جامائەت ئۈچۈن ھېچنېمىنى ئايمايدىغان بۇ ئادەمدىن تەپ تارتاتتى، ئەيمىنەتتى، قەدىرلەيتتى، ھەرقانداق چوڭ - كىچىك ئىشلىرىنى ئۇنىڭ مەسلىھىتىگە سالاتتى، پىكىرىنى ئالاتتى، كۆرسەتكەن يولى بويىچە ماڭاتتى، بەرگەن مەسلىھىتى بويىچە ئىش قىلاتتى. ئۇ شۇجىلىقتىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ، قوتاندۆڭلۇكلەر ئۈنى ئوخشاشلا ھۆرمەتلىدى، قەدىرلىدى، تۇرلۇك ئىشلىرىدا يول، مەسلىھەت سورىدى.

ئۇۋچىلىق ھەممە قوتاندۆڭلۇككە ئوخشاش مۇسا ئاقساقالغىمۇ ئاتا مىراس كەسىپ ئىدى. ئۇ بالا ۋاقتىدىن تارتىپ دادىسىغا ئەگىشىپ قاراڭغۇ توغراقتا ئوۋ ئوۋلىغان، قار - بوران، يىلان - چايان، بۆرە - قاۋان قاتارلىق تۇرلۇك مۇشكۇلاتلارغا دۇچ كەلگەن ۋە ئۇلار بىلەن ئېلىشقان. بالا ۋاقتىدىن تارتىپلا قورقماسلىقى، مەرگەنلىكى، چەبدەسلىكى، زېرەكلىكى، تەدبىرلىكلىكى بىلەن ھۆرمەت، يۇز - ئابرۇي تاپقانىدى. پۈتكۈل قوتاندۆڭ تەۋەسىدە پەقەت مۇسا ئاقساقاللا

قاراڭغۇ توغراقنى بەش قولدەك بىلەتتى. ئوۋچىلار قاراڭغۇ توغراققا قانچە ئىچكىرىلەپ كىرسۇن، پەقەت مۇسا ئاقساقالغا ئەگەشسىلا ھېچكىم ئېزىپ قالمايتتى. سازلىق پاتقاقلارغا چۆكۈپ كەتمەيتتى. ئوۋ ئولجىلىرىغىمۇ كۆپ ئېرىشەتتى. شۇڭلاشقا، بارلىق ئوۋچىلار ئۇنىڭغا پىر - ئۇستازغا چوقۇنغاندەك چوقۇناتتى. مۇسا ئاقساقال ئوۋغا چىقماي تۇرۇپ، مۇسا ئاقساقالنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي تۇرۇپ ھېچكىم ئوۋغا چىقمايتتى. شۇڭلاشقا، ئوۋچىلار بۇ كۈزدە مۇسا ئاقساقالنىڭ بىر گەپ قىلىشىنى كۈتە - كۈتە ئاخىر تاقىتى تاق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلگەندى. چۈنكى، زېرىكىشلىك قىش كۈنلىرىنى قوتاندۇڭنىڭ ئەركەكلىرى ئوۋسىز، قاراڭغۇ توغراقسىز ئۆتكۈزمەيتتى... شۇنداقلا قوتاندۇڭدە قاراڭغۇ توغراققا ئوۋغا كىرىپ باقمىغان، ئۆز قولى بىلەن كېيىك ئاتمىغان، جەرەن، قىرغاۋۇل، تۈلكە، قاۋان ھەتتا بۆرە ئوۋلاپ باقمىغان بىرمۇ ئەركەك يوق ئىدى. ئۇلار ئوۋسىز ھاياتنى مەززىسىز ھېسابلايتتى. ئوۋغا چىقمىسا ئۇلارنىڭ ئىچى پۈشاتتى، بىئارام بولاتتى. تېرىككەك، جۈدۈن بولۇپ قالاتتى. بۇلارنى مۇسا ئاقساقال ئوبدان چۈشەنتتى ئەلۋەتتە. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ بايامدىن بېرى تەڭقىسلىقتا قالغاندەك بىئارام بولۇپ، گەپ قىلماي ئولتۇرغانىدى. ئۇ ئاخىر كۆڭلىدىكى ئويلىرىنى بۇلارغا ئېيتىش قارارىغا كەلدى.

— ئوۋغا چىقىش ئىشىغا كەلسەك، — دېدى ئۇ بايام گۈش توغراپ يېگەن قەلەمتىراچىنى بەلبېغىغا بىلەن سۇرتۇپ تازىلىغاچ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئولتۇرغان ئوۋچىلارغا بىرقۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — مېنىڭچە بۇ يىل ئوۋغا چىقمىساق بولارمىكىن.

— نېمىشقا؟ نېمىشقا ئوۋغا چىقمايمىز ئاقساقال؟ — ئالدىراپ سورىدى ياش ئوۋچى يىگىت.

شۇ هامان ئۇنىڭ بېقىندا ئولتۇرغان پېشقەدەمگە ئوۋچى ئۇنى «ئېغىز غېرىچلىماي جىم ئولتۇر» دېگەندەك قىلىپ جەينەكلەپ قويدى.

مۇسا ئاقساقال ئالدىرىماي تاماكا ئورىدى ـ دە، تاماكىسىغا ئوت يېقىپ خۇمارلىق ئىككىنى شورىۋالغاندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى.

— مەن ئىككى ھەپتىنىڭ ئالدىدا قاراڭغۇ توغراققا بېرىپ كەلدىم. توغراقلىقنى تولۇق ئارىلىدىم. قاراڭغۇ توغراق قۇرۇقدىلىنىپ قاپتۇ، — ئۇ ئۆزىگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلگەن كۆزلەرگە شۇنداقلا بىر قارىۋېتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۆتكەن يىلقىدەك ئورمانغا كىرىپ بولغۇچە قەدەمدە بىر ئايىغىنىڭ ئاستىدىن «پارتلا» قىلىپ قېچىپ كېتىدىغان «پاتاق ـ پۇتۇق» قىلىپ ئۆچۈپ كېتىدىغان توشقان، قىرغاۋۇللار يوق، ئوغلاقلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ توپ ـ توپى بىلەن ئوتلاپ يۈرگەن كېيىك ـ جەرەنلەرمۇ يوق، ئۇلار ئاز قاپتۇ، ناھايىتىمۇ ئاز قاپتۇ. خۇددى غايىب بولۇپ كەتكەندەك، باشقا يەرگە كۆچۈپ كەتكەندەك ئۇلارنى ئۇچراتماق بەكمۇ تەس.

— ئۇلار نەگە كەتكەندۇ ئاقساقال؟ — سورىدى ياش ئوۋچى يىگىت ھەيران بولۇپ.

— توۋا خۇدايىم، بۇ نېمە ئالامەت ئەمدى، — دېدى قېرى ئوۋچى ئۇشتەك ساقلىنى سىلاپ.

— ئۇلار قانداق قىلىپ ئاشۇنداق يوقاپ كەتكەندۇ؟

— ئادەمنىڭ ئەقلى ئۇلاشمايدىغۇ بۇ ئىشقا.

— يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۇلارنى يەپ كەتكەنمۇ يا؟

— مەنمۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مۇشۇ ئىش توغرۇلۇق ئويلىدىم، — دېدى ئاقساقال يەنە سۆز قىلىپ، — قاراڭغۇ توغراقتا كۆرگەنلىرىمنى بىرمۇ بىر كۆڭلۈمدىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇزاق ئويلىدىم، ئاخىر بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىققاندەك

بولدۇم، ئەسلىدە سەۋەب ئۆزىمىزدە ئىكەن.
— سەۋەب ئۆزىمىزدە؟ يۇچۇنىلا گەپ قىلىشىغۇ ئاقساقال، — دېدى قېرى ئوۋچى گاڭگىرىغان ھالدا.
— قىزىقلا بىر گەپ بولدىغۇ بۇ.
ھەممەيلەننىڭ كۆزى مۇسا ئاقساقالغا مىختەك تىكىلدى.
— ھەئە، سەۋەبى ئۆزىمىزدە، — دېدى مۇسا ئاقساقال گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىز ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى، ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ياز پەسلىدە ئوۋ ئوۋلىماسلىق، قائىدە - يوسۇنىنى بۇزۇپ، ھېلى سۇ پونكتىنىڭ زەنجاڭىغا، ھېلى يېزا باشلىقلىرىغا، ھېلى ناھىيە ھاكىملىرىغا، ئورۇق - تۇغقان، دوست بۇرادەرلەرگە، يەنە يېرىم دەريانىڭ سۇ ئالمىدىغان كونا ئېغىزىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن پول مېڭىۋاتقانلارغا دەپ ئالتە ئاي ياز، ئالتە ئاي قىش توختىماي ئوۋ ئوۋلىدۇق. بوغازلىرىنىمۇ ئوۋلىدۇق، ئوغلاقلىرىنىمۇ ئوۋلىدۇق، چوڭىنىمۇ ئوۋلىدۇق، كىچىكىنىمۇ ئوۋلىدۇق. توشقان - قىرغاۋۇللار، كېيىك - جەرەنلەر كۆپىيىپ كەتكەن مەزگىلىدە كۆپىيەلمىدى. ئۇلارغا پەقەت ئارام بەرمىدۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ سانى ئازلاپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، بۇ بىر سەۋەب، — ئاقساقال شۇنداق دەپ بىر بارمىقىنى پۈكتى - دە، گېپىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتقان ئوۋچىلارغا قاراپ يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئۇنىڭدىن باشقا قوتاندۆڭنىڭ يۇقىرىقى تەرىپىدىكى كەڭرى قومۇشلۇق - يايلاقنى يېزا يىلدىن - يىلغا بىنام ئېچىپ تېرىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، يېرىم دەريانىڭ قاراڭغۇ توغراقتا كېلىدىغان سۈيى يىلدىن - يىلغا ئازلاپ كەتتى. مەن بۇ قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كەلدىم، قاراڭغۇ توغراق قۇرۇشقا باشلاپتۇ. مۇشۇ بىر يازدىلا قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئېچىكرىسىدىكى شۇەلىك كۆللەرنىڭ سۈيى تارتىلىپ، تېگى كۆرۈنەي دەپ قاپتۇ، ھايۋانلار، جان -

جانۇارلارغا ئىچىدىغان سۇ قالماپتۇ. بۇ ئىككىنچىسى سەۋەب، — ئاقساقال يەنە شۇنداق دەپ يەنە بىر بارمىقىنى پۈكتى، — قاراڭغۇ توغراقتا سۇ قالمىغانلىقى ئۈچۈن ئوت - چۆپلەر ئاساسەن قۇرۇپ كېتىپتۇ، قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇ چېتىدىكى ئورمانلار قۇرۇپ، قۇرۇم دۆڭلىرى ئورمانغا قاراپ كۆچۈشكە باشلاپتۇ، قاراڭغۇ توغراقتا تۇزۇك ئوت - چۆپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن كېيىك - جەرەنلەر ئاچ قېلىپ ئاجىزلىشىپ كەتكەن. ياكى بۆرە، تولكە قاتارلىق يىرتقۇچ هايۋانلارغا ئاسانلا يەم بولۇپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، مانا بۇ ئۈچىنچى سەۋەپ، — ئاقساقال شۇنداق دەپ يەنە بىر بارمىقىنى پۈكتى، — شۇڭا مېنىڭچە بۇ يىل ئوۋغا چىقساق ئاران - ئاران جان ساقلاۋاتقان هايۋانلارنى پۈتۈنلەي قۇرۇتۇۋەتمەسلىك مۇمكىن، شۇنداق بولغاندا كېلەر يىللىق قاراڭغۇ توغراقتا ئوۋلىغۇدەك هېچنېمە قالمايدۇ. مېنىڭچە بۇ يىل ئوۋغا چىقمايلى. قېپقالغان جانۇارلار قىشتىن ساق - سالامەت چىقىپ، ئالدىمىزدىكى بىر ياز كۆپەيمەيسا، كېلەر يىلى ئاندىن ئوۋغا چىقساقمىكىن دېمەكچىمەن. سىلەرچە قانداق؟.

— سىلى نېمە دېسىلە بىز شۇ ئاقساقال.

ئوۋچىلار گەرچە ئاقساقالنىڭ كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىگە تولۇق قايىل بولمىسىمۇ لېكىن ئوۋغا چىقماسلىققا بىردەك قوشۇلدى.

تۇنجى ئوۋغا چىقىش قىزغىنلىقىدا قاراڭغۇ توغراققا تولا قاراپ، كۆزى تېشىلىپ كېتەي دەپ قالغان ياشلار بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، خودىدى توي ئىشى سۇغا چىلاشقاندەك قاينىاپ سۆزلەپ كېتىشتى، قورساق كۆپۈكلىرىنى بىر - بىرىگە دەپ دادلاشتى. ئاتا - ئانىلىرىدىن، چوڭلاردىن ئاڭلىغان سۆزلەرنى بىر - بىرىگە دېيىشتى:

— قاراڭغۇ توغراققا يىرتقۇچ هايۋان پەيدا بولۇپتىمىش.

— كېيىك، جەرەنلەرنى يەۋىتىپتىمىش.
— ياق ئۇلارنى يەپ كەتكىنى يېرىنقۇچ ھايۋان ئەمەسكەن.
— ئەمىسە سەن دەپ باقە، شۇنچە جىق كېيىك، جەرەنلەرنى نېمە يەۋىتىپتۇ.
— يالماۋۇز.
— ياقەي، سۇ پونكىتىنىك باشلىقى.
— يېزىنىڭ ئەمەلدارلىرى.
— ناھىيىنىڭ ھاكىملىرى.
— ئىلاھىم زۇۋانى تۇتۇلۇپ ئۆلەر ئۇ تويمىغۇرلار.
— گېلىغا پوقاق چىقار.
— تىلىغا كۆيدۈرگە چىقار.
— چىشى چۈشۈپ كېتەر.
— يېرىم دەريانىڭ سۈيى قاراڭغۇ توغراققا بارمىسا كېيىك، جەرەنلەر كۆپىيەلمەيمىش.
— دەريانىڭ سۈيى قاراڭغۇ توغراققا جىقراق ئېقىپ بارمىغانلىقى ئۈچۈن توشقان، قىرغاۋۇل، كەكلىكلەر ئىچكىلى سۇ تاپالمايۋ ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپ قاپتۇمىش.
— قاراڭغۇ توغراقنىڭ نېرىقى چېتى قۇرۇشقا باشلاپتۇمىش.
— قوم يۇتۇپ كېتىپتۇمىش.
— قاراڭغۇ توغراققا سۇ كەلسە قوم كەينىگە قېچىپ كېتەرمىش.
— دەريانىڭ جىقراق سۇ كېلىپ، كېيىك، جەرەنلەر قانغۇدەك سۇ ئىچسە بولاتتى.
— يېزا باشلىقى بىنام ئېچىپ كېۋەز تېرىيمەن دەپ دەريانىڭ سۈيىنى توسۇۋاپتۇ. شۇڭا، دەريانىڭ سۈيى ئاز قاپتۇ.
— ئاشۇ لايدان زاكۇ بىر يار كەتسىغۇ... دەريادىن جىق سۇ كېلەتتى. ئۇ چاغدا قاراڭغۇ توغراق قېنىپ سۇ ئىچەتتى.

— كېيىك، جەرەنلەرنىڭ توشقان، قىرغاۋۇللارنىڭ ئۇسسۇزلۇقى قاناتتى. . . .

دەريا شارقىرايتتى، ئۇنىڭ شارقىرىشىدا ئىلگىرىكى شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار يوق ئىدى. ئۇ ئېغىر غەم - قايغۇغا، سۇكۇتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىرايتتى، تولغىنىپ - تولغىنىپ ئاقاتتى.

* * *

رازىق شۇجىغا قوتاندۇڭلۇكلەرنى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ بىنام ئېچىشقا سەپەرۋەر قىلىش تولىمۇ ئېغىر كەلدى.

يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بېرىپ، بېھىشباغ يېزىسى بويىچە چاقىرغان «پۈتۈن يېزا بويىچە دېھقانلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، بىر قىش جاپالىق جەڭ قىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىپ، ناھىيە چۈشۈرگەن پاختا ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئۈچۈن، پاختا تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىشكە سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى» غا قاتناشتى. يىغىن ئاخىرىدا، يېزا رەھبەرلىرى بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قوتاندۇڭ كەنتىگە چۈشۈرۈپ بەرگەن كېلەر يىللىق پاختا ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچ ھۆددە - توختامنامىسىگە ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىش ھۆددە توختامنامىسىغا قول قويدى.

يىغىننى تۈگىتىپ قوتاندۇڭگە قايتىپ كېلىۋىدى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىش ئىشىنىڭ ئۇنچە ئاسانغا توختىمايدىغانلىقىنى بىردىنلا ھېس قىلدى. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېگەندە ئەۋلادتىن - ئەۋلانقا چارۋىچىلىقنى ئاساسىي كەسىپ قىلىپ كەلگەن قوتاندۇڭلۇكلەر يىللاردىن بېرى

بىر ئوبدان مال - چارۋىلىرىنى بېقىپ كېلىۋاتقان يايلاقلىرىنى بۇزۇپ تېرىلغۇ يەرگە ئۆزگەرتىشكە ھەرگىز ئۇنىمايتتى. ئۇلار دېھقانچىلىقتىن چارۋىچىلىقنى ئەۋزەل كۆرەتتى. رازىق شۇجىمۇ قوتاندۇڭلۇكلەر بىلەن ئوخشاش قاراشتا، ھېسسىياتتا ئىدى. ئۇزۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىگەن ئىشنى يۇرتداشلىرىغا دېيىشكە ئۇنىڭ پەقەتلا تىلى بارمىدى. ئۇ بىر كۈن ئويلانغاندىن كېيىن دەرھال يېزىلىق ھۆكۈمەتكە چاپتى. يېزا باشلىقىنى ئىزدەپ تېپىپ، قوتاندۇڭنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى. قوتاندۇڭلۇكلەرنى يايلاقلارنى بۇزۇشقا، دېھقانچىلىق قىلىشقا زورلىماي چارۋىچىلىقنى قىلىشقا يول قويۇشنى، يايلاقلارنى ئۆز پېتىچە ساقلاپ قېلىشنى، قوتاندۇڭغا پاختا ئىشلەپچىقىرىش ھۆددە - كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈپ بەرمەي، چارۋىچىلىقتىن ھۆددە - كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈپ بېرىشنى يالۇرۇپ تۇرۇپ تەلەپ قىلدى.

— قەتئىي بولمايدۇ، — دېدى يېزا باشلىقى رازىق شۇجىغا سەت گۆلىيىپ، گەپنى چورتلا كېسىپ، — دېھقانلارنى خالىغىنىنى قىلمەن دېسە، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرسەك، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ نېمە رولى قالىدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىرى نېمە ئىش قىلىدۇ. بىز يېزا باشلىقلىرى ئېشەك باقمىزمۇ ئۇ چاغدا؟ قوتاندۇڭلۇكلەر خاتىرسىنى جەم قىلىپ، بىنام ئېچىشقا تەييارلىق قىلسۇن، كېلەر يىلى قوتاندۇڭنىڭ پاختا مەھسۇلات كۆرسەتكۈچى ئورۇندالماي كەملەپ قالسا مەندىن ياخشىلىق كۈتمىسۇن، مەن سىلىنى تۇتمەن. توختام بويىچە قوتاندۇڭلۇكلەر جەرىمانە تۆلەيدۇ. پاختا ئىشلەپچىقىرىش پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ بىزگە چۈشۈرگەن بىرخىل سىياسەت خاراكتېرلىك ۋەزىپىسى. بۇنىڭدىن سىلىمۇ، مەنمۇ، قوتاندۇڭلۇكلەرمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بىزمۇ ناھىيە بىلەن، ھاكىملار بىلەن ناھىيە يېزىمىزغا چۈشۈرۈپ بەرگەن كېلەر يىللىق پاختا

ئىشلەپچىقىرىش ھۆددە - توختامنامىسىگە قول قويۇشتۇق. بىزمۇ كۆرسەتكۈچنى ئورۇنلىيالمىساق جازاغا تارتىلىمىز، جەرىمانە تۆلەيمىز، يېزىنىڭ پاختا مەھسۇلاتى كەملەپ كەتسە ھاكىملار بىزنىتۈتىدۇ، — يېزا باشلىقى تاماكىسىنى قاتتىق - قاتتىق شورۇپلىپ، يەنە سۆزلەشكە باشلىدى، — ئەمدى بىلگەنلا رازىق شۇجى. جەرىمانە، جازا بىزنىڭ بېشىمىزدىمۇ بار. جازالانمايلى، جەرىمانە تۆلىمەيلى دېسەك ھۆددە - توختامنامىدىكى كۆرسەتكۈچنى ئورۇنداش كېرەك. ھازىرقى تېرىلغۇ يەر بىلەن بۇ كۆرسەتكۈچنى ئورۇندىغىلى بولمايدۇ. شۇڭلاشقا، كەڭ كۆلەمدە بىنام ئېچىش كېرەك. يايلاق بولامدۇ، باغ - ئورمان بولامدۇ ھەممىسىنى ئېچىش، ئۆزلەشتۈرۈش كېرەك. بۇ ئىشقا سۇسلۇق قىلىشقا، بوشاڭلىق قىلىشقا، كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ.

يېزا باشلىقىنىڭ كەسكىن سۆزلىرى رازىق شۇجىنى سەل گاڭگىرىتىپ قويدى. لېكىن، سۇ مەسىلىسى ئېسىگە كېلىۋالدى. تۇيۇقسىز ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كەتتى.

— ئۇنداقتا، سۇ مەسىلىسىنى قانداق قىلىمىز؟ — دېدى ئۇ ئىتتىك دەۋالمىسا بىرسى گەپ قىلغىلى قويمايدىغاندەك تېز - تېز سۆزلەپ، — قوتاندۆڭنىڭ يايلاقلىرىنى ئۆزلەشتۈرگەن بىلەن سۇ بولمىسا ئوخشاشلا تېرىغىلى بولمايدۇ. ئېرىقتىكى ھازىرقى سۇ بىلەن، قوتاندۆڭدە ھازىر بار بولغان تېرىلغۇ يەرنىمۇ سۇغارغىلى بولمايدۇ. ناۋادا ئەسلىدىكى كونا ئېغىزنى ئېچىپ سۇ ئالغىلى بولسا ئۇ چاغدا...

— كونا ئېغىزنىڭ گېپىنى ئەمدى تىلغا ئالمىسلا، — دېدى يېزا باشلىقى شۇجىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىۋېلىپ، — بىز يېزىلىق پارتكوم ھەيئەتلەر يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلدۇق. بۇ يىل قىش بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەمگىكىنى بىلەن

بىرلەشتۇرۇپ، قوتاندۇڭنىڭ ئەسلىدىكى ئىپرقىنى كېڭەيتىپ، يېزا دەرىجىلىك بىر سۇ سىستېمىسى ئۈستىگە ئۈزگەرتمەكچىمىز. دەريا باشقارمىسى، سۇ باشقۇرۇش پونكىتىدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر بىلەن ناھىيە رەھبەرلىرى سۆزلىشىپتۇ، دەريا باشقارمىسى ناھىيىلىك بۇر يەر ئۈزلەشتۈرۈپ - بىنام ئېچىپ تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسىنى مۇستەھكەملەش پىلانىنى قوللاش، ماسلىشىش يۈزىسىدىن لايدان زاكۇدىكى قوتاندۇڭ ئىپرقىنىڭ ئېغىزىنى كېڭەيتىپ بەرمەكچى ۋە لايدان زاكۇدىن توسۇپ، يېرىم دەريانىڭ ئايىغىغا بىر تېمىم سۇ ئۈتكۈزمەي، ھەممە سۇنى قوتاندۇڭ ئۈستىگە ھەيدەپ بەرمەكچى بولدى، — يېزا باشلىقى مەمنۇنلۇق بىلەن ھېجايدى ۋە شۇجىنىڭ دولىسىغا داھىيلارچە سالاپەت بىلەن يەڭگىل شاپىلاقلاپ قويدى، — ھەممە ئىمكانىيەتلەر يارىتىلدى، گەپ ئەمدى بىزنىڭ قانداق ئىشلىشىمىزدە، كەينىمىزگە قاراشقا بولمايدۇ، بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، بۇز يەر ئېچىش كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، پاختا ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلات كۆرسەتكۈچىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇپ ئورۇندىساقلا مۇكاپات، شان - شەرەپلەر، يەنە تېخى پارلاق ئىستىقبال سىلى - بىزگە كەڭرى قۇچاق ئاچىدۇ.

رازىق شۇجى قوتاندۇڭگە يەنە بېشى چۇشكەن ھالدا قايتىپ كەلدى. ئۇيگە بېكىنىۋالىپ بىر كۈن ئولتۇردى. ئۇزاقتىن - ئۇزاق خىيال سۈردى. قوتاندۇڭلۇكلەرگە يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ يوليورۇقىنى قانداق يەتكۈزۈش ھەققىدە باش قاتۇردى. ئاخىر مۇسا ئاقساقال قاتارلىق بىرقانچە پارتىيە ئەزالىرىنى يىغىپ ئەھۋالنى ئېيتىپ ئەقىل، مەسلىھەت سوردى. قىسقىسى، بۇ ئىشنى كەنت پارتىيە ياچېيكا يىغىنىنىڭ مۇزاكىرىسىگە سالغان بولدى.

— دەريانى ئاخىر قۇرۇتۇۋېتىدىكەن - دە، بۇلار، — دېدى مۇسا ئاقساقال ھەم غەزەپلەنگەن، ھەم ھەسرەتلەنگەن ھالدا، — ئۇلارنىڭ پىلانىنى ناھىيە رەھبەرلىرى قوللىغان بولسا، توسۇۋالمىشقا بىزنىڭ ھېچقانداق ئامالىمىز يوق. ئۇلار قىلمىز دېگەنلا بولسا، بۇ ئەخمىقانە ئىشنى قىلماي قويمايدۇ، — ئۇ رازىق شۇجىغا قاراپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — بۇ ئىشتا ئۆزلىرىنى ئارتۇقچە ئەيىبلەپ كەتمىسلە، بۇ ئىشنى سىلىدىن كۆرگىلى بولمايدۇ. بىز دېگەن بىقۇۋۇل خەق. توختامغا سىلى قول قويمىسىلىمۇ ئۇلار ئوخشاشلا يايلاقلىرىمىزنى بۆزۋېرىدۇ. باغ - ئورمانلىرىمىزنى ۋەيران قىلىۋېرىدۇ. دەريالىرىمىزنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندە ئۇلارنى توسۇۋالمىش مۇمكىن ئەمەس. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇ پىلانىنى قوتاندۇڭ خەلقىگە يەتكۈزۈش، ھەلقىنى سەپەرۋەر قىلىش سىلىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلىرى، — ئۇ ئەمدى سورۇندىكىلەرگە قاراپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — مۇشۇ يەردە ئولتۇرغان ھەممىمىز كومپارتىيە ئەزالىرى. پارتىيە ۋە خەلق ئالدىدا راسچىل بولۇش، راست - ھەق سۆزلەش ھەر بىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ ئەڭ ئېسىل پەزىلەتلىرىنىڭ بىرى. سىلى پارتىيە - ھۆكۈمەتكە راست گەپ قىلىپ قوتاندۇڭنىڭ ئەۋزەل شارائىتىنى، خەلقنىڭ ئارزۇ - تەلىپىنى، قىيىنچىلىقىنى يەتكۈزۈپلا، ئەمدى پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ تەلىپىنىمۇ خەلققە يوشۇرماي ئۆز ئەينى يەتكۈزسىلە، بىزنىڭ پارتىيە - ھۆكۈمەتنى شۇنداقلا خەلقنىمۇ ئالداش ھوقۇقىمىز يوق.

قوتاندۇڭلۇكلەر رازىق شۇجىنىڭ ئاغزىدىن يېزىنىڭ بۈز يەر ئېچىش ھەققىدىكى سەپەرۋەرلىك يىغىنىنىڭ روھىنى ئاڭلاش بىلەن، ئۇۋۇسى بۇزۇلۇپ كەتكەن ھەربىدەك قاينىشقا باشلىدى.

— يايلاقنى ھەرگىز بۇزمايمىز.

— بۇز يەر ئاچمىش تېخى.
— مال چارۋىلىرىمىز نەدە ئوتلايدۇ؟
— بىزنىڭ يايلاقلىرىمىزنى بۇزۇپ پاختا تېرىمىسا، يېزىنىڭ پاختا مەھسۇلاتى ئورۇندالمامدىكەن؟
— پاختىنى كىم تېرىسا تېرىسۇن، مەن پاختا تېرىمايمەن.
— بىنام ئېچىش ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان قولۇمنى كېسىۋېتمىمىز.
— رازىق شۇجى، سىلى يېزىغا بېرىپ دېسىلە، بىز قوتاندۇڭلۇكلەر بىناموغا ئاچمايمىز، پاختىمۇ تېرىمايمىز. يېزا بىزنى ئارامخۇدا تىرىكچىلىك قىلغىلى قويسۇن.
— ھەرقانچە چۈشەندۈرسەڭمۇ بىكار رازىق شۇجى، بىز بىنام ئاچمايمىز دېدۇق، ھەرگىز ئاچمايمىز.
— سەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىساق بولمايدۇ دېگىنىڭ بىلەن ئۇلار بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلاپتىمۇ، بىر ئوبدان سۇ ئېقىۋاتقان ئېغىزىمىزنى ھازىرچە كۆمۈۋېتىڭلار، كېيىن ھەل قىلىپ بېرىمىز دېۋىدى، قېنى قانداق بولدى، ئېغىزنى كۆمدۇرۇۋېتىپلا خوددى ھاڭگا ئېشەك خوتكىگە ئىگە بولمىغاندەك، كارى بولمىدىغۇ؟
— بىنام ئاچىدىغان بولساق، سۇنىڭ دەردىنى يەنە قانچىلىك تارتىمىز تېخى.
— مەن بىر پاقلان بېرەي، يېزا باشلىقىغا ئاپىرىپ بەر بۇ نېيىتىدىن يانسۇن.
— يېزا باشلىقى نېيىتىدىن يانسىلا مەن ئۇنىڭغا يىلىغا ئىككى ئىرىك بېرەي.
يىغىن باشلىنا باشلانمايلا بۇزۇلدى. رازىق شۇجى ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۇلارنى گەپكە كىرگۈزەلمىدى. ئۇنىڭ گېپىنى تىڭشايدىغان بىرمۇ ئادەم چىقمىدى. ئۇ ئاخىر ناۋادا يېزا باشلىقى سۇرۇشتە قىلىپ قالسا قوتاندۇڭلۇكلەر گېپىمنى ئاڭلىمىدى

دەپلا قۇتۇلمايمەنمۇ ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى كېيىن كۆرەرمەن، دېگەنلەرنى ئويلىدى - دە، يىغىنىنى تارقىتىۋېتىپ، ئۆيگە كىرىپ، ياستۇقنى قىرلاپ ياتتى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرغان خىزمەتلەرنىڭ ئەھمىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كەلگەن يېزا باشلىقى قوتاندۆڭدىكى تىمتاسلىقنى كۆرۈپ، غەزەپتىن ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىدى. رازىق شۇجىنىڭ سالىمىنمۇ ئىلىك ئالماي، كۆرۈشكىلى تەڭلىگەن قولىغىمۇ قول بەرمەي بىرھازا شالىنى چاچرىتىپ قاينىدى. يېزا باشلىقىنىڭ نېمە ئىشقا كەلگەنلىكىنى، نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا غەزەپلىنىپ، قاينىپ، رازىق شۇجىنى تەنقىدلەۋاتقانلىقىنى تېزلا چۈشىنىپ يەتكەن قوتاندۆڭلۈكلەردىن بىرىمۇ يېزا باشلىقى بىلەن كۆرۈشكىلى سىرتقا چىقمىدى. ئىشىك تۆڭلۈكلىرىنى مەھكەم تاقاپ، ئۇششاق بالىلارنىمۇ سىرتقا چىققىلى قويمىدى. ئۇلار قەستەنگە قولاق يوپۇرۇپ، قورتتەك تۇگۈلۈۋالغاندى. رازىق شۇجىمۇ قول باغلاپ تۇرغان پېتى، يېزا باشلىقىنىڭ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن تەنقىدىگە سۈكۈت قىلىپ تۇردى. يېزا باشلىقى راسا سۆزلەپ پەسكويغا چۈشكەندىن كېيىن، ھېلىقى كۈنى يىغىندا كۆڭلىگە پۈكۈۋالغىنى بويىچە جاۋاب بەردى.

— يىغىن ئېچىپ، يېزىنىڭ سەپەرۋەرلىك يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدۇم. پاختا تېرىپ ھاللىق سەۋىيىگە تېزرەك يېتىشىنىڭ پايدىسىنى قايتا - قايتىلاپ چۈشەندۈردىم. لېكىن، ئۇلار گېپىمنى پەقەتلا تىڭشىمىدى. بۇيرۇقۇمغا بويسۇنمىدى. مەن ھېچقانداق ئىلاج قىلالمىدىم.

يېزا باشلىقى شۇجىنىڭ كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىنى تىڭشاپمۇ قويمىدى، بەلكىم يەنە بىرھازا قاينىدى. ئاغزىنى بۇزۇپ شۇجىنىمۇ، قوتاندۆڭلۈكلەرنىمۇ تىللىدى. غەزەپتىن چىرايى قارىداپ، پۈت - قوللىرى تىترىدى. يۈز مۇسكۇللىرى

لىپىلدىدى. ئۇ شۇجىنىڭ: «ئۆيگە كىرسىلە، بىر پىيالە چاي ئىچىلى» دەپ شۇنچىۋالا تەكلىپ قىلىشلىرىغا پەرۋاسىز قىلماي پىكاپقا چىقتى ـ دە:

— ھەقاسىڭ پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە قارشى چىققۇدەك، پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنمىغۇدەك بولۇشۇپ كېتىشىپسەن، خەپ، قېنى كۆرىمىز يا قوتاندۆڭلۈكلەر مېنى باشقۇرىدۇ، يا مەن قوتاندۆڭلۈكلەرنى باشقۇرىمەن دېگىنىچە پىكاپنىڭ ئىشىكىنى جالاقلىدە يېپىۋەتتى.

يېزا باشلىقى كېتىشى بىلەن، خۇددى بىرسى ئاغزى ـ بۇرنىنى تۇتۇۋالغاندەك بولۇپ، دىمى سىقىلغان، سۈكۈتكە چۆمگەن قوتاندۆڭ بىردىنلا يەڭگىل نەپەس ئالدى، جانلاندى. ئۆي ـ ئۆيلەردىن ئەركىن پاراڭلىشىشلار، كۈلكە ـ چاقچاقلار ئاڭلاندى.

ئەپسۇس بۇ كەيپىيات ئۇزاق داۋاملاشمىدى.

ھەپتە ئۆتكەندە، يېزا باشلىقى قوتاندۆڭدە يەنە پەيدا بولدى. يېزا باشلىقىنىڭ سۇر ھەيۋىتىنى كۆرۈپ، قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ يەنە دىمى سىقىلدى. قانىتىقراق تىنىشقىمۇ، ئونلۇكرەك گەپ قىلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى. چۈنكى، يېزا باشلىقى بۇ قېتىم يالغۇز كەلمىگەنىدى. ئۇنىڭ كەينىدە پۈتكۈل يېزا تەۋەسىدىكى بارلىق ئەر ئەمگەك كۈچى ۋە ئون دانە توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى قوتاندۆڭنى ھازىرلا توپتۇز قىلىۋېتىدىغان سۇر ـ ھەيۋەت بىلەن قاتار سەپ تارتىپ تۇراتتى.

يېزا باشلىقى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىش خىزمىتىنى ئوڭۇشلۇق، ئونۇملۇك تاماملاش ئۈچۈن ئىشنى بۇ خىزمەتكە قارشى چىققان قوتاندۆڭ كەتتىدىن باشلىماقچى بولۇپ، پۈختا تەييارلىق بىلەن كەلگەنىدى.

يېزا باشلىقى ئۆيمۇ ئۆي ئادەم ئەۋەتىپ بارلىق قوتاندۆڭلۈكلەرنى مەجبۇرىي يىغدۇردى. قوتاندۆڭلۈكلەر

هودۇققان، چۆچۈگەن هالدا، بىر دەمدىلا يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. يېزا باشلىقى ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقتى - دە، قوتاندۆڭلۈكلەرگە غەزەپ بىلەن بىرنى ئالمىيۇبتىپ سۆز باشلىدى.

— جاڭگاللىق دېگەنلەرغۇ ھايۋاندىن پەرقى يوق، ئادەم ئەمەس خەق. ھەممىڭ قولاقلىرىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاش، ھەقاسىڭغا چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشقا ۋاقتىم يوق. بىنام ئېچىشنى مەشەدىن باشلايمىز، كىمدە كىم بۇ ئىشقا غىدىڭ - پىدىڭ قىلىدىكەن ياكى بىنام ئېچىش ئەمگىكىگە قاتناشمايدىكەن، كۈدە - كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ، بېھىشباغ يېزىسى تەۋەسىدىن چىقىپ كەتسۇن. مەن ئۇنداق ئادەمنىڭ مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆي - ۋاقىنى چېقىپ تۈپتۈز قىلىۋېتىمەن. گەپ شۇ، ھەممەڭ ئېشەك ھارۋا، كەتمەن - تاغارلىرىڭنى ئاچىقىپ تەق بولۇپ تۇرۇش، — يېزا باشلىقى ئەمدى ئۆزى بىلەن بىللە سەپ تارتىپ كەلگەن دېھقانلارغا قاراپ سۆزلىدى، — ھازىر ھەرقايسى كەنتلەر بويىچە چام تەقسىم قىلىپ بېرىلىدۇ، شۇڭا ھەرقايسى كەنتلەرنىڭ شۇجىسى، مۇدىرلىرى ئۆزلىرىگە بۆلۈنگەن چاملارنى تاپشۇرۇۋالسۇن، مەن يەنە شۇنى قايتا ئەسكەرتىپ قوياي، ھەرقايسى كەنتلەر بويىچە تەقسىم قىلىنغان ئىشنى تەلەپكە لايىق بولۇپتۇ دەپ ئۆتكۈزۈۋالمىغۇچە، ھېچكىمنىڭ ئىش ئورنىدىن ئايرىلىشىغا رۇخسەت يوق. ھەرقانداق باھانە - سەۋەبلەر ئېتىراپ قىلىنمايدۇ. ماۋۇ شۇجىلارغا يەنە بىر قېتىم تاپىلاپ قوياي، ئادەملىرىڭلارغا ئوبدان ھېزى بولۇڭلار، بۇيرۇقۇمغا خىلاپلىق قىلىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلسە، سىلەرمۇ ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيسىلەر.

قوتاندۆڭلۈكلەر ئاق - كۆك گەپ قىلىشمىدى، لەۋلىرىنى مەھكەم چىشلىدى. ئىچىگە پۇش - پۇش تىنىشتى. ئۇلارنىڭ

تاللاش، تەلەپ قويۇش، پىكىر قىلىش ھوقۇقى يوق ئىدى. ئۇلار بۇنى ھېس قىلدى. چۈشەندى. شۇنداق، يېزا باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا شەرتسىز بويسۇنۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد تىرىكچىلىك قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ زېمىندىن، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قەبرىسىنى قوينىغا ئېلىپ تۇرغان بۇ ماكاندىن، ئەجدادلىرىنىڭ مېھنەت - تەرى تۆكۈلگەن بۇ ئانا تۇپراقتىن ھەيدىلىدۇ. يۇرت - ماكانسىز، سەرسان - سەرگەردان بولىدۇ. مەيلى قانداق خورلۇقلارغا، قانداق قىسمەتلەرگە، جەبىر - جاپالارغا دۇچار بولسۇن چىداپ تۇرۇپ، بۇ سۆيۈملۈك ئانا ماكاندىن ئايرىلماسلىق، ئۇنى تاشلاپ كەتمەسلىك كېرەك، قوتاندۆك ئۇلارنىڭ يۇرىكى، ئانىسى، ۋەتىنى. بۇ ماكان ئۇلار ئۈچۈن ھەرقانداق بوستانلىق چاھارى باغلاردىن گۈزەل ۋە مۇقەددەس!

يېزا باشلىقىنىڭ ئىش ئورنىدىن ئايرىلماي قوماندانلىق قىلىشى بىلەن پۈتۈن يېزا خەلقىنىڭ بىر قىش سوغۇقنى سوغۇق دېمەي، ئاي دالىدا گۈلخان يېقىپ قويۇپ، داق يەردە دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ، قىلغان ئەمگىكى ئاخىر مېۋە بەردى. قوتاندۆك بىلەن بېھىشباغ ئارىلىقىدىكى كۆز يەتكۈسىز كەڭرى قومۇشلۇقتىكى ھەر يوغان دۆڭلۈكلەر يۆتكىلىپ، سازلىقلار تىنىدۇرۇلۇپ، ئەينەكتەك تۈپتۈز قىلىنىپ تۈزلەندى. قوتاندۆڭنىڭ ئەسلىدىكى ئېرىقى ئالتە مېتىر كەڭلىكتىكى، سولياۋ يېپىپ، سۇ سىڭمەس قىلىپ ياسالغان يوغان بىر ئۆستەڭگە ئۆزگەرتىلدى.

دېھقانلار يېڭى ئېچىلغان بىنامنى سالالاشتۇرۇپ، قىرتىگەنلىرىنى سوقۇپ، سۇغىرىش ئېرىقلىرىنى چېپىپ، ئەمدىلا «ئۇھ» دەپ كەتمىنىنى يەرگە قويغان ۋاقتىدا ئاللىقاچان نورۇز كېلىپ، يەر جاھان ئىسسىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ قىستاپ قالغانىدى.

يېزا باشلىقى يېڭى ئېچىلغان بىنامدىن يېزا تەۋەسىدىكى ھەممە كەنتلەرگە بىر ئۇلۇشتىن يەر بۆلۈپ بەردى ۋە بۇ بىنام يەرنىڭ مو بېشىدىن چىقىدىغان ساپ پاختا مەھسۇلاتىنى ئالدىن بېكىتىپ، كەنت شۇجىلىرى بىلەن ھۆددە توختامنامە ئىمزالىدى. قوتاندۆڭلۈكلەرگىمۇ ئەڭ ئاياغتىن، ئۆزلىرىنىڭ ئىلگىرىكى تېرىلغۇ يېرىنىڭ پاسىلىدىن بىر ئۇلۇش بىنام تەگكەندى. ئۇلار بۇ يەرلەرنى گەپ - سۆزسىز قوبۇل قىلىشتى ۋە ھەرقايسى ئائىلىلىكلەردىكى نوپۇسىغا قاراپ تەقسىم قىلىشۋالدى. ئۇلار يەر تەقسىم قىلىشقاندا باشقا كەنتنىڭ دېھقانلىرىغا ئوخشاش «مەن ئۆيۈمدىن، مەھەللەمدىن بىر كۈنلۈك يىراقلىقتىكى يەرگە كېلىپ يەر تېرىمايمەن، تېرىغۇڭ كەلسە ئۆزۈڭ تېرىۋال» دەپ شۇجىلىرى بىلەن تاكاللاشمىدى. «ماڭا جىق بولۇپ قالدى، ساڭا ئاز تەقسىملىنىپ قالدى» دەپ، ئۆزئارا جېدەل - ماجرا قىلىشمىدى. قاش - قاپاقلىرىنى يېرىشىپ، يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىغا دەۋاغا بارمىدى. ئۇلارنىڭ رايى بويىچە بولغاندا بۇ بىنامنى پەقەتلا تېرىغۇسى يوق ئىدى. يېزا باشلىقى شۇنچىۋالا كەڭرى بىنامنى ئاچقۇزۇش ئۈچۈن قانچىلىك جاپا تارتقان، باش ئاغرىقى تېپىۋالغان بولسا، بۇ بىنامىلارنى دېھقانلارغا مەجبۇرىي تېڭىپ بولالمايلا يەنە شۇنچىلىك ئاۋارە بولدى. غەزەپلەندى ۋارقىرىدى. دېھقانلارنى باشتا: «بىنام ئاچمىساڭ بېھىشباغدىن ھەيدىۋېتىمەن، مال - مۈلكىڭنى مۇسادىرە قىلىمەن» دەپ قورقىتىپ بىنام ئاچقۇزغان بولسا مانا ئەمدى يەنە: «بۇ بىنامىلارنى تېرىمايدىغان بولساڭ. . .» دەپ دېھقانلارنى قورقىتىۋاتاتتى. بىنامنى تېرىشقا مەجبۇرلاۋاتاتتى.

كېۋەز تېرىش ئۈچۈن تەييارلانغان ئۇرۇقلۇق چىگىت، سۈلياۋ يوپۇق، خىمىيىۋى ئوغۇتلار تراكتور - ئېشەك ھارۋىلىرى بىلەن ئېتىز بېشىغا يەتكۈزۈلۈپ، ھەرقايسى كەنتلەرگە تەقسىم قىلىنىپ بېرىلدى.

«ئۇرۇقلۇق چىگىت، سىزلياۋ يوپۇق، خىمىيىۋى ئوغۇتلارنى مولۇقىغا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە كەنت مەسئۇللىرى ھەرقايسى ئائىلىلەرگە، كېۋەز تېرىدىغان يېرىنىڭ كۆلىمىگە قاراپ تەقسىم قىلىپ بېرىدۇ. بۇ نەرسىلەرنىڭ پۇلىنى ھازىر ئالمايمىز، كۈزدە كېۋەز سانقاندا، تۆۋەن ئۆسۈمى بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە قايتۇرۇپ بەرسەڭلار بولىدۇ» دەپ چۈشەنچە بەردى يېزا باشلىقى.

ئەمدىكى گەپ يەرلەرنى ئوسا قىلىپ، ئاغدۇرۇپ، تۈزلەپ، يوپۇق يېپىپ ئۇرۇق سالغۇدەك قىلىپ تەييارلاشتا قالغانىدى. گەرچە سۇ ئىشلىتىشتە، سۇغىرىش نۆۋىتى ئاياغدىن باشقا قاراپ، نۆۋەتلەشتۇرۇلىدىغان، قوتاندۇڭ ئەڭ ئاۋال سۇ نۆۋىتى ئالىدىغان قىلىپ، بەلگىلەنگەن بولسىمۇ لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر قوتاندۇڭگە — بۇ ئاياغ پاينىپقا تېخىچە سۇ كەلمەيۋاتاتتى. قوتاندۇڭلۇكلەر كۈتتى. ھەپتە ئۆتتى، ئون كۈن ئۆتتى، ئاخىر تاقىتى تاق بولدى. يېڭى ئالغان ئۆستەڭنى ياقىلاپ، لايدان زاكۇغىچە بېرىپ كەلدى، كەلگەندىمۇ بىر تاغار قورساق كۆپۈكى بىلەن قايتىپ كەلدى.

— ئەڭ ئاۋۋال قوتاندۇڭگە سۇ ئىشلىتىش نۆۋىتى بېرىمىز دېگىنى قېنى ئۇلارنىڭ.

— سۇنى باشلامدىكىلەر تۇرۇپتىغۇ؟

— باشلامدىكىلەرگە سۇنى كىم بۇيرۇپ بېرىپتۇ؟

— يېزىلىق سۇ پونكىتىدىكى قاسىم مىراب بۇيرۇپ بەردى دەيدۇ.

— ياق، ھېلىقى دەريا باشقۇرۇش پونكىتىدىكى ئاۋاق زەنجاڭ بۇيرۇپ بېرىپتۇ.

— يەنە سۇ كەلمەيدىغان بولسا كېۋەز تېرىش ئىشىنى پۈتۈنلەي كېچىكىدۇ.

— باشقا كەنتلەر يېرىنى ئاساسەن ئوسا قىلىپ بولغىلى

تۇرۇپتۇ.

— يېرىگە ئۇرۇق سېلىپ بولغانلارمۇ، سالغان ئۇرۇقى بىخلىنىپ چىققانلارمۇ بارکەن.

— يىل ئاخىرىدا ھۆددىنى قانداق ئورۇنلايمىزكىنتاك.

— ئۆستەڭنى شۇنچە يوغان چاپقاندىن كېيىن سۇنىسى جىقىراق باشلىسا بولمامدىغاندۇ؟

— قايسى سۇنى باشلايدۇ، دەريادا باشتىنلا سۇ ئاز تۇرسا.

— باشقا يېزىلاردىمۇ كېۋەز تېرىش ئۇچۇن بىنامنى كۆپ ئېچىپتىكەن، شۇڭا دەريانىڭ سۇيى ئاياغقا كەلگەنسېرى ئاز قاپتۇ.

— بالادەك ئۆستەڭنى چېپىپ قويۇپ، سۇ يوق دەيلى.

— پاختا تېرىيمىز دەپ يايلاقلارنى بۇزۇپ، ئالتە پاتمان بىنام ئېچىپ قويۇپ، ئەمدى سۇ يوق دەيلى.

— كۆرىدىغان تاماشا تېخى ئالدىمىزدا.

— يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن بىزنىڭ يېزىنىڭ سۇ ئېلىش نۆۋىتى تۇگەيدىكەن.

— ئۇ چاغدا تېرىغان كېۋەز پىشامدۇ دېسىلە.

— بولماپتۇ بۇ ئىش، دەرھال بىر ئامالىنى قىلايلى.

— ھېلىقى سۇ پونكىتىنىڭ زەنجىگىنىڭ قېشىغا بېرىپ باقساق بولاتتى.

— ئۇ يەرگە قۇرۇق قول بارغىلى بولمايدۇ.

قوتاندۆڭلۈكلەر جىددىيلەشتى، ئالدىراشتى، ئېسىگە كەلگىنىنى دەپ ئەقىل كۆرسىتىشتى.

سۇنى تېزرەك باشلاپ كېلىش ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى. شۇ كۈنى كەچتە رازىق شۇجىنىڭ ئىككى قوشقار، بىر سېۋەت تۇخۇم بېسىلغان ئات ھارۋىسى دەريانىڭ يۇقىرىقى ئېقىمىغا قاراپ ئاستا يۈرۈپ كەتتى. رازىق شۇجى تىزگىن سىرىپ چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتقا يەنە قامچا سالاتتى. پونكىتقا — ئاۋاق

زەنجاڭنىڭ قېشىغا تېزرەك بېرىشقا ئالدىرايتتى. ئۇ ئانقا قامچا سالغاچ دەريانىڭ ئەپسۇسلىنىش بىلەن كۆز تىكتى. دەريا ئېقىنى قۇيقۇرۇق ئىدى، يېڭى ئېچىلغان بىناملارنى سۇغىرىشقا باشلىغاندىن تارتىپ دەريادا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى.

هازىر دەريادىن ئىلگىرىكى، شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، هەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار ئاڭلانمايتتى. ئېغىر غەم - قايغۇغا، سۇكۇتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، هەسرەتلىك شارقىراشلارمۇ ئاڭلانمايتتى. تولغىنىپ - تولغىنىپ ئاققان سۇلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى، دەريا قىنىدا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى.

* * *

سۇسىز يار.

پۈتكۈل قوتاندۆڭدىن يال - يال تونۇر تەپتى كېلىدۇ، كىشىلەرنىڭ لەۋلىرى گەز باغلىغان، دەل - دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى، زىرائەتلەر سولاشقان. ئېتىز قىرلار چاك - چاك يېرىلغان، يېرىم دەريا‌سى قۇرۇپ كەتكەندىن تارتىپ باشلانغان قۇرغاقچىلىق تېخىچىلا داۋاملاشماقتا. رازىق شۇجىسى دەريا باشقۇرۇش پونكىتىدىكى هېلىقى ئاۋاق زەنجاڭغا بىرنەچچە قېتىم پاقلان توشۇپ يۈرۈپ ئاران ئىككى قېتىم سۇ هەل قىلالىدى. لېكىن، شۇ سۇمۇ قوتاندۆڭنىڭ يەرلىرىگە شۇنداقلا بىر يالىتىپ بولغۇچە توختاپ قالدى. بۇدۇرۇق پاقلان بولۇپ ئۆسكەن كېۋەز مايسىلىرى تۇپ توختاتقاندىن كېيىنكى ئۇلاق سۇيىنىشى ئىچەلمەي، خۇددى قىزىتمىسى ئۆرلەپ قالغان بوۋاقتەك سولۇشۇپ كەتتى. بۇغدايلار قېنىپ سۇ ئىچەلمىگەنلىكى ئۈچۈن قىردىن ئېشىپ ئۆسەلمىدى. بوۋاقنىڭ چىمچىلاق قولىدەكمۇ

باش تارتالمىدى. مانا ھازىر بۇغدايلارنى ئورۇپ، ئورنىغا دەرھال ئوسا قىلىپ قوناق تېرىۋېتىش كېرەك. لېكىن، ئوسا قىلىدىغان سۇ يوق. سۇ ئەكېلىش ئۈچۈن يەنە ھېلىقى ئاۋاق زەنجاڭنىڭ ئالدىغا سوۋغا ـ سالام ئېلىپ بېرىش كېرەك.

رازىق شۇجىنىڭ بېشىدا تاغدەك غەم، قوتاندۆڭلۈكلەر ئۈنۈڭغا بىر ئامالنى قىلىپ، تېزرەك سۇ باشلاپ كەل دەپ تەلمۈرۈشمەكتە. يەر، زىرائەت، دەل ـ دەرەخ، مال چارۋا، ئۇچار ـ قانات، جان ـ جانىۋار ۋە ئادەملەر ئوخشاشلا سۇ ـ سۇ دەيدۇ، ناله قىلىدۇ، تەشنالىقتا ئېغىر ـ ئېغىر ھالسىرايدۇ.

رازىق شۇجى چىدىمىدى. ئۆزىنىڭ، قوتاندۆڭنىڭ، قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ تەشنالىقى ئۈچۈن ئېغىلدىكى يوغان نەسىلنىڭ قوشقىرىنى ھارۋىسىغا باستى ـ دە، سۇ پونكىتىغا قاراپ ماڭدى.

— تەقسىماتچىلار چىقمىدى، تەقسىماتچىلار بولمىسا، مەن ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ بىر تېمىمۇ سۇ بۇيرۇپ بېرەلمەيمەن، — دېدى ئاۋاق زەنجاڭ ھارۋىدىكى قوشقارغا كۆزىنىڭ قىرىنمۇ سېلىپ قويماي، — سىلى جاڭگاللىقلارمۇ قىزىق خەق، سۇ لازىم بولمىسا، كېلىپمۇ قويمايسىلە، شۇنداقلا سۇ لازىم بولسا ھارۋاڭلارغا تاكىراڭ قويدىن بىرنى بېسىۋېلىپ، يۇگۇرۇپ كېلىسىلەر، بۇ يىل دەريانىڭ سۈيى باشتىنلا ئاز، پۈتۈن ناھىيە بويىچە سۇ جىددىيچىلىكى بەك يامان، باشلىقلار سۇنى چوقۇم تەقسىمات بويىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈش ھەققىدە بەك تەكىتلەپ كېتىپ بارىدۇ. قويلىرىنى ئېلىپ كەتسىلە. مەن سىلىنىڭ ئاشۇ چىشقاق پاقلانلىرىنى ئېلىپ قويۇپ پارە ئالدى، سوۋغا ـ سالامغا سۇ تېگەشتى دېگەن ئاتاقنا قېلىپ، ساق بېشىمغا ئاغرىق تېپىۋالماي يەنە.

رازىق شۇجى ئارتۇقچە يالۇرۇپ تۇرۇۋالمىدى، دەرھال كەينىگە ياندى. ھارۋىسىنى ئۈچقاندەك ھەيدەپ، پېشىن ۋاقتى

بىلەن قوتاندۇڭگە كەلدى ـ دە، ئېغىلدىكى بۇ يىل قوشقا قېتىشقا مۆلچەرلەپ قويغان قارا بۇقىنى باغلاپ چىقتى، ئۇنىڭ ئات هارۋىسى سۇ پونكىتى تەرەپكە قاراپ يەنە يۈرۈپ كەتتى. هارۋىنىڭ كەينىگە باغلانغان بۇقا ئۆزىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلگەن ماكانىغا تارتىشتىمۇ ياكى ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقان قىسمەتنى تۈيۈپ قالدىمۇ ئەيتاۋۇر، ئىتتىك ماڭغىلى ئۇنىماي، كەينىگە تارتىشىپ، تىرەجەپ تۇرۇۋالاتتى، سوزۇپ ـ سوزۇپ مۆرەيتتى.

بۇقىنى كۆرۈپ ئاۋاق زەنجاڭنىڭ چىرايىغا پاللىدە كۈلكە يۈگۈردى، چالا ئېچىلغان كېۋەزدەك هېجايدى، كۆزىگە چۈشۈۋالغان كەپكىسىنى كەينىگىرەك سۈرۈپ قويدى.

— ئادەمنىزە تار يەردە قىستاپ، مۇشۇنداق تەڭلىكتە قالدۇرۇپ تۇرۇۋالىلا جۇما، شۇجى،— دېدى زەنجاڭ هىجىيىپ تۇرۇپ،— سۇنى بەرمەي دېسەم سىلىگە يۇز كېلەلمەيمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قوتاندۇڭلۇكلەرمۇ ئۆزۈمنىڭ قېرىنداشىمدەك خەق. سۇنى بۇيرۇپ بېرەي دېسەم، هازىر يۇقىرىدىن كەسپىتىكى ناتوغرا ئىستىللارنى تۇزىتىش، خىزمەتتە ئادىل، پاك ـ دىيانەتلىك بولۇش، يېقىنلىرىغا، تونۇش ـ بىلىشلەرگە يان باسماسلىق هەققىدە هە دەپ تەكىتلەۋاتىدۇ. بېشىمنىڭ ئىچىمۇ ـ تېشىمۇ قاتتىق هازىر،— ئۇ شۇنداق دەپ بىرئاز تۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى،— بوپتۇ، ئالايىتەن ساقاللىرىنى سۆرەپ كەپلا، قۇرۇق قول كەتمىسلە. يۇقىرىدىن تەقسىماتى يوق ئورۇنغا سۇ بېرىپسەن دەپ قالسا، ئۆزۈم بىر ئامالىنى قىلارمەن.

— هەممەتلىرىگە رەهمەت زەنجاڭ هەققالا.

رازىق شۇجى زەنجاڭنىڭ: «سۇ بېرىلسە بولىدۇ. خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغان هامان دەرهال ئەمەلىيلەشتۈرۈڭلار» دەپ يېزىپ بەرگەن باغاقچىسىنى ئېلىپ، زاكۇ بېشىغا ماڭماقچى

بولدى.

— مۇنداق بىر گەپ، — دېدى زەنجاڭ شۇجىنىڭ توختىتىۋېلىپ، — ۋىلايەتتىن ئىككى باشلىق كەپتىكەن رەھبەرلەر ماڭا ئوبدانراق بىر سورۇن ھازىرلاڭلار، ئۇلارنى ياخشىراق بىر كۇتۇپ قويىلى دېگەنىدى. شەھەردىغۇ نى - نى ئالىي رېستورانلار، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى بار. لېكىن، ئۇلار ئۇنداق يەرلەرگە تولا بېرىپ زېرىكىپ كەتكەن خەق بولغاچقا، رېستورانغا باشلاپ يۈرمەي باشقىچىراق بىر سورۇن ھازىرلايلى دېيىشكەنىدۇق. مېنىڭچە سورۇننى سىلىنىڭ قوتاندۇڭگىلا تۇزەيمىكىن دەيمەن. قانداق دېدىم شۇجى.

— ناھايىتى ئوبدان ئويلاپلا زەنجاڭ، — دېدى شۇجى دەرھاللا جاۋاب بېرىپ، — ئۇنداق بولسا مەن دەرھال بېرىپ تەييارلىق قىلاي.

— بۇ سورۇن سىلىگە ئامانەت قالدى ئەمىسە، — دېدى زەنجاڭ مەمنۇنلۇق بىلەن ھېجىيىپ، — بېرىپلا ئوڭچىلارنى قاراڭغۇ توغراقتا ھەيدىسىلە. كېيىك، جەرەن، گۆشىنىڭ گېپىنى قىلسام، ئۇلار بەكمۇ خۇش بولۇپ كېتىشتى سىلىگە ئىشەنگەنلىكىم ئۈچۈن، ئۇلارغا خاتىرجەم بولۇڭلا، داستىخاندىكى بارلىق يېمەكلىكلەر خاس ياۋايى ھايۋانلارنىڭ گۆشى بولىدۇ. ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ گۆشىدىن بىر چىشلەممۇ يەپ سالمايسىلەر» دەپ ۋەدە بېرىۋەتتىم، ئېچىملىككە كەلسەك، ئۇلار سىلى - بىز ئىچكەن ئادەتتىكى ھاراق، ئېچىملىكلەرنى ئېچمەيدۇ. مەن سىلىگە بىرنەچچە خىل ئېچىملىكنىڭ ئىسمىنى يېزىپ بېرەي، شەھەردىن جىقراق ئاچقۇرۇپ قويالا، مۇشۇنداق قىلساق قانداق دەيلا شۇجى.

— شۇنداق قىلىلى، — دېدى شۇجى بوشقىنا، ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايىنى تېخىمۇبەك قاردىاپ كەتكەن بولۇپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. تاغدەك بىر يۈكنى

يەلكىسىگە ئېلىۋالغاندەك قەدەملىرىنى ئاران - ئاران يۆتكەيتتى. ئەسلىدىنلا سەل دوكراق كەلگەن بەستى خودىدى ئورغاقتەك ئىگىلىپ كەتكەندەكلا كۆرۈنەتتى.

مۇسا ئاقساقال رازىق شۇجىنىڭ قاراڭغۇ توغراقتا ئوڭچى ئەۋەتىش پىكرىگە قارشى تۇرۇپمۇ كەتمىدى. بەك قىزغىن قوللاپمۇ كەتمىدى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ بىرھازا ئويلىنىپ تۇرۇۋالدى - دە: .

— ئۆزلىرى بىلىپ بىر ئىش قىلسىلا، مەن ئوڭغا چىقمايمەن، ئوڭچىلارغا تاپلاپ قويسىلا، ئۇلار ئورمانغا بەك ئىچكىرلەپ كىرىپ كەتمىسۇن، ئېزىپ قالمىدۇ. بوغازلىرىنى ئوڭلىمىسۇن، زىيادە جىق ئوڭلاپمۇ كەتمىسۇن، — دەپ تاپىلىدى.

ئاڭاق زەنجاك مېھمانلارنى باشلاپ كېلىپ بىرەر سائەتتىن كېيىن، ئوڭچىلارمۇ قاراڭغۇ توغراقتىن قايتىپ چىقىشتى. ئۇلار بىر كېيىك، ئىككى قىرغاۋۇل، ئىككى توشقان ئولجا ئالغانىدى.

كېيىكنى سويۇپلا ئوڭچىلارنىڭ قوللىرى تىترەپ، قولىدىكى پىچاق چوشۇپ كەتتى. كۆزلىرى چەكچىيىپ، يۈز مۇسكۇللىرى تارتىشتى، ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك بېشىنى تۆۋەن سالدى. ئىچىدە دۇرت ئوقۇپ خودادىن گۇناھىنى تىلەشتى.

— بوغازكەن . . . ئىست بوغازكەن ئەمەسمۇ . . . خودا، ئۆزۈڭ ئەپۇ قىلغايسەن، — دەپ ئىگراپ تاشلىدى قېرى ئوڭچى لەۋلىرىنى گەچ - گەچ چىشلەپ، كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا.

كېيىك راستتىنلا بوغاز ئىدى. ئۇنىڭ قورسىقىدا ئىتىگە ئەمدىلا توك چىقىشقا باشلىغان قوشگىزەك تۆرەلمە توگولۇپ ياتاتتى. ئوڭچىلارنىڭمۇ ۋە باشقىلارنىڭمۇ بىرھازاغىچە كېيىك

گۆشىنى بىر تەرەپ قىلىشقا قولى بارمىدى.

رازىق شۇجى بۇ قېتىممۇ دەريانىڭ قىرغىقىدىكى ھېلىقى قۇم دۆڭنىڭ ئۈستىدىكى مەيدانغا كىگىز - كۆرپە سالدۇرۇپ داستىخان ھازىرلاتقانىدى. داستىخان بىر دەمدىلا ھەرخىل يەل - يېمىش، تۇرلۇك ئىچىملىك ۋە شورپا، كاۋاپ قىلىپ پىشۇرغان كەبىبلەر، توشقان، قىرغاۋۇل گۆشلىرى بىلەن لىق تولدى. قوتاندۆڭلۈك سازاندىلەر داستىخاندىن ئىككى قەدەم نېرىدا ئولتۇرۇپ، مۇقام توۋلايتتى.

ئىچىشۋازلىق باشلىنىپ كەتتى. ۋىلايەتتىن كەلگەن باشلىق — چىشلىرى سۇۋارى ئالتۇن بىلەن قاپلانغان چارباش، سېمىز ئادەم ئوكلىگەن كاللىدەك ھېجىيىپلا ئولتۇرىدۇ. ئاۋاق زەنجاڭ بولسا كەچىنىڭ سالقىن غۇر - غۇر شامىلى بىلەن بەسلەشكەندەك، سېمىز باشلىقنىڭ ھەدەپ يەلپۈمەكتە ۋە داستىخاندىن خۇددى كىچىك بالىغا يېمەكلىك تاللاپ بەرگەندەك، گۆش تاللاپ بەرمەكتە.

رازىق شۇجى دەريانىڭ قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى، كونا ئېغىزنىڭ كۆمۈۋېتىلگەنلىكىنى، ۋىلايەتتىن كەلگەن بۇ چوڭ باشلىققا دەپ باقماقچى، دەرياغا، قوتاندۆڭگە، قاراڭغۇ توغراقلا سۇ باشلاپ كېلىش ئىشىنى ھەل قىلماقچى بولۇپ، بىرنەچچە قېتىم ئېغىز ئۆمەللىدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئاۋاق زەنجاڭ پەقەتلا پۇرسەت بەرمىدى. ئۇ ئالتۇن چىشلىق چوڭ باشلىقنىڭ قۇلىقىغا بىر ئۆزىلا كۆسۇرلايتتى. بىر ئۆزىلا ھاراق، ئىچىملىك تۇتاتتى. بىر ئۆزىلا يەلپۈيتتى. قۇم دۆڭنىڭ ئۈستى ئايدىڭدا قىزىرىپ كەتكەندى. كىملەردۇر بېقىنىدىكى ئادەمگە كۆڭۈل چۈشەندۈرەتتى. سازاندىلەر بولسا قورسقىنىڭ ئاچلىقىغا، ئۇسسۇپ كەتكەنلىكىگە قارىماي بارلىق ۋۇجۇدى بىلەن نەغمە قىلاتتى. ناخشا توۋلايتتى.

قاراڭغۇ توغراقتىن سوقۇۋاتقان غۇر - غۇر سالقىن شامال

تۇيۇقسىز، چاقماق تېزلىكىدە شىددەتلىك قارا بورانغا ئۆزگەردى. بوران شۇنداق دەھشەتلىك چىقتىكى، گويا ئاشۇ ئەلپازى بىلەن مۇشۇ سورۇننى، سورۇندىكى ئادەملەرنى ئۈچۈرۈپ ئاپىرىپ بىر يەرگە كۆمۈۋېتىدىغاندەك دەھشەتلىك ھۆركىرەيتتى. قۇم توپىلارنى ئۈچۈرۈپ كېلىپ ئادەمنىڭ كۆزىگە، ئاغزىغا تىقاتتى. كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلا سورۇنىڭ ژاڭ پاركى ئۈچۈپ كەتتى. سېمىز باشلىق، ئاۋاق زەنجاڭ قاتارلىقلار ئالدى ـ كەينىگە قارىماي بەدەر قاچتى. ئۇدۇل بېرىپ ماشىنىغا چىقىۋېلىشتى، باشقا مېھمانلارمۇ ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. لېگەن ـ لېگەنلەردىكى كاۋاپلار، گۆشلەر قۇم ـ توپىنىڭ ئارىسىدا قالدى.

— ماشىنىدىن چۈشسىلە، ئۆيگە كىرەيلى، — دېدى شۇجى.

— بولدى كېتەيلى، ھازىرلا ماڭايلى بو يەردە تۇرساق تاڭ ئاتقۇچە قۇم ـ توپىغا كۆمۈلۈپ قالمايلى يەنە، — دېدى سېمىز باشلىق قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، پۇش ـ پۇش تىنىپ.

سېمىز باشلىق كېتىمىز دەپ تۇرۇۋالغانلىقتىن، ئاۋاق زەنجاڭمۇ باشقا گەپ قىلالمىدى. ئۇمۇ ئەگەشتى، شۇجىنىڭ قونۇپ قېلىشلار دەپ تۇتۇشلىرىنى كەسكىن رەت قىلدى. شوپۇرلار ماشىنىلىرىنى ئوت ئالدۇرۇپ، چىراغلىرىنى ياندۇرۇشتى، مېھمانلار بىلەن ساھىبخان كۆڭۈلسىز خوشلاشتى.

ئاۋاق زەنجاڭنىڭ پىكاپى ئورنىدىن قوزغىلىپ تۆت ـ بەش مېتىر ماڭمايلا توختىدى. زەنجاڭ كۆزىنەكتىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپ توۋلىدى.

— شۇجى، ھوي رازاخۇن شۇجى.

شۇجى يۈگۈرۈپ كەلدى.

— خوش نېمە گەپ باركىن.

— هېلىقى داستىخاندىكى گۆش - كاۋاپلارنى ماۋۇ سومكىغا قاچىلاپ بەرسىلە.

شۇجى ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغاندەك بولۇپ، دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى.

— داستىخاندىكى گۆش، كاۋاپلار پۈتۈنلەي توپا - قۇمغا ئارىلىشىپ كېتىپتۇ، شۇڭا. . . .

— توپا - قۇمغا ئارىلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ مەيلى، تېز ئادەم بۇيرۇسىلا قاچىلاپ بەرسۇن.

زەنجاڭنىڭ كەسكىن بۇيرۇقىنى شۇجى دەرھال بەجا كەلتۈردى. مېھمانلار چىققان پىكاپلار تۇن - كېچىدىكى قارا بوراندا بىر دەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

بوران بارغانسېرى ئەدەپ كەتكەندى. ئۇلار بىر نەرسىنى ۋەيران قىلىۋەتمەكچى، قۇم - توپىلار بىلەن كۆمۈۋەتمەكچى بولغاندەك شىددەت بىلەن سوقاتتى، غەزەپلەنگەندەك، نەرە تارتقاندەك ھۆركىرەيتتى. قۇم - توپىلارنى ئاسمانغا ئۇچۇراتتى.

ئەتىسى قوتاندۆڭلۈكلەر ئورنىدىن تۇرۇپ ھەيران قالدى. قورققىنىدىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. بىرەر شۇملۇقنىڭ، بالا - قازانىڭ ئالامىتىنى سەزگەندەك ۋەھىمگە چۈشتى. قوتاندۆڭ بەش - ئالتە سانتىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم - توپىنىڭ ئاستىدا قالغانىدى. دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھ، زىرائەتلىرىنىڭ ئەسلى رەڭگىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، ھاۋا - جاھان ساپسېرىق رەڭگە كىرگەن بولۇپ، ئەللىك قەدەم نېرىدىكى نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى. قوتاندۆڭ يا كېچىگە، يا كۈندۈزگە ئوخشىماي قالغانىدى.

— بۇ قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قۇملۇقنىڭ قۇملىرى، كېچىدىن چوڭ كۆلەمدە قۇم كۆچكەن بولۇشى مۇمكىن. قوتاندۆڭدە ياغقان بۇ قۇملاردىن قارىغاندا، قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئۇ چېتىدىكى خېلى كۆپ قىسىم ئورمانلارنى كېچىچە

قوم كۆمۈۋەتكەن ئوخشايدۇ. بوران مۇشۇنداق چىقىۋېرىدىغان بولسا ھەمىشە قاراڭغۇ توغراقنى پۈتۈنلەي قوم يۇتۇپ كېتىدۇ، — دېدى مۇسا ئاقساقال ھەسرەتلەنگەن ھالدا ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ.

دەريا قۇرۇپ كەتكەنىدى. دەريادىن ئىلگىرىكى شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار ئاڭلانمايتتى. ئېغىر غەم ـ قايغۇغا، سوكۇتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىراشلارمۇ ئاڭلانمايتتى. ئۇنىڭدا تولغىنىپ ـ تولغىنىپ ئاققان سۇلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى، دەريا قىنىدا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى.

* * *

تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن سىرتقا ماڭغان رازىق شۇجى ھويلىنىڭ شادىلىق دەرۋازىسىنى ئېچىپلا، ئىشىك ئالدىدىكى كۆلچەكنىڭ بويىدىكى مەنزىرىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈنۈۋاتامدۇ نېمە دەپ، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلۇتتىپ قارىدى، ئۇنى سەزگۈلىرى ئالدىمغانىدى. ئۇ راستتىنلا كۆرۈۋاتاتتى، كۆلچەكنىڭ بويىدا بىر ئانا كىيىك سۈنايلىنىپ ياتاتتى. چىرايلىق ئاھۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇراتتى. قېشىدا يېڭىلا تۇغۇلغان بىر جۈپ كىيىك ئوغلىقى غۇبارسىز قارا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلەتكىنىچە، ھېچنېمىدىن غەمسىز بەخىرامان تۇراتتى. رازىق شۇجى ئۇلارغا ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاشتى، كىيىك ئوغلىقى ھېچقانداق خەۋپ ھېس قىلمىدىمۇ ياكى سەزمىدىمۇ، ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئادەمدىن پەقەتلا قاچمىدى، ئانا كىيىكمۇ مىدىرلاپمۇ قويمىدى، رازىق شۇجى پەم بىلەن كېلىپ ئانا كىيىكنى كاپىدە تۇتۇۋالدى. كىيىك جىملا

ياتاتتى. ئۇ ئاللىقاچان ئۆلۈپ قالغان بولۇپ، بەدىنى مۇزلاپ قالغانىدى. ئۇ تۇغۇتتا ئۆلۈپ قالغان بولسا كېرەك، تۇغۇت يولىدا تۇرەلمە ھەمرىيدەك بىر نەرسە يېرىم چىقىپ تۇراتتى.

رازىق شۇجى ئاۋال ئىككى كېيىك ئوغلىقىنى، ئاندىن كېيىن ئۆلۈپ قالغان ئانا كېيىكنى كۆتۈرۈپ ھويلىغا ئەكىردى. ئايالىنى توۋلاپ چىقىپ، كېيىك ئوغلىقىغا ئىنەكىنى سېغىپ سۇتىنى ئىچكۈزۈشنى بۇيرۇپ، ئۆزى ئانا كېيىكنى سويۇشقا تۇتۇندى. ئۇ كېيىكنى تېزلا سويۇپ بولدى. گۆشىنى ھويلىسىدىكى ئۇزۇم تالىنىڭ تۈۋىگە كۆمدى. سويۇلغان كېيىك تېرىسىنىڭ ئۈستىگە تۇز چېچىپ ئاپتاپ چۈشىدىغان يەرگە يېيىپ قويدى.

رازىق شۇجى مۇسا ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە، مۇسا ئاقساقالنىڭ ئايالى ھويلىدا كېيىك ئوغلاقلىرىغا شېشىدە سۈت ئەمدۈرۈۋاتاتتى. ئوغلاقلار شېشىدىكى سۈتنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ، بەس - بەستە ئىمىۋاتاتتى. ئۇ بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ يەنە بىر قېتىم ھەيران قالدى.

— كەلسىلە رازىقاخۇن، — دېدى مۇسا ئاقساقالنىڭ ئايالى رازىق شۇجىغا سالام بېرىپ، ئۇ رازىق شۇجىنىڭ كېيىك ئوغلاقلىرىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، چۈشەنچە بەردى، — بىزنىڭ ئا ئادەم ئۆلۈشكۇن كەچ قاراڭغۇ توغراقتىن تېپىپ كەپتۇ، ئانىسى ئۆلۈپ قاپتىكەن دەپ تېرىسىنى سويۇۋېلىپ كەپتۇ. قېنى ئۆيگە كىرسىلە، — ئايال ئۆيگە قاراپ توۋلىدى، — ھوي. . . ھوي ئادەم، رازىقاخۇن شۇجى كەلدى.

مۇسا ئاقساقال ھويلىغا چىقىپ رازىقاخۇن شۇجىنى ئۆيگە باشلىدى.

— ھويلىنىڭ ئالدىدىكى كۆلچەك بويىدىن تېپىۋالدىم دېسىلە، — دېدى مۇسا ئاقساقال، رازىق

شۇجىنىڭ كېيىك ئوغلىقى ھەققىدىكى گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، — سۈت ئەمدىمۇ، ئوغلاقلار خېلى تىمەنمۇ؟

— سۈت ئەمدى، مەن بۇ ياققا ماڭغاندا بالىلار ئىمىتىپ قالغان. بۇ نېمە كارامەتتۇ ئەمدى، — دېدى رازىق شۇجى كۆڭلىدىكى گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، — قوتاندۆڭدە ئەزەلدىن مۇنداق ئىش بولۇپ باقمىغان ھەم بۇنداق ئىشنى ئەزەلدىن ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن. بىز ئىلگىرى ئوۋ ئوۋلاش جەريانىدا ئانىسى ئوۋلىنىپ قېلىپ، يېتىم قالغان ئوغلاقلارنىلا تۇتۇۋېلىپ ئەكېلىپ باققانىدۇق.

— شۇنداق، — دېدى مۇسا ئاقساقال ئەقىل ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان بۇركۇتنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ، — بۇ ئىلگىرى بولۇپ باقمىغان ئىش، پەمىمچە يېرىم دەريا قۇرۇپ كەتكەندىن بېرى، قاراڭغۇ توغراقتىكى بۇلاق، كۆللەرمۇ، زەي شۇۋەلەرمۇ قۇرۇپ كەتتى. توغراق، يۇلغۇن، شۇنداقلا ئوت - چۆپلەرمۇ قۇرۇپ، قۇم - بوراننىڭ ئاستىدا قالدى. ھازىر بۇ جانىۋارلارغا قاراڭغۇ توغراقتا ئىچكىدەك سۇ، تويۇپ يېگۈدەك ئوت - چۆپ يوق. مەن كېيىك، جەرەنلەرنىڭ ئورمانلىقتىن چىقىپ، تېرىلغۇ يېرىمىزگە كېلىپ، ئوتلاۋاتقانلىقىنى بىرقانچە قېتىم كۆردۈم. ئەزەلدىن قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئىچكىرىسىدە ياشايدىغان بۇ جانىۋارلارنىڭ ئۆز ماكانىنىڭ سىرتىغا چىققانلىقىغا قارىغاندا قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئىچكىرىسىدە ئىچكۈدەك سۇ، يېگۈدەك ئوت - چۆپ قالمىغان گەپ، بەلكىم بۇ چاغقۇچە قاراڭغۇ توغراقنىڭ خېلى بىر قىسمىنى قۇم كۆمۈپ بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئاپەت يالغۇز بىزنىڭ بېشىمىزغىلا ئەمەس، بۇ جانىۋارلارنىڭ بېشىغىمۇ كەلگىلى تۇردى رازىقاخۇن.

— بۇ ئىشنىڭ ئامالى بولماسمۇ؟.

— ئامال؟ بىزنىڭ قولىمىزدىن نېمە ئامال كېلىدۇ دەيلا، دەريانىڭ سۈيىنى ئۇ بالاخورلار پۈتۈنلەي توسۇۋالدى. — مۇسا ئاقساقالنىڭ كۆزلىرى ھەسرەتلىك مۆڭگا تولدى. مىس رەڭ چىرايى قايغۇلۇق تۇس ئالدى، — يېزىلىق ھۆكۈمەتمۇ «پاختا - پاختا» دەپلا، باشقا ئىشلار بىلەن كارى بولماي، بىنام يەرلەرنى كۆپ ئېچىۋەتتى. دەريانىڭ سۈيى پۈتۈنلەي ئاشۇ بىنامغا — پاختىغا ئېقىۋاتىدۇ. ئەزەلدىن بۇ دەريادىن سۇ ئىچىپ كېلىۋاتقان قاراڭغۇ توغراقلا بىر تېمىم بولسىمۇ سۇ ئەۋەتىش ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كەلمەيۋاتىدۇ. ھازىر بۇ جانۋارلارنىمۇ، قاراڭغۇ توغراقنىمۇ قۇنقۇزۇپ قالىدىغان بىردىنبىر ئامال دەريادا سۇ باشلاش، قاراڭغۇ توغراقلا سۇ باشلاپ كېلىش لېكىن بۇ گەپنى كىم تىڭشايدۇ. قاراڭغۇ توغراقلا سۇ باشلاش كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ؟ ئىلگىرى قاراڭغۇ توغراقنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان بىر ئۆيلوك كىشىلەر بولىدىغان، ئۇلار قاراڭغۇ توغراقنى مۇھاپىزەت قىلىپ بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ھۆكۈمەت ماڭا ئايلىق بېرىدۇ دېيىشەتتى. كېيىنكى ۋاقىتتا، ئۇ كىشى پېنسىيىگە چىقتىم دەپ بالا - ۋاقىلىرى بىلەن كۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ جاڭگاللىققا ئادەم كەلگىلى ئۇنىمىدىمۇ ياكى ھۆكۈمەتنىڭ كارى بولمىدىمۇ بىرمۇ ئورمان قاراۋۇلى كەلمىدى. ئەگەر ئاشۇنداق ھۆكۈمەت مەخسۇس تەيىنلىگەن ئورمان مۇھاپىزەتچىلىرى بولغان بولسا، قاراڭغۇ توغراقنىڭ گېپىنى قىلىشقا بىر ئاز ئامال تېپىلاتتى. بۇ ئىش مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا قاراڭغۇ توغراقمۇ، بىزنىڭ قوتاندۇڭمۇ، ئاشۇ ئاچقان بىنام يەرلەرمۇ قۇمنىڭ تېگىدە قالىدۇ. ئەل - يۇرتنى قۇم باسىدۇ.

— قانداق قىلساق بولا، دەپ باقسىلا ئاق ساقال، ئەھۋالنى كۆرۈپ تۇرۇپ، بىلىپ تۇرۇپ قاراپ تۇرساق بولماس، بۇ ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ بىر چارىسىنى قىلساق بولاتتى.

— نەچچە كۈندىن بېرى كالىلامغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ، — دېدى مۇسا ئاقساقال گېزىت قەغىزىگە تاماكا ئورىغاچ، — يۇقىرىغا يۈرتىنىڭ، قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئەھۋالىنى ئەينەن سېلىپ خەت يېزىپ باقايمىكىن دەيمەن. پارتىيە، ھۆكۈمەت دېگەن يالغۇز بېھىشباغ يېزىسىلا ئەمەسقۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىدە ناھىيە، ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون، ھەتتا مەركەز بار. خەتنى بىرنەچچە نۇسخا يېزىپ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەتلەرگە، رەھبەرلەرگە ئەۋەتسەك، بەلكىم ئۇلار كۆڭۈل بۆلۈپ قالار. ھازىر ئالىدىغان ئازغىنە پايدىدىن كېيىن تارتىدىغان زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ قالار، يېزا باشلىقىنى «پاختا - پاختا» دەپلا قارىغۇلارچە قالايمىقان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىشتىن توسۇپ قالغىلى، دەريانىڭ سۇ ئېچىپ، قاراڭغۇ توغراققا سۇ باشلاپ كەلگىلى بولار دەپ ئويلايمەن.

— ئۇبدان ئويلاپلا، شۇنداق قىلىلى، — دېدى رازىق شۇجى، — خەتنى سىلى يېزىپ پۈتتۈرسىلە، خەتنىڭ ئايىغىغا مەنمۇ ئىمزا قويايى.

— يۇقىرىغا خەت يازىدىغان ئىشنىڭ، ياخشىلىق ئېلىپ كېلىشىدىن، يامانلىق ئېلىپ كېلىشىنى تولا، بۇ ئەزەلدىن شۇنداق. يۇقىرى خەتنى كۆرۈپ بىر بولسا مەخسۇس ئۆزى قول تىقىپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىدۇ، بىر بولسا ئۆزىدىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئورۇنغا تەكشۈرۈپ بېقىشنى بويرۇيدۇ. ئۇ ئورۇنمۇ ئۆزىدىن يەنە بىر دەرىجە تۆۋەن ئورۇنغا تەكشۈرۈپ بېقىشنى بويرۇيدۇ. شۇنداق قىلىپ، يازغان خېتىمىز ئاخىر ناھىيە، يېزا باشلىقلىرىنىڭ قولىغا كېلىپ توختايدۇ. تەلىيىمىز بولسا ئىش ئوڭغا تارتىپمۇ قالىدۇ. تەلىيىمىز بولمىسا خەت يازغانلىقىمىز ئۈچۈن بېشىمىزغا بالا - قازا ياغىدۇ. بۇنداق ئىشلارنى سىلى - بىز جىق كۆرگەن. شۇڭا،

خەتكە ھېچكىمنى چېتىۋالماي ئۆزۈملا ئىمزا قويۇپ ئەۋەتەي دەپ ئويلىغانتىم؛ سىلىنىڭ ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت، سىلى بولسىلا كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، مۇنداقچە ئېيتقاندا بىر كەنتنىڭ بېشى. شۇڭا، بۇ ئىشتا سىلىنى ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتۇپ، ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىپ تۇرغانلىرى ياخشى. ۋاقتىنى كەلگەن چاغدا، تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىغا بىر ئىككى ئېغىز ھەق گەپ قىلىپ قويسىلا بولىدۇ.

رازىق شۇجى تالىشىپ ئولتۇرمايلا ئاقساقالنىڭ مەسلىھىتىگە قوشۇلدى.

— مەن ئۆيگە قايتاي، — دېدى رازىق شۇجى ئورنىدىن قوزغىلىپ.

— بىر دەم ئولتۇرسىلا، بالىلار قازان ئاسىۋېن، — دېدى مۇسا ئاقساقال.

— رەھمەت، يەنە باشقا ئىشىم بار ئىدى، — دېدى رازىق شۇجى ئىشىك تەرەپكە مېڭىپ.

— ھېلىقى كېيىك ئوغلاقلىرىنى قانداق قىلاي دەۋاتىدىلا، — دەپ سورىدى مۇسا ئاقساقال.

— ھە، راست، تاسىلا قاپتىمەن ئۇنتۇلۇپ قالغىلى، — دېدى رازىق شۇجى گەدىنىنى قاشلاپ، — مەن ئەسلى مۇشۇ ئىش تۇپەيلى ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى كەلگەن. سىلىچە قانداق قىلساق بولار؟

— ئوغلاقلارنى ھازىرچە كالا سۇتى بىلەن بېقىپ تۇرايلى، ئۇلار بىرئاز چوڭ بولۇپ ئۆزىنىڭ كۈنىنى ئۆزى ئالالىغۇدەك بولغاندا قاراڭغۇ توغرا قويۇۋېتەيلى، مۇسا ئاقساقال، رازىق شۇجى باشقىچە ئىپادە بىلدۈرمەي تۇرغىنىغا كۆرۈپ يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — سىلى بىرنەچچەيلەننى تەشكىللەپ، كېۋەزلىك، قوناغلىقلارنى ئىزدەشتۈرۈپ باقسىلا، بەلكىم

ئوغلاقلىرى يەنە ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن، ھازىر بوغاز كېسىك ـ جەرەنلەرنىڭ تۆللەيدىغان مەزگىلى. مەن بىرنەچچە ئوۋچىلارنى باشلاپ قاراڭغۇ توغراقنى بىر ئايلاپ چىقاي، ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ئوغلاقلارنى ئىزدىگەچ قاراڭغۇ توغراقنىڭ زادى قانچىلىك يېرىنى قۇم باستى، قانچىلىك يېرى قۇرۇپ كەتتى تەپسىلىي كۆرۈپ كېلەي. يەنە بىر گەپ ئاممىنى تەشكىللەپ قاراڭغۇ توغراقنىڭ ئەتراپىغا يوغانراق كۆلدىن بىر نەچچىنى چېپىپ سۇ تولدۇرۇپ قويايلىمكىن دەيمەن. ئاقساقالنىڭ مەقسىتىنى تېزلا چۈشەنگەن رازىق شۇجى دەرھال بۇ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا ۋەدە بەردى.

قوتاندۆڭدە بۇ يىل كۈز بالدۇرلا كەلدى. 10 ـ ئاي ئاخىرلىشىپ بولغۇچە ھاۋا سوۋۇپ، قاتتىق سوغۇق چۈشۈپ، ئۈششۈك مېڭىپ كەتتى. كىشىلەر قىشلىق كىيىملىرىنى يىللاردىكىدىن بۇرۇنلا كېيىشىۋالدى. قوتاندۆڭلۈكلەرنى قوناق ئورۇش، بۇغداي تېرىش، كېۋەز تېرىپ سېتىش... قاتارلىق بىر تالاي ئىشلار ئالدىغا سېلىۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ھازىر بېشىنى ئەڭ قاتۇردىغىنى يەنىلا پاختىنىڭ ئىشى ئىدى. ئۇلار يازدىن بۇيان ۋاقتىدا سۇ قۇيۇپ، پەرۋىش قىلالمىغانلىقتىن كېۋەز مايسىلىرى تولۇق ئەي بولمىدى، تولۇق ئاينىيالمىدى ھەم غوزىسىمۇ ئانچە كۆپ چۈشمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۈسۈزلۈق ۋە قاتتىق ئىسسىقتا ئاران ـ ئاران تۇرغان كېۋەز مايسىلىرىغا بىر دىنلا كېسەل تېگىپ ۋە كېپىنەك قۇرتى چۈشۈپ بىر قىسىم كېۋەز مايسىلىرىنى قۇرۇتۇۋەتتى ۋە چېچەك، غوزىلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى تۆكۈۋەتتى. نەتىجىدە قوتاندۆڭلۈكلەر كېۋەز تېرىپ ـ سېتىپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەتىيازدىن يېزا تۆۋەن ئۆسۈم بىلەن تارقىتىپ بەرگەن ئۇرۇقلۇق، سۈلياۋ يوپۇق، خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭ پۇلىنىمۇ ئېتىزدىن چىققان پاختىنىڭ پۇلىدىن تىرىلدۇرەلمەي، گەدىنىدە

ئېشىپ قالغان قەرزنى قوتاندىكى مال - چارۋىلىرىنى سېتىپ تۆلەشكە مەجبۇر بولدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەل بېشىدا يېزا چۇشۇرۇپ بەرگەن پاختا ئىشلەپچىقىرىش ھۆددە كۆرسەتكۈچى ئورۇندىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، مەھسۇلات خېلىلا كەملەپ كەتتى. توختام بويىچە ھەر بىر دېھقان ئائىلىسىگە پاختا مەھسۇلاتىنىڭ كەملىگەن قىسمى بويىچە يېزىغا جەرىمانە تۆلىشى كېرەك. ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك بولىدىغان ۋە ئىشمۇ قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ ئالدىدا قورقۇنچلىق ياۋۇز بىر مەخلۇقتەك توغرا تۇراتتى.

رازىق شۇجى ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئۆيىمۇ ئۆي بېرىپ، دېھقانلارغا، ئۆيدە ئىشلىتىش ئۈچۈن ئېپقالغان پاختا بولسا، دەرھال يېزىلىق پاختا سېتىۋېلىش پونكىتىغا ئاپىرىپ سېتىپ بېرىپ كېلىشنى سۈيلەيتتى.

— يوق، ئۆيدە بىر جىڭمۇ پاختا ئېلىپ قالمىدۇق، ھەممىنى ئاپىرىپ سېتىپ بەردۇق، — دەپ جاۋاب بېرەتتى ئائىلە باشلىقلىرى.

— غوزىچۇ، غوزا، غوزىلارنىمۇ بىرنى قويماي ئۈزۈپ كېلىپ پاك - پاكىز تېشىپ سېتىپ بېرىڭلار، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ئاشۇنداق، شەخسىي ئىشلىتىمەن دەپ ئۆيدە بىرجىڭمۇ پاختا ئېلىپ قېلىشقا بولمايدۇ، پاختىنىڭ ھەممىسىنى دۆلەتكە سېتىپ بېرىش كېرەك.

رازىق شۇجىنىڭ ئاۋازى پۈتكۈل قوتاندۇڭ تەۋەسىدىكى ھەممە ئائىلىلەرنىڭ ئىشىك تۆۋىدە ئوخشاش ريتىمدا ئاڭلىناتتى، دېھقانلارمۇ رودىپاي جەرىمانىدىن تېزرەك قۇتۇلۇش ئۈچۈن پىشماي ئۇششۇپ كەتكەن غوزىلارنىمۇ بىرنى قويماي ئۈزۈپ كېلىپ، پاكىز تېشىپ، پاختا پونكىتىغا ئاپىرىپ سېتىپ بېرىپ كەلدى. شۇنداقتىمۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ پاختا سېتىپ بېرىش كۆرسەتكۈچى ئورۇندالمىدى «ئېتىزدىن چىققىنىنى ئېپقالماي

ئاپىرىپ سېتىپ بەردۇق، ئەمدى ھېچقانداق ئامالىمىز قالمىدى. بېشىمىزغا كەلگىنىنى كۆرەرمىز» دەيىشتى ئۇلار.

بىر كۈنى ئاش ۋاقتى بىلەن مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بىرقانچە يېزا كادىرىنى باشلاپ يېزىنىڭ پىكاپى بىلەن قوتاندۆڭگە يېتىپ كەلدى. رازىق شۇجى قاتارلىق بىر قانچە كەنت كادىرلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى، ھال - ئەھۋال سورىدى.

يېزىلىق ھۆكۈمەت پاختا سېتىۋېلىش مەزگىلىدە، يېزا تەۋەسىدىكى ھەرقايسى كەنتلەرگە، دېھقانلارنىڭ پاختا سېتىپ بېرىش ئىشلىرىغا ھەيدەكچىلىك قىلىشى ئۈچۈن بىردىن يېزا دەرىجىلىك رەھبەرنى مەسئۇل قىلغانىدى. مۇئاۋىن يېزا باشلىقى دەل قوتاندۆڭ كەنتىگە مەسئۇل بولغانىدى. بۈگۈن ئۇ قوتاندۆڭ كەنتىنىڭ پاختا سېتىپ بېرىش ئەھۋالىنى ھۆددە كۆرسەتكۈچىنىڭ ئورۇندالغان - ئورۇندالمىغانلىقىنى، جازا - جەرىمانىنىڭ نەقلەشكەن، نەقلەشمىگەنلىكىنى دېھقانلارنىڭ دۆلەتكە سېتىپ بەرمەي ئۆيىدە يوشۇرۇپ قويغان پاختىلىرىنىڭ بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرگىلى كەلگەنىدى.

— ھە، كۆزىمىزنىڭ چاپقىنى، بۇرنىمىزنىڭ قەقىچىنى كولاپ يۈرگەن ئوخشىمايمىزمۇ رازىق شۇجى، — دېدى ئەمدىلا بۇرۇتلىرى خەت تارتقان مۇئاۋىن يېزا باشلىقى رازىق شۇجى قاتارلىق كەنت شۇجىلىرىغا بىھۇرمەتلىك بىلەن گىدىيىپ قاراپ.

— ئۆزلىرىنىڭ كۆرسەتكەن يولىيورۇقىنىي ئورۇنداپ تۇردۇق شاڭجاڭ، — دېدى رازىق شۇجى ياسالما خۇشامەتكويلۇق بىلەن ھىجىيىپ تۇرۇپ.

— دېھقانلار پاختىنى تولۇق يىغىپ بولدىمۇ؟

— يىغىپ بولدى شاڭجاڭ.

— غوزىسىنىچۇ؟

— ئېتىزدا بىرتال غوزا قالمىدى شاڭجاڭ.

— سېتىپ بەرمەي ئۆيدە تىقىپ قويغان پاختا يوقتۇ؟

— يوق، هەممىنى سېتىپ بەردى شاڭجاڭ.

— قېنى كۆرەرمىز، قالغىنى تەكشۈرگەندە مەلۇم بولىدۇ، — دېدى مۇئاۋىن يېزا باشلىقى كالپۇكىغا بىر تال تاماكا قىستۇرۇپ تۇرۇپ.

رازىق شۇجى مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي ئاچچىقىنىڭ يامانلىقىنى، ئاغزىنىڭ بېزەپلىكىنى، سورىغان هەربىر سوئالىغا «يېزا باشلىقى» دېگەن ئاتالغۇنى قوشۇپ تۇرۇپ جاۋاب بەرسە، ئىسمىنى قىچقارماي «يېزا باشلىقى» دەپ قىچقارسا خۇش بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ سورالغان هەربىر سوئالغا «يېزا باشلىقى» نى قوشۇپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ بۇ جاۋابى مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنى ئۆچكە يېغىدەك ئاسانلا ئېرىتىۋەتتىمۇ قانداق، مۇزدەك ئەلپازى خېلىلا يۇمشىدى، تۇرۇكلۇك قاپىقى سەل ئېچىلدى.

— قاراپ تۇرماي يول باشلىسىلا، هەر قايسى ئائىلىلەرنى بىر - بىردىن تەكشۈرىمىز.

— نېمىشقا تەكشۈرىمىز يېزا باشلىقى؟ — سورىدى رازىق شۇجى تەكشۈرۈشنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنمەي.

— دېھقانلارنىڭ ئۆيىدە، سېتىپ بەرمەي تىقىپ قويغان پاختا بارمۇ، يوق، پاختىنى سېتىپ بەرمەي يوتقان - كۆرپە ئېتىۋالدىمۇ، يوق، مۇشۇ ئەهۋاللارنى تەكشۈرىمىز.

— بۇ ئەهۋاللارنى تەكشۈرمەسەك قانداق بولار يېزا باشلىقى، — دېدى رازىق شۇجى دەل دېلىغۇل بولۇپ، — مەن هۆددە قىلالايمەن. دېھقانلار ئېتىزدىن چىققان پاختىنى بىر جىڭمۇ ئېپقالماي هەممىسىنى پاختا پونكىتىغا سېتىپ بەردى، غوزا كېۋىزىنىمۇ...

— تولا كالتە ساقاللىق قىلماي مەن بويرۇغانىنى قىلسىلا، نېمە ئادەمنىڭ ساقلىنى تاراپ، — دېدى مۇئاۋىن يېزا باشلىقى

چىرايىنى سەل تۇرۇپ، — سىلىنىڭ لامزەللىلىكلىرىدىن مەن مۇشۇ قاغىشتەككۇر جاڭگالغا ھەپتىدە بىر قېتىم دېگۈدەك كېلىۋاتىمەن. سىلى لامزەللىلىك قىلمىغان بولسىلا قوتاندۇڭ كەنتى پاختا سېتىپ بىرىش كۆرسەتكۈچىنى ئورۇنداشتا يېزا بويىچە ئارقىدا قالمىغان بولاتتىڭ. باشقا كەنتلەر قوشنا يېزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ پاختىلىرىنى يوشۇرۇنچە سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ بىر ئامالىلار بىلەن ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولدى. ھەقاسىڭلار ئۇنداق قىلىش تۇگۈل بەخىرامان يۈرسىلە، جەرىمانە - جازانى نەقلەشتۇرگەندە ۋايجان دېمىسەڭلار بولدىغۇ، يەنە تېخى ياۋاش تۇرماي . . .

مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ئالدىنقى قېتىم كەلگەندە، رازىق شۇجىغا قوشنا يېزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ پاختىنى قىممەت باھادا سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ، يېزىلىق پاختا سېتىۋېلىش پونكىتىغا قوتاندۇڭنىڭ پاختىسى ھېسابىدا سېتىپ بېرىپ، قوتاندۇڭنىڭ پاختا سېتىپ بېرىش ھوددە كۆرسەتكۈچىنىڭ كەملىگەن قىسمىنى تولۇقلاش ھەققىدە كۆرسەتمە بەرگەنىدى.

رازىق شۇجى مۇئاۋىن يېزا باشلىقىغا ماقۇل دەپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق قىلمىدى. چۈنكى، قوشنا يېزىدىكى دېھقانلاردىن پاختىنى قىممەت باھادا سېتىۋالغان بىلەن ئۇ پاختىنى يېزىلىق پاختا سېتىۋېلىش پونكىتى، ئاشۇ سېتىۋالغان باھانىڭ ئۈچتىن بىرىچىلىكمۇ باھادا سېتىۋالمايتتى. بۇنداق يول بىلەن پاختا سېتىپ بېرىپ كۆرسەتكۈچنى ئورۇنداپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن بىلەن دېھقانلارغا زىيادە كۆپ زىيان بولۇپ كېتەتتى. رازىق شۇجى مۇشۇلارنى ئويلاپ، مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئورۇندىمىغانىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ رازىق شۇجىغا، قوتاندۇڭگە خوپلا ئاچچىقى بار ئىدى. رازىق شۇجى مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنىڭ قورسىقىدىكى غۇمنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن، ھەرقانچە

ئاچچىقلاپ، گەپتە چېقىۋالسىمۇ ئاق ـ كۆك دەپ گەپ قىلمىدى.
مۇئاۋىن يېزا باشلىقى باشلاپ كەلگەن يېزا كادىرلىرى رازىق شۇجى قاتارلىق كەنت كادىرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى بىر باشتىن ئاختۇرۇشقا باشلىدى. دېھقانلار قاپىقىدىن قار ـ مۇز ياغدۇرۇپ، كۆزلىرىنى ھازىرلا ئاچالمايدىغاندەك چەكچەيتىپ تۇرغان مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا ھەم خىجىلچىلىقتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ يەردىن ئۈستۈن قارىماي قورۇنۇپ، تۇڭۇلۇپ تۇرغان رازىق شۇجى ۋە باشقا كەنت كادىرلىرىغا شۇنداقلا بىر قاراپ، ئاق ـ كۆك دەپ گەپ قىلمايلا، ئۇلارنىڭ ئۆي ئاختۇرۇشىغا يول قويدى.
مۇئاۋىن يېزا باشلىقى باشلاپ كەلگەن كادىرلار ئۆي، قازناق، ئېغىل، كات ساندۇقلارنى ئالا قويماي ئاختۇردى. يونقان ـ كۆرپىلەرنى سۆكۈپ تاشلىدى. ياستۇقلارنى چۈۋۈدى. ئۇلارنىڭ قەدىمى يەتكەن ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى خۇددى بۇ ئۆيدە ھازىرلا قانتىق بىر مەيدان جەڭگى ـ جېدەل بولغاندەك قالايمىقانلىشىپ، ئوڭتەي ـ توڭتەي بولۇپ كەتتى.
— يېزا باشلىقى قارىسىلا، مايەردە يوشۇرۇپ قويغان پاختا بار ئىكەن. مانا ماۋۇ يونقانىڭ ئىچىدىن چىقتى، — دېدى يونقان سۆكۈۋاتقان بىر كادىر ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ.
— ۋاي بالام، ئۇ يېڭى پاختا ئەمەس، — دېدى ئۆي ئىگىسى ئايال دەرھاللا يونقانغا ئېسىلىپ، — بۇ ئۆتكەن يىل تىككەن يونقان.
— ئەمىسە پاختا يېڭى تۇرىدىغۇ؟
— ئۆتكەن يىل مېھمان ئۈچۈن دەپ تىككەنىدىم. مېھمان كەلسە يېپىپ قويدۇم، باشقا ۋاقىتتا يېپىنمىدۇق. شۇڭا، توري شۇنداق ئاپئاق تۇردى.

— قوروق گەپ! — دەپ ژارقىرىدى مۇئاۋىن يېزا باشلىقى غەزەپ بىلەن قولىنى شىلتىپ، — يوتقانىنى تېشىدىن ئاجرىتىۋېلىپ، تورنى ئېلىپ مېڭىڭلار.

ئۇلار ئۆي ئىگىسى ئايالىنىڭ چۇشەندۈرۈشلىرىگە، يىغلاپ يالۋۇرۇشلىرىغا پەرۋاسىز قىلمىدى. كەچ كىرگۈچە پۈتكۈل قوتاندۇڭنى ئاختۇرۇپ ئوڭتەي - توڭتەي قىلىۋەتتى. ئون نەچچە يوتقان - كۆرپە تورنى قولغا چۇشۇردى. شۇنداقتىمۇ مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بۇگۈنكى خىزمىتىدىن ئانچە رازى بولمىدى. بالىلارەك خۇيلىنىپ قالدى. رازىق شۇجىنىڭ تاماق تەييار بولدى، تاماق يەپ ماڭسىلا دېگەنلىرىگە پەرۋاسىز قىلمىدى.

— ماڭۇ خەققە دەپ قويسىلا، كېلەر ھەپتىگىچە قوينى ساتامدۇ، كالىسىنى ساتامدۇ، پۇلغا يارىغۇدەك نېمىسى بولسا، شۇنى سېتىپ، پاختا ھۆددە كۆرسەتكۈچىنىڭ كەملەتكەن قىسمىنىڭ جەريمانىسىغا پۇل تەييارلاپ قويسۇن. كېلەر ھەپتە جازا - مۇكاپاتنى نەقلەشتۇرىمىز. جازا - جەريمانىگە بويۇنتاۋلىق قىلىپ، غىدىڭ - پىدىڭ قىلسا مەندىن خاپا بولۇشمىسۇن. ئۆيدە پۇلغا يارىغۇدەك نېمىسى بولسا، شۇنى جەريمانە ھېسابلايمەن. ئەمىسە بۇ گەپنى سىلىگە ئالدىن دەپ قويدۇم، ۋاقتى كەلگەندە خەۋىرىمىز يوقكەن، بىلمەي قاپتىمىز دەپ تۇرۇۋالسا مەن سىلى بىلەن ھېسابلىشىمەن.

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، رازىق شۇجىغا خوشمۇ دېمەي پىكاپقا چىقىپ كېتىپ قالدى.

ھەئە، ماشىنىمۇ، مۇئاۋىن يېزا باشلىقىمۇ، ئۇنىڭغا بىللە ئەگىشىپ كەلگەن يېزا كادىرلىرىمۇ كەتتى. غەزەپ - نەپرىتىنى قانداق ئىپادىلەشكە، قورساق كۆپكىنى كىمدىن چىقىرىشقا ئامالسىز قالغان قوتاندۇڭلۇكلەر، ئاختۇرۇپ قالايمىقان قىلىۋەتكەن ئۆيلىرىگە، سۆكۈپ تاشلىۋەتكەن يوتقان - كۆرپىلەرگە، چۇۋۇپ توزغاق - سامانلىرىنى ئۇچۇرۇۋەتكەن

ياستۇقلىرىغا قاراپ يا يىغلىشىنى، يا كۈلۈشىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قېلىشتى.

قوتاندۇڭ غەزەپ ئىچىدە ئەلەملىك پۇشۇلدايتتى. ھەسرەتلىك ئاھ ئۇراتتى.

دەريا قۇرۇپ كەتكەنىدى. دەريادىن ئىلگىرىكى ئەركىن، شوخ ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق سادالار ئاڭلانمايتتى. ئېغىر غەم - قايغۇغا، سۈكۈتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىراشلارمۇ ئاڭلانمايتتى. ئۇنىڭدا تولغىنىپ - تولغىنىپ ئاققان سۇلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. دەريا قىنىدا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى.

* * *

بۇ يىل قىشتا قوتاندۇڭلۇكلەر يەنە ئۇۋۇغا چىقمىدى. مۇسا ئاقساقال بىلەن رازىق شۇجى بېقىپ چوڭ قىلغان بەش تۈياق كېپىنەك ئوغلىقىنى قاراڭغۇ تۇنراقتا قويۇۋەتتى. — بۇ يىلچە يەنە تۇرۇپ - تۇرايلى. جانۋارلار بەكرەك كۆپىيىۋالسۇن، — دېدى مۇسا ئاقساقال ئۇۋۇغا چىقىشقا تەييارلىنىۋاتقانلارنى توسۇپ.

يىل ئۆرۈلۈشكە ھەپتە قالغان كۈنلەر ئىدى. سوغۇق ھاۋا بىردىنلا كۈچىيىۋالغان بولۇپ، ۋىشىلداپ چىقىۋاتقان قىش شامىلى ئادەمنىڭ ئىگىلاق، پۇت - قوللىرىغا خۇددى زەھەرلىك يىڭنىدەك سانجىلاتتى. قوتاندۇڭلۇكلەر سوغۇقتىن قورقۇپمۇ ياكى بۇ زېرىكىشلىك قىش كۈنلىرىنى ئوچاق ئالدىدا ئوت ئىسىنىپ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر ھەممىسى ئۆيلىرىگە كىرىشىۋالغانىدى. مەھەللە يولىدا چوڭ ئادەملەرمۇ، كەپسىز بالىلارمۇ كۆرۈنمەيتتى.

بهمشباغ تەرەپتىن كەلگەن بىر پىكاپ كەينىدىن قويۇق، توپا ـ چاڭلارنى توزۇتقىنىچە قوتاندۆڭگە كىرىپ كەلدى ـ دە، ئۇدۇل رازىق شۇجىنىڭ ئىشكى ئالدىدا توختاپ، سوزۇپ ـ سوزۇپ ئۇچ قېتىم سىگنال بەردى. ھايال ئۆتمەيلا ھويلىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ رازىق شۇجى چىقىپ كەلدى. پىكاپتا يېزا باشلىقى بار ئىدى. ئۇ رازىق شۇجىنى كۆرۈپ پىكاپتىن چۈشتى، مېھمان قىش ھاۋاسىدەك سوغۇق، ساھىبخان تومۇز ئاپتىپىدەك قىزغىن كۆرۈشتى. تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى.

— كەنتتىكىلەرنى دەرھال يىغسىلا، جىددىي يىغىن بار.

— ئەر خەقلا كېلەمدۇ ياكى؟...

— ھەممىسى، چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال ھەممىسى كەلسۇن.

بىر سائەتكە قالماي قوتاندۆڭلۇكلەرنىڭ ھەممىسى كەنت كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدىكى كەڭرى مەيدانغا جۇغلاشتى.

— ھەممىسى كېلىپ بولدىمۇ؟ — سورىدى يېزا باشلىقى.

— تولۇق كېلىپ بولدى، — جاۋاب بەردى رازىق شۇجى.

— يولداشلار، دىققەت قىلايلى. ھازىر يىغىنىمىزنى باشلايمىز، — دېدى يېزا باشلىقى ئاممىغا يۈزلىنىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ، — بۇ يىل يېزىمىز پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا ناھىيىمىز تەۋەسىدىكى يېزىلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ناھىيە ـ ۋىلايەت رەھبەرلىرى يېزىمىزنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا تۈزگەن تەدبىرلىرىنى، پىلانلىرىنى، تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ مۇئەييەنلەشتۈردى. يېزىمىزنىڭ خىزمەتلىرىگە يۇقىرى باھا بەردى. تەقدىرلىدى. شۇنداقلا يېزىمىزنى ناھىيىمىزنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ بېكىتتى. بۇ ئالىي شان ـ شەرەپ يېزىمىز تەۋەسىدىكى بارلىق دېھقان قېرىنداشلارغا، مۇشۇ ئولتۇرغانلارغا مەنسۇپ، — يېزا باشلىقى سۆزىنى توختىتىپ، ئۆزى باشلاپ چاۋاك چالدى. بۇ

چاۋاكقا رازىق شۇجى ۋە كەنت كادىرلىرى ئەگەشتى. ئاممانىڭ ئارىسىدىنمۇ ئۇ يەر - بۇ يەردىن پاق - پۇق قىلىپ چاۋاك ئاۋازى ئاڭلاندى. يېزا باشلىقى سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى، — گەرچە بۇ يىل قوتاندۇڭ كەنتىنىڭ پاختا مەھسۇلاتى خېلىلا كەمليگەن بولسىمۇ لېكىن نەتىجە يەنىلا ئاساسلىق ئۇرۇندا تۇرىدۇ. زور كۆپچىلىك يولداشلار، يېزىلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چاقىرقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، بىر ياز جاپالىق ئىشلىدى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئۇلارنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ. لېكىن، يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت بىلەن قارشىلىشىپ، يېزا ئۇرۇنلاشتۇرغان خىزمەتلەردىن قەستەن قۇسۇر چىقىرىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا ئەرز - شىكايەت سۇنغانلارمۇ يوق ئەمەس. ئۇلار يۇقىرىغا يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت ئۇستىدىن بىنام ئېچىپ يايلاقلىرىمىزنى ۋەيران قىلىۋەتتى، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن باغ - ئورمانلىرىمىزنى قومۇرۇۋەتتى. دەريانى قۇرۇتۇۋەتتى. قاراڭغۇ توغراقنى قۇمغا باستۇرۇۋەتتى. قاراڭغۇ توغراقتىكى ياۋايى ھايۋانلارنى ئۆلۈم گىردابىغا، نەسلى قۇرۇش گىردابىغا ئاپىرىپ قويدى. ھەلەلەي - شەلەلەي دەپ ئەرز قىلىپتۇ. ھەتتا قوتاندۇڭنى قۇم بېسىپ كەتتى دەپ يالغان سۆزلەپ، يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتكە بۆھتان چاپلاپتۇ. يولداشلار دەپ بېقىڭلار قېنى؟ قوتاندۇڭنىڭ قانداق يېرى قۇم ئاستىدا قالدى؟ قوتاندۇڭ قوتاندۇڭ پېتىچە، قاراڭغۇ توغراقمۇ قاراڭغۇ توغراق پېتىچە تۇرمامدۇ ئەنە. يايلاقلارنى بۇزۇپ بىنام ئاچقىنىمىز راست، چىقىرىۋەتكەن باغ - ئورمانلارغا كەلسەك ئاساسەن ئۇنۇمسىز باغ - ئورمانلارنى چىقىرىۋەتتۇق. بۇ يەرلەرنى ئۆزلەشتۇرۇپ، پاختا تېرىپ دۆلەتنى پاختا بىلەن تەمىنلىدۇق. ئەگەر بۇ ئىشىمىز خاتا بولغان بولسا، ناھىيە بىزنى مۇكاپاتلارمىدى. ئۆلايەت تەقدىرلەرمىدى. يۇقىرى دەرىجىلىك

رەھبەرلەر خىزمىتىمىزگە يۇقىرى باھا بېرەرمىدى. ماختارمىدى. پاختىدىن ئىبارەت ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىشنى چىڭ تۇتۇپ، دېھقان قېرىنداشلارنى بۇرۇنراق هاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈشكە باشلىغانلىقىڭ نېمە زىيىنى بار؟ دەپ بېقىڭلار قېنى؟ — يېزا باشلىقى كۆزلىرى ئارقىلىق ئولتۇرغانلار ئارىسىدىن مۇسا ئاقساقالنى ئىزدەپ تاپتى ـ دە، كۆزلىرىنى ئاداۋەت بىلەن ئالايىتتى، — مۇسا ئاقساقال دەپ باقسىلا قېنى قوتاندۇڭنىڭ نەرىنى قۇم بېسىپ كېتىپتۇ. قانداق يېرى قۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇنۇمسىز باغلارنى بۇزۇپ تېرىلغۇ يەر قىلغانلىقىڭ نېمە يامىنى بار ـ هە؟ مەن سىلىگە دەپ قويايي يالغان ـ ياۋداق گەپلەرنى ئاز قىلىپ، ئاممىنى بوش قۇتراتسىلا، يۇقىرىغا يالغان، تۇتۇرۇقسىز ئەرزنى يازمىسىلا، ئەسلىدە سىلىنى پىشقەدەم رەھبىرىي كادىر، كونا پارتىيە ئەزاسى دەپ، ئارا تۇرمىغان بولساق پارتىيە ـ هۆكۈمەتكە ۋە رەھبىرىي كادىرلارغا بۆھتان چاپلىدى، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ سىياسىتى بىلەن قارشىلاشتى دەپ، سىلىنى ئاللىبۇرۇن قولغا ئېلىپ، قارا ئۈيگە سولاپ قاماپ بولاتتى. بۇنىڭدىن كېيىن سىڭگەن نانلىرىنى يەپ ئۆيلىرىدە جىم ئولتۇرسىلا. ئارتۇقچە ئىشلارغا ئارىلاشمىسىلا، بولمىسا قوتاندۇڭدە تۇرماقلىرى تەس بولۇپ قالمىسۇن يەنە!.

مۇسا ئاقساقال گەپ قىلىش ئۈچۈن بىر قانچە قېتىم ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ لېكىن يېزا باشلىقى بىلەن هازىر مۇنازىرلىشىشنىڭ هېچقانداق ئەھمىيىتى يوقلۇقىنى ئېيىگە ئېلىپ سۆكۈت قىلدى. يېزا باشلىقىنىڭ گەپلىرىگە ماقۇلمۇ دېمىدى، ياقمۇ دېمىدى. ئوتتۇرا بارماقتەك چوڭلۇقتا يۇگۈڭالغان تاماكىسىنى پۈرقىرىتىپ چېكىپ، تاماكا ئىسىنى قەلبىدىكى بارلىق دەرد ـ هەسرەتلىرى بىلەن قوشۇپ چىقىرىۋەتمەكچى بولغاندەك قاتتىق ـ قاتتىق پۈۋلىدى.

يېزا باشلىقى مۇسا ئاقساقالنىڭ لام ـ جىم دېمىگىنىنى

كۆرۈپ، كۆڭلىده خېلى قانائەت ھاسىل قىلدى ـ ده، سۆزىنىڭ تېمىسىنى كېلەر يىللىق پاختا ئىشلەپچىقىرىشقا يۆتكىدى. ئاخىردا بارلىق قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ يېڭى يىل كىرىشى بىلەن پۈتۈن يېزا بويىچە ئېلىپ بېرىلىدىغان، قىش پەسىللىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىش ئەمگىكىگە پۈختا تەييارلىق كۆرۈش ھەققىده سەپەرۋەر قىلىپ سۆزىنى تۈگەتتى.

يېزا باشلىقى كېتىشى بىلەن قوتاندۆڭلۈكلەر ئۆزئارا غۇلغۇلىغا چۈشتى. ئاڭلىغان مىش ـ مىش پاراڭلارنى بىر ـ بىرىگە يەتكۈزۈشتى. ھەر خىل پەرەز ـ قىياسلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇلارنىڭ بىرئاز تىنچىغان كۆڭلى يەنە بىر قېتىم داۋالغۇدى.

— يېزا پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا بىرىنچى بولدى دەيدۇ، ئەجەب بىزنى جازالاپ، ئالتە پاتمان پۇلنى جەريمانە قويۇپ تۇلەتتىغۇ؟!

— ۋايتەڭەي، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلىرىنى چۈشەنمەك تەس.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ، يېزا باشلىقى پات ئارىدا ناھىيىگە ئۆسەرمىش؟

— پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا بىرىنچىسى بولدى دەپ ئۆستۇرەرمىش.

— نېمە دەپ ئۆستەرسە ـ ئۆستەرمەمدۇ، ئىشقىلىپ قوتۇلۇپ كەتسەك ئوبدان بولاتتى بۇ تەلۇندىن.

— پاختا جىنى چاپلاشقان ساراڭدىن.

— ھۇ بىنام ئېچىش جىنى چاپلاشقان يېزا باشلىقى.

— پاختا تېرىيمەن دەپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گۆرىنىمۇ تۇزلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ بۇ قىزىل كۆز.

— مۇسا ئاقساقالنى تىللاپ كېتىشلىرىنى دەڭلا.

— مۇسا ئاقساقال ھەرگىز يالغان گەپ قىلمايدۇ.

— ھەي، يۇقىرىمۇ زە نېمىشقا مۇسا ئاقساقالنىڭ يازغان

خېتىگە ئىشەنمەيدىغاندۇ؟

— يۇقىرىدىن تەكشۈرەيدىغانلار ئۇدۇل قوتاندۆڭگىلا كېلىپ دەريانى، قاراڭغۇ توغراقنىمۇ كۆرگەن بولسا، ئۇنۇمسىز دەپ چىقىرىۋەتكەن باغلىرىمىزنى كۆرگەن بولسا.

— بۇ يىل قىشتىمۇ ئارام بەرمەي يەنە بىنام ئاچقۇزىدىكەندە بىزنى.

— بىنام ئاچقۇدەك يەر قالمىدى، ئەمدى نەنى بىنەم ئاچىمىز.

— ھەرقانچە قىلسىمۇ ئولتۇرغان ئۆي - ماكانىمىزنى چېقىۋېتىپ، ئورنىغا پاختا تېرىكلار دېمەس بۇ پاختا سارىڭى تەلۈە.

* * *

يېزا باشلىقى قوتاندۆڭگە يەنە كەلدى. ئۇ بۇ قېتىمۇ ئۆتكەن قېتىمقىدەك سۆر - ھەيۋە بىلەن يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ بۇ سۆر - ھەيۋىسىنى كۆرۈپ قوتاندۆڭلۈكلەرنىڭ يۈرىكى يەنە بىر قېتىم جىغىلداپ توختىدى. يېزا باشلىقىنىڭ كەينىدە ئون دانە توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى بىلەن پۈتكۈل يېزا تەۋەسىدىكى ياش، بېجىرىم ئەمگەك كۆچلىرىدىن تەشكىللەنگەن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىش زەربىدارلار ئەترىتى سۆر - ھەيۋە بىلەن كېلىۋاتاتتى. ئۇلار شۇ كۈنلا چېدىر تىكىپ، گەمە كولاپ ۋە قوتاندۆڭلۈكلەر بوشىتىپ بەرگەن ئۆيلەرگە جايلىشىپ دېگۈدەك ئورۇنلىشىۋالدى.

ئەتىسى يېزا باشلىقى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش زەربىدارلار ئەترىتىدىكىلەرنى ۋە قوتاندۆڭلۈكلەرنى قاتناشتۇرۇپ، قىسقىلا يىغىن ئاچتى. قوتاندۆڭلۈكلەر ئۇنىڭ: «بۇ قېتىم قاراڭغۇ توغراقتىكى توغراق - يۇلغۇنلارنى قومۇرۇپ تاشلاپ ئىككى مىڭ

مو دائىربده بىنام ئاچمىز، كېلەر يىلى قىش يەنە كېگەيتمىز» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەيران قېلىشتى. غۇل - غۇلغا چۈشتى، تەڭرەندى.

— سۆزۈم تۈگىمىدى، جىم بولۇڭلار، — دېدى يېزا باشلىقى ۋە قوتاندۆڭلۈكلەرگە قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى، — ھوي جاڭگاللىق ئوغرىلار ھەقاسىڭنى دەۋاتىمەن، نېمە قاپاقنىڭ ئىچىگە ھەرە كىرىۋالغاندەك گۇدۇڭ - گۇدۇڭ قىلىشسەن!؟

— قاراڭغۇ توغراقىنى بۇزىۋەتسەك بولمايدۇ يېزا باشلىقى، — دېگىنىچە ئورنىدىن دەس تۇردى مۇسا ئاقساقال بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ.

— نېمىشقا؟ نېمىشقا بولمايدىكەن؟ — دېدى يېزا باشلىقى، مۇسا ئاقساقالنى ھازىرلا پارە - پارە قىلىۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا گۆلىيىپ.

— قاراڭغۇ توغراقنى ۋەيران قىلىۋەتسەك قوتاندۆڭنى، بېھىشباغ زېمىنىنى، ئىشقىلىپ ھەممە يەرنى قۇم بېسىپ كېتىدۇ. ئادەملەرنى، جان - جانىۋارلارنى، ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ قەبرىسىنى قۇم يۇتىدۇ. ئۆتۈنۈپ قالاي، قاراڭغۇ توغراقىقا چېقىلمايلى يېزا باشلىقى...

مۇسا ئاقساقالنىڭ كۆزىدىن ئىختىيارسىز تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئۇ خودىدى كىچىك بالىغا ئوخشاش يېزا باشلىقىغا بىچارىلەرچە تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

مۇسا ئاقساقالنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ۋە كۆز يېشىنى كۆرۈپ قوتاندۆڭلۈكلەرمۇ ۋە باشقىلارمۇ غۇل - غۇلغا چۈشتى.

— ماۋۇ، ئالجىغان قېرىنى نېرى ئەكېتىڭلار، — دېدى يېزا باشلىقى غەزەپتىن تىترەپ تۇرۇپ، — كىمدە - كىم قاراڭغۇ توغراقتىن بىنام ئېچىشقا قارشى تۇرىدىكەن، يېزىلىق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن قارشىلاشقان بولىدۇ. ئۇ كىشىنىڭ

قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۇرۇشتە قىلىندۇ.

— ئورمانىنى قوغداش قانۇنىغا خىلاپ ئەمەس، — دېدى مۇسا ئاقساقال بىردىنلا غەزەپكە كېلىپ، — ئورمان دۆلەتنىڭ قىممەتلىك بايلىقى، سەن ھوقۇقىڭدىن پايدىلىنىپ ئادەمنى قورقىتىمەن دېمە، سەن پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبىرى بولساڭ، مەنمۇ بىر پارتىيە ئەزاسى، پارتىيە ئالدىدا ئىككىمىز باراۋەر، مېنىڭ ئورمانلارنى، پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ بايلىقلىرىنى قوغداش ھوقۇقىم بار.

— سېنىڭ مەجبۇرىيىتىڭ بولسا، مېنىڭ پارتىيە — ھۆكۈمەت بەرگەن ھوقۇقىم بار.

— سېنىڭ ھوقۇقىڭ قاراڭغۇ توغراقتا ئۆتمەيدۇ، يۇقىرى ئورۇنلارنىڭ تەستىقىنى ئالماي تۇرۇپ قاراڭغۇ توغراقتىن بىر تال چوكا كېسىشىڭگە رۇخسەت يوق.

— يۇقىرى ئورۇنلارنىڭ تەستىقى دەمسەن. مانا مېنىڭ قولۇمدا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قاراڭغۇ توغراقنى ئۇنۇمسىز باغ - ئورمان قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىپ، بىنام ئېچىپ كېڭەز تېرىش توغرۇلۇق چوشۇرگەن تەستىقى بار. مەن بۇ يەرگە سەن بىلەن تالىشىپ ئولتۇرغىلى كەلمىدىم. بۇ يەردە تولا كوت - كوت قىلماي گېپىڭ بولسا يۇقىرىغا ئەرز قىل، — دېدى يېزا باشلىقى كۆرەڭلىك بىلەن.

— ئەرز قىلىمەن، ھازىرلا ئەرز قىلغىلى بارىمەن، — دېدى مۇسا ئاقساقال غەزەپ بىلەن ۋە توپتىن ئايرىلىپ ئۆي تەرەپكە ماڭدى.

— دېھقان خەق دېگەن سىڭگەن ناننى يەپ، كەتمەن بىلەن يەرنى بىلگىنى ياخشى، نېمە ئادەمگە ئاقساقاللىق قىلىپ، — دېدى يېزا باشلىقى ئۆزىگە - ئۆزى غودۇڭشۇپ.

يېزا باشلىقىنىڭ بىرلا بۇيرۇقى بىلەن بوز يەر ئاچقۇچىلار قاراڭغۇ توغراقتا قاراپ ئاقتى. ھەرە، كەكە، پالتىلار

ھەربىرىنى تىلەيدۇ. پالتا - كەكىلەرنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى، ھەربىرىنىڭ غاتىلداشلىرى، ئادەملەرنىڭ ھە - ھۇلىرى قوشۇلۇپ، پۈتكۈل قاراڭغۇ توغراقتىن قاقشاۋاتقاندەك، يىغلاۋاتقاندەك، زارلىنىۋاتقاندەك ئاۋاز كېلەتتى.

كەچ تەرەپتە، قوماندانلىق شىتابى قىلىپ جايلىشىۋالغان ئىسسىق چېدىردىن قېنىپ ئوخلاپ ئويغانغان يېزا باشلىقى ئىش مەيدانىنى تەكشۈرگىلى بېرىپ، ئىش ئۇنۇمىدىن تازا رازى بولمىدى.

— ئىشنىڭ سۈرئىتى بەك ئاستا، — دېدى يېزا باشلىقى خاپا بولۇپ، — توغراق، يۇلغۇنلارنى قۇمارغان بىلەن سىرتقا توشۇماق تەسكەن، — دېدى مەسئۇل خادىم دۈگدىيىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ سوغۇقتا توڭلاپ تۇكلىرى تەتۈر يېنىپ كەتكەنىدى.

— ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن بولساقمۇ ئاسانتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە توغراق - يۇلغۇنلارنىڭ كۈلى يەرگە ئوغۇت بولاتتى، — دېدى يەنە بىر مەسئۇل خادىم ئەقىل كۆرسىتىپ.

— ئوت قويساق قويدۇق، ئۇنىمۇ سىناپ كۆرمەمدۇق. ئىشنىڭ سۈرئىتى ئاشسىلا بولدى، — دېدى يېزا باشلىقى دەرھاللا، — توپا ئىتتىرىش ماشىنىسىغا قۇيغان مايدىن ئەكېلىپ چېچىپ ئوت قويۇپ بېقىڭلار قېنى.

بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئىككى تۇڭ ماي ئورمانغا چېچىلدى، يېزا باشلىقى بىر تال سەرەڭگە تاشلاش بىلەنلا، قاراڭغۇ توغراقلىق پاللىدە ئوت دېڭىزىغا ئايلاندى. غايەت زور ئوت يالقۇنىنىڭ تەپتى ئەللىك مېتىر يىراقلىقتىكى ئادەمنىمۇ قىزدۇراتتى. ئاسمان پەلەك ئوت يالقۇنىدىن تۇرۇپ - تۇرۇپ قاپقارا ئىس كۆتۈرىلەتتى.

— بولىدىغان چارىكەن، — دېدى يېزا باشلىقى ھاياجانلانغان ھالدا ھەجىيىپ.

شۇ دەقىقىدە تۈيۈقسىز چاقماق چېقىلدى. ئاسمان

دەھشەتلىك نەرە تارتقاندەك گۇلدۇرلىدى. ئارقىدىنلا چېلەكتە قۇيغاندەك يامغۇر شارقىراپ چۈشۈشكە باشلىدى. ھەيۋەتلىك ئوت يالقۇنى بىر دەمنىڭ ئىچىدە پەسەيدى، ئارقىدىنلا پۈتۈنلەي ئۆچتى. يامغۇر شارقىراپ چۈشۈۋاتاتتى.

بۇ كۈتۈلمىگەن ھادىسىدىن يېزا باشلىقى، بوز يەر ئاچقۇچىلار ۋە قوتاندۇكلۇكلەر ھەيران قالدى. بۇ راستتىنلا بىر كۈتۈلمىگەن ھادىسە ئىدى. بۇنداق بولۇشىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى. بۇ يەردە تۇرغانلاردىن ھېچكىم قىش كۈنى — بىرىنچى ئايدا يامغۇر ياغقىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى ھەم ئاڭلاپمۇ باقمىغانىدى. قوتاندۇك قوتاندۇك بولغاندىن تارتىپمۇ بۇنداق ھادىسە پەقەتلا يۈز بەرمىگەنىدى.

يامغۇر توختىماي شارقىراپ چۈشۈۋاتاتتى. يېزا باشلىقى ۋە باشقىلارنىڭ ئۈستۈبشى چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ، ئۇلار بىر دەمنىڭ ئىچىدە سۇغا چۈشۈپ كەتكەن ئاسلاندەك شۇمشىيىپ قالدى. يانۇارنىڭ قاتتىق سوغۇقى جاندىن ئۆتەتتى. ئەتراپتىكىلەر سوغۇققا چىدىماي گەمە - چېدىرلارغا قاراپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى.

— قاغىش تەككۇر يامغۇر، — دېدى يېزا باشلىقى تىترەپ، چىشلىرى كاسىلدىغان ھالدا، — ھازىرچە دەم ئالايلى. يامغۇر توختىغاندىن كېيىن ماينى جىقاراق ئېلىپ كېلىپ چېچىپ، ئوتنى بىرقانچە يەردىن قويايلى.

تۇن كېچە، يامغۇر توختىغانىدى. شامال ئارىلاش كۈچەيگەن سوغۇق جاندىن ئۆتەتتى. كېچە ئۇيقۇسىدا چۈش كۆرۈۋاتقان قوتاندۇك، ئېچىنىشلىق بىر ناله - پەريادتىن چۆچۈپ ئويغاندى. قوتاندۇكلۇكلەر ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى تەستە ئۇۋلاپ ئېچىپ، تالاغا چىقىپ شۇنداقلا قاراپ، چۆچۈپ كېتىشتى. يېزا باشلىقىنىڭ چېدىرى— بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، بىنام ئېچىشقا رەھبەرلىك قىلىش قوماندانلىق شتابى جايلاشقان

چېدىر غايەت زور ئوت يالقۇنى ئارىسىدا قالغانىدى. ئاسمان پەلەك ئۆرلىگەن ئوت گويا چېدىرنى ئېچىدىكى ئادەملىرى بىلەن قوشۇپ يالماپ يۇتۇۋېتىدىغان چوڭ ئەجدىھادەك ئالدىراپ سوزۇلماقتا ئىدى. ئوت يالقۇنىدا پۈتكۈل قوتانداڭ كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەنىدى.

— بولۇڭلار، ئوت ئۆچۈرگىلى بارايلى!

قوتانداڭلۇكلەر داس ـ چېلەكلىرىنى كۆتۈرۈشكىنىچە ئوت كەتكەن تەرەپكە يۈگۈرۈشتى.

— تېز بولۇڭلار، ئوتنى ئۆچۈرۈڭلايلى!

— يېزا باشلىقى تېغىچىلا چېدىرنىڭ ئېچىدە.

— ئۇلار كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتمىسۇن!

— نېمىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرىسىلەر، دەرھال سۇ ئەكېلىڭلار سۇ.

— سۇ! سۇ! سۇ!!

ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر دەرھال داس ـ چېلەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ دەريا‌غا قاراپ يۈگۈرۈشتى. دەريا بويىغا كېلىپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قېلىشتى. چۈنكى، دەريادا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى. دەريا ئاللىقاچان قۇرۇپ كەتكەنىدى.

ھەئە، دەريا قۇرۇپ كەتكەنىدى. دەريادىن ئىلگىرىكى شوخ، ئەركىن ئاھاڭلار، ھەيۋەتلىك، جارانلىق ساداللار ئاڭلانمايتتى. ئېغىر غەم ـ قايغۇ‌غا، سۇكۈتكە چۆمگەندەك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك شارقىراشلارمۇ ئاڭلانمايتتى. ئۇنىڭدا تولغىنىپ ـ تولغىنىپ ئاققان سۇلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. دەريا قىنىدا بىر تېمىمۇ سۇ يوق ئىدى.

1997 ـ يىل، يانۋار، يەكەن.

ھېكايىلەر

چىلان تۆپراق

بوۋاي جىگده چاتمىقىدىن ياسۇالغان، تولا تۇتقانلىقتىن پارقىراپ كەتكەن ھاسسىنى تاياناپلا ئىككى قولى بىلەن كەينىگە تۇتۇپ، ھويلىنىڭ كەينىدىكى ئۇن يېتىم يىراقلىقتىكى قوم دۆڭگە قاراپ شىپىرلاپ مېڭىپ كەتتى. ئۇ سەكسەن ياشتىن ھالقىغان بىلەن شۇنچە تېمەن، مەزمۇت، ئىشتىيى بەلەن، ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقالايدۇ. ئۇنىڭ قولىغا ئاشۇ جىگده ھاسسىنى ئېلىۋالغىنىغا ئون يىلدىن ئاشتى لېكىن بىر قېتىممۇ تاينىپ يول ماڭغان يېرى يوق. يول ماڭسا ھاسسىنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇمايدۇ لېكىن ئۇنى يا قولتۇقىغا قىسىدۇ، يا ئىككى قولى بىلەن كەينىگە تۇتقىنىچە ئېگىز، بەستلىك كەلگەن گەۋدىسىنى سەل ئالدىغا ئېگىپ مېڭىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئايىغى ياشلارنىكىدەك مەزمۇت. «ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېشىدىن ھالقىغاندا، مېۋىلىك دەرەخنىڭ بىرەر تال شېخىدىن ھاسا ياساپ ئېلىۋېلىش پەرز، ئۇنىڭ ساۋابى بەك چوڭ» دەيدۇ بوۋاي.

تېرەك بويى ئېگىزلىكتىكى بۇ قوم دۆڭگە بۇ بوۋاي ھەر كۈنى قوزا چۈش بىلەن بىر قېتىم چىقىپ خىيال سۈرىدۇ. ئېگىزدە تۇرۇپ يىراق - يىراقلارغا نەزەر تاشلايدۇ. دۆڭمەھەللە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بەش قولدەك ئايان بولىدۇ. دۆڭمەھەللە ئادەم

تېرىسا ئۇنگدەك چىلان توپراقلىق ئېكىنزارلىقمۇ، قوملۇق - قومۇشلۇقمۇ، سازلىق - زەيلىكمۇ ۋە بۇك - باراقسان باغ - ئورمانلارمۇ بار بىر چىرايلىق كەنت. بوۋاي مۇشۇ كەنتتىكى چوڭلاردىن بىرى. بوي - بەست دېسە بار، تولۇق ئاقىرىپ كەتمىگەن ساقىلىنى بولۇشىغا قويۇۋەتمەي يارىشىملىق قىلىپ ياستۇغالغان، ئويۇن - چاقچاق، ناخشا - سازغا ئامراق، ئۆز سۆزلۈك بۇ بوۋاينى يالغۇز ئۆز جەمەتىدىكى بالا - چاقا، نەۋرە - چەۋرىلىرىلا ئەمەس، پۈتۈن دۆڭمەھەللىلىكلەر ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇنىڭدىن ئەيمىنىدۇ، تەپتارتىدۇ. بوۋاينىڭ ھۆرمەت - ئىناۋىتى دۆڭمەھەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامىدىن قېلىشمايدۇ.

بوۋاي ئايىغى ئاستىدا سۇدەك ئېقىۋاتقان قوملارنى ئوشۇقىغچە كەچكىنچە ئاياغلىرىنى چاپسان - چاپسان يۆتكەپ بىر دەمدىلا قوم دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بولدى. ئۇ، بىر ئاز ھاسىراپ قالغان بولۇپ چىرايى قىزىرىپ كەتكەندى. چېكە - پىشانىسىدا پەيدا بولغان چېكىم - چېكىم تەر تامچىلىرىنى ئاق يەكتەكنىڭ ئۈستىدىن باغلىۋالغان تاۋار بەلبېغى بىلەن سۈرتتى. قولىنى پېشانىسىگە سايىۋەن قىلىپ يىراق - يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ بۇركۇتنىڭكىدەك سۆرلۈك كۆزلىرى ھېلىمۇ ئۆتكۈر ئىدى. دۆڭمەھەللىلىكلەر ئورما ئورۇۋاتقان بولۇپ، ئېتىزغا تورغاي چۈچۈلىماستا چىققان ئورمىچىلارنىڭ بىر قىسمى ئورغاقلىرىنى بەلۋاغلىرىغا قىستۇرۇشقىنىچە ئۆيلىرىگە يېنىشقانىدى. يەنە بىر قىسملىرى ئورما ئورۇۋاتاتتى. كىمدۇر بىرى بوۋاينى ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئورما ناخشىسىنى باشلىدى. بوۋاينىڭ قولىقىغا ناخشىنىڭ ئاھاڭىمۇ، ناخشىچىنىڭ ئاۋازىمۇ ياقمىدى. «شۇمۇ ئورما ناخشىسى بولدىمۇ،— دەپ غودۇڭشىدى بوۋاي،— ئۆز ۋاقتىدا بىز ئورما ناخشىسىنى قانداق توۋلايتتۇق - ھە! يال - يال

كۆيۈك ئاپتاپتىمۇ ناخشىمىزنىڭ كارامىتى بىلەن قىز - چوكانلار ئۇسسىغىنىنى، ئاچقىنىنى، هارغىنىنى بىلمەي ئورما ئورۇيتتى. بىر كۈندە ئۇچ مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ بولاتتۇق. ناخشىمىز پۈتۈن مەھەللىنى چاڭ كەلتۈرەتتى. قىلغىلى ئىش، ئۇينىغىلى ئويۇن توشمايتتى. هازىرقى ياش باللا بىلىگە مۇشتلاپ بىر كۈندە تۆت پۇڭ يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئاران ئورۇيدۇ. ئەتىگىنى سەھەر قوپمايدۇ، كۈن ئارغامچا بويى ئۆرلەپ بولغۇچە بېشىمىز قىزىپ كەتتى، دەپ ئېتىزدىن ئۆيگە يۈگۈرۈيدۇ. ئۇلار بىلى بوش، لايغەزەل چوڭ بولۇپ قالدى. ناخشا توۋلاشلىرىچۇ تېخى، بىر سوللۇق بۇغداينى ئورۇپ بولغۇچە كارکىراپ قالىدۇ. يا ئاۋازى ئەر كىشىنىڭكىدەك چىقمىغان، يا ئوقۇغان ناخشىسىنىڭ ئاھاڭى قۇلاقتا ياقمىغان. ئەمدى بۇزۇلمىغان مۇشۇ ئورما ناخشىلىرىمۇ قالمىغان ئوخشايدۇ. ئاڭلىسا تۇمۇزدىمۇ يۇرەككە خۇددى دوغاپ ئىچكەندەك گۇلۇپ - گۇلۇپ تېگىدىغان ئورما ناخشىلىرى، ناخشىچىلارمۇ قالماپتۇ . . . »

بوۋاي ئىختىيارسىز ئۆزى ناخشا توۋلاشقا باشلىدى:

ئورما ئورۇسەن كۈندە،
تالمامدۇ بىلەكلەرىڭ.
مەن يادىڭغا يەتكەندە،
كۆيمەمدۇ يۈرەكلىرىڭ.

ئورمىنى تولا ئورۇپ،
بىلەكىڭ تالدىمۇ يارىم.
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرەكىڭ قاندىمۇ يايرىم.
. . .

بوۋاي هاسسىنى قوۋمغا سانجىپ قويۇپ، تۇرغان جايىدىلا ئولتۇردى. قوۋم خېلىلا قىزىغانىدى. شوخ، لەرزان ئورما ناخشىسى، يۇمشاق، قىزىق قوۋم بوۋاينىڭ ۋۇجۇدىدا ئاجايىپ تاتلىق، كۈچلۈك بىر ئىستەكنى قوزغاپ قويدى. بوۋاي هاياجانلاندى، ۋۇجۇدى جۇغۇلدىدى، بىر يەرلىرى قىمىرلىدى، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقتى، تامغاقلىرى قۇرۇشقا باشلىدى. بوۋاي ئاخىر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى. قىزىق، يۇمشاق قوۋمغا مەيدىسىنى ئەسەبىيلىك بىلەن يېقىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. ئۇنىڭ بارماقلىرى قوۋمغا مەھكەم كىرىشىپ كەتكەنىدى.

— ناۋاتخان . . . ئاھ، ناۋىتىم. نېمىشقىمۇ مېنى تاشلاپ قويۇپ ئۆزۈڭ بۇرۇن كېتىۋالغان بولغىيدىڭ. قەدىرىگە يەتمىگەن، كۆڭلۈڭنى ئالالمىغان يەرلىرىم يوق ئىدىغۇ. مېنى بۇنچە دەرد ـ ئازابلارغا تاشلاپ قويۇپ كەتمىسەڭمۇ. ئون تۆت ياشلىق قىز چېغىڭدىكىدەك چېكەمگە گۈل قىلىپ قىسىپ كەلگەنىدىمغۇ سېنى. . .

* * *

بوۋاي قوۋم دۆڭىدىن چۈشۈپ هويلىغا كىرىپ كەلگىنىدە ئوتتۇرانچى ئوغلى، كېلىنى، نەۋرە ئوغلى، نەۋرە كېلىنى پېشايۋان ئاستىدا تاماق يەپ ئولتۇراتتى. ئۇلار بوۋاينى كۆرۈپ قولىدىكى قاچىنى يەرگە قويۇشتى. بوۋاي نېمىشقىدۇ خۇيلىنىپ قالغان بولۇپ، قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، قويۇق ساقال باسقان چىرايى تېخىمۇ بەك قورۇلۇپ كەتكەنىدى.

— نېمە ئېغىر بوي خوتۇنەك سەت ئولتۇرىسەن؟ — دېدى بوۋاي داق يەردىلا چاتىرقىنى كېرىپ ئولتۇرۇپ ئاش ئىچىۋاتقان نەۋرە ئوغلىنىڭ پاقالچىكىگە هاسسىسى بىلەن تارسسىدە بىرنى

سېلىپ.

يىگىت تاياق زەربىدىن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. شۇ ھامانلا شىمىنىڭ كاسىسىدىن پۇرقىراپ چۈشكەن توپىلار قاچىدىكى يېرىمىنى ئىچىپ بولغان ئاشقا چۈشتى. ئۇ بوۋايغا يەر تېگىدىن بىرنى ئالىيۇپتىپ، ئاشنى ئىچىش ئۈچۈن قاچىنى قولىغا ئالدى.

— ۋۇ، ھايۋان، ئېسىت سېنىڭ ياشلىقىڭ، — دېدى بوۋاي نەۋرىسىگە ھاسىسىنى شىلتىپ، — ياش بولغاندىكىن ئېتىزدىن كىرىپلا پۈت - قولۇڭنى پاكىز يۇيۇپ، كۆرپىگە چىقىپ، داستىخاندا قويۇپ ئىچسەڭ بولمامدۇ ئاشنى توپىغا بۇلاپ ئىچكۈچە. ھايۋان جېنىدىمۇ يېمەكلىكلەرنى سەندىن پاكىزرەك يەيدۇ. لامزەللە - ئەبگالىقىڭدىن خوتۇنىڭمۇ ھۆرمىتىڭنى قىلمايدۇ سەن گۈينىڭ، ۋۇ، ئادەم ئىسكەتى يوق قوڭالتاق.

بوۋاي ئەمدى ئوغلىغا يۈزلەندى:

— ھە، بۇغدايلارنى ئورۇپ بولدۇڭمۇ؟

— ئاز قالدى.

— ھېلىقى يەرنىڭ ئەنجىسىنى خامانغا توشۇپ بولۇشتىڭلىمۇ يا؟

— تېخى ئۇ يەردىكى بۇغدايغا ئورغاق سالمىدۇق.

— ئورغاق سالمىدۇق؟ — بوۋاي ئوغلىغا نارازىلىق بىلەن چەكچەيدى، — مەن ساڭا ئاۋۋال ئاشۇ يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇڭلار، دېمىگەنمىدىم.

— سىزغۇ شۇنداق دېگەن، دادا. لېكىن، — ئوغۇل بوۋايغا قورقۇمسىراپ قاراپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇ بۇغدايلىقىنىڭ ئورنى چەترەك، ھازىر ئورۇقانقان بۇغدايلىق كەنت بويىچە بىر تۇتاش قوناق تېرىشقا پىلانلانغان ئويمانتىڭ ئىچىدە. شۇڭا، ئاۋۋال ئاشۇ ئېتىزلىقنى بىكارلاپ، قوناق تېرىشقا بىر تۇتاش تەييارلىمىساق يېزا باشلىقى . . .

— هه، گەپ قىلە، يېزا باشلىقى قانداق قىلىدۇ؟

— شۇ. . . شۇ. . . يېزىنىڭ بىر تۈتاش پىلانىغا تەسىر يېتىدۇ.

— بولدى، كوتۈلدىما. شۇجىلىقىنى ئەزالىرىڭغا بېرىپ قىل. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بىر تۈتاش پىلانىمىش تېخى. ھوي، ھەر قايسىڭنىڭ بىر تۈتاش قىلمايدىغان نېمە ئىشىڭ بار زادى. بىر تۈتاش يەر ئاغدۇرۇش، بىر تۈتاش ئوغۇت چېچىش، بىر تۈتاش كۈنجۈرە سېلىش، بىر تۈتاش يالتىراق يېپىش، بىر تۈتاش ئۇرۇق سېلىش، بىر تۈتاش قوناق تېرىش، بىر تۈتاش كېۋەز تېرىش، بىر تۈتاش دېھقانچىلىق دورىسى چېچىش. يېزا باشلىقى خوتۇنىڭلارنىڭ قۇچىقىغىمۇ بىر تۈتاش كىرىڭلار، دەيدىغان ئوخشىمامدۇ ھەر قايسىڭغا. ھەممە ئىشنى بىر تۈتاش قىلىممىز، دەپ دېھقانلارنىڭ قۇيرۇقىغا پالاقلاپ كىرىۋالمىساڭمۇ، دېھقانچىلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمامدۇ دېھقان خەق دېگەن.

— يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ئاشۇنداق، ئۇنداق قىلمىساق . . .

— تىلىڭنى چاينىماي ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلە بالام. ماقۇل، دېھقانلارنىغۇ ئاشۇنداق قارا مۇشۇكلىرىڭ بىلەن، يالغان ـ ياۋداقلىرىڭ بىلەن ئالدا. ئەمدى ماڭمۇ يېزىلىق ھۆكۈمەتنى پەش قىلامسەن، بالام. ھەرقايسىڭنىڭ بىر تۈتاش دەۋەلغان ھېيلەڭنى دۆڭمەھەللىدە كىم بىلمەيدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى، دەپ قويۇپ ئۇرۇقلۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت، يالتىراق، دېھقانچىلىق دورىسى، كۈنجۈرىلەرنى ئەرزان باھادا يۆتكەپ كېلىپ، دېھقانلارغا قىممەت باھادا بىر تۈتاش تاڭسىلەر. سىلەرنىڭ بىر تۈتاش تەمىنلىگەن بىر قاپ ئوغۇتۇڭلار بىر يۇز يىگىرمە كوي، دېھقانلار شەھەرگە كىرىپ سېتىۋالسا سەكسەن كوي. تېخى

ئۇلارنىڭ شەھەردىن مىڭبىر جاپادا ئەرزان باھادا سېتىۋالغان ئوغۇتلىرىنى جا - ساختا مال دەپ يەرگە چاچقىلى قويمايسىلەر. ماقۇل، ئوغۇنقۇ زاۋۇتتىن چىققان نەرسە، ئۇنىڭ راست ياكى ساختىلىقىنى ئايرىماق تەس. لېكىن، دېھقانلار سىلەر يۆتكەپ، بىر تۇتاش تەمىنلىگەن قىممەت باھالىق كۇنجۇرىنى ئالماي، ئۆزلىرى شەھەردىن ئەرزان باھالىق كۇنجۇرىنى سېتىۋېلىپ ئاچقسا، ئىزا تارماي ئاشۇ كۇنجۇرىنىمۇ جا دەپ يەرگە چاچقىلى قويمىدىڭلارغۇ. سېنىمۇ خېلى جىڭ ئوغۇل بالا بولدى، مېنى دوربىدى، ئىزىمنى باستىم، دەپ سۆيۈنگەنتىم. ھوقۇق تۇتۇۋېدىڭ، سەنمۇ جالىشىپ يالغان گەپ قىلىدىغان، تۇتامى يوق ئادەم بوپ قالدىڭ.

بوۋاي بىر ئېغىز جاۋاب قايتۇرماي، يەرگە قاراپ ئولتۇرغان ئوغلىغا شۇنداقلا قاراپ ئىچى ئاغرىپ قالدىمۇ نېمە، سەل يۇمشىدى، ئەيىبلەشلىرىنى توختاتتى:

— ئۇ بىر تۇتاش قوناق تېرىيدىغان يېرىڭدىكى بۇغدىيىڭنى قاچان ئورۇساڭ ئورۇۋال. ھازىر مەنمۇ قولۇمغا ئورغاق ئالىمەن. ھېلىقى يەردىكى بۇغدايىنى ئاۋۋال ئورۇيمىز. ئەڭ ئاۋۋال شۇ بۇغدايىنىڭ ئەنجىسىنى خامانغا توشۇپ، تېپىپ چەشلىۋالمىساق بولمايدۇ.

ئوغول بوۋايىنىڭ پىكرىگە قارشى بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ئۇ، دادىسىنىڭ گەپ يىمەيدىغانلىقىنى، قىلمەن دېگەن ئىشنى قىلماي قويمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى.

ھېلىقى يەر چوڭلۇقى تۆت مو كېلىدىغان بىر پارچە تېرىلغۇ يەر. بوۋايىنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، بۇلغانمىغان بىر پارچە چىلان تۇپراق زېمىن. خىمىيىۋى ئوغۇت دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىشكە ئومۇملاشقاندىن تارتىپ بوۋاي ئوغلى بىلەن نۇرغۇن قېتىم دەتالاش قىلىپ، دۆڭمەھەللىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بۇ بىر پارچە يەرنى مەخسۇس ئىگىلىگەنىدى. ئۇ بۇ يەرگە بىر

قېتىمىمۇ خەلىقىمىزنى ئوغۇت ئىشلەتمەي قوتاندىكى كۆنجۇرىدەك بولۇپ كەتكەن قوي قىغلىرىنى تۆكتۈرەتتى. بۇ يەرنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى خەلىقىمىزنى ئوغۇت سېلىپ تېرىلغان زىرائەتلەردىن قېلىشمايتتى. «زاۋۇت ئوغۇتى سېلىپ تېرىغان يەرنىڭ ئاشلىقى بەك ئوخشىغاندەك قىلغان بىلەن ئادەمگە پايدا قىلمايدۇ، پاچاققا ماغدۇر بولمايدۇ» دەپ تۇرۇۋالاتتى بوۋاي، گەرچە بۇ قاراشلىرىنى بىرەر ئىلمىي ئاساس بىلەن ئىسپاتلىيالمىسىمۇ ئۆز پىكرىدە جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇۋېلىپ.

ئۇ بۇ بىر پارچە يەرگە كۈزدە بۇغداي تېرىغاندىن تارتىپ، يازدا بۇغداينى ئورۇپ، خامانغا ئاپىرىپ، دېنىنى ئايرىۋالغۇچە ۋە بۇغداينىڭ ئورنىغا قوناق تېرىپ، كۈزدە يەنە بۇغداي تېرىغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى تېرىش، ئورۇش، خامان ئېلىش قاتارلىق مۇھىم ئىشلارنىڭ ئۇستىدە ئۆزى تۇراتتى. بۇ ئېتىزدىن چىققان ئاشلىقلارغا خەلىقىمىزنى ئوغۇت سېلىپ تېرىغان ئاشلىقلاردىن بىر تالمۇ دان ئارىلاشتۇرمايتتى. تۇغمەنگە ئاپىرىپ ئايرىم ئۇن تارتاتتى. خەلىقىمىزنى ئوغۇت سېلىپ تېرىغان ئاشلىقلارنى يېيىشكە رۇخسەت قىلمايتتى.

— سەن شۇجى بولغاندىكىن ئەزالارغا ئېيتقىن. زاۋۇت ئوغۇتىنى جىق ئىشلەتمىسۇن. ئۇلاغ قىغنىنى يەرگە جىقراق قۇيسۇن. ئۇلاغ قىغى دېگەن يەرنىڭ ئۇزۇقى. ئۇلاغ قىغى يەرنى كۆچلەندۈرىدۇ، قۇۋۇەت بولىدۇ، — دەيتتى بوۋاي ئوغلىغا پات ـ پات تاپىلاپ، — ھازىر دېھقانلار يەرگە پەقەتلا ئۇلاغ ـ ئىلمەكنىڭ قىغنىنى قۇيمايدىغان بولۇۋاپتۇ. زاۋۇت ئوغۇتىنى سېلىۋەرسە، ھازىر ئاش ئوخشىغاندەك قىلغان بىلەن، كېيىن يەر بۇزۇلىدۇ، زاۋۇت ئوغۇتىمۇ پايدا قىلمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. يەردىن ئاش چىقمايدۇ. زاۋۇت ئوغۇتى سېلىپ تېرىغان ئاشلىقنى يەپ چوڭ بولغان بالىلارغا قاراپ باق. ئۇلارنىڭ بوي ـ بەستى ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ بوي ـ بەستىگە پەقەتلا

تارتمايۋاتىدۇ. تېنى يىگىلەپ قورۇلۇپ كەتتى. بىر قاچا ئاشنى تۆگىتىپ ئىچەلمەيدىغان، بىر كەتمەننى تارتىپ چاپالمايدىغان، بىر خوتۇننىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئىلگىرى ياش بالىلار ئون سەككىز - يىگىرمە ياشقا كىرىپ بولغۇچە بوي دېسە چىنارەك، كۆچ دېسە بۇقەدەك بولۇپ چوڭ بولاتتى. تۆت خوتۇننىڭ ھۆددىسىدىن گەپ يوق چىقالايتتى. ھازىرقى ئوغۇل بالىلار خوتۇنى بىلەن ئەينەك تالىشىدىغان، بىر قاچا ئاشنى بىر سائەتتە يەيدىغان، كىيىم - كېچەكنى تار كىيىپ، خېنىمدەك چامداپ ماڭىدىغان، ئولتۇرغان يەردە ھەپتە ئولتۇرىدىغان بولۇپ قالدى. تومۇرىدا ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قېنى سۈسلاپ كەتتى. كىيىمگە ئامراق، كەتمەنگە بوش، ئاشقا ئامراق، خوتۇنغا بوش چىقىپ قالدى. يالغان بولسا ئوغلۇڭنىڭ تۇرقىغىمۇ ئوبدانراق قاراپ باق، چىرايى بىزنى تارتقان بىلەن بوي - بەستى بىزنى تارتمىدى. يىگىرمە بەش ياشتىن ئاشقىنى بىلەن ئېچىڭ - مەيدىسىدە تۇزۇڭ ئەركەك تۇكى يوق، كىملەرنى دوراۋاتىدىكىنتاڭ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، چىرايىغا، تۇرقىغا قاراپ ماۋۇ مېنىڭ نەسلىمكەن دەپ ئايرىۋالماق، پەرق ئەتمەكمۇ تەس ئوخشايدۇ. ئۇلار ئەر كىشىگە ئوخشىمايدىغان، يالغانچى، قىلغان ئىش - ئوقەتلىرى ساختا بولۇپ كەتتى. باشقىلىرىغۇ كەتتى - باردى. لېكىن، تۇپراقتا، يەرگە جالىق قىلسا بولمايتتى. بىز يەرگە قانچىلىك تەر تۆكسەك، مېھنەت قىلساق يەر ئەجرىمىزنى شۇنچىلىك قايتۇرىدۇ. بەدىنىمىزگە قۇۋۋەت بولغۇدەك نېمەتلەرنى بېرىدۇ. يەرگە كەتمەن چاپمىساق، قۇۋۋەت بولغۇدەك قىغلارنى ئىشلەتمەي، ھە دېگەندە زاۋۇتنىڭ ئوغۇتىنى چېچىپ قويۇپ، يەردىن جىقراق ئاشلىق تەلەپ قىلساق، سۆڭگۈچىمىزنى ئاپتاپقا قاقلاپ ياتساق، يەرنىڭ بەرگەن ئاشلىقى پايدا قىلمايدۇ، بەرىكەت قىلمايدۇ. ئاخىرىدا ئۆزىمىزنىمۇ، مۇشۇ بىر تال دان چاچساق يۇزلەپ، مىڭلاپ دان بېرىدىغان

چىلان تۇپراقنىمۇ تۇگەشتۇرىمىز، ۋەيران قىلىمىز.

ئوغۇل بوۋاينىڭ گېپىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى. كۆڭلىده قايىل بولاتتى. لېكىن، دادىسىنىڭ بۇ كۆرسەتمىلىرىنى دۆڭمەھەللىلىكلەرگە ئوچۇق - ئاشكارا تەشەببۇس قىلمايتتى. چۈنكى، ئۇنداق قىلسا، يېزا باشلىقلىرى دۆڭمەھەللىگە بىر تۇتاش چۈشۈرۈپ بەرگەن خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش پىلانىنى ئورۇندىيالمايتتى. يېزا بىر تۇتاش تەمىنلىگەن خىمىيىۋى ئوغۇتلارنى دېھقانلارغا مەجبۇرىي تېڭىپ، يېزا باشلىقلىرى بېكىتىپ بەرگەن باھا بويىچە پۇلىنى دېھقانلاردىن تولۇق يىغىۋېلىپ تاپشۇرمىسا، يېزا باشلىقلىرىدىن تەنقىد ئاڭلايتتى، ھەتتا ئەمىلدىن ئايرىلىپ قالاتتى. ئۇ دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا قويماتتى، يېزا باشلىقلىرىنىڭ بۇيرۇقىغا قەتئىي بويسۇناتتى.

* * *

بوۋاي قوم دۆڭگە چىقىشقا خۇمار بولۇپ قالدى. قوم دۆڭى ئۇنىڭ كۆزىگە خۇددى بىر نازىنىنىڭ يۈمشاق، ئوماق قۇچىقىدەك كۆرۈنۈپ ئۆزىگە ئوتتەك تارتاتتى. مەرھۇم مومىينىڭ مېھرىلىك قۇچىقىدەك جەلپ قىلاتتى. بوۋاي ھاسىراپ - ھۆمىدەپ قوم دۆڭگە چىقاتتى - دە، ۋۇجۇدىدا قوتۇرغان بىر ئەسەبىي تۇيغۇنىڭ ئىسكەنجىسىدە مەيدىسىنى يۈمشاق، قىزىق قومغا ئۇزاققىچە ياقاتتى. تاتلىق - تاتلىق ئەسلىمىلەر قوينىغا شۇڭغۇيتتى.

ئۇ مومىيى بىلەن ئاز كەم ئاتمىش يىل ئەر - خوتۇن بولۇپ ياشىدى. ئاشۇ ئاتمىش يىل جەريانىدا نۇرغۇن - نۇرغۇن سەۋدالارنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى، ھەر - ھەر قىسمەتلەرگە دۇچار بولدى. مومىينى — ئۆز ۋاقتىدىكى ئاشۇ تومۇچۇقتەك

گۈزىلىنى، «ناۋىتى» نى يالغۇز تاشلاپ قويۇپ ئاشىلىرىنىڭ ئۆيىدە ھەپتە - ھەپتىلەپ قونۇپ كەلدى. خەق بىلەن ئاشنا تالىشىپ مۇشتلاشتى. كاللا - مالىلارنى يېرىشتى، قاش - قاپاقلىرى زىدە بولدى. ئۆيگە ئاشۇنداق ۋەيرانە قايتىپ كەلگىنىدە يەنىلا ئاشۇ «ناۋىتى» ئالدىغا كۇلۇپ چىقتى. بوينىغا ئېسىلىپ يىغلىدى. پۇت - قوللىرىنى يۇمشاق تۇتۇپ قويدى. قوشلاپ سېلىنغان كۆرپىنىڭ ئۈستىدە يانقۇزۇپ كۆڭلى خالىغان تاماقنى ئېتىپ بەردى. زىدە بولغان، يېرىلغان، ئاغرىغان يەرلىرىنى سۆيدى، سىلىدى. خۇدادىن بارلىق ئىخلاسى بىلەن شىپالىق تىلىدى. ئۇنى بىرەرىدىن كۇنلەپ بىر قېتىم مۇ قاقشىمىدى. ئىشقىلىپ كۆڭلىدىكىنى ھەرگىز بىلىندۇرمىدى، بوۋاي ئۇنى بىر ئۆمۇر ياخشى كۆرۇپ كەلدى، ھۆرمىتىنى قىلدى، قەدىرلىدى، ئاسرىدى. ئاشنا ئويناپ، خەقنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن تۇتۇلۇپ قېلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتقان بىلەن، باشقا تەڭتۇشلىرىغا ئوخشاش خوتۇنىنىڭ ئۈستىگە خوتۇن ئالمىغان، ھەپتىدە بىر قېتىم خوتۇن دۇمبالايدىغان ئىشنى قىلىپ ئۇنىڭ يۇرىكىنى زىدە قىلمىدى. توي كېچىسى ئون يەتتە ياشلىق شوخ يىگىت بۇ ئون تۆت ياشلىق مەستۇرە قىزنى ئەركىلىتىپ «ناۋىتىم» دەپ ئاتىغانىدى. ئەنە شۇ كۇندىن باشلاپ تاكى ئۇ موماي بولۇپ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغۇچە ئۆز ئىسمىنى ئاتماي: «ناۋىتىم»، «ناۋاتخان» دەپ چاقىرىپ كەلدى، باشقىلارمۇ ئۇنى: «ناۋاتنىسا»، «ناۋاتگۇل»، «ناۋات ئايىم»، «ناۋات خېنىم»، «ناۋات ئانام»، «ناۋات چوڭ ئانام» دەپ ئاتىدى.

تەقدىر بوۋاينى ئاخىر داغدا قويدى. «ئون يەتتە ياشلىق قىزغا تېگىشمەيدىغان» مومىينى رەھىمسىزلىك بىلەن ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتتى. موماي پۇت - قولىنى ئۇزۇن سۇنغان كۇنى بوۋاي بىر تېمىمۇ كۆز يېشى قىلمىدى، ھازا ئاچمىدى.

بالىلىرىنىمۇ، نەۋرىلىرىنىمۇ تۈزۈك ھازا ئاچقىلى قويمىدى. مومايىنى يەرلىكىگە قويغان كۈنىلا يەرلىكىنىڭ بېشىغا چېدىرىدىن بىرنى تىككۈزدى ـ دە، نەۋرىلىرىنى تۈپراق بېشىغا ئاش ـ تاماق توشۇغىلى سېلىپ، توپتوغرا قىرىق كۈن قەبرىدىن بىرەممۇ ئايرىلمىدى. قىرىق كېچە ـ كۈندۈز قەبرىنى بېقىپ ياتتى.

قىرىق كۈندىن كېيىن بوۋاي ئۆيگە قايتىپ كەلدى. مەھەللە ـ جامائەت بىلەن ئارىلىشىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خۇش چاقچاق ئاۋازى، كۈلكىسى يەنە پەيدا بولدى. بىر كۈنى بوۋاي ئوغلىنى چاقىرىپ مەھەللىدىكى، ئىككى يىل ئاۋۋال ئېرىدىن تۇل قالغان ئوتتۇز بەش ياشلىق ئايزىمخانغا ئۆيلىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئوغول دادىسىنىڭ بۇ قارارىنى كۆڭلىدە پەقەتلا توغرا تاپمىدى. لېكىن، كالپۇك يېرىپ بىر ئېغىز قارشىلىق بىلدۈرمىدى. بوۋاي چوكان بىلەن پۈتۈشۈپ بولغانىدى. بىر كۈنى پېشىن نامىزىدىن كېيىن مەھەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامى قاتارلىق يەتتە ـ سەككىز نەپەر جامائەتنىڭ گۇۋاھ ـ شاھىتلىقى بىلەن بوۋاي بۇ چوكانغا ھەشەم ـ دەرەمسىزلا نىكاھلىنىۋالدى. شۇ كۈندىن باشلاپ بوۋاينىڭ ھۇجرىسىدىن ياش چوكانىنىڭ كۈمۈش قوڭغۇراقتەك تاتلىق كۈلكىسى بېسىلمايدىغان بولدى. بوۋايمۇ ئىلگىرىكىدىن خېلىلا خۇش چاقچاق بولۇپ قالغانىدى. ئەپسۇس، ئۇلارنىڭ بۇ ھەسىلدەك تۇرمۇشى ئۇزاققا بارمىدى.

بىر كۈنى بوۋاي پېشايۋان ئاستىدىكى كۆرپىدە يانپاشلاپ ياتقىنىچە ياش چوكانىنىڭ تاماق ئېتىشىگە قاراپ ئولتۇراتتى. ئايزىمخان قازانغا ئاش تارتىپ سېلىش ئۈچۈن بوۋاينىڭ قېشىغا — سۇپىنىڭ ئوستىگىلا ئاچقان سۇپىرىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئاش تارتىۋېتىپ، ئىككى قولىغا ئالغان پىلتىنى ئاش تاختىسىغا شۇنداقلا ئۇرۇشىغا، تۇيۇقسىزلا ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا ئىككى قېتىم يەل قويۇۋەتتى ۋە چاندۇرمىغان بولۇپ بوۋايغا قاراپ، بىر قىزىقچىلىق بولغاندەك پىسسىڭىدە

كۆلۈۋەتتى. چوكان كۆڭلىده بوۋاينى كۆلىدۇ، تاتلىققىنا ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىدۇ، ئەركىلىتىدۇ دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن، ئەھۋال ئۇنداق بولمىدى. بوۋاي ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، سۇپىرىدىكى ئۇن يايىدىغان نوغۇچنى قولىغا ئېلىپ، هويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا باغلاپ قويغان ئېشەكنى غەزەپ بىلەن دومبالاپ كەتتى:

— هۇ، يۇزى قېلىن داپ، قاراپ تۇرسام مېنى كۆزۈڭگە ئىلماي ئوسۇر ۇۋاتسىنا. مانا ئەمىسە، تويە ئوسۇرغانغا...

بوۋاي بىر تەرەپتىن ئېشەكنى تىللىغاچ، بىر تەرەپتىن نوغۇچ بىلەن كومباڭشىتىپ سالاتتى. چوكان بوۋاينىڭ مۇلچەرلىگۈسىز بۇ قەھرى ـ غەزىپىنى كۆرۈپ، چىرايى ساپسېرىق سارغايغىنىچە تۇرغان جايىدا قېتىپلا قالدى. بوۋاي هازىرلا يۇگۈرۈپ كېلىپ ئاشۇ نوغۇچ بىلەن ئۆزىنى دومبالايدىغاندەك ۋەهىمىگە چۈشتى، جالاقلاپ تىترىدى. دۇمبانى ئېشەك ئەمەس، ئۆزى يەۋاتقاندەك ئۇستىخانلىرى تىكەنلىشىپ، يۈرىكى سىرقىرىدى.

بوۋاي ئېشەكنى هارغىچە دۇمبالىغاندىن كېيىن ئاستا كەينىگە ياندى ـ دە، تېخىچىلا بۇتتەك قېتىپ تۇرغان چوكانىڭ قېشىغا كېلىپ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى:

— خېنىم، سىلى هازىردىن باشلاپ ئۇچتالاق. نىكاهىمدىن چىكەتتىلە، ئەرگە تېگىۋالسىلا. دەرهال كۈدە ـ كۆرپىلىرىنى ئېلىپ كۆزۈمدىن يىتسىلە.

چوكان پاڭگىدە يىغلىۋەتتى. بوۋاينىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ يىلىندى، يالۋۇردى، قەستەن يەل قويۇۋەتمىگەنلىكىنى قايتا ـ قايتا ئېيتتى. لېكىن، بوۋاي ئۇنى تالاق قىلىپ بولغانىدى. ئەمدى بۇ گەپنى قايتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ تالاق قىلىنغانلىقىنى ئېسىگە ئالغىنىدا قايتىدىن ئۇن قويۇپ يىغلىدى، چاچلىرىنى يۇلدى. نائىلاج بوۋايدىن ئايرىلدى. بوۋاي

بىلەن قايتا يارىشىۋېلىشقا يول - پەتىۋا تېپىپ بەرگەن موللا - ئۆلىمالارغا نۇرغۇن ئىنئام بېرىدىغانلىقىنى دەپ يۈردى. بوۋاي چوكاننى ئاشق - سارائ قىلىۋەتكەنىدى.

يېقىنلا يەردىن ھاكىرغان ئېشەكنىڭ ئاۋازى بوۋاينىڭ ئەسلىمىلەر قوينىدىن تارتىپ چىقاردى. ئۇ قىزىق، يۇمشاق قۇمدىن مەيدىسىنى ئاستا كۆتۈردى. مەيدىسىدىكى قويۇق، قاپقارا، كۆرپىدەك تۈكلەرگە قېلىن بىر قات قۇم چاپلىشىپ قالغانىدى.

. . . ئۆيلىنىۋالسام بولاتتى. كۈنۈمنى كۈندە مۇشۇنداق قىزىق، يۇمشاق قۇمنى باغاشلاش بىلەن ئۆتكۈزسەم ئوبدان بولماس. ھېلىمۇ ياخشى خەق مېنىڭ نېمىشقا كۈندە بۇ قۇمغا مەيدەمنى ياقىدىغانلىقىمنى بىلمەيدۇ. ناۋادا بىلىپ قالىدىغان بولسا . . . ھەي . . . ي، شۇ سالامەتخان يا گەپنى گاچچىدە ئۈزمىدى. . . . بالىلىرىم - بالىلىرىملا دەيدۇ. بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىپ بولدى. ئۆزى تىكەندەك يالغۇز قالدى بىچارە مەزلۇم. يېشى سەل چوڭراق بولغان بىلەن پاكىز قېرىدى. ياش ۋاقتىدا ئۆزىنى ياخشى كۆتۈپتىكەنمۇ دەيمەن. بەدەنلىرى خېلىلا چىڭ كۆرۈنىدۇ. ئاشۇ كۈنى ئەجەب ياش بالىدەك قىلىق قىپتىمەن. يامان بولىدۇ، نىكاھ ئوقۇتۇۋېلىپ ئاندىن . . . دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالمىغان بولسا . . . مەندىن خاپا بولۇپمۇ قالغانمىدۇ؟ ھەي . . . ي نېمىشقا بالىلارنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرىدىغاندۇ. ئۇ دەيۈزلەردىن ئومىد كۈتۈپ تۇرسا دەيدىغىنى يەنە شۇ: «قېرىغان چېغىڭدا يۈزىمنى تۆكۈپ، ئەرگە تېگمەن دېمەي جىم ئولتۇرۇڭ. ئەرگە تەگمىسىڭمۇ سىزنىڭ نېمىڭىز كەم». ھىم، ئانىسى ئەرگە تەگسە يۈزى تۆكۈلەرمىش ئۇ نوچىلارنىڭ. تېخى بىر كىم يالغۇز مال - دۇنيا، كىيىم - كېچەك ئۈچۈنلا ئەرگە تېگىدىغاندەك، نېمىڭىز كەم دەپ كېتىشلىرىنى. قېرىغان

ئادەمدىمۇ كۆڭۈل بولىدىغانلىقىنى بىلىشمەيدىكەنە. بىزنىڭ ئۆزلىرىگە ئوخشىتىدۇ. ئۇلار ياش بولغان بىلەن كۆڭلىگە ئاللىبۇرۇن ئۆلگەنلەر. ئەمما، بىزنىڭ كۆڭلىمىز تېخىچە ياپياش. ساقال ئەستاغپۇرۇللىغا يەتكەندە ئېلىپ قاچاي دېسەم تېخى. ياش ۋاقتىلىرىم بولغان بولسىغۇ... ياق، مەيدەمنى قۇمغا يېقىپ يېتىۋەرمەي بىر ئامالىنى قىلاي. بالىلىرى بىلەن سۆزلىشىپ باقسام قانداق بولار؟ مېنىمۇ تىللاپ، ھاقارەتلەپ كېتەرمۇ يا... تىللىسا تىللىمامدۇ، ھەممىسى سالامەتخان ئۇچۇن، ئىتتىن قورققان ئابدال بولماپتۇ.

بوۋاي لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، پەسكە شامالدەك تېز چۈشتى.

* * *

سالامەتخان... چىرايلىق سالامەت خېنىم، مېنى دەپ ئاشۇنداق خورلۇق - ھاقارەتلەرگە قالدىڭىز - ھە!... ئۇلار سىزنى ئەمەلي ئېشەك ئېمىپ چوڭ بولغاندەك ئەقىلسىزلىق قىلىشىپ كەتتىغۇ. بولمىسا، سىزنىڭ شۇنچىۋالا ھاقارەتلەرمىدى، دىلىڭىزغا ئازار بېرەرمىدى. خاپا بولماڭ، سالامەت خېنىم، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، كۆزىڭىزدىن شۇنداقلا بىر تېمىم ياش چىقارسىڭىز ئاشۇ بالىلىرىڭىزغا قارغىش بولۇپ قالىدۇ، بالىلىرىڭىز ئىلگىرى باسمايدۇ. خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ. نېمىلا بولسۇن ئۇلار بالا، بىز ئاتا - ئانا ئەمەسمۇ، كۆڭلى - كۆكسىمىزنى كەڭ تۇتايلى، ئەپۇ قىلايلى. سىز ئۇلارنى ئەپۇ قىلسىڭىز خۇدامۇ ئەپۇ قىلىدۇ.

بالىلار بۇزۇلۇپ كەتتى، ئەقىل - ھوشى، ئادەمىيلىكى بۇلغاندى. ئۇلار ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنى، مال - دۇنيانى ئويلايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇلار

بىزدىن كەچسە كېچىدۇكىسى، مال - دۇنيادىن كەچمەيدۇ. ئۇلارنىڭ يۈز - ئابرۇيى دېگىنىسى قورۇق گەپ. ئۇلار ئازغىنە پايدا - مەنپەئەت ئۈچۈن ھەرقانداق ئادەمنىلىك تاپىنىنى يالاشقا، بىر - بىرىنى پۇتلاپ، ئورا كولاپ، چېقىشتۇرۇپ قان قىلىشقا رازىكى، ھەرگىزمۇ مەن كىم، ئاتا - بوۋام كىم، ئىلگىرى كىم ئىدۇق، ھازىر كىم بولۇۋاتىمىز، بۇ تۈپراق بىزگە، بالىلىرىمىزغا كېرەكمۇ، كېرەك ئەمەس، دېگەنلەرنى ئويلىمايدۇ. شۇڭا، ئۇلار بۇ چىلان تۈپراقنى بۇلاپ - تالاپ يەۋاتىدۇ، ماغدۇرىدىن كەتكۈزۈۋاتىدۇ، بۇزۇۋاتىدۇ، بۇلغاۋاتىدۇ. ئۇلار ئاشۇنداق ئەبگالىشىپ - زەئىپلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، قورساقتىن، مال - دۇنيادىن باشقىنى ئويلىمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئادەمىيلىكنى، كاتتا ئىنسانىي ھەۋەسلەرنى ئۇنتۇپ كەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىگە ئوخشىتىپ بىزنىمۇ ئۆزلىرىدەك ئاجىز، زەئىپ كۆرۈۋاتىدۇ، چۆگۈن قويسا قاينىغۇدەك ھەۋەسلىرىمىزگە چىدىمايۋاتىدۇ.

رەنجىمەك، سالامەت خېنىم. ئۇلار ئانام دېمىسە، مەن سىزنى خېنىم، دەيمەن، گۈلۈم دەيمەن، خىزمىتىڭىزنى قىلىمەن. سىز ئۇلارنى باقتىڭىز، بالىلىرىنىمۇ باقتىڭىز، ئەمدى بالىلىرىنىڭ بالىلىرىنىمۇ بېقىپ بىر ئۆمۈر خىزمەت قىلىسىڭىزمۇ ئۇلار ھەرگىز: «ئانا، قانداق ئارزۇ - تەلەپلىرىڭىز بار؟» دەپ سوراپ قويمايدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ھەقىقىي ئىنسانلاردا بولىدىغان ئارزۇ - تەلەپلەر يوق. سىز تۇنۇگۈن ئاشۇ بالىلىرىڭىزنى دەپ، ئۇلاغ - ئىلمەكلەرگە بىر تۇتام ئوت ئېلىپ تاشلاپ بەرگىلى كېيۈەزلىككە چىقمىغان بولسىڭىز مەنمۇ سىزنى كۆرمەي قالاركەنمەن. قۇم دۆڭدە ئولتۇرۇپ تۈيۈقسىزلا قارا دېگەندەك زابان بولۇپ كەتتى، شۇنداق قارىسام سىز تۇرىسىز، يۈرىكىم سېلىپ كەتتى،

قېشىڭىزغا بارغۇم، ئىككىڭىز ئېغىز مۇڭداشقۇم كەلدى. يۈگەردىمۇ ئۇچتۇمۇ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قېشىڭىزغا ببرىپ قاپتىمەن. ناھايىتى كۆزىڭىزگە ئۇزاقراق قارىۋالدىم، ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىۋالدىم. ماڭا ھازىرچە شۇلا كۇپايە ئىدى. بىراق، بالىلىرىڭىز تۇيۇقسىزلا ئاسماندىن چۈشكەندەكلا قېشىمىزدا پەيدا بولدى ـ دە، بىر تاتلىق پاراڭلىرىمىزنى ئۇزۇپ قويدى. بىزنى خۇددى بىر ناشايان ئىش ئۈستىدە تۇتۇۋالغاندەك، ئېغىزغا ئالغۇسىز سۆزلەر بىلەن ھاقارەتلىدى. مېنى نېمە دەپ تىللىسا، ھاقارەتلىسە ھەتتا يۈزۈمگە بىر ـ ئىككى تەستەك سىلىۋەتسىمۇ مەيلىتتى. لېكىن، سىزنى تىللىغىنىڭىز، ھاقارەتلىگىنىڭىز يامان بولدى. بىر پەشۋا بىلەن نەۋرە ئوغلىڭىزنىڭ چىشىنى تۆكۈۋېتەي، كەنجى ئوغلىڭىزنىڭ قاڭشىرىنى ئېزىۋېتەي دېگەنتىم، لېكىن سىز ئارا تۇرۇۋالدىڭىز. ئۇلار نېمىلا دېگەن بىلەن سىزنىڭ بالىلىرىڭىز — يۈرەك پارىلىرىڭىز ئەمەسمۇ. بىر ئانا ئۈچۈن كۆز ئالدىدا بالىلىرىنىڭ تاياق يېگىنىنى كۆرۈشتىنمۇ ئېغىر ئىش يوق، مەن بۇنى چۈشىنىمەن، شۇڭا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم، ئۆزۈمگە ھاي بەردىم. بىز بۇنداق كاككۇك بىلەن زەينەپتەك ئۆتۈۋېرمەيلى، تېزرەك بىر قارارغا كېلىڭ، سالامەت خېنىم، ياش ۋاقىتلىرىم بولغان بولسا، كۆزىڭىزگە قاراپ ئولتۇرمايتتىم، بىر مەزگىل بىر يانغا كېتىپ تۇرامدۇق يا. كېيىنچە بالىلارنىڭ ئاچچىقى يانغاندا قايتىپ كېلەرمىز...

قېشىدىلا بىر كىمنىڭ يۆتەلگەن ئاۋازىدىن بۇ ئاينىڭ خىيال يىپى ئۈزۈلۈپ كەتتى. بۇ ئاينىڭ قېشىدا ئوغلى قاراپ تۇراتتى. بۇ ئاي سۇرلۇك قارىچىغا كۆزلىرىنى ئوغلىغا تىكتى.

— سىلى بىلەن سۆزلىشەي دەپ كەلگەنىدىم، دادا.

بۇ ئاي سۆزلەۋەر، دېگەننى قىلىپ ئوغلىدىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇردى.

— يېزىلىق ھۆكۈمەت ھېلىقى بىر ئويمات يەرنى كېلەر يىلى كېۋەز تېرىمىساق قەتئىي بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى، شۇڭا. . .

— ياق، بولمايدۇ، — دېدى بوۋاي جاھىللىق بىلەن ئوغلىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — كېۋەز - كېۋەز دەپ يۇرۇپ دۆڭمەھەللىنىڭ ھەممە يېرى پاختا بولۇپ كەتتىغۇ ھازىر. ئاشۇ كىچىككىنە يەرگىمۇ مەجبۇرلاپ كېۋەز تېرىتساڭلار، كېلەر يىلى دۆڭمەھەللىلىكلەر پاختا يېمەيدىغاندۇ ھەرقاچان.

— كۆكقوم تەرەپتىن بىنام ئېچىپ بۇغداي تېرىيدىغان بولدۇق.

— بىنامنى ھازىر ئاچسا بۇغداي كېچىكىپ قالمامدۇ؟

— بىنامنى توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى بىلەن ئاچىدىغان بولدۇق.

— يېڭى ئاچقان بىنامنىڭ مەھسۇلاتى ئىككى - ئۈچ يىلسىز ئوخشىمايدۇ.

— تۇ شاڭجاڭ: «خاتىرجەم بولۇڭلار، ئاشلىقتىن قېينالغان ۋاقىتلاردا بىر ئامالىنى قىلىپ بېرىمەن» دەيدۇ.

— تۇ شاڭجاڭ بىر ئامالىنى قىلىپ بەرسە، بىر تۇتاش ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدۇق، دەپ باشقا يەردىن ئەرزان يۆتكەپ كېلىپ، دېھقانلاردىن نەپ ئالار ھەرقاچان. بولمايدۇ، مەن بۇ يەرگە ھەرگىز كېۋەز تېرىغىلى قويمايمەن.

— ماقۇل دەڭ دادا، — دېدى ئوغلى يېلىنىپ، — سىز بۇنداق دەپ تۇرۇۋالسىڭىز، باشقىلارنى گېپىمگە كىرگۈزەلمەيمەن. ئۇ بىر ئويماتتا يالغۇز بىزنىڭلا يېرىمىز يوق. تۇ شياڭجاڭ: «دېھقانلار قارشىلىق قىلسا بېسىم ئىشلىتىڭلار، ئۇنۇملۇك تەدبىر قوللىنىڭلار» دېگەن. . .

— تۇ شاڭجاڭ شۇنداق دېگەنمىدى، شۇجى غوجام، — دېدى بوۋاي ئوغلىغا قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ، — دەپباقە،

سەن ئادەمۇ نېمە؟ سەن تۇ شاڭجاڭنىڭ غالچىسىمۇ ياكى دۆڭمەھەللىلىكلەرنىڭ شۇجىسىمۇ؟ دېھقانلار ئۈچۈن ئىككى ئېغىز ھەق گەپ قىلمىغان ئادەم نېمە قىلسەن شۇجى بولۇپ . . .

تۇيۇقسىز تراكتورنىڭ تاتىلدىغان ئاۋازى بوۋاينىڭ سۆزىنى بۆلۈپ قويدى. ئىككى دانە توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى كۆكقۇم تەرەپتىكى قومۇشلۇقتا بىنام ئېچىشنى باشلىغانىدى. بوۋاينىڭ ئاغزى بىردىنلا گەپكە كەلمىدى. ئۇ غالىبلارچە ھىجىيىپ تۇرغان ئوغلىغا قاراپ ھەممىنى چۈشەندى. ئەمدى ھېلىقى تۆت مو چىلان تۈپراق يەرنى بەرمەسكە بوۋاينىڭ ھېچقانداق ئىلاجى يوق. ئوغلى ھەممىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان. بۇ يەرگە بوۋاينىڭ مەسلىھىتىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بوۋاينى جېدەل قىلىشتىن، دۆڭمەھەللىلىكلەرنى قۇتراتتىشتىن توسقىلى كەلگەن. بوۋاي ئوغلىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ. ئوغلى بوۋايدىن كۆرە ھېلىقى تۇ شياڭجاڭدىن ئۆلگۈدەك قورقىدۇ. تۇ شياڭجاڭنىڭ ھەر بىر بۇيرۇقىنى ھەر ئامالالارنى قىلىپ ئورۇندايدۇ. چۈنكى، بوۋاي ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلغان بىلەن، تۇ شياڭجاڭ ئۇنىڭغا ھوقۇق بەرگەن. ئۇ قېرىنداشلىرىنىڭ، يۇرتداشلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى قۇربان قىلىپ، سېتىپمۇ بولسا بۇ ھوقۇقنى قوغدىسا، ھوقۇق بەرگۈچىنىڭ تاپىنىنى يالىمسا بولمايدۇ. شۇڭا، بوۋاي ئوغلىنى يارىتايدۇ، دەشكۈشلەيدۇ، تىللايدۇ، زاڭلىق قىلدۇ، يۇزىدىن يۇزىگە: «شۇجى غوجام» دەيدۇ. ئوغلى بۇ گەپنى باشقا كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىسا، مېنى زاڭلىق قىلدىڭ، دەپ ئۇرۇشىدۇ، مۇشتلىشىدۇ، ئەدىبىنى بېرىدۇ. بوۋاي قاتتىق ئاچچىقى كەلگەندە ئوغلىنى ئەنە شۇ سۆزلەر بىلەن مەسخىرە قىلىدۇ، ئىچىنى بوشىتىدۇ.

— ئاشۇ ئىككى تراكتور ھەپتىدە نۇرغۇن بىنام ئېچىپ بولىدۇ. بىز ھامىنى تېرىغاندىكىن ئاشۇ بىنامدىن ئون بەش مو

يەر ئېلىپ . . .

— ماڭ، تولا سەپرايمىنى ئۆرلەتمەي، كۆزۈمدىن يوقال، — دېدى بوۋاي ئوغلىغا ھاسسىنى تەڭلەپ.

ئوغۇل بوۋايدىن شۇ گەپنىى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا قۇم دۆڭىنىڭ ئۈستىدىن يۈگۈرگەندەك چۈشۈپ كەتتى.

بوۋاي قۇم دۆڭىنىڭ ئۈستىدە ئۇزاق ئولتۇردى. كۆزىنىڭ سوغۇق شامىلى دۆڭدىكى قۇملارنى ئۇچۇراتتى. قومۇشلارنىڭ يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتاتتى. بوۋاي شامالغىمۇ، قۇمغىمۇ، سوغۇققىمۇ پەرۋا قىلمىدى. ئۇزۇلۈپ كەتكەن خىيال يىپىنى يەنە ئۇلىدى.

— مېنىڭ بالىلىرىمنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇ، سالامەتخان، ئۇلارنى تىللىسام، ۋارقىرىسام، جىم تۇرغىنىى مېنى ھۆرمەتلىگىنى ئەمەس. سىلى ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدىغانلا؟ سىلى بىلەن كۆرۈشسەم، مۇڭداشسام، نېمە ئويلاۋاتقانلىقلىرىنى بىلسەم بولاتتى. مېنىڭمۇ سىلىگە دەيدىغان، سەمىلىرىگە سالىدىغان مەسلىھىتىم بار ئىدى . . .

* * *

بۈگۈن بۇغداي تېرىش ئۈچۈن تەقسىملەپ بەرگەن يېڭى بىنامغا بۇغداي ئۇرۇقى سېلىشقا تەييارلىنىۋاتقان دېھقانلار يەرلىرىگە ئىشلىگەچ كۈسۈرلاشماقتا ئىدى:

— شۇجىنىڭ دادىسى سالامەتخاننى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ.

— ئېلىپ قاچماپتۇ، ئىككىسى بىللە قېچىپتۇ.

— قېرىغان ۋاقتىدا خۇدايا توۋا، دەپ نامىزىنى ئوقۇپ ئولتۇرماي.

— باللىرىنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ . . .
— نى ئات، نى نومۇس دېسىلە.
— سالامەتخانىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرى ئانىسىدىن تېنىپتۇ.
— ئۆلۈك ـ تىرىكىگە بىز ئىگە ئەمەس، دېيىشىۋاتقۇدەك.
— توۋا دېسىلە ھەرقانچە بولسىمۇ ئۇنداق دېمىگەندۇ؟
— ئانا دېيىشكە كىمنىڭمۇ ئاغزى بارىدۇ ئۇ خوتۇننى.
— ئۆتكەندە قوناقلىقتا شۇجىنىڭ دادىسى بىلەن تۇتۇۋاپتىكەنمىش.
— خۇدايا توۋا.
— شۇجىمۇ غېمىدە يوق يۈرىدىغۇ؟
— قىلدىن قىيىق كەتسە تىللاپ، دەشكۈشلەپ، يول كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ئادەمدىن قۇتۇلغىنىغا خۇشتۇر ھەرقاچان.
— ئۇنداقمۇ قىلىپ كەتمەس، دادا ئەمەسمۇ.
— شۇجىغا دادا كەممىتى. يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى شۇجى، شىياڭجاڭلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ دادىسى.
— قېرىپ قالغىنى بىلەن راۋرۇس ئادەمتىى جۇما ئۇ بوۋاي.
— ئېسىل ئادەمتى.
— ئەمدى دۆڭمەھەللە تۈگىشىدىغان بولدى.
— ئاڭلىدىڭلارمۇ، بوۋاينىڭ سالامەتخانىسى ئېلىپ قاچقانلىقىنى ئاڭلاپ ئايزىمخان ھوشىدىن كېتىپتۇ.
— شۇنداقمۇ دەيسىلە، ھازىرغىچە ئەرگە تەگمەي بوۋايغا ئىشتەي ساقلاپ ئولتۇرغان ئۇ چوكان.
— ئاشۇ قېرىنىڭ نەرىگە كۆيۈپ قالغان بولغىيتتى دەيمىنا.
— قېرى دېمەڭلەر، ئوغلىدىن ئېشىپراق يىگىتلىكى بار ئادەم ئۇ.
— ھۇشت، ئاستا گەپ قىلىڭلار، شۇجى غوجام

كېلىۋاتىدۇ.

— يېزىلىق ھۆكۈمەت بېكىتىپ بەرگەن ئۆلچەم بويىچە ھەر مو يەرگە يىگىرمە كىلودىن خىمىيىۋى ئوغۇت چاچىسىلەر، ئۆلچەمدىن كەم بولۇپ قالمىسۇن. ئوغۇتنى كەم چاچقۇچىلاردىن جەرىمانە ئېلىنىدۇ.

شۇجى يۇقىرىدىكى گەپلەرنى تەكرارلىغاچ دېھقانلارنىڭ يەرگە ئوغۇت چېچىشىنى نازارەت قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ چىراي - تۇرقىغا قاراپ دادىسىنىڭ بىر يەرگە چىقىپ كەتكەنلىكىدىن خۇش بولغانلىقىنى ياكى خاپا بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوق ئىدى. ئۇ يەرگە ئوغۇت چېچىۋاتقان ھەر بىر دېھقانىنىڭ قېشىغا كېلىپ تۆۋەندىكى گەپنى ئىپرىنمەي تەكرارلايتتى:

— يېزىلىق ھۆكۈمەت بېكىتىپ بەرگەن ئۆلچەم بويىچە ھەر مو يەرگە يىگىرمە كىلودىن خىمىيىۋى ئوغۇت چېچىڭلار. ئۆلچەمدىن كەم بولۇپ قالمىسۇن. ئوغۇتنى كەم چاچقۇچىلار جەرىمانە تۆلەيدۇ.

باهار هامان ئىللىق

ئەختەر ساندۇق ـ چامادانلاردىكى شۇنچىۋالا كىيىملەرنىڭ بىرنىمۇ تاللىيالمىدى. ئۇ كىيىملەردىن ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى قولىغا ئالاتتىيۇ لېكىن شۇ ھامان قويۇپ قويياتتى. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا ئۇ كىيىملەرنىڭ ھېچقايسىسىغا قىيالمىدى. ئەتىگەن ئىشقا چىقىشى ھامانلا ئىدارە باشلىقى ئىدارىدىكى بارلىق خىزمەتچىلەرگە، يېزىدىكى نامرات دېھقانلارغا ئىئانە قىلىش ئۇچۇن پۇل، بىرەر قۇردىن كىيىم ـ كېچەك تەييارلاپ چىقىشنى تاپىلىغانىدى. شۇڭا، ھازىر ئۇ بوغچىلىرى ئارىسىدىن ئىئانە قىلىش ئۇچۇن كىيىم ئىزدەۋاتاتتى. ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنسېرى ئۇ تىتىلداشقا باشلىدى. «ھە دېسىلا ئىئانە، ئىئانە» دەيدۇ، بىرەر ئاي مائاشنى ساق ئالغان ۋاقتىمىز يوق. باشلىقنىڭ كونا كىيىم ـ كېچەك ئاچىقساڭلار بولمايدۇ دەپ كېتىشلىرىنى تېخى. ھازىر كىم كونا كىيىم كېيىدۇ. بىرەر قۇر كونا كىيىم بولغان بولسىغۇ خويمۇ ئوبدان ئىش بولاتتى. ئۆتكەن قېتىم مودىدىن قالدى، دەپ سېتىۋەتكەن كىيىملەردىن بىرەر قۇر ئەپقويغان بولسامچۇ، مودىدىن قالغان بىلەن خېلىلا پۇللۇق كىيىملەر ئىدى. ھەر قېتىم بىرەر قۇر يېڭى كىيىم كېيەي دېسەم ئابدۇغېپىنىڭ قاپىقى تۇرۇلىدۇ، — كىيىمىڭ مودىدىن قالمايدىغان كىيىم كي، بولمىسا كىيمە، شۇنچە پۇللۇق كىيىملەرنى كىيىسەنۇ، ئۇزاق ئۆتمەيلا مودىدىن قالدى، دەپ تاشلايسەن، تاپقان پۇلغا لاتا ـ پىتى ئېلىپ، تۇزۇك پۇلمۇ ئىقتىساد قىلالمىدۇق. خوتۇن كىشىنىڭ كۆزى ئۆلگەندە

كىيىمگە تويىدۇ دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ، دەپ بىرمۇنچە كوتۇلدايدۇ. ما ياندىن يېڭى مودا كىيىم چىقىپ بولغۇچە ئا ياندىن سېتىۋېلىپ كىيىدىغان خوتۇنلار قانداق خوتۇنلاردۇر، ئۇلارنىڭ ئەرلىرى قانداق ئەرلەردۇر... ئەختەر شۇلارنى ئويلاپ ئۇلۇغ كېچىك تىنىپ قويدى - دە، ئالدىدىكى دۆۋىلەگلىك كىيىملەرنى يەنە ئاختۇرۇشقا باشلىدى، — ئىئانە دېگەندىكىن بېرىش - بەرمەسلىك ئىختىيار دېگەن گەپ، شۇنداق بولغاندىكىن كىيىم ئاچقىنىسام قانداق بولار؟ بۇنداق قىلسام بولمىغۇدەك، ئىدارىدىكى خوتۇنلارغا بولۇپ بېرەر ھەرقاچان، بولۇپمۇ ئاينۇر بىلەن ساجىدە دېگەن ياسانچۇقلار گەپكە پۇتلاپ، زادىلىق قىلىپ چېقىۋالىدۇ ئادەمنى. بولدىلا ئۇلارنىڭ ئالدىدا چېنىپ قالغۇچە ئىلاھىم...

ئەختەر كۆزىنى يۇمۇپلا تىكتۇرگەندىن بېرى ئاران ئىككى قېتىملا ئۇچىسىغا ساپقان يوپكا - كاستۇمىنى قولىغا ئالدى.

* * *

گۈلجەمىلىنى ئېتىز - ئېرىقنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئۆي ئىشلىرىدىن كۆرە غەم، قايغۇ - ھەسرەت بەكرەك قېرىتىۋەتتى. ئەمدىلا ئوتتۇز تۆت - ئوتتۇز بەش ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان، تولغان بىر چوكانغا تۈيۈقسىز ئون نەچچە يىل جاپا - ھالاۋەتتە بىللە ياشىغان ئېرىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئۈچ بالا بىلەن تۇل ياشاش ئەلۋەتتە ئاسان ئەمەس. تۇلىلۇقنىڭ دەردى يامان، شۇڭا «ئېيىق بولسىمۇ ئېرىڭ ياخشى، ئۆڭكۈر بولسىمۇ ئۆيۈڭ...» دەيدۇ ئەمەسمۇ، كونىلار. شۇنداق ئېرى ئاغرىپ بىرەر ھەپتە تەكىيە بېسىپ ياتمايلا ئۇنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئېرى قازا قىلىپ قارىسىنى ئوشتۇغۇچىلىك بولغان ئارىلىقتا قۇيغان ئۆپكىدەك چوكان جۇدەپ پوستىنىنى سويىۋەتكەن

پىيازدەكلا بولۇپ قالدى. بىرەر يىل ئىچىدە ئالمىدەك مەڭزى سارغىيىپ، سولۇشۇپ، جاۋغايلىرىغا ئۇششاق قورۇقلار چۈشتى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چاچلىرى پاخپايدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ چىشىنى - چىشىغا بېسىپ ئىشلىدى. لېكىن، ئەر ئەمگەك كۈچى يوق ئۆيىنىڭ دېھقانچىلىقى دېگەن شۇنىڭغا بېقىپ ئوخشايدىكەن. گۈلجەمىلەگە بارا - بارا يوقسۇزلۇق، موھتاجلىقمۇ چاڭگال سالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ كەنت كادىرلىرىغا كالپۇك يېرىپ بىر ئېغىزمۇ دادلىمىدى. ھال ئېيتمىدى.

مانا ھېيت يېقىنلاپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆزى كىيەلمىسىمۇ بالىلىرىغا بىرەر ياقىدىن ھېيتلىق كىيىم قىلىپ بېرىشى كېرەك ئىدى. بالىلارنىڭ كۆڭلى نازۇك كېلىدۇ. ھېيت كۈنىسى تەڭتۇشلىرى بىلەن ئۇچىسىدىكى كىيىملەرگە سېلىشتۇرۇپ قاراپ دىلى سۇنىدۇ، بوينى قىسىلىدۇ. ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تۇخۇم سېتىپ جۇغلاپ قويغان ئەللىك كويچەن پۇلغا ئۇچ بالىسىنىڭ قايىسىغا ھېيتلىق كىيىم قىلىپ بېرىشنى بىلەلمەي تازا قېينالدى. ئۇچىلىسى ئوخشاشلا بالا. بىرىگە قىلىپ بېرىپ، بىرىنى قالدۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. ھېيتلىق قىلغىلى ئۇن، ياغ، تاتلىق - تۇرۇملەردىن ئېلىشى كېرەك تېخى. ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئىچىمۇ - تېشىمۇ قاتتىق. ئىلاجسىزلىقتىن كۆزىگە ياش كەلدى. ئۇ ئېغىلغا قاراپ قويدى. تۆللەي دەپ تۇرغان ئىككى ساغلىق بار ئىدى. ئۇ كاللىسىغا غىل - پال كەلگەن ئويىدىن تېزلا ۋاز كەچتى. قوينى ساتسا ئائىلىنىڭ ئاشۇ ئاجىز ئىقتىسادىي تۈۋرۈكىمۇ غۇلاپ چۈشەتتى. ئۇ ھويلا دەرۋازىسىنىڭ تاراقلىغىنىنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ خىيالدىن باش كۆتۈردى. دەرۋازىدىن يېزا باشلىقى، كەنت شۇجىسى، كەنت ئايالىلار مۇدىرى كىرىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

— ھە، گۈلجىمىلىخان تىنچلىق تۇردىلىمۇ؟

ئۇ مېھمانلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى.

— خوش، ئۆيگە ھېيتتا كىرەرمىز، — دېدى يېزا باشلىقى ئۆزرە قويۇپ، — شەھەردىكى ئىدارە ـ جەمئىيەتنىڭ كادىر ـ خىزمەتچىلىرى يېزىمىز خەلقىنىڭ تۇرمۇشىغا ياردىمى بولۇپ قالار دەپ، پىشكى پۇل، ئۇن، ياغ، كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئىئانە قىلىپ ئەۋەتىپتىكەن. شۇ نەرسىلەرنى تارقىتىۋاتقان. سىلىگىمۇ بىر ئۇلۇش ئېلىپ كەلدۇق. تاپشۇرۇۋالسىلا.

گۇلجەمىلىنىڭ يۈزى ئوت كەتكەندەك ياللىدە قىزاردى. خىجىللىق ۋە قانداقتۇر بىر نومۇس كۆچى ۋۇجۇدىنى ئۆرتىدى.

— رەھمەت، — دېدى ئۇ چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يۈگۈرتۈپ، — مېنىڭ ئانچە قىينىچىلىقىم يوق. ئۇ نەرسىلەرنى باشقا نامرات ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىڭىسلە.

— باشقا ئائىلىلەرگىمۇ بەردۇق، بۇ سىلىگە تەقسىملەنگەن كەلمۇشلۇك، ئېلىۋەرسىلە، — دېدى كەنت شۇجىسى.

— رەھمەت، ماڭا كېرەك ئەمەس، — دېدى گۇلجەمىلە قەتئىيلىك بىلەن.

— بۇ نەرسىلەر سەدىقە ـ زاكات ئەمەس، — دېدى يېزا باشلىقى گۇلجەمىلەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ، — سىلى شۇنداق چۈشىنىپ بۇ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىشتىن خىجىل بولۇۋاتىلا ھەرقاچان. بۇ شەھەردىكى قېرىنداشلارنىڭ مېھىر ـ شەپقىتى، ياخشى كۆڭلى، بۇنى توغرا چۈشەنسىلە، بىز سىلىنىڭ قىينىچىلىقلىرىنى بىلىمىز. باشقا قىينىچىلىقلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىن يېزىلىق ھۆكۈمەت ئاستا ـ ئاستا ھەل قىلىپ بېرىدۇ.

گۇلجەمىلەم بۇ قېتىم ئارتۇق گەپ قىلمىدى. يېزا باشلىقىنىڭ قولىدىن بىر يۈز ئەللىك يۈەن نەق پۇل، بىر خالتا ئاق ئۇن، بەش كىلوگىرام سۇ مېيى ۋە بىر قۇر يوپكا ـ

كاستۇمنى رەھمەت ئېيتىپ تاپشۇرۇۋالدى. شۇ دەقىقىدە ئىچ - ئىچىدىن پارتلىغان بىر ئىللىق ئېقىم پۈتكۈل ۋۇجۇدىغا تاراپ، كۆزىگە مۆللىدە ياش كەلدى.

يېزا باشلىقى قاتارلىقلار كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۆيىگە كىرىپ، ھېلىقى بىر قۇر يوپكا - كاستۇمغا قايتىدىن نەزەر تاشلىدى. كىيىم تىكتۇرۇلۇپ بىر قېتىممۇ ئۇچىسىغا ساپمىغاندەك يېپىيېڭى ئىدى. ئۇنىڭ بىردىنلا كىيىمنى كېيىپ كۆرۈپ باققۇسى كەلدى - دە، ئۇچىسىدىكى چاپانىنى سالدى. كاستۇم ئۇنىڭغا ئۆلچەپ تىككەندەك دەل كەلدى. بىراق يوپكىسى بەكمۇ كالتە كېلىپ قالدى، — نېمانداق، رەخت يەتمىگەندەك يوپكىسىنى كالتە تىكتۇرگەن بولغىيتتى. ئادەمنىڭ تىزىنى ياپمىغان كۆڭلەكنى قانداقمۇ كىيىپ تالاغا چىققىلى بولىدۇ. سەل - پەل ئۇزۇنراق بولغان بولسىچۇ. شەھەرنىڭ قىز - چوكانلىرى مۇشۇنداق يوتا - سۆڭەكلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان كالتە كىيىم كىيگىلى ئەجەب ئامراقكىنا؟ ئۇ شۇلارنى خىيال قىلغاچ ئۆتكەندە شەھەرگە كىرگەندە شەھەردىكى خېلى كۆپ قىز - چوكانلارنىڭ مۇشۇنداق كالتە كۆڭلەك كىيىۋالغانلىقىنى، ئاپئاق پۇتلىرىنىڭ مانا مەن دەپلا چىقىپ قالغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇ كاستومنىڭ تۇغمىسىنى ئېچىۋىدى بىرنەرسە بېقىنىغا پانقاندەك قىلدى. دەرگۇماندا بولۇپ قويۇن يانچۇقىغا قول سالدى.

— ئالتۇن بىلەزۈك!

ئۇ قولىدىكى نەرسىگە قاراپ، ھودۇقۇپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ قولىدا راستىنلا بىر تال ئالتۇن بىلەزۈك پارقىراپ تۇراتتى.

* * *

ئەختەر بۇگۈنكى قاتار چايدا سورۇندىكى چوكانلارنىڭ كىيىمى بىلەن ئۇچىسىدىكى كىيىمنى سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ چېنىپ قالمىغانلىقىغا ئىشەنچ قىلىپ، خېلىلا خاتىرجەم بولۇپ قالدى ۋە ئەركىن ـ ئازادە ھالدا ئويان ـ چاقچاققا، غەيۋەت ـ شىكايەتكە قېتىلدى، بىرنەچچە خىل تاماق، قورۇمىلار يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن پولو كەلتۇرۇلدى. قوش ـ قوش ئالتۇن ئۈزۈكلەر سېلىنغان ئاچقۇچتەك نازۇك بارماقلار، ھەر خىل پاسۇندىكى ئالتۇن بىلەزۈكلەر سېلىنغان، بېلىقنىڭ قورسىقىدەك ئاپئاق بىلەكلەر ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان پولوغا تەڭلا سوزۇلدى. ئەختەرمۇ قولىنى پولوغا ئۇزاتتىيۇ، ئۆتكۈر كۆزى باشقا ئاياللارنىڭ بارماق ـ بىلەكلىرىدىكى ئۈزۈك ـ بىلەزۈكلەرگە دەققە ئېچىدە تىكىلىپ، يەنە دەققە ئېچىدە ئۆزىنىڭ بارماق ـ بىلەكلىرىگە يۆتكەلدى. شۇ ھامان يۈرىكى بېگىز سانجىغاندەك ئۆزۈلدە ئېچىشتى. قانداقتۇر بىر خىل ۋەھىمە، قورقۇنچ تۇيغۇسىدىن بىئارام بولۇپ ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئۇنىڭ بىلىكى قۇيقۇرۇق ئىدى. ئۇ ئالتۇن بىلەزۈكنى نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنتۇغانىدى. ئۇ بىلەزۈكنى ئۆيىنىڭ نەرىدە قويغانلىقىنى ھەرقانچە ئويلىنىپمۇ ئېسىگە كەلتۈرەلمىدى ـ دە، شۇنچە ئوخشىتىپ ئېتىلگەن پولوغىمۇ ئىشتىھاسى تارتمىدى.

ئەختەرنىڭ بۇ شەنبە ـ يەكشەنبىسى پۈتۈنلەي ھارام بولدى. ئۇ قاتار چايدىن قايتىپ كېلىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىنى يىغىنە ئىزدىگەندەك ئىزدىگەن بولسىمۇ، ئالتۇن بىلەزۈكنى پەقەتلا تاپالمىدى. ئۇ بۇ ئىشنى يولدىشى ئابدۇغېنىگە ئېيتمىدى. دېسە

ياخشى ئاقىۋەت كېلىپ چىقمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇچىنى مۇشۇك تاتلىغاندەك بولۇپ پەقەتلا بىر ئىزدا ئولتۇرالمىدى، ئاشقازىنىمىنىڭ ئاغرىقى قوزغىلىۋالدى دېگەننى باھانە قىلىپ قانغۇچە يىغلىۋالدى. لېكىن، ئابدۇغېنى تەسەللى بېرىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، — سەمرىپ كېتىمەن، دەپ ۋاقتى - قارايىدا تاماق يېمىگەندىكىن ئاشۇنداق ئاشقازان ئاغرىيدىغان گەپ، — دەپ دوق قىلدى. ئىككى كۈن ئۇچىدە ئەختەرنىڭ كۆزى قىزىرىپ، قاپاقلىرى مۇشتۇمدەك ئىششىپ چىقتى.

* * *

بۇگۈن كۈنگە دۇشەنبە، ئەختەر ئاغرىپ قالدىم، دەپ ئىشقا چىقماي ئۆيدە يېتىۋالغاندى. بىر چاغدا ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى. ئەختەر ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشىكنى ئاچتى. ئىشىك ئالدىدا ئىدارە باشلىقى قاتارلىق بىرقانچە خىزمەتداشلىرى ۋە ناتونۇش بىر ئايال بىلەن ئىككى ئەر قاراپ تۇراتتى.

— قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، — ئەختەر مېھمانلارنى خۇشياقمىغان ھالدا ئۆيگە باشلىدى.

— بولدى، چاي قۇيمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ، — دېدى ئىدارە باشلىقى ئۇنى توسۇپ، — بۇ چاپان سىز ئىئانە قىلغان چاپان شۇمۇ؟

ئەختەر ئىدارە باشلىقىنىڭ قولىدىكى كاستۇمغا بىر قاراپلا تونۇدى ۋە «ھەئە» دەپ بېشىنى لېڭشىتتى.

— بايام ئىداردىكى ئاياللارنىڭ ھەممىسى بۇ چاپاننى سىزنىڭكى دېگەندى، — ئىدارە باشلىقى ئەختەرنىڭ يىغلاپ ئىششىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — بىرەر نەرسىڭىز يوقالغاندەكمۇ؟

ئەختەرنىڭ يۈرىكى بىردىنلا دۈپۈلدەپ كەتتى، مېھمانلارغا قىزىقسىنىپ قايتا نەزەر تاشلىدى:

— قانداق دەيدىلا جۈيجاڭ؟

ئىدارە باشلىقى ئۇنىڭدىن يەنە قايتىلاپ سورىدى:

— سوئالىمغا جاۋاب بېرىڭ، بىرەر نەرسىڭىزنى يوقاتتىڭىزمۇ يوق؟

— شۇنداق، — دېدى ئەختەر ھەسرەتلەنگەن ھالدا — ئالتۇن بىلەزۈكۈم يوق تۇرىدۇ، ئۆيىنى شۇنچە ئىزدەپمۇ تاپالمىدىم.

— مۇشۇ شۇمۇ؟

ئەختەر كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى. بۇ راستتىنلا ئۇنىڭ بىلەزۈكى ئىدى، ئەختەر چاقماق تېزلىكىدە بىلەزۈكنى قولىغا ئالدى. كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. لەۋلىرى تىترەپ، ئاغزى گەپكە كەلمىدى.

— سىز ئىنائە قىلغان چاپاننىڭ يانچۇقىدىن چىقىپتۇ، — دېدى ئىدارە باشلىقى چوشەندۈرۈپ ۋە يېنىدىكى ناتونۇش ئايالنى كۆرسىتىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — چاپان مۇشۇ ئاچىڭىزغا تەقسىم قىلىنغانىكەن. قويۇن يانچۇقىدا ئالتۇن بىلەزۈك بارلىقىنى بايقاپ، دەرھال كەنت، يېزا مەسئۇللىرىغا خەۋەر قىپتۇ، ئۇلار ئۆزلىرىگە ماددىي بۇيۇم ئىنائە قىلغان ئىدارە جەمئىيەتلەرنىڭ تىزىملىكى بويىچە، چاپاننى كۆتۈرۈپ ئىزدەپ يۈرۈپ، بىزنىڭ ئىدارىگە كەپتىكەن. . .

ئەختەر ئىدارە باشلىقىنىڭ كېيىنكى گېپىگە قۇلاق سالمىدى، دېڭاندا قورۇنۇپ يەرگە قاراپ ئولتۇرغان يادائىغۇ چوكانغا ھۆرمەت، مىننەتدارلىق تۇيغۇسىدا نەزەر تاشلىدى.

— رەھمەت سىلىگە، كۆپ رەھمەت. . .

ئەختەر شۇلارنى دېگەچ ياتاق ئۆيىگە يۈگرۈپ كىرىپ كەتتى ـ دە، ھايال ئۆتمەي يالتىراق خالتىغا قاچىلاقلىق بىر

قۇر كېيىم كۆتۈرۈپ چىقىپ گۈلجەمىلەنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بۇ مېنىڭ ھېيتلىق تىكتۇرگەن كېيىملىرىم ئىدى. ھېيتتا كىيەلا ئاچا.

— رەھمەت سىڭلىم، ھېلىمۇ شۇنداق يېڭى كېيىم چىقاتىپتىكەنلا، مەن ئاشۇ كېيىمنى ھېيتلىق قىلاي، رەھمەتنى سىلى ماڭا ئەمەس، مەن سىلىگە ئېيتسام بولىدۇ. گۈلجەمىلەنىڭ سۆزلىرى قەتئىي ئىدى. شۇڭا، ئەختەر ئارتۇقچە زورلاپ تۇرۇۋالمىدى.

— ئەمسە ھېيتتا بالىلىرىنى ئېلىپ چوقۇم ھېيتلاپ كىرسىلە، ئىزدىشىپ، يوقلىشىپ ئۆتەيلى.

— ماقۇل، چوقۇم كىرىمەن.

ئاپئاق، نازۇك بارماقلار بىلەن يېرىلغان، قاداق باسقان بارماقلار مەھكەم كىرىشتى.

بۇگۈن ئەختەرگە تەبىئەت باشقىچىلا گۈزەل، ئىللىق تۇيۇلدى. باش باھار ئەمدىلا باشلانغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئىللىق تۇيغۇلارغا چۆمدى. شۇنداق باھار ھامان ئىللىق بولىدۇ.

1998 ـ يىل، 25 ـ يانۋار، يەكەن.

يا ئۇچارمەن، يا چۈشەرمەن

ئىشخانا ئىشكى يەڭگىل چېكىلدى. «كىرىڭ» دېگۈچە، بېشىغا شاپاق دوپپا، ئۇچىسىغا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن، ئوبدان چىگىلمىگەن گالستۇكى ئىشتان باغلىغان يېرىدىن ئېشىپ بىر غېرىچ ساڭگىلاپ تۇرغان ئوتتۇرا بوي، خام سېمىز بىر گەۋدە ئىشخانىغا ئۇسسۇپلا كىرىپ بولدى.

— سالامۇلەيكۇم، ئۆزلىرى مۇخبىر ئۇكام بولاملا، — ئۇ قولۇمنى ئامبۇردەك قىسقىنچە قويۇۋەتمەي يەڭگىل سىلكىدى، — بەللى، مۇخبىر ئۇكا، خەۋەر دېگەننى ئىشىكنىڭ ئىچىدىن چىڭ تاقاپ قويۇپ ئولتۇرۇپ، كۆزنى يۇمۇۋېلىپلا يازىدىغان گەپكەن ـ ده. دېمىسىمۇ سىلەرگە سىرتقا چىقىپ مۇخبىرلىق قىلىش بىلەن قىلماسلىق ئوخشاشلا گەپ. يازىدىغان خەۋىرىڭلار ساپلا پوكۇنى يېزا ئىسلاھاتنىڭ تۇرتكىسىدە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئۇچۇن مۇنچە مو يەرگە قىغ قۇيۇپ بولدى. مۇنچە مو يەرنى ئوسا قىلدى، مەھسۇلاتى ئۆتكەن يىلدىكىدىن مۇنچە مىڭ جىڭ ئېشىپ، ئۇدا مۇنچە يىل مول ھوسۇل ئالدى، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت بويىچە مۇنچە قېتىم مۇكاپاتلاندى، دېگەندەك «ئاتام ئېيتقان بايىقى گەپ» لەر. بەئەينى بىر قېلىپتىن چىققان كېسەكتەك. . .

— ئولتۇرسىلا، ئاكا.

تېخىچە قىسىلىپ تۇرغان قولۇمنى بىزارلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ چىقاردىم، گېپىنى سىپايىلىق بىلەن بۆلدۈم. ئۇ دۇئانغا موككىدە چۈشتى ـ ده، نامسىز بارمىقىغا سېلىۋالغان ئۇزۇكىگە (ئالتۇنمىكىن دەپ قالدىم) ھەۋەس بىلەن قاراپ

قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىر خالتا ئاق ئۇننىڭ باھاسى ئاتمىش ئالتە كويغا چىقىپتۇ. ئاياغ بازىرىدا ئانىسىنىڭ توپلىيالمىغان ئوتتۇز كوي، نەۋرىسىنىڭ ئوتتۇز توققۇز كوي. دوخمۇش - دوخمۇشتا نى - نى يىگىتلەر لالما ئىتلار بىلەن ئىلپەتلىشىپ مەلەخ مەست ياتقان. بوتۇلكا يىغىپ ساتىدىغانلار ئۇلارنى قاچان قوللىدىكى يىرىمدىن ئاز قالغان ھاراقنىنى ئىچىۋېتىپ، بوتۇلكىسىنى تاشلىۋېتەركەن، دەپ بەز ماراغان مۇشۇكتەك قارىشىپ تۇرغان. تاماكاڭ يوقمۇ ئۇكام؟ چەكتۇرە بىرنى. ئىلگىرىغۇ ئەسسالام دەپ بوسۇغا ئاتلىغان مېھماندىن ساھىبخان بولغۇچى ئاتنىڭ قېنىدەك دەملىگەن بىر پىيالە چېيىغا ياڭاقتەك ناۋات ياكى ئىككى چاقماق قەنت سېلىپ ھاردۇق سورايتتى. ھازىر كىملەرنى دوراشتىكىنتاڭ، بىرەر تال تاماكا تۇتۇپ قويۇپ، بىرەر تەخسە كەمپۇت ئەكېلىپ قويۇپلا بولدى قىلىدىغان قائىدىنى چىقىرىشۇاپتۇ. بولدىلا، تاماكاڭ بولمىسا ئاۋارە بولما، مېنىڭكىنى چېكەيلى،— ئۇ يانچۇقىدىن چەت ئەلنىڭ تاماكىسىدىن بىر قاپ چىقاردى - دە، ماڭا بىر تال تۇتۇپ، بىر تالنى لېۋىگە قىستۇردى، دەرھال سەرەڭگە ياقتىم. ئۇ كۆچەپ بىرنى شورىدى - دە، بىر ھازا قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى. كۆز جىيەكلىرىگە لىق تولغان ياشنى يېڭى بىلەن ئېرتىۋېتىپ، يەنە سۆزلەشكە باشلىدى،— شەھەرگە كىرمەي دېسەڭ، يېزىدىن ئىزدىگەن نەرسەڭنى تاپالماي موھتاجلىق، شەھەرگە كىرسەڭ يولۇڭنى ئوڭشاپ ماڭالماي ئاۋارىچىلىك. ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ ئۇكا قارا قۇمنى، زور ۋاقتى بىلەن ئېشەك ھارۋاڭنى قېتىۋالساڭ، شەھەرگە قوزا چۈش بىلەن ئاران كىرگىلى بولىدۇ. ئارىلىقى يىراق، يولى توپىلاڭ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دونايى - دوكاڭ. مانا ماڭا شەھەرگە كىرگىلى قاق بىر سائەت بولدى. سەنمۇ بىلكىم چۈشلۈك تامىقىڭنى يەپ بولۇپ ئىشخاناڭغا چىققانسەن. سۆر

هاڭگىنى هارۋىغا زور ۋاقتى بىلەن قاتقاندىم. ۋاي نېمە كارامەت بۇ، شەھەرنىڭ ئالتە ئاغزىنىڭ ھەممىسىگە كوشۇك سېلىپ قويغاندەك توسۇقلارنى قۇرۇۋېتىپتۇ. ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ چوڭ يول بىلەن شەھەرگە كىرمەيسەن، ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى، دەيدۇ. ئەمما، ھارۋا قويىدىغانغا كىگىز ئورنىدەك يەر يوق. ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ ئۇكا، ھارۋا بېقىپ بېرىدىغان دەڭگىلىڭ ھەممىسى شەھەرنىڭ ئىچىدە. قانداق قىلىمەن دېسەڭ، ئايلىنىپ ماڭ، دەپ ئارقا كوچىنى كۆرسىتىدۇ. ۋاي - ۋاي، ئۇچەيدەك تار كوچا، ھېسىپكە تىقىلغان گۈرۈچتەك ئادەم، ئۇلاق، ھارۋا... تۇغۇلۇپ قولاق ئاڭلىمىغان تىل - ھاقارەت. شەھەرلىكلەر: «ئېشىكىڭ سېتىپ قويدى» دەپ تىللىسا، سەھرالىقلار: بىر - بىرىنى: «يولۇمنى توسۇۋالدىڭ» دەپ تىللايدۇ. پىلىسراتتىن ئۆتكەندەك مىڭبىر جاپادا شەھەرگە كىرىسەن، لېكىن «ئوھ» دەپ بولغۇچە، قاتناش باشقۇرۇش ئەترىتى دەمدۇ، ھارۋا باشقۇرۇش ئەترىتى دەمدۇ، ھارۋا باشقۇرۇش پونكىتى دەمدۇ، ئىشقىلىپ، يېغىرغا ئولاشقان چىۋىنەدەك بىر توپ ئادەم گۈرىدە قېشىڭغا يېغىلىدۇ. بەس - بەستە تالۇنلارنى يېزىپ، پۇل تاپشۇر، دەيدۇ. بازار باشقۇرۇش پۇلى، تازىلىق پۇلى، ئېشەك ھارۋىسىنىڭ شەھەر يولىنى توسۇۋالغىنى قاتناشنى قالايمىقان قىلغانلىق جەرىمانىسى، ھارۋىنى توختىتىپ قويغانلىق يەر پۇلى، ئېشەكنىڭ تېزەكلىگەنلىك جەرىمانىسى... ئىشقىلىپ قەدەمدە بىر پۇل، جەرىمانە. سودا - سېتىقىمنى قىلىپ بولغۇچە ئېشەك بىلەن ھارۋامنىڭ پۇلىدىن جىقراق جەرىمانە تۆلەيدىغان چېغىم بار. شۇنىڭ بىلەن: «تۇتىشە، سېتىپ پۇلىنى ئۆلىشۇال» دېدىم - دە، ئېشەك بىلەن ھارۋامنى ئولارغا تاشلاپ بېرىپ پېشىمنى قاققىنىمچە يېنىپ كەلدىم. ئاڭلىسام چەت ئەلدە مۇھتىنى بولغىدى، دەپ ماشىنىلاردىن تۇتۇن پۇلى ئالارمىش. شەھەر

ئىچىده خالىغانچه قاتنىغىلى قويماسمىش. ئەمما، ئات ـ ئېشەك هارۋىسى بىلەن ماڭسا كارى يوقمىش. قانداق تەڭشەلمىگەن جاهان بۇ.

— شۇنچه ئۇزاق يەردىن ئېشەك هارۋىسى بىلەن كىرگۈچه ئاپتوبۇس بىلەن كىرسىله بولمامدۇ، ئاكا.

— ئاپتوبۇس بىلەن دەمسەن؟ — ئۇ مەسخىرىلىك كۈلدى، — هەي مۇخبىر بالا، هەي مۇخبىر بالا، سەنزه، يۇرتىمىزنىڭ ئەڭ يىراق يېزا ـ قىشلاقلىرىدىكى دېهقانلارمۇ شەهەرگه ئاپتوبۇس بىلەن كىرىدىغان بولدى، ئېشەك هارۋىسى بىلەن شەهەرگه كىرىش تارىخىغا خاتىمه بېرىلدى. يول ئازابىدىن قۇتۇلدى، ئالدىن بېيىغان دېهقانلار زامانىۋى قاتناش قوراللىرىنى سېتىۋېلىپ، كەسپىي تىزانسپورت ئائىلىلىرىدىن بولۇپ قالدى، دېگەندەك خەۋەرنى ئۆزۈڭ يېزىپ، ئۆزۈڭ ئېشىنىپ يۇرۇپسەن ـ ده. راست، قارا قۇمدا ئاپتوبۇس قاتنىغان، شۇ ئاپتوبۇسنىمۇ مەن قاتناتقان، — ئۇ، مەغرۇرلۇق بىلەن مەيدىسىنى كېرىپ قويدى، — بىراق ئاپتوبۇس ئاران ئۈچ ئاي قاتناپتى، توختىتىۋەتتىم. كۆزۈمنىڭ تېگىگه قارىما، ئۇكام. سەۋەبىنى هازىر دەيمەن. ئاپتوبۇس شەهەر بىلەن قاراقۇم ئارىلىقىدا ئۈچ كۈن قاتنىۋىدى، شەهەردىن ئالته كادىر چىقىپتۇ. ئاخىر: «بىخەتەرلىك تاسمىسى يوقكەن، تورمۇز چىرىغى يانمايدىكەن، تىجارەت گۇۋاهنامىسى بېجىرمەپسەن، ئىستراخوانىيه قىلدۇرماپسەن، يەككه ترانسپورت شىركىتىگه ئەزا بولماپسەن...» دەپ يۇرۇپ ئىككى مىڭ كويغا يېقىتىپ پۇلنى بىر ئالدى. ئاندىن ئاپتوبۇسنىڭ ئورۇندۇقىنى ۋە بوش يەردە ئۆره تۇرۇش مۇمكىنچىلىكى بار ئادەم سانىنى تەخمىنى بوداپ، ئاپتوبۇس بىر قېتىم قاتنىسا قانچه پۇل كىرا يىغىلىدىغانلىقىنى هېسابلاشتى. مەن هەر كۈنى ئاشۇلار تەخمىن هېسابلىغان ئادەم سانى بويىچه يەككه ترانسپورت شىركىتىگه نەق پۇل تاپشۇرىدىكەنمەن، ئۇلار

قولۇمغا هۆججەت يېزىپ بېرىدىكەن. ئاي ئاخىرىدا ئومۇمىي چۈشكەن كىرا پۇلىنىڭ بەش پىرسەنتىنى باشقۇرۇش ھەققىگە تۇتۇپ قېلىپ، قالغىنىنى قولۇمغا بېرىدىكەن، بۇنىڭغىمۇ ماقۇل دېدىم. بىراق ئاپتوبۇسقا چىققان بىچارە دېھقانلار: «بارى شۇكەن، قالغىنىنى خۇدايىم بېرەر» دەپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئولتۇرۇشىدۇ. گاھىلىرى: «دەپتەرلىرىگە يېزىپ قويسىلا، كۆزلۈككە كېيۈز سانقاندا ئۇلگۈجە بېرەي» دەيدۇ. بۇنىڭغىمۇ ماقۇل دېدىم. لېكىن، يەككە تىرانسپورت شىركىتىدىكى كىرا پۇلىنى يىغىۋالىدىغانلار: «كىرا پۇلىنى يوشۇرۇپ، تولۇق ئەپكەلمەپسەن، مۇشۇنداق قىلىۋېرىدىغان بولساڭ ئاپتوبۇسۇڭغا يول بەرمەيمىز» دەپ خاپا بولۇشتى. نىسبى تىزىملىكىنى كۆرسەتسەم ئىشەنمىدى. ئاخىر ئاپتوبۇسنىمۇ توختىتىپ قويدۇم. نەچچە تۈمەن كويىنى تۇتۇپ ياتىدۇ ئۇ بىر دۆۋە ئەسكى تۆمۇر. ۋاي شۇ سېلىق ـ ھەقلەرنىڭ دەردىنى نېمە دېگۈلۈك. مەركەزغۇ قالايمىقان باج ـ سېلىق، ئالۋاڭ ـ ياساق، ھەقلەرنى ئازايتىش ھەققىدە پەرمان چۈشۈردى. تۆۋەنمۇ ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، بىرنەچچە تۈرنى كەچۈرۈم قىلغانمۇ بولدى. لېكىن، يېڭىدىن پەيدا بولغانلىرىنى سۈرۈشتە قىلىدىغان ئادەم يوق. خىمىيە ئوغۇت سېلىپ تېرىغان بۇغداي ئادەمگە زىيان قىلارمىش. يېقىنقى ئون بەش ـ يىگىرمە يىل ئىچىدە جىڭ ئوغۇل بالا تۇغۇلمىدى. ئۆي ـ جاي ئىسلاھاتىنى رەسمىي يولغا قويسا، خەقلەر ئۆزى سالغان شەخسىي ئۆيىگىمۇ ئىجارە تۆلەرمىش، دېيىشىدۇ. بىر كۈنى مەھەللىمىزدىكى پوقاق مەزىن: «زىلچا ـ گىلەمنى يەرگە سالمايلا تامغا ئېسىپ قويسا زاكاتى كېلىدۇ» دەيدۇ. خۇدايىم ساقلىسۇن. سېكىلتار① ئاغلاپ قالىدىغان بولسا، تامغا ئاسقان گىلەمدىنمۇ سېلىق يىغىشتىن

① سېكرىتارنىڭ بۇزۇپ ئېيتىلىشى.

يانمايدۇ. ئەدناسى هازىر يەرنىڭ چالمىسىنى ئەزمەي تۇزلىگەننىڭ جەرىمانىسى، ئېتىزغا قىرنىڭ بېلىدىن ئاشۇرۇپ سۇ تۇنقان جەرىمانە، باغقا سۇ قويغان جەرىمانە، كۆلگە سۇ باشلىغان جەرىمانە، كېۋەزلىكنىڭ قىرىغا باشقا زىرائەت تېرىغان جەرىمانە، كېۋەزلىكتە كېپىنەك تۇتمىغان جەرىمانە، چاشقان تۇتمىغان جەرىمانە، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ياردەم بەرگىلى چىققان كادىرلارنى كۈتۈۋېلىش ھەققى. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ياردەم بەرگىلى چىققانلارنى كۈتۈۋېلىش، بېقىش ھەققى... ئىشقىلىپ بۇنداق جەرىمانە ـ ھەقلەر بەك تولا. دېھقاننىڭ بىر يىل ئالغان ھوسۇلى جەرىمانە بىلەن ھەققە چىقىشمايدۇ. مەنغۇ قاراقۇمدا نامىم بار ئالدىن بېيىغان دېھقان. يۇز مو بىنام يېرىم، يۇز مو مۇنبەت ھۆددە يېرىم، ئىككى يۇز تۇياقتىن ئارتۇق چوڭ ـ كىچىك چارۋام، ئون بەش مو يەردە بېغىم بار. يېزىغا ھەرقانداق يەردىن كاتتىۋاشلار چىقسا، يېزا باشلىقلىرى ئۈدۈل مېنىڭ ئۆيۈمگە باشلايدۇ. پاقلان سويىمەن، ھاراق قۇيىمەن. ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ھالال بىلەن ھارامنى ئارىلاشتۇرۇپ يەپ ـ ئىچىپ، مېنى بىرمۇنچە ماختاپ قويۇپ كېتىشىدۇ. شۇڭا، مەن ھېلىقى يۇز مو بىنام يېرىمگە سۇ ھەققىدىن باشقا ھېچقانداق ھەق ـ سېلىق تاپشۇرمايمەن. ھېلىقى يۇز مو ھۆددە يېرىمگىمۇ خالىغان زىرائەتنى تېرىيالايمەن. باشقا دېھقانلارنىڭ بۇغدايلىقىنى كېۋەز ئويمىتىغا توغرا كەپقالدى دەپ، سەي ـ ئوتياش، قوغۇن چۆنىكىنى قوناق ئويمىتىغا توغرا كەلدى دەپ بۇزۇۋېتىپ، جەرىمانە ئالغىنى بىلەن، مەندىن ئالالمايدۇ. ھاشار ـ ئەمگەك كەلسە، ھاشار ـ گۈڭنى يەرنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىگە قاراپ، مو بىشىغا چاچقىنى بىلەن، ماڭا ئۇنداق قىلمايدۇ. شۇڭا يۇرتتىكى ئەمەت راۋاپنىڭ:

بىر مولۇققا بىر ھاشا،
ئون مولۇققا ئون ھاشا،
يۈز مولۇققا نېمە ھاشا،
مىڭ مولۇققا تاماشا.

دەپ قوشاق ئوقۇغىنى راست. سېلىق، ھاشار، ھەق، جەرىمانە دېگەنلەر بەك يامان، ئوكا. كونىلار: «سىيەلمەس كېسەل بولۇپ قالغان ئاتنى زەرگەرنىڭ قەبرىسىنى ئايلاندۇرساڭ سىيىۋېتىدۇ، سەۋەبى، زەرگەر كىشىلەرنىڭ ئالتۇننى زىرە - ئۈزۈك سوقۇپ بېرىش جەريانىدا ئوغرىلىۋېلىپ، كىشى ھەققىگە بوغۇلۇپ كېتىدۇ، ئۇ ئالەمگە بارغاندا ھېسابىنى بېرىپ بولالماي ئازاب تارتىدۇ، گەرچە ئات تىلسىز ھايۋان بولسىمۇ، گۆردىكى ئازابنى سېزىەلەيدۇ، شۇڭلاشقا قورقۇنچتا سىيىۋېتىدۇ» دېيىشىدۇ. مېنىڭچە: «سىيەلمەس كېسىلى بولۇپ قالغان ھەرقانداق ئاتنى سىيدۇرۇش ئۈچۈن زەرگەرنىڭ قەبرىسىنى ئىزدەپ يۈرگۈچە سېلىق، ھەق، جەرىمانە يىغىدىغانلارنىڭ قېشىدىن ئۆتكۈزسىلا ئات قورقۇنچتىن سىيىۋېتەرمىكىن» دەيمەن. مېنى ھەرقاچان ئېغىن بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق گەپنى قىلىپ ۋاقتىمنى ئالدى دەپ ئويلاپ قالغانسەن. بوپتۇ، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دەي: «ھەممە گەپنى بايام دېدىم، شەھەرگە كىرمەي ئولتۇرغىلى بولمايدىكەن. ئېشەك ھارۋىسى بىلەن شەھەرگە كىرسەڭ، شەھەر ئىچىدە خاتىرجەم ماڭغىلى بولمىغان. ئاپتوبۇسنىڭ دەردى تېخى يامان. شۇڭا، ئايروپىلاندىن بىرنى ئالاي دېگەنتىم. ئايروپىلان دېگەن نەرسە ئاسماندا ئۇچقاندىكىن، ھېلىقىدەك كىشىلەر ئۇ ھەق، بۇ جەرىمانە دەپ تۇرۇۋالماس. شۇڭا، ئاپتوبۇسۇمغا خېرىدار ئىزدەپ گېزىتكە بىر ئېلان بەرگەن بولساڭ، ئاپتوبۇسنى سېتىۋېتىپ ئايروپىلاندىن بىرنى ئالاي دەيمەن. قارايسەنغۇ؟

كىچىكرەك ئايروپىلاندىن بىرنى سېتىۋالغۇچىلىكىم بار مېنىڭ. يا ئۇچارمەن، يا چۈشەرمەن.»

ئۇ، دىۋاندا كېرىلىپ ئولتۇراتتى. كىرلەشكەن شاپاق دوپپىسىغا، قامىتىگە خېلىلا سۆلەت بېغىشلاپ تۇرغان كاستۇم ـ بۇرۇلكىسىغا قايتىدىن نەزەر تاشلىدىم. ئوبدان چىگىلمىگەن گالستۇكىنىڭ بىر ئۇچى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىدىن بىر غېرىچ ساڭگىلاپ تۇراتتى.

سۆگەل

سەمەت ئىنژېنېر بۇگۈنمۇ ئادىتى بويىچە دەل سائەت بەش يېرىمدا ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ۋېجىك گەۋدىسىنى يوتقاندىن يېرىم چىقىرىپ، ياستۇققا يۆلەندى ـ دە، تاماكا يۆگىگەچ خىيالغا كەتتى:

— توۋا، ھېلىقى چۈشنى بۇگۈنمۇ يەنە كۆرۈپتىمەن. بۇگۈنكىسى بىلەن جەمئىي بىر يۈز توقسان توققۇز قېتىم بوپتۇ. بۇ نېمە ئىشتۇ؟ ئوخشاشلا بىر خىل چۈشنى ئادەم ئارقىمۇ ئارقا بىر يۈز توقسان توققۇز كۈندە بىر يۈز توقسان توققۇز قېتىم كۆرسە ـ ھە! — ئۇ يۆگەپ بولغان تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ، ئاچچىق ـ ئاچچىق شورغىنچە خىيالىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، — ئىدارىدىغۇ يېقىندىن بېرى مىش ـ مىش گەپلەر خېللى ئاۋۇپ قالدى. كۆپ ساندىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئاغزىدا، — ئۆتكەنكى سايلام كۈچكە ئىگە بولىدىكەن، سەمەت ئىنژېنېرنىڭ سايلامدا ئېرىشكەن يېلىتى ئېتىراپ قىلىنىدىكەن... دېگەنگە ئوخشاش ئادەمنى ئۈمىدلەندۈرىدىغان گەپلەر. دېمىسىمۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا دائىم قوپال مۇئامىلە قىلىپ كەلگەنلەرمۇ يېقىندىن بۇيان خېلى يۇمشاپ قالدى. تاقىرباش ئىشخانا جۇرنىي غالىبىنىڭ ئالايىتەن ئالدىمغا كېلىپ ئەھۋال سوراپ كېتىشىمۇ، يەنە مالىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جاڭ «غورا» نىڭ ئالاھىدە ھەجىپ، پاپروس تۈتۈپ كېتىشلىرىدىمۇ بىر گەپ بار، — سەمەت ئىنژېنېر قويۇق، كۆكۈش تاماكا ئىسىنى ئۆيىنىڭ تورۇسىغا پۈۋلىگەچ خىيالىنى داۋاملاشتۇردى، — شۇنداق

قىلىپ راستىنلا ئەمەلدار — ئىدارە باشلىقى بولۇپ قالارمەنمۇ؟ ئىدارىنىڭ ھازىرقى قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، گادايلىقتىن، قەرزدارلىقتىن قۇتۇلدۇرارمەنمۇ؟ قەرز بىر مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن بۇ ئىدارە تەۋەلىكىدىكى ئۇچ زاۋۇت كارخانىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، يىلمۇ يىل زىيان تارتىش ھالىتىنى پايدا ئېلىش، ئۆزىنى - ئۆزى بېقىش ھالىتىگە كەلتۈرەلەرمەنمۇ؟ تەس... تەس... مەن يولۇاسقا مىنىپ قالىمەنمۇ نېمە!؟ بولمىسا ئۆزۈمنىڭ بىر ئوبدان ئىنژېنېرلىقىمنى قىلىپ، يېزىۋاتقان ئىلمىي ماقالەم بىلەن ئىشلەۋاتقان تەتقىقاتىمنى تاماملىغىنىم تۈزۈكمىكىن. نېمە پايدىسى ئەمەلدار بولدۇم، دەپ ئوشۇقچە باش ئاغرىقى تېپىۋالغانىنىڭ. بىراق، ئىدارىمىزنىڭ ئەھۋالى شۇ چۈۋالچاق پېتى كېتىۋەرسە، ئىدارىمىز تەۋەلىكىدىكى بۇ زاۋۇت - كارخانىلار ئاز كۈندە ۋەيران بولۇپ تاقىلىپ كەتمەمدۇ؟ ئۇ چاغدا يازغان ئىلمىي ماقالىلىرىمنىڭ، تېخنىكا ئۆزگەرتىش، يېڭىلاشقا ئائىت ئېلىپ بارغان ئىزدىنىش ۋە تەتقىقاتلىرىمنىڭ نېمە كېرىكى بولىدۇ! دۆلەتكە بولغان شۇنچە كۆپ زىيانىنى كىم تۆلەيدۇ؟ ئىشسىز قالغان شۇنچە كۆپ ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشى قانداق بولىدۇ؟ ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى كىم باقىدۇ؟ ياق - ياق! چوقۇم ئەمەلدارمۇ بولمەن، ئىنژېنېرلىقنىمۇ قىلمەن. ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى تەرتىپكە سالماي، تۈزىمەي بولمايدۇ. ئىتتىن قورققان گادای ئەمەس دېگەن گەپ بار. قىيىنچىلىق، توسالغۇلاردىن قورققان ئادەم ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. كاللام كۈندۈزى ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش ئۈچۈن، كېچىسى ئىنژېنېرلىق ئۈچۈن ئىشلىسە بولمىدىمۇ؟ ھالقىلىق پەيتتە قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالساڭ بولمايدۇ سەمەت، ئۇيات! شۇنچە ئادەمنىڭ ئالدىدا مەيدەڭگە مۇشتلاپ چىققان ئىكەنسەن، ئەمدى ئىرادەڭدىن قايتما! ساڭا

خەق بىكاردىن ئىشەنچ باغلىمىدى، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ سۆزلىگەنلىك ئۈچۈنلا، نامزاتتا يوق سايلانغۇچى بولۇپ، شۇنچە كۆپ ئاۋازغا ئېرىشىپ، ساندۇقتىن چىققان باشلىق بولۇپ قالغانىدىڭ. بۇلارنىڭ ھەممىسى كەڭ ئاممىنىڭ ئىشەنچى ئەمەسمۇ؟

ئۇ تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى ئاخىرقى قېتىم كۆچەپ شورىۋالدى ـ دە، كۈلدانغا تاشلىۋېتىپ، بۇنىڭدىن بىر يۈز توقسان توققۇز كۈن ئىلگىرى سايلام بولغان كۈننى ئېسىگە ئالدى.

شۇ كۈنى يىلمۇ يىل زىيان تارتىپ كېلىۋاتقان بۇ ئىدارىدا ئاممىنىڭ رايىنى سىناش، پىكىر ـ تەلەپلىرىنى ئاڭلاش ۋە نەق مەيدانداً ھەل قىلىش، شۇنداقلا رەھبەرلىك ئاپپاراتىنى تەكشەش چوڭ يىغىنى شەھەرلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىدىكى رەھبەرلەرنىڭ قىزغىن قوللىشى ئارقىسىدا ئېچىلغانىدى. ئەنە شۇ يىغىندا سەمەت ئىنژېنېر ئەڭ ئاۋۋال ئۆزى تەلەپ قىلىپ سۆزگە چىقىپ، دەسلەپ ئىدارە قارمىقىدىكى ئوچ زاۋۇت كارخانىنىڭ نېمە ئۈچۈن يىلمۇ يىل زىيان تارتىپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ كونكرېت سەۋەبلىرىنى، ئاندىن كېيىن ئىدارە رەھبەرلىك ئورگىنىدىكىلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە ھەشەمەتچىلىك، مېھماندارچىلىق، سەيلە ـ ساياھەت، ئېكسكۇرسىيە، مەجلىسۋازلىق ئىللەتلىرىنى، مالىيە باشقۇرۇش جەھەتتىكى ئىقتىدارسىزلىق، پىلانسىزلىق، ئىسراپچىلىق قىلمىشلىرىنى، شۇنداقلا ئىدارە رەھبەرلەرنىڭ پارىخورلۇق، ئومۇمنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئىگىلىۋېلىشتەك ناتوغرا ئىستىللىرىنى ئەمەلىي مىسال، ئېنىق دەلىل ـ پاكىتلار ئارقىلىق ئېچىپ تاشلىدى. ئاخىردا ئىدارە قارمىقىدىكى زاۋۇت كارخانىلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش، ئۇنۇملۇك باشقۇرۇش، ئۆزگەرتىش، تېخنىكا يېڭىلاش، مەھسۇلاتلىرىنى

بازار ئەھۋالىغا ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىش ھەم كۆپ خىللاشتۇرۇش، شۇ ئارقىلىق بىر مىليون يۆنىلىك زىيانىنى بىر يىل ئىچىدە تۆلەپ بولغاندىن سىرت، پايدا ئېلىش ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر، تەدبىرلەرنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن تىمتاسلىققا چۆمگەن زال ئىچىنى بىردىنلا ئۇزاققا سوزۇلغان ئالقىش سادالىرى قاپلىدى. يېغىن رىياسەتچىسى قايتا ـ قايتا توۋلاپ يۇرۇپ ئاران بېسىقتۇردى. شۇ قېتىمقى سايلامدا گەرچە سەمەت ئىنژېنېرنىڭ ئىسمى نامزاتلار قاتارىدا بولمىسىمۇ لېكىن ھەممە بىلەتكە ئۇنىڭ ئىسمى يېزىلغانىدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر يىغىن رىياسەتچىسى، يىغىندىن تولۇق خۇلاسە چىقارمىدى. ئەمما، شۇ كۈندىن باشلاپ سەمەت ئىنژېنېر ھەر كۈنى كېچىسى ئۆزىنى ئىدارىغا بىرىنچى قول باشلىق بولۇپ چۈشەپ چىقتى. مانا بۈگۈنكى ئۇنىڭ بىر يۈز توقسان توققۇزىنچى قېتىم كۆرگەن چۈشى ئىدى . . .

— ھوي ئادەم، نېمانچە بۇنتەك قېتىپ كەتتىلا؟

تۈگمەس خىياللار دېڭىزىدىن باش كۆتۈرگەن سەمەت ئىنژېنېر كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىيىۋاتقان ئايالىغا قاراپ يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى:

— قاچان ئويغاندىڭ؟ قارا، مەن بۈگۈنمۇ ھېلىقى چۈشنى يەنە كۆرۈپتىمەن.

— يەنە شۇ يېرىم كېچىدىمۇ؟ — سورىدى ئايال كۈندىكى ئادىتى بويىچە « چۈشلىرى يارىشا» دېگەن سۆزنى دېمەي، خۇشياقمىغان ھالدا.

— ياق، بۈگۈن سەھەرگە يېقىنراق كۆرۈپتىمەن. كۆرۈپ بولۇپلا ئويغىنىپ كەتتىم.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ئايال بىر ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — باشلىق بولىدىغانلىرى راست ئوخشايدۇ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى سەمەت ئىنژېنېر.

— چۈنكى، — دېدى ئايال ئويچانلىق بىلەن، — سەھەر ۋاقتىدا كۆرگەن چۈشۈمنىڭ كۆپىنچىسى راستقا ئايلىنارمىش ھەمدە ئوڭىدا ئايان بولارمىش. كونىلارمۇ سەھەردە كۆرگەن چۈشنى خاسىيەتلىك چۈش دەيدۇ ئەمەسمۇ!

— بۇ‌ۋاقىدە ئوخشاش گەپ قىلمىغىنا، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر قولىنى سىلكىپ، — چۈش دېگەن بەرىبىر چۈش، ئۇ قانداقمۇ رېئاللىقتىن بېشارەت بېرەلىسۇن؟

ئايال ئېرى بىلەن ئارتۇقچە گەپ تالىشىپ يۈرۈشنى خالىمىدىمۇ قانداق، ئارتۇق گەپ قىلمايلا، ئىشكاپتىكى يۇيۇپ، دەزمالالاپ قويغان كۆڭلەكتىن بىرنى ئېلىپ ئۈزاتتى:

— مەسىلە، كۆڭلەكلىرىنى ئالماشتۇرۇۋالسىلا، — ئايال ئېرىگە شۇنداق قارىغىنىچە چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، — ۋاي ئاناممەي، ئېڭەكلىرىدىكى نېمە ئۇ؟

— نېمىكەن؟ — دېدى سەمەت ئىنژېنېر پەرۋاسىزلىق بىلەن.

— مەسىلە، ئۆزلىرى قاراپ باقسىلا، — ئايال ئۇستەل ئۇستىدىكى ئەينەكنى ئېلىپ ئېرىغا ئۇزاتتى. ئۇنىڭ ئەينەك تۇتقان قوللىرى سېزىلەرلىك دەرىجىدە تىترەۋاتاتتى.

ئىنژېنېر ئەينەكتىن ئېڭەكىدىكى ئاق قوناقتەك چوڭلۇقتىكى بىر تال سۆگەلنى كۆرۈپ مېيىقىدا كۈلۈپ قويدى:

— سۆگەلكەنغۇ بۇ، مۇشۇنچىلىك ئىشقىمۇ شۇنچىۋالا ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن بارمۇ؟ مەن تېخى ئېڭىكىمدىكى ساقاللارنىڭ ھەممىسى قايتىدىن قارىداپ قالغانمىكىن دەپتىمەن.

— توۋا دېسىلە، قالايمىقان سۆزلىمەي، — دېدى ئايال جىددىي يوسۇندا، — ئېڭەكلىرىدە بىر كېچىدىلا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ سۆگەل ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس. مەن دېدىمغۇ

ئاشۇ ۋاقىتتا، سىڭگەن نانلىرىنى يەپ شۇك ئولتۇرسىڭ. ئىدارىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشمىسىلا، باشقىلار بىلەن پۈت تېپىشمىسىلە، خەق ھۆكۈمەتنىڭ پۇلىنى خەجلەمدۇ، بۇزۇپ - چاچامدۇ ياكى باشقىلاردىن پارە ئېلىپ ئۆزىنى سەمرىتەمدۇ، بۇنىڭ بىلەن كارلىرى بولمىسۇن دېسەم، گېپىمگە قۇلاق سالمىدىلا، شۇنچە چوڭ يىغىندا قىزىققانلىق قىلىپ، باشقىلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويىدىلا، مەن ئۆز ۋاقتىدا سىلىنىڭ كۆرگەن ئاشۇ چۈشلىرىدىمۇ چوقۇم بىر گەپ بار، دەپ ئويلىغانتىم. ھەي . . . سىلىنىڭ چۈشلىرى تەتۈرسىگە ماڭىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئېچىكىلىرىگە چىققان بۇ سۆگەل چوقۇم بىرەر بالا قازانىڭ بېشارىتى، — ئايال يىغىدىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇراتتى. لەۋلىرى تىترەيتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەشكە باشلىدى، — ۋاي خۇدايىم، نېمىشقا بۇرۇنراق ئەزىرە بىرىپ، خەتمە ئوقۇتۇۋەتمىگەندىمەن. ئەمدى قانداق قىلارمىز. . .

ئىنژېنېر ئايالىغا تەسەللى بېرىشنى خالىمىدىمۇ ياكى تەسەللى بەرگەننىڭ پايدىسى يوق، دەپ ئويلىدىمۇ قانداق، ئايالىنىڭ غەم - تەشۋىش ئالامىتى چىقىپ تۇرغان چىرايىغا يوشۇرۇنچە قاراپ قويۇپ، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. — ماڭا قارىسىلا، — دېدى ئايال ئېرىنى توختىتىپ، — ئىدارىغا بارغۇچە بەش - ئالتە كوي پارچە پۇل چىقىرىپ ساھىللارغا سەدىقە بېرىۋەتسىلە جۇما!

— نېمىشقا؟ — دېدى ئىنژېنېر ئايالىنىڭ سۆزىنى ياقتۇرمىغان قىياپەتتە.

— نېمىشقا - پېمىشقىلارنى قويسىلا، — دېدى ئايال رەنجىش تەلەپپۇزىدا — بەش كوي پۇل دېگەن بېشىمىزدىن ئۇنۇپ چىقمىغاندىكىن، ماقۇل، دەپ سەدىقە قىلىۋەتسىلە «توۋا گۇناھنى يەر، سەدىقە بالانى» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ كۆرۈنە -

كۆرۈنمەس كەلگەن بالا ـ قازانىڭ ياخشى ـ يامان كەلگەن چۈشلىرىنىڭ سەۋەبىنى بولۇپ قالسۇن، ماڭسىلا، ئىشلىرىغا بارسىلا، خۇدايىمغا ئامانەت! خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.

ئۇ ئايالىنىڭ كېيىنكى سۆزلىرىگە قۇلاقمۇ سالماي ئىشكتىن چىقتى...

* * *

سەمەت ئىنژېنېر خۇشال هالدا كەچتە ئۆيگە كەلگەندە، ئايالى ئىشىك تۈۋىدە بېشىغا قازانەك سەللە ئورىغان، قولتۇقىغا زەللە قىسقان موللا سۈپەت بىر كىشىنى ئۇزىتىپ قويۇۋاتاتتى.

— خەتمە ئوقۇتتۇم، — دېدى ئايال مەمنۇن بولغان هالدا. ئېرى سورىمىسىمۇ ئۆزىچە ئېغىز ئېچىپ، — قانداق، سەدىقە بېرىۋەتتىلىمۇ؟

— ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ، — دېدى ئىنژېنېر پەرۋاسىز هالدا.

— ياۋاللا، شۇنچىلىك ئىشقىمۇ كارغا كەلمەيلا ـ دە! — دېدى ئايال نارازى بولغان هالدا غۇدۇراپ تۆت ـ بەش كوي پۇل باشلىرىدىن ئۇنۇپ چىقماستى.

سەمەت ئىنژېنېر ئايالىنىڭ ئەيىبلەشلىرىگە پەرۋامۇ قىلماي، ئادراسمان، ئارچا ياغىچى، قوي يېغىنىڭ ئارىلاشما پۇرىقى بىر ئالغان ئۆيگە كىردى ۋە دېرىزىنى ئېچىۋەتتى. ئۇ كارۋات ئۈستىدىكى قاتلاقلىق تۇرغان گىلەمنى كۆرۈپ هەيران قالدى.

— بۇ گىلەم...؟

— نېمىشقىمۇ پۇل بۇزۇپ گىلەم ئېلىپ يۈرۈيدىغانلا؟ — سەمەت ئىنژېنېر ئەمدىلا ئېغىز ئېچىپ بولغۇچە، ئايالى ئەيىبلەشكە باشلىدى، — ئورۇمچىدە ئوقۇۋاتقان ئاشۇ ئىككى

بالىغا پۇل بېتىشتۇرەلمەيۋاتقاندا، بۇ نەرسىگە بەرگىلى نەدە پۇل. گىلەم ئالساقمۇ بالىلار ئوقۇشنى پۈتتۈرۈۋالغاندىن كېيىن ئالساقمۇ بولاتتىغۇ؟

سەمەت ئىنژېنېر بىرەر ئۇقۇشماسلىقنىڭ بولغانلىقىنى سېزىپ سورىدى:

— بۇ گىلەمنى كىم ئەكەلدى؟

— بۇرۇن بىر يەردە كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن. كوسا، سېمىز، دىققاقمىنا كەلگەن، سىلى قۇرامليق بىر كىشى، — سەمىتكام ئۆتكەن ئايدا بۇيرۇتۇپ قويغانىدى. خوتەندىن ئالغاچ كەلدىم، — دەپ تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى.

— ئىسمىنى ئېيتىپ بەرمىدىمۇ؟

— ھە راست، تاس قاپتىمەن ئونتۇلۇپ قالغىلى. ئۇ ئادەم ئىسمىنى ماڭا خۇددى كىچىك بالىغا گەپ ئۆگەتكەندەك قايتا - قايتا ئېيتىپ بېرىپ كەتتى. ئىسمى نۇرھەسەنكەن.

— نۇرھەسەن؟ — سەمەت ئىنژېنېر بۇ ئىسمىنى تولىمۇ سەسكەنگەن ھالدا تىلغا ئالدى، — چاقىلىقىنى كۆرۈك بۇ مەرەزنىڭ، بۇگۈن مېنىڭ ئىدارە باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا، ئوستىلىق بىلەن ماڭا ئالدىن يەمچۈك تاشلاپتۇ - دە!

— نېمە دېدىلە؟ راستتىنلا ئىدارە باشلىقى بوللىما؟

— ھەئە، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر قىسقىلا قىلىپ.

— ئۇھ... ھ ... خۇداغا شۈكۈر، ئەمدى خاتىرجەم بولدۇم، — دېدى ئايال غەمكىن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، — قوللىرىغا ئەمەل كىرگەن بولسا، ئەمدى ھېچكىممۇ بىزگە چېقىلالمايدۇ.

ئايال بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن چۈشەندۇرۈشكە ئوتتى، — لېكىن ئۇياندىن ئەمەل تۇتۇپ، بۇ ياندىن ئۆي بېزىگىلى تۇرساق ياخشى بولماس. ئۇنىڭ ئۈستىگە،

بۇ گىلەمگە بەرگىلى ئوشۇق پۇلمۇ يوق، — توغرا تاپسىلا، بۇ گىلەمنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرەيلى. ئوشۇقچە ھەشەمەتچىلىك قىلغانلىقىڭ نېمە پايدىسى؟ باشلىق بولغان ئادەمنىڭ ئۆيىدە گىلەم بولمىسا بولمامدىكەن يا؟

— گېپىمنى چۈشەن خوتۇن، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر ھېچنېمىنى چۈشەنمەي، ساددىلىق بىلەن قىزىپ سۆزلەۋاتقان ئايالىنى گەپتىن توختىتىپ، — مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق گىلەم گېپىنى قىلغىنىم يوق. نۇرھەسەن دېگەن بۇ ئادەم سابىق ئىدارە باشلىقىمىزنى مۇشۇنداق سوۋغا تەقدىم قىلىش، پارە بېرىش. . . ئارقىلىق ئالماقچى بولۇۋېلىپ، ئىدارىمىز قارمىقىدىكى زاۋۇت ـ كارخانىلار ئىشلەپ چىقارغان بازىرى ئىتتىك مەھسۇلاتلارنى ئەرزان باھادا نېسىگە ئېلىپ، باشقىلارغا ئىزىدا تۇرغۇزۇپ ھاينىغا سېتىپ، ئۆزىنى سەمرىتىۋاتقان بىر تۈلۈم چاشقان. ئۇ بۇگۈن مېنىڭ ئىدارە باشلىقى بولغانلىقىمنى ئاڭلاپلا، دەرھال بۇ گىلەم ئارقىلىق ئاغزىمنى ياغلىماقچى، مەندىن نەپ ئالماقچى بوپتۇ، — ئەمدىغۇ چۈشەنگەنسەن؟

— ھە، مۇنداق دېسىلە، ئۇ ئادەمنىڭ ئۇستاتلىقىنى قارالڭ. ئۇنداق نېمىلەر ئادەمنى ئورنىغا ئىتتىرىشنى كۆزلەيدۇ. شۇڭا، بۇ گىلەمنى قوبول قىلمايلى، بۇنداق ھارام نەرسىلەر بىلەن ئۆزىمىزنى بۇلغىمايلى، قانداق دېدىم!؟

ئىنژېنېر ئايالىنىڭ تەشەببۇسىنى رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ تەستىقلىدى.

— ھوي، ئېڭەكلىرىدىكى ھېلىقى سۆگەل يوققۇ؟ — سورىدى ئايال ئېرىنىڭ چىرايىغا ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسېلىپ.

— ھە، سۆگەلنى دەمسەن؟ — دېدى ئىنژېنېر پاكىز قىرىدۇرۇلغان ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بايام ساتراش ئۇستام ساقلىدى بىلەن قوشۇپ كېسىپ تاشلاپتۇ.

— ئەستاغپۇرۇللا! ساتىراچ ئۇستامنىڭ بۇ قىلغىنى پەقەتلا بولماپتۇ، — دېدى ئايال خاپا بولۇپ، — بەلكىم ئۇ يارىشىدىغان سۆگەل بولغىيتتى.

سەمەت ئىنژېنېر ئايالىنىڭ بۇ گېپىدىن ئۆزىنى توتۇۋالالماي قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— مۇشۇ كۈندە نېمانداق تۇتامى يوق گەپلەرنى قىلىدىغانسەن خوتۇن. ئەتىگەن ياراشمايدىغان سۆگەل دەيسەن، مانا ئەمدى . . . قۇرۇق خىيالغا ئاز بېرىلگىن. داخان، بۇۋىلەر بىلەن ئازراق ئارىلاشقىن ـ هە!

ئۇلار شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق پاراڭ سېلىشتى. تاماقنى يەپ بولۇپلا يېزىق ئۇستىلىنىڭ ئالدىغا كەلگەن سەمەت ئىنژېنېر، قانداقتۇر ئۆمۈچۈك تورىغا ئوخشاش ھەرخىل سىزىقلار بىلەن تولغان بىر قوچاق ماتېرىيالنى ئالدىغا يېيىۋېلىپ يېزىش، سىزىش، ئۆلچەش، ھېسابلاش . . . ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ قايسى ۋاقىتتا يېزىق شىرەسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى. . . . ھېلىقى گىلەم تۈيۈقسىز لۆمۈلدەپ تۇرغان ئوشاق قۇرتلارغا ئايلاندى. سەمەت ئىنژېنېر بۇ سېسىق قۇرتلارنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ تالاغا ئاچقىپ تۆكتى. لېكىن، قۇرتلار ئۆيدە ئۆزلۈكسىز پەيدا بولۇپ تۇراتتى. يەنە تالاغا ئاچقىۋەتسە يەنە پەيدا بولاتتى. ئاخىر ئىنژېنېر بىلەن ئايالى قۇرتلارنى توشۇپ بولالماي ھېرىپ كەتتى. بىر چاغدا تۈيۈقسىز ئىشىك ئېچىلىپ، ئۆيگە نۇرھەسەن قاتارلىق بىر توپ كىشىلەر قوللىرىدا ھەر خىل تەخسىلەرنى كۆتۈرۈشكىنىچە كىرىپ كەلدى. ئىنژېنېر ئۇلارنىڭ قولىدىكى تەخسىگە شۇنداقلا قاراپ سەسكىنىپ كەتتى. چۈنكى، تەخسىلەردە بايىقىغا ئوخشاش سېسىق گەندە قۇرتلىرى مىغلدلاپ تۇراتتى. ئىنژېنېر ئۇلارنى چىرايلىق ھەم سەت گەپ قىلىپمۇ ئۆيدىن چىقىرالمىدى. ئۇلار

بىزەكلىك بىلەن قوللىرىدىكى تەخسىلەرنى ئۈنسىگىغا تەڭلەپ ھىجىيىپ، خۇشامەت قىلىشىپ تۇراتتى. ئىنژىنېر ئاخىر ئۈلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تۆتىنچى قەۋەتتىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن پەسكە سەكرىدى ـ دە، بىنانىڭ تۆۋىدىكى بىر ئاق پىكاپنى ھەيدەپ قاچتى. لېكىن، ئۇ پىكاپنى شۇنچە يۇقىرى سۈرئەتتە ھەيدىسىمۇ، نۇرھەسەن قاتارلىق ھېلىقىنى تەخسە كۆتۈرۈۋالغان بىر توپ كىشىلەر ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ پىكاپقا يېتىشىۋالماقتا ئىدى. تۇيۇقسىز پىكاپنىڭ ئالدى ئەينىكىدە سابىق ئىدارە باشلىقىنىڭ سوغۇق تەلەتىنى كۆرۈندى. ئۇ مەسخىرىلىك ھىجايدى:

— قانداق، بىزنى پارىخور دەپ ئەيىبلىگەن نوچى! قېنى ئەمدى بۇلارغا نېمە دەيسەنكىن؟ سەن ئۇلارنىڭ تەخسىلىرىدىكى نەرسىلەرنى ئالماي قۇتۇلۇپ باققىنچۇ قېنى. ئالمامسەن؟ ئېلىۋە! ساددىلىق قىلما، گېپىمنى ئاڭلا، بۇ زامانىدا پارە ئالمايدىغان، سوۋغا قوبۇل قىلمايدىغان بىرمۇ ئەمەلدار يوق. قولۇڭدا ھوقۇق بولغانلىقىنى ئۇچۇنلا ئۇلار ساڭا شۇنداق قىلىۋاتىدۇ. سەن ئۇلارنىڭ قولىدىكى نەرسىنى ئالماي قۇتۇلالمايسەن. بۇمۇ سېنىڭ ئەمەل مەرتىۋەڭنىڭ ھۆرمىتى، يارىشىقى، نېمە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرىسەن؟ ئال ئەخمەق، ھا... ھا...!

ئىنژىنېرنىڭ بېشى قايدى. بىر ئامال قىلىپ ماشىنىنى توختىتىۋالدى، رولغا بېشىنى قويۇپ بىردەم تۇرۇۋالدى، قانداقتۇر بىر تۇيۇشنى سېزىپ كابىنكا ئىچىگە قارىدى. بۇنىڭ ئىچىمۇ سان ـ ساناقسىز گەندە قۇرتلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن تېنى جۇغۇلداپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالغان ئىنژىنېر غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— ئوت قويۇۋېتىمەن بۇ نەجىس قۇرتلارغا، نەسلىدىن،

يىلتىزىدىن كۆيدۈرۈپ تاشلايمەن!

— هوي ئادەم، نېمە بوللا؟ كۆزلىرىنى ئاچسىلا!

چىلىق - چىلىق قارا تەرگە چۆمگەن ئىنژېنېر ئايالىغا چۆچۈپ قارىدى. ئەتراپقا ئالاقزادىلىك بىلەن نەزەر تاشلىدى. كۆزى كارۋاتتىكى ھېلىقى گىلەمگە چۈشۈشى بىلەن ئىچ - ئىچىدىن سەسكەندى.

— بىر نېمە يازمەن دەپ جانلىرىنى قىينىماپ ئۇ يەردە ئۇخلىغىچە، يوتقانغا كىرىپ ئۇخلىسىلا بولمامدۇ؟ قانتىق يەردە ئۇخلاپ قارا باسقان ئوخشايدۇ، — ئايال ئېرىگە كايىغاچ بېرىپ، چايداندىن پىيالىگە چاي قۇيۇپ، قوش قوللاپ ئۇزاتتى.

ئىنژېنېر ئۇن - تىنسىز چاينى ئىچتى - دە، بىر ئاز ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن سائىتىگە قارىدى. سائەت بەش يېرىم بولغان بولۇپ، ئۇپۇق سۈزۈلۈشكە باشلىغانىدى. ئۇ، يېزىق شىرەسى ئۈستىدىكى كېچىدىن بېرى قايتا تەييارلىغان ماتېرىياللارنى ئايرىم - ئايرىم رەتلىدى. ئاندىن كارۋات ئۈستىدىكى گىلەمنى خۇددى نەجاسەتنى تۇتقاندەك يىرگىنىپ قولىغا ئالدى.

— بۇنچە سەھەردە نەگە بارىلا؟

— ئىدارىغا، — دېدى ئىنژېنېر ماڭغاچ جاۋاب بېرىپ.

— گىلەمنىمۇ ئىدارىغا ئاپىرامىلا؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ئايال، — ئاخشام ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرەيلى دەۋاتاتتىلىغۇ؟

— بولدى قوي نۇرھەسەندەك ئادەملەرگە يۇز - خاتىر قىلغانلىك پايدىسى يوق، — ئايالىغا بۇرۇلۇپ قول سىلكىدى ئىنژېنېر، — مەن بۇ گىلەمنى ئىدارىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئىشخانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن.

— ۋاي خۇدايىم، بۇ نېمە ئىش ئەمدى؟! بىرىنىڭ ئورنىغا ئۇنى ئۆسۈپ چىقىپتۇ ئەمەسمۇ؟

— غەزەپ بىلەن سۆزلەۋاتقان ئىنژىنېرنىڭ ئېڭىكىدىكى تۇنۇگۈن كېسىۋەتكەن سۆگەلنىڭ ئورنىغا چىققان نۇرغۇنلىغان ئۇششاق سۆگەلنى كۆرۈپ، ئايالى قورقۇنچتىن ۋارقىرىۋەتتى.

— كېرەك يوق خوتۇن، — دېدى ئىنژىنېر پۈتۈنلەي سۆگەل بېسىپ كەتكەن ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بۇ پەقەت كۆزگە چېلىققان سۆگەلنىلا كېسىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس يوشۇرۇن يىلتىزلىرى بىلەن كارىم بولمىغانلىقىنىڭ كاساپىتى. بۇ بىر ساۋاق بولدى. مەن بۇ سۆگەللەرنى تۈپ يىلتىزىدىن كۆيدۈرۈپ تاشلايمەن.

قانتىق ۋەھىمىدە بۇگۈنمۇ ئۆيدە يەنە بىر قېتىم خەتمە قۇرئان ئوقۇتۇشنى ئويلاۋاتقان سادداۋ ئايال، ئېرىنىڭ نېمە دەۋەنقانلىقىنى چۈشەنمەيلا باش لىڭشىتتى. . .

1989 - يىل، ئاۋغۇست.

داۋۇت داڭقان

قوش قاناتلىق دەرۋازا، دەرۋازىنىڭ بىر قانىتىغا قىزىل سىردا: «ئائىلە باشلىقىسى داۋۇت داڭقان. بەش نوپۇس بار. تۇغۇت ۋەزىپىسى توشتى. تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللىنىشى كېرەك، ئەمدى تۇغسا جەرىمانە ئېلىنمىدۇ» دەپ يېزىلغان. يەنە بىر قانىتىغا: «قاياق سۇ ئىچىش، سوغۇق سۇ ئىچمەسلىك»، «قانۇن ـ تۇزۇمگە رىئايە قىلىش ھەممە پۇقرانىڭ مەجبۇرىيىتى» دەپ خۇشخەت بىلەن يوغان يېزىلغان. ھويلا تېمى زەيلەپ، ئۇلى شورىداپ ئۆرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى ئۇچۇن بۇ دەرۋازىمۇ ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەكلا تۇرىدۇ. دەرۋازىنىڭ ئىچى خېلىلا كەڭرى ھويلا. باراقسان ئۆسكەن بىر تۇپ ئۇجمە دەرىخى ھويلىغا كەڭرى سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. ھويلىغا سۈپۈرگە تەگمىگىلى خېلى بولغان بولۇپ، ئەخلەت ـ چاۋالار بىلەن تولغان. ھويلىنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدىن قومۇش، ئازغان، خوخا تىكەنلەر ئۇنۇپ چىققان. ھويلىنىڭ بىر تەرىپىدىكى شاخ ـ شۇمبا بىلەن توقۇلما تام قىلىپ توسۇپ قويغان ئىككى ئېغىز ئېغىل قۇپقۇرۇق. ئۇنىڭدا نە ئېشەك، نە ئۆچكە ـ قوي يوق. ئېغىلمۇ خېلىدىن بېرى مۇشۇ ھويلىغا ئوخشاش چۆلدەرىگەن. دەرۋازىدىن كىرىشتە، ئۇدۇلدا ئۆز ۋاقتىدا خېلى ئىشلەپ سېلىپ پاپقان ئۇچ ئېغىز پىشايۋانلىق ئۆي، ھازىر ئۇنىڭ پىشايۋىنىمۇ يوق. ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئۆگزىسىمۇ ئېچۇۋېتىلگەن. شۇنداقلا قارىغان كىشىگە بۇ يەر ئادەم ئولتۇرمىغىلى ئۇزاق بولغان خارابىلىكتەك تۇيغۇ بېرىدۇ.

ساق قالغان بىر ئىغىز ئۆينىڭ ئىچى غۇۋا يورۇق. گويا بۇ ئۆينى ئاشۇ سېخى قۇياشنىڭ نۇرىمۇ ئۆگەيلىگەندەك، يات كۆرگەندەك. ئۆيگە ئىشىكتىن كىرىشتە، ئۇدۇل تەرەپتىكى مورا ئوچاقتا بىر قازان ئېسىقلىق. ئوچاقنىڭ بىر مۇرىسىدە قازاننىڭ تۆۋىقى، يەنە بىر مۇرىسىدە بىر تال ياغاچ ئاياق بىلەن گىرۋىكى پۈچۈلىپ كەتكەن تاش چىنە. ياغاچ ئاياقتا ئۇماچ يۇقۇندىلىرى قېتىپ قالغان. تاش چىنىدە چىلاپ يەپ يېرىمدىن ئازراق ئېشىپ قالغان نان كۆكۇرۇپ، پاختىلىشىپ كەتكەن. چىنىنىڭ ئەتراپىدا يۇزلەپ چۈمۈن گىژىلدايدۇ. ئۆينىڭ يېرىمىنى ئىگىلەپ سېلىنغان سۇپىغا بەكرەك سىنچىلاپ قارىمىسا، ئۇنىڭ ئاستىدىكى تەكلىماتنى توپىدىن ئايرىۋالماق تەس. ئاشۇ سۇپىنىڭ ئۈستىدە داۋۇت داڭقانىنىڭ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغىنىغا بىر ئاي بولاي دېدى. ئۇ يېپىنغاندىن بېرى بىر قېتىممۇ يۇيۇلمىغاندەك كىرلىشىپ، ئەستىرىنىڭ ئەسلى رەڭگىنى يوقاتقان يوتقانغا بېشىنى چۆمكەپ يانقىنى يانقان. ئۇنىڭ بېشىدىكى قۇراق تەكىيىنىڭ يېنىدا بىر چىغ چايدان، بىر پىيالە، لېگەندە ئىككى زاغرا بىلەن بىر ئاق نان قويۇقلۇق. نانلار قۇرۇپ تاراڭلاپ كەتكەن. چاشقانلار غاجىلاپ قويغانمۇ قانداق، گىرۋەكلىرىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرى پۈچۈق. سۇپىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى مىخلىرى ئاجراپ كەتكەن كونا ساندۇقنىڭ ئۈستىدە ئاشۇ ساندۇقتىن سەل كىچىكرەك بىر تۆمۇر قەپەس، قەپەسكە بىر تاغىل مۇشۇك سولاقلىق. مۇشۇك ئۆينىڭ بۇ ۋەيرانە ھالىتىنى، ئىگىسىنىڭ بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈشىنى خالىمىدىمۇ ياكى تۆمۇر قەپەستىكى قىسمىتىگە شۇكۇر قىلىۋاتامدۇ، ئەيتاۋۇر كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇۋالغان...

ھاۋاز شۇجى داۋۇت داڭقانىنى ئۇششۇقلۇق قىلىپ يېتىۋالدى، بىر يېرى ئاغرىمايدۇ، يالغان كېسەل،

كۆكەمسلىك - زەمبىلكەشلىك قىلىپ مېنى قورقۇتماقچى، قېنى نوچى بولسا ئاشۇنداق يېتىۋەرسۇن، دەپ كەنت دوختۇرىنى ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرۈشكە رۇخسەت قىلمىدى. داۋۇت داڭقان بولسا بىر ئايدىن بېرى قوشنىلار سۇنغان بىر قاچىدىن ساۋاب ئاش ياكى بەرەر - يېرىمدىن ساۋاب نانلارنى يەپ مىدىرلىماي ياتىدۇ.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر تۇلۇمچاشقان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۈرۈش - تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ لېگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقانلىك ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاچىرلاشلىرىدىن «كىرىس - كىرىس» قىلىپ يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەستىكى مۇشۇك لەپپىدە كۆزىنى ئاچتى. كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى، ئۆزىنى قەپەسكە ئۇردى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەسنى تاتىلىدى. قەپەس مۇستەھكەم ئىدى، سىم تۆمۇرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ ئىلاجسىز كۆزىنى چاشقانغا مىخىتەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈردى، چېكىتتەك قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، يارا تىمغاندەك تۇيغۇدا شۇنداقلا قارىدى - دە، يەنە بەخىرامان نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلىشىدىن «كىرىس - كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋازى چىقاتتى.

* * *

مايا قدۇڭ كەتتىدە داۋۇت داڭقان تولۇق ئوتتۇرىغىچە

ئوقۇغان بىردىنبىر مەدەنىيەتلىك دېھقان ئىدى. مايمۇڭدە تۇنجى بولۇپ بېشىغا چاچ قويغانمۇ، شىلەپە، كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ، بوينىغا گالستۇك چىگكەنمۇ، يالاڭ ئاياق يۈرگەنمۇ، ھەتتا مەسچىتكە يالاڭ ئاياق ناماز ئوقۇغىلى كىرگەنمۇ شۇ ئىدى. ئۇنىڭ قىلغان نۇرغۇن ئىشلىرى مايمۇڭدە ياشلارنى قىزىقتۇرغان بىلەن، ھاۋاز شۇجى، ئىمام ئاخۇنۇم قاتارلىق بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ دىتىغا ياقمىغانىدى. ئۇ ئۆز سۆزلۈك، چاقچاقچى، گەپدان ئىدى. خېلى مەن ـ مەن دېگەن ئادەممۇ ئۇنىڭغا گەپ چىقىشتۇرۇپ بېرەلمەيتتى.

مايمۇڭدە ئاياقلىرىنىڭ ھەممىسى شۇجىدىن ئۆلگۈدەك قورقاتتى، قاش كۆتۈرۈپ قاراشقا پېتىنالمايتتى، مايمۇڭدە مەسچىتىنىڭ ئىمامىدىنمۇ بەكرەك ئەيمىنەتتى، لېكىن ھاۋاز شۇجى داۋۇت داڭقاندىن ئېھتىيات قىلاتتى. داۋۇت داڭقان بار يەردە گەپ ـ سۆزگە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى. كەنت تەشكىلى نامىدىن تۇزگەن يېڭى قائىدە ـ تۈزۈملەرنى مايمۇڭدە خەلقىگە جاكارلىماقچى بولسا، ئىمكان بار داۋۇت داڭقانىنىڭ يوق ۋاقتىغا توغرىلايتتى. چۈنكى، ھاۋاز شۇجى مايمۇڭلۇكلەرگە تۈزۈپ بەرگەن قۇمدەك قائىدە ـ تۈزۈملەرگە خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن ئېلىنغان ئېغىر جەرىمانە ـ سېلىقلارغا مايمۇڭلۇكلەر بېشىنى ئىچىگە تىقىپ بىر ئېغىز گەپ قىلمىغان، قوشۇلمىغانلار قول كۆتۈرۈڭلار دېسە، ھاۋاز شۇجىدىن قورقۇپ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرگىنى بىلەن، بۇ قائىدە ـ تۈزۈم، جەرىمانە ـ سېلىقلاردىن شۇنچىلىك زېرىككەن، ئۆچ بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ئوقۇغان نامازلىرىدا خۇدادىن ھاۋاز شۇجىنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ تىلەپ، جەرىمانە ـ سېلىقلارنىڭ تېزرەك ئەمەلدىن قېلىشىنى ئارزۇ قىلىشسىمۇ لېكىن بىر ئېغىز قارشى پىكىر قىلىشمايتتى. يىغىننى جىمجىت ئاڭلاپ، ئۆيلىرىگە جىممىتىلا كېتىشەتتى. ئىچىدىكىنى ئىنسانغا تىنمايتتى. دىلىدا خۇداغا ئىدا قىلاتتى.

لېكىن، داۋۇت داڭقان بولسا ئىش ئۇنداق بولمايتتى. ئۇ ھاۋاز شۇجى جاكارلىغان قائىدە ـ تۈزۈملەردىن بىر مۇنچە پۇتاق چىقىراتتى. قارشى، لېكىن يوللۇق پىكىرلەرنى بېرەتتى. پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ سىياسەت، قانۇنلىرىغا ئائىت بىر مۇنچە سوئاللارنى قويۇپ، ھاۋاز شۇجىنى تەمتىرىتىپ قويياتتى. ھاۋاز شۇجىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، «بىر مۇنچە داڭقان پۇتى گەپلەر بىلەن كەنت تەشكىلىگە قارشى» چىقاتتى. ھاۋاز شۇجىنىڭ تىلى تۇتۇلاتتى. ئۆزىنىڭ داۋۇت داڭقاندەك پات ـ پات گېزىت ـ ژۇرنال كۆرۈپ تۇرمىغىنىغا، ئىشخانىسىدىكى ئاشۇ بىر پاتمان گېزىتلەرنى قېتىنى ئېچىپمۇ قويماي، بوينىنى قىسىپ خۇشامەت قىلىپ كىرگەن بەڭگىلەرگە تاماكا چەككىلى بېرىۋەتكىنىگە پۇشايمان قىلاتتى. ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولاتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ داۋاملىق گېزىت ـ ژۇرنال ئوقۇيدىغان كۆزلىرىنى قۇيۇۋەتكۈسى، ئۈيۈپ تاشلىۋەتكىسى كېلەتتى. لېكىن، ئامال قانچە؟ . . . بۇنداق ۋاقىتلاردا يىغىن ھاۋاز شۇجىنىڭ كىملەرنىدۇر بېشىملىك بىلەن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشلىرى بىلەن ئاخىرلىشاتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ سوئاللىرى، بەرگەن پىكىرلىرى جاۋابسىز قالاتتى. گەرچە يىغىن بۇزۇلغان، ھاۋاز شۇجى توزگەن قائىدە ـ تۈزۈمنى تولۇق جاكارلاشقا ئامالسىز قالغان بولسىمۇ لېكىن مايادۆڭلۈكلەر بۇ قائىدە ـ تۈزۈملەرگە ئۆزلىكىدىن رىئايە قىلاتتى. ھاۋاز شۇجى: «پالانى ۋاقىتتىكى ئېلان قىلغان قائىدە ـ تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلىپسەن، جەرىمانە تۆلە» دېسە، غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلماي جەرىمانە تۆلەيتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ كۆرسەتكەن قارشىلىقلىرى، قويغان پاكىتلىرى، شاپاشلاشلىرى بىكارغا كېتەتتى. مايادۆڭلۈكلەر كۆڭلىدە داۋۇت داڭقانىنىڭ پىكرىگە قوشۇلسىمۇ، ئىش يۈزىدە ھاۋاز شۇجىنىڭ قائىدە ـ تۈزۈمىگە بويسۇناتتى.

ھاۋاز شۇجى كاللىسىغا كەلگەن ئۇي - خىياللىرى بويىچە پات - پات ھەر خىل بۇيرۇق، چاقىرىق، ئۇقتۇرۇشلارنى چىقىرىپ، مايادەۋىلۇكلەرنى سىناپ باقاتتى. ئۆزىنىڭ بۇيرۇقلىرىنىڭ مايادەۋىلۇكلەرگە قانچىلىك دەرىجىدە تەسىر قىلىدىغانلىقىنى بىلىپ باقاتتى. بىر كۈنى ھاۋاز شۇجى ئاشۇنداق خىيالىنىڭ تۈرتكىسىدە كەنت رادىئو كانىيىدا ئەمگەك كۈچى قوراملىغا يەتكەن بارلىق مايادەۋىلۇكلەرنىڭ ئەتە ئەتىگەن سائەت تۆتتە كەنت كومىتېتى قورۇسىغا يىغىلىشى ھەققىدە ئۇقتۇرۇش قىلدى. ئەتىسى ئەتىگەن ئۆزى بېكىتكەن ۋاقىتتىن يېرىم سائەت بۇرۇن يېتىپ كەلگەن ھاۋاز شۇجى كەنت قورۇسىدا چالا ئۇيقۇچىلىقتا ئەسنەشكىنىچە مۆگدەپ ئولتۇرغان مايادەۋىلۇكلەرنى كۆرۈپ رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتتى ۋە سائەتنىڭ چېكىتىگە قاراپ تۇرۇپ سائەت دەل تۆت بولۇشى ھامانلا كەنت كومىتېتى قورۇسىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقاتقۇزۇپتىپ (بۇ، ھاۋاز شۇجىنىڭ ئەڭ قاتتىق تۆرۈملىرىدىن بىرى. بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بىر نەچچە سېكۇنت كېچىكىپ قالغانلارمۇ دەرۋازىدىن كىرگۈزۈلمەي، يوقلىما قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن كېچىككەن ۋاقىتنىڭ ھەر سېكۇنتىغا پۇل ھېسابلاپ جەرىمانە ئەملىيلەشتۈرۈلىدۇ. شۇڭا، ھاۋاز شۇجى ۋاقىت توشۇشى ھامان دەرھال دەرۋازىنى تاقاتقۇزۇۋېتىپ، ئاندىن يوقلىما قىلىدۇ)، ئۆزى دەپتەرنى ئېلىپ بىرمۇ بىر يوقلىما قىلدى. مەلۇم بولدىكى ئۇنىڭ پەرمانىغا پەقەت داۋۇت داڭقانلا بويۇنتاۋلىق قىلغان. داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆزىمۇ، ئايالىمۇ كەلمىگەنىدى. ھاۋاز شۇجى دەرھال دەرۋازىنى ئاچقۇزدى. دەرۋازا تۆۋىدە ئىنس - جىن يوق ئىدى. ئەسلىدە دەرۋازا تۆۋىدە داۋۇت داڭقان ئايالى بىلەن گۇناھكارلاردەك شۇمشىيىپ تۇرۇشى، ھاۋاز شۇجىغا كېچىكىپ قېلىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشى، يېلىنىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، ئۇلار يوق

ئىدى. ھاۋاز شۇجىنىڭ پەرمانىغا خىلاپلىق قىلغان، قۇلىقىدا مەھكەم تۇتمىغانىدى. بۇ ئەھۋال ھاۋاز شۇجىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى كەلتۈردى. «بۇ ئىشنى مۇشۇنداقلا بولدى قىلىۋەتمەسلىك كېرەك، بولمىسا باشقا مايادۆڭلۈكلەرمۇ داۋۇت داڭقانىنى دورايدۇ، ئۇنى بۇگۈن ئامما ئارىسىدا جازالاپ، كەنت تەشكىلىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا بويۇنتاۋلىق قىلغانلارنىڭ قانداق ئاقىۋىتكە قالىدىغانلىقىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇش كېرەك». ھاۋاز شۇجى قاپىقىنى تۇرۇپ كەنت كادىرلىرىغا ۋارقىرىدى:

— قايلاپ تۇرۇشماي نەدىن بولسۇن ئۇنى ئايالى بىلەن تېپىپ كېلىڭلار. ھە دېسە ئادەمنىڭ ساقلىنى تاراپ داڭقان پۇتى گەپ قىلىشقا ئۇستا نېمە ئۇ. قېنى، خەق چىگەن قىناققا سېلىڭ چىمىگىنىڭنى ئەمدى بىر كۆرەپ باقاي. خەپ، سەن داڭقانىنى چېقىپ پارە ـ پارە قىلىۋەتمەيدىغان بولسام. . .

ھاۋاز شۇجى: «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ھە دەپ ئۆزىنىڭ قۇيرۇقىنى ئۆزى تالايتتى. مايادۆڭلۈكلەر بولسا بامدات ۋاقتىنىڭ قىستاپ كېلىشىدىن ئالدىراشسىمۇ لېكىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، گەپ ـ سۆز قىلماي تۇراتتى. بىردەمدىلا كەنت كادىرلىرى داۋۇت داڭقانىنى ئالدىغا سېلىپ كېلىشتى. ھاۋاز شۇجى داۋۇت داڭقانىنىڭ ئالدىغا چاچراپ كەلدى:

— سەن. . . چىمىگىنى كۆزەڭگە ئىلمايسەن. سېنىڭ نەزەرىڭدە كەنت تەشكىلى بارمۇ، يوقمۇ؟

— كەنت تەشكىلى ئەلۋەتتە بار، — دېدى داۋۇت داڭقان خاتىرجەم ھالدا.

— نېمىشقا ئالدىڭغا دوغام① ئېۋەتمىگۈچە كەلمەيسەن؟

— چالا قاراڭغۇدا بۇ يەرگە توپلىشۇۋېلىپ قانداق مۇھىم

① دوغام — دورغا دېمەكچى.

ئىش قىلماقچىدۇق، شۇجى؟

— مۇھىم ئىش بار - يوقلىقى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن. كەنت تەشكىلىنىڭ قارارىغا بويسۇنۇشىڭ كېرەك.

— ئەزالارنى تەڭ كېچىدە ئىسسىق يوتقىنىدىن قوغلاپ ئېتىزغا ئاچىقىدىغانغا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ۋاقتى ئۆتكەن. ھازىر دېگەن ئىسلاھات دەۋرى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ۋاقتىدىكى سىياسەت - تۈزۈم ھازىر ئاقمايدۇ. ئالاھىدە ئەھۋال بولمىسا پۇقرالارنىڭ كېچىلىرى تولۇق دەم ئېلىش ھوقۇقى بار. بۇ قانۇنغا خىلاپ ئەمەس.

داۋۇت داڭقانىنىڭ «قارا مۇشۇك» كۆرسىتىپ ئېيتقان بۇ سۆزلىرى ھاۋاز شۇجىنى تەمتىرەتتى، پېيىنى بوشاتتى، تومۇرىدىكى قايناپ تۇرغان قانلىرى شاپپىدە سوۋۇدى. ئۇنىڭ كاللىسىدىكى ئاددىي قاراش بويىچە ئېيتقاندا، دۇنيادا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تەك ئەشەددىي دۇشمەن يوق ئىدى. چۈنكى، ئۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» قا زەربە بېرىش، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زەھىرىنى تازىلاش كۇرىشىدە «كەسكىن، ئاكتىپ، ئۇزۇل - كېسىل» سىياسىي مەيدانىنى ئىپادىلەپ، تەشكىلىنىڭ ئىشەنچىسىگە ، ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشكەن. مايا قدۆڭگە شۇجى بولغان. «ئەمگەك نەمۇنچىسى» بولۇپ سايلىنىپ، قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشقان . ئۇ ھەر قېتىم بۇلارنى ئەسلىگىنىدە، تۇنجى توي قىلغان شېرىن ئايلىرىنى ئەسلىگىنىدىنمۇ بەكەرەك ھۇزۇرلىنىدۇ، ھاياجانلىنىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» قا زەربە بېرىش كۇرىشى سۇسلىشىپ قالدى. بارا - بارا ھەتتا ھەرقانداق چوڭ يىغىنلاردىمۇ تىلغا ئېلىنمايدىغان، تەكىتلەنمەيدىغان، شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرخىل كۇرەش - ھەرىكەتلەر ئېلىپ بېرىلمايدىغان بولدى. بۇ ئىشتىن ھاۋاز شۇجىنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم بولدى. تەشكىلدىن، يۇقىرى

دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن بەكمۇ نارازى بولدى. پات ـ پات ئاشۇنداق ھەرىكەتلەر بولۇپ تۇرسا، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ قۇيرۇقچىلىرى (ئۇ بۇنداق ئونسۇرلارنىڭ ھېلىھەم بارلىقىغا ئىشىنەتتى) نى پاش قىلىپ، كۇرەش قىلىپ تۇرسا ـ ھە! داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۇنى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن بىر قاتاردا قويۇشى بىردىنلا چۆچۈتتى، غەزەپلەندى كەلتۇردى، ئالاقزادە قىلىۋەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ قىلغان «داڭقان پۈتى» گەپىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. دەمىسىمۇ ھازىر ئۇ زامانلاردىكىدەك ئەزالارنى كېچە ـ كېچىلەپ دولقۇنغا ئاچقىقىلى، كۆزىگە سەت كۆرۈنگەن، بۇيرۇقتا قارشى چىققانلارنى خالىغانچە كۇرەشكە تارتقىنى بولمايتتى. زامان ئۆزگىرىپ ئادەملەر زۇۋانداز، مەمەدان بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلارنى ئالدىراپ جازاغا تارتقىلى بولمايتتى. ھاۋاز شۇجى بۇ تەرەپلەرنىڭ ئوبدان چۈشىنەتتى، شۇڭا ئۇ خېلىلا پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. لېكىن، بۇ ئىشنى شۇنداقلا بولدى قىلىۋەتكىسىمۇ يوق ئىدى.

— شۇنداق بولسىمۇ، بۇگۈن بىر قېتىم كېچىدە كەلسەك يېغىك چايقىلىپ كېتەمتى سېنىك؟! — دېدى ھاۋاز شۇجى پېتىدىن چۈشمىگەن قىياپەتتە ۋارقىراپ.

— باشقا كۇنى بولسىمۇ بىر نۆرى، — دېدى داۋۇت داڭقان خاتىرجەم ھالدا، — لېكىن بۇگۈنكى كۇندە تەك كېچىدە تاينى يوق بىر ئىشلارنى دەپ كېلەلمەيتتىم. ئېسىلىرىدە باردۇ، بۇگۈن دېگەن كۇنگە نېمە؟

— شۇنىمۇ بىلمەمسەن، كالۋا. بۇگۈن كۇنگە جۇمە...

— شۇنداق، جۇمە، — دېدى داۋۇت داڭقان شۇجىنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋېلىپ، — جۇمە كۇنى كېچىسى دېگەندە پاچىقىنىڭ يىلكى بار ئوغۇل بالىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيىدە خوتۇنى بىلەن ئىشى بولىدۇ. نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنى بىلەن بىللە بولۇش قانۇنغا خىلاپ ئەمەس، سىلىنىڭمۇ خەۋەرلىرىدە

باردۇر ھەرقاچان. كەنتنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىدىمۇ جۈمە كۈنى كېچىسى خوتۇنى بىلەن بىللە بولماسلىق كېرەك، خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن جەرىمانە ئېلىنىدۇ، دەپ ئېنىق بىر نېمە دېيىلمىگەن. باشقا گەپ بولمىسا مەن ئۆيگە كەتتىم. بامدات ۋاقتى قىستاپ قالدى، دەرھال غۇسلى قىلىشۋالمىسام بولمايدۇ.

ئاۋۇال ياشلار، كېيىن ئوتتۇرا ياشلىقلار پاراقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇلار بۇ قېتىم ھاۋاز شۇجىنى پۇتۇنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشقىنىچە كۈلدى.

— خەپ، سەن داڭقانىنى...

شۇجى ئۇنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرىنى، تەلەپ - پىكىرلىرىنى داڭقان پۇتى گەپ قىلدى دەيتتى. ئۇنى داۋۇت داڭقان دەپ چاقىراتتى. مايادۆڭلۈكلەرمۇ ئۇنى بارا - بارا داۋۇت توختى دەپ چاقىرماي، داۋۇت داڭقان دەپ ئاتىشىدىغان بولدى. ئۇمۇ «داڭقان» دېگەن لەقەمگە ئاسانلا ئۆزلىشىپ كەتتى.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر تۈلۈمچاشقان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۈرۈش - تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ لېگەندىكى ناننى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقاننىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس - كىرىس» قىلىپ يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەستىكى مۇشۇك لەپپىدە كۆزىنى ئاچتى، كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى. ئۆزىنى قەپەسكە ئۇردى. ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەسنى تاتىلىدى. قەپەس مۇستەھكەم ئىدى، سىم تۆمۈرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ ئىلاجسىز كۆزىنى چاشقانغا نەشتەردەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈرۈپ چېكىتتەك

قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، ياراتمىغاندەك تۇيغۇدا شۇنداقلا قارىدى ـ دە، يەنە بەخىرامان ھالدا نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس ـ كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى.

* * *

داۋۇت داڭقان مايانىڭ كەنتتىكە مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولدى.

ھاۋاز شۇجىسى پۈتكۈل مايانىڭلىكلەر قاتناشقان چوڭ يىغىندا بۇ خەۋەرنى جاكارلىدى. ئۇ داۋۇت داڭقاننى مۇئاۋىن كەنت مۇدىرلىققا، كەنت تەشكىلىگە ۋاكالىتەن ئۆزىنىڭ نامزات قىلىپ كۆرسەتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ قايتا ـ قايتا قىلغان تەلىپىگە ئاساسەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلەپ بەرگەنلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى. بۇ خەۋەر مايانىڭلىكلەرنى زىيادە خوش قىلىۋەتتى. ئۇلار داۋۇت داڭقانغا ئۈمىد ـ ئىشەنچ بىلەن قاراشتى. لېكىن، داۋۇت داڭقانىنىڭ چىرايى ئىپادىسىز ئىدى. ھازىرلا داڭقان پۈتى گەپتىن بىرنەچچە ئېغىز قىلىپ، ھاۋاز شۇجىنى كۈلكىگە قويىدىغاندەك لەۋلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس قىمىرلايتتى.

— مۇبارەك بولسۇن، مۇئاۋىن كەنت مۇدىرىمۇ بولدىڭلا. ھوقۇقىڭلىنى تەبرىكلەپ بىرەر پاقلان سويارسىلە، داۋۇت ئاخۇن، — دېدى ھاۋاز شۇجى خۇددى بىرىگە بىر قاچا ئاش بېرىپ، كەينىدىن مىننەتىنى قىلغاندەك سۆزلەپ.

— مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولغانغا خوش بولۇۋاتىدۇ دەملا شۇجى، — دېدى داۋۇت داڭقان مىيىقىدا كۈلۈپ، — ئەسلىدىغۇ مايانىڭلىكە مەن بۇنىڭدىن بەش ـ ئالتە يىل ئىلگىرىلا مۇدىر

بولسام توغرا بولاتتى. بولغۇچىلىكىم بار ئىدى.
— داۋۇتئاخۇن، هازىر سىلەر ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ قالدىڭلا، داڭقان پۇتى گەپلىرىڭلىنى يۇغۇشتۇرۇڭلار ئەمدى، — دېدى هاۋاز شۇجى، — مۇئاۋىن مۇدىرلىققا چۈشلۈق مېنىڭ خىزمەتلىرىمىنى قوللاپ بەرمىسەڭلار بولمايدۇ.
— مۇئاۋىن مۇدىرلىقتىن ئىبارەت مەنسەپ بىلەن ئاغزىڭنى ئېتىمەن، بېشىڭغا نۇختا سالىمەن دەپ ئويلاپ قالغان بولسىلا، ئۇنىڭ بەدىلىگە مېنىڭ كەتمىنىمنى چاپ دەپ تۇرۇۋالسىلا، ماڭا ئۇنداق هوقۇقنىڭ لازىمى يوق. ئەگەر مايا قدۆڭ ئۇچۇن بىر كىشىلىك كۇچ چىقارغىن دەپ خالىسىلا جان خوجىكام دەپ ئىشلەيمەن.
هاۋاز شۇجى داۋۇت داڭقانغا سەت بىرنى گۆلەيدى ـ دە، شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.
هاۋاز شۇجى سۇ، داۋۇت داڭقان ئوت ئىدى. هاۋاز شۇجى سۇ بولغاندىمۇ مايا قدۆڭنىڭ ئېرىقىغا لىق كەلگۈدەك سۇ ئىدى. داۋۇت داڭقان بىر تۇتام پاخالغا تۇتاشقانچىلىك ئوت ئىدى. ئوت بوي بەرمەي ئانچە ـ مۇنچە ئۇچقۇندىغاندەك قىلغان بىلەن، سۇ داۋاملىق ئۇنى ئۆچۈرۈپ تۇراتتى.
داۋۇت داڭقان مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولۇپمۇ يەنىلا هاۋاز شۇجىنىڭ كۇتكەن يېرىدىن چىقمىدى. ئۇ ئىلگىرىكىدىن بەكرەك هاۋاز شۇجىنىڭ يەرلىك سىياسەتلىرىگە قارشى چىقتى، قوللىمىدى. هاۋاز شۇجى تۇزۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، باشقا كەنت كادىرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن قائىدە ـ تۇزۇملەر، جەرىمانە ـ سېلىقلار پەقەت داۋۇت مۇئاۋىن مۇدىر (هاۋاز شۇجى هازىر ئۇنى شۇنداق ئاتايتتى) نىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ كەلدى. ئۇ نۇرغۇن داڭقان پۇتى پاكىتلارنى قويۇپ، هاۋاز شۇجىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلايتتى، ئاچچىقىنى كەلتۈرەتتى، كۆڭۈل ئارامىنى

بۇزاتتى. باشقا كەنت كادىرلىرىغا ئوخشاش: «دانا پىللان بولاپتۇ، ئاقىلانە تەدبىركەن، شۇنداق قىلايلى» دەپ قول كۆتۈرۈپ قويسا نېمە بولىدۇ؟ ھاۋاز شۇجى ئۇنىڭدىن شۇنى كۈتكەنمىدى؟ ھېلىمۇ كۆپ ياخشىلىق قىلدىغۇ. ئۇ مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولغاندىن تارتىپ ھاشارغا بېرىش، بىنام ئېچىش، ھەرخىل كوللېكتىپ ئەمگەكلەرگە قاتنىشىش، تۇرلۇك ھەق - سېلىق، جەرىمانىلارنى تاپشۇرۇشتىن قۇتۇلۇپ قالدىغۇ؟ ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ھاۋاز شۇجىغا رەھمەت ئېيتىشى، ئۇنىڭ بەدىلىگە ھاۋاز شۇجىنىڭ ئاغزى، قولى، پۇتى بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟ ھەي... ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان بۇ داۋۇت داڭقانىزە.....

ھاۋاز شۇجى بۇ ئىشتا چوتنى خاتا سوققانلىقىنى، يېڭىلىشقانلىقىنى، مۇئاۋىن كەنت مۇدىرلىق مەنسەپ تاجى ھەم شۇ ئارقىلىق ئېرىشىدىغان نەپ بىلەن داۋۇت داڭقانىنىڭ كۆڭۈل مايىللىقىنى ئۇنتقىلى، زۇۋانىنى ئەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى، غەزەپلەندى. شۇنداقتىمۇ ئاچچىقىغا ھاي بېرىپ، بىر مەزگىل ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇپ بېرىش قارارىغا كەلدى.

مایاقدۆڭ كەنت كومىتېتىنىڭ قورۇسى. پەگادا — مەيداندىكى ئوچۇقچىلىقتا مایاقدۆڭ خەلقى توپىغا مىلىنىپ، قۇياشنىڭ ئوتتەك قىزدۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرىپ، يال - يال كۆيۈپ، ئاپتاپتا چىپ - چىپ تەرلەپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئۇلارنىڭ مىس رەڭ چىرايىدىن، بويۇنلىرىدىن قارا تەر سۈدەك ئاقماقتا. ئىسسىقتا ئۇلار ئۇسسىغان، لەۋلىرى قۇرۇغان، ۋۇجۇدى قاقتەك قورۇلغان. تۆرىدە - ئۇستىنى سايىۋەن قىلىپ ياپقان يېغىن سەھنىسىدە كەنت كادىرلىرى، يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقلىرى، ناھىيىدىن چىققان رەھبەرلەر يۈمشاق، ئازادە، يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلاردا كېرىلىپ ئولتۇرۇشماقتا. ئالدىدىكى ئۇستەللەرگە تىزىلغان مەي باغلاپ پىشقان سەرخىل يەل - يېمىشلەرنى ئېرىنچەكلىك بىلەن تاللاپ يېيىشمەكتە.

توڭلانتۇغا سېلىپ، مۇزدەك قىلىپ سوۋۇتۇپ قويغان قۇتا - شىشىلەردىكى ھەرخىل سوغۇق ئىچىملىكلەرنىڭ ھۇزۇر - ئىشتىھا بىلەن سۈمۈرۈشمەكتە. شۇ تۇرقىدا ئۇلارنىڭ ئاپتاپتا ئۇسساپ، كالپۇكلىرى قۇرۇپ كەتكەن دېھقانلارغا شۇنداق بىر قاراپ قويۇشقىمۇ ھەپسىلىسى يوق.

ھاۋاز شۇجى رەھبەرلەرگە مايادۆڭدە ئېچىلغان بىنام، تونناسلىق ئاشلىق ئېتىزىغا ئايلاندۇرۇلغان يەر كۆلىمى، ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى، شۇ زىرائەتلەرنىڭ مو بېشىدىن ئېلىنغان مەھسۇلات مىقدارى، قوتاندىكى چارۋا - مال سانى، باغ - ئورمان كۆلىمى... قاتارلىقلار ھەققىدە بىر تالاي «ھەيۋەتلىك» سانلىق مەلۇماتلارنى دەپ دوكلات بەرمەكتە. قىزىپ، ھەۋەسلىنىپ، ھاياجانلىنىپ سۆزلىمەكتە...

ھاۋاز شۇجىنىڭ دوكلاتى تۈگىگەندىن كېيىن يېزا، ناھىيە رەھبەرلىرى رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىشتى:

— ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ يىلمۇ مايادۆڭنىڭ ئاشلىق، پاختا مەھسۇلات مىقدارى ئۆتكەن يىلدىكىدىن كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئاشقۇدەك.

— تونناسلىق ئاشلىق ئېتىزلىرىنى كۆپلەپ بەرپا قىلىڭلار. بولسا مايادۆڭنىڭ پۈتكۈل تېرىلغۇ يەرلىرى تونناسلىق ئاشلىق ئېتىزىغا ئايلانسۇن.

— مال - چارۋىلارنىڭ قوتاندا تۇراقلىشىش نىسبىتى يىلدىن - يىلغا ئېشىپتۇ. مۇشۇ سەۋىيىنى داۋاملىق ساقلاڭلار. ھەيران قېلىۋاتىمەن، قوينىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى ئاۋستىرالىيەدەك قوي دۆلىتىدە كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتىدىن تۆت ھەسسە ئارتۇق ئىكەن.

— مايادۆڭلۇكلەرنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېيىش يولىغا باشلاپ، ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن كۆپلەپ چارە - تەدبىرلەرنى تۈزۈپ چىقىپ، دادىللىق بىلەن ئىشلەڭلار.

بىز سىلەرنى قوللايمىز.

خۇشاللىقتىن ھاۋاز شۇجىنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقاشتى، ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى، كۆلكىدىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى، ھاياجاندىن ۋۇجۇدى تېرىسىغا سىغماي قالدى.

يىغىندىن تارقىغان دېھقانلار غوتۇلداشقا باشلىدى.

— بۇ باشلىقلارمۇزە شۇجى نېمىدەپ دوكلات قىلسا ئىشىنىۋېرىدىكەن. خۇددى دېھقانىنى، دېھقانچىلىقنى بىلمەيدىغاندەك. بۇ چاغقىچىغۇ مايماقدۆڭدە بىرىنىڭ بىرمو يېرىدىن بىر يىلدا بىر تونىنا ئاشلىق چىقىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ باقمىدىم.

— ئېيى قەغەز، قارىسى سىيا. شۇجىنىڭ گېپىگە ئاشۇلار ئىشەنمىسە كىم ئىشىنىدۇ. شۇجىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، قوتانلىرىمىزغا مال - چارۋىلىرىمىز پاتمىسا توغرا بولاتتى. ئەمەلىيەتتە مايماقدۆڭدە خېلى جىق ئائىلىلىكلەر جەرىمانە - سېلىق تۆلەپ بولالماي مال - چارۋىلىرىنى سېتىپ، ھازىر ھالالغا توخۇسى، ھارامغا مۇشۇكى يوق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

— پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى ئاسماندا سۆزلەيدۇ. ئاشۇنداق بولسا، يىللاردىن بېرى پاختىنىڭ ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى ئورۇنداپ بولالماي، قويغان شۇنچە كۆپ جەرىمانىنى نېمىگە تۆلىدۇق. مايماقدۆڭدە كەنت كادىرلىرىدىن باشقا پاختا تېرىپ جەرىمانە تۆلىمىگەن كىم بار؟ ئىزا تارتماي مولىقىدىن ئۈچ يۈز جىڭدىن ساپ پاختا ئالدۇق دەيدۇ تېخى.

— خاپا بولۇشمىسىلا تۇغقانلا، — ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالغان داۋۇت داڭقان ھەيرانلىق بىلەن كۈلگىنىچە گەپكە قوشۇق سالدى، — ھەممىلىرى بىلىشىلا، ھاۋاز شۇجىنىڭ بۇ سان - ساناقلىرى بۇگۈنلا پەيدا بولۇپ قالغان ئەمەسقۇ؟ ئېتىزلىرىمىزدىن يۇقىرى مەھسۇلات بىلەن ئاشلىق، پاختا چىقمىغان، قوتانلىرىمىزدا مال - چارۋا بولمىغان بىلەن،

شۇجىنىڭ، كەنت كادىرلىرىنىڭ ئىش ئۈستىلىنىڭ تارتمىسىدىن سان دېگەن چىقىۋېرىدۇ. شۇڭا: «تارتمىدىن سان چىقىدۇ، سانىسى كادىرلار ئۆستۈرىدۇ. كادىرلارنىڭ سان ئۆستۈرىدۇ» دەيمىز ئەمەسمۇ؟

دېھقانلار پاراقلا كۈلۈۋەتتى.

— ھوي داۋۇتئاخۇن، بۇ گەپلەرنىڭ شۇجىنى ئاڭلاپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى بىرەيلەن كۈلكىدىن ئۆزىنى توختىتىۋالالماي.

— ئاڭلىسا خاپا بولىدۇ. خاتا بولسىمۇ دەردىنى ئۆزى بىلىدۇ. چۈنكى، مەن داڭقان پۈتى گەپ قىلمەن ئەمەسمۇ؟

مايادۆڭلۈكلەرنىڭ كۆرگۈلىكى تۈگىمەيدى. ئۇلارنىڭ تارتقان جەبرى - جاپالىرىنى ئاز كۆرگەندەك تۈيۇقسىز مايادۆڭدە چاشقان كۆپىيىپ ئاپەتكە ئايلاندى. چاشقانلار دېھقانلارنىڭ ئۆيىدىكى ئاشلىقلارنى، ئېتىزلىقلىرىدىكى زىرائەتلەرنى، ھەتتا مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋىلىرىنىمۇ شېخىدىلا يەۋەتتى. ئۇلار ئادەمدىن ھېيىقمايتتى. مۇشۇكتىن قورقمايتتى، چاشقانلار ئىتنىڭ تۈكىدەك كۆپىيىپ كەتكەنىدى. پۈتكۈل ناھىيە چاشقانلارنىڭ ئېغىر تەھدىتىگە ئۇچرىغانىدى. ناھىيە رەھبەرلىكى ئومۇمىي خەلقنى چاشقان ئاپىتىگە قارشى تۇرۇپ چاشقان تۈتۈشقا سەپەرۋەر قىلدى. نەچچە تونناپ چاشقان يوقىتىش دورىلىرى ئىچكى ئۇلكىلەردىن يۆتكەپ كېلىندى.

ھاۋاز شۇجىمۇ مايادۆڭدە چاشقان يوقىتىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى. يىغىندىن كېيىن ھەر بىر ئائىلىگە چاشقان يوقىتىش دورىسى تەقسىم قىلىپ بەردى. «دورىنىڭ باھاسى بەك ئۆرىكەن، پۇلىنى تۆلەپ بولالمايمەن، ئازراق سېتىۋېلىپ تۇراي» دېگەنلەرگىمۇ مەجبۇرىي تاڭدى.

— بۇ، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، — دېدى شۇجى

گۈركىرەپ، — يۇقىرى بۇ دوربلارنى كەنتكە تەقسىم قىلىپ بەرگەن. شۇڭا، مەنمۇ ھەرقايسىلىرىغا تەقسىم قىلىپ بەردىم. دوربنى قىممەتكەن، دەپ ئېلىشمىسلا ئۇنى مەن ئۆيۈمگە ئەكېتىپ چىلىپ ئىچەمتىم. تومۇرۇمنى تۇتۇپ باقماي چىرايلىقچە ئېلىشسلا، شۇنمۇ دەپ قويماي چاشقان دوربنى سېتىۋېلىشقا قارشى چىققۇچىلاردىن ئەللىك كويدىن جەربمانە ئېلىنىدۇ.

چاشقان دوربنى تەقسىم قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ھاۋاز شۇجى ھەر بىر ئائىلىنىڭ ئالدىنئالا تۇزۇپ، جەدۋەللەشتۇرۇپ قويۇلغان چاشقان يوقتىش ۋەزىپىسى - نورمىسىنى ئېلان قىلدى.

— ھەممىلىرى ئۆزلىرىنىڭ چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىلىرىنى ئېنىق ئاڭلىشۋاللىغۇ دەيمەن؟ — دېدى ھاۋاز شۇجى ۋەزىپىنى ئېلان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، — ۋەزىپە ئاشۇنداق بېكىتىلدى. ۋەزىپىدىكى تۇتۇشقا تېگىشلىك چاشقان سانىدىن بىر تال چاشقان كەملەپ قالسا، بەش كويدىن جەربمانە ئېلىنىدۇ.

— مېنىڭ پىكرىم بار، — دېدى داۋۇت داڭقان ئورنىدىن تۇرۇپ، — تۇتۇپ ئەكەلگەن چاشقانىنى سېتىۋالامدۇ؟

— ياق! — دېدى ھاۋاز شۇجى زەردە بىلەن.

— ئۇنداق بولسا قانداق بولىدۇ، شۇجى. بىز چاشقان دوربسىنى بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت سېتىۋالغان تۇرساق.

— چاشقان دوربسىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشۈرۈپ بەرگەن باھاسى ئاشۇنداق. پىكرىڭلار بولسا يۇقىرىغا دەڭلار، — دېدى ھاۋاز شۇجى بوغۇلغان ھالدا.

— يەنە بىر گەپ، — داۋۇت داڭقان گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ھازىر سىلى نوپۇس بېشىغا بەلگىلەپ بەرگەن

چاشقان تۇتۇش ۋەزىپىسىدىن قايتماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا تۇتۇشقا تېگىشلىك چاشقان ئىككى يۈز مىسقالدىن ئېشىپ كېتىدىكەن. مېنىڭچە، مايماقنىڭ ھەرقانچە چوڭ چاشقان بولسا يەتمەش - سەكسەن مىسقالدىن ئېشىپ كەتمەس. شۇنداق بولغاندا، مايماقنىڭ ھەممە چاشقانلىرى تۇتساقمۇ ۋەزىپىمىز ئورۇندالمىغۇدەك. ئۇ چاغدا قايسى چاشقانلىرى تۇتۇپ ۋەزىپىمىزنى ئورۇندايمىز. ۋەزىپە بەك ئېغىر قويۇلۇپ قالدىمۇ قانداق؟

— بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كارىم يوق. مەن ئۆلۈك چاشقانلىرى ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىشنى، ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا بەلگىلىمە بويىچە جەرىمانە ئېلىشنى بىلىمەن. ئىشقىلىپ، مايماقنىڭ چاشقان تۇتقىچە كەتسە باشقا يەردە بار.

— ئۇنداقتا، چاشقان تۇتۇش ۋەزىپىسىنىمۇ خوددى پاختا مەھسۇلات كۆرسەتكۈچىنى، باشقا جايلاردىن قىممەت باھالىق پاختا سېتىۋېلىپ كېلىپ ئۆزىمىزنىڭ ئېتىزىدىن چىققان پاختىغا قوشۇپ ئۆتكۈزۈپ ئورۇندىغانغا ئوخشاش، چاشقانلارنىمۇ سىرتتىن سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ ئورۇندايدىكەنمىز - دە؟!

ھاۋاز شۇنچە سەت گۆلەيدى. چىرايى غەزەپتىن قارىدىدى، قانتالاش كۆزلىرى قىزاردى، چاشقان بۇرۇتى لىكىلدىدى، ھەلەپ يەۋاتقان كالىدەك پۇش - پۇش تىنىشقا باشلىدى.

داۋۇت داڭقان ئۆزىگە سۆزلىگەندەك غۇدۇرىدى:

— تازىمۇ بىر كۆلكىلىك ئىشقۇ بۇ. ئۆلۈك چاشقانلىرى سېتىۋالمىز دېسە، خەق نېمىدەپ قالار. بۇنى بىلگەن بولسام، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۆيگە ئۆگىنىۋالغان چاشقانلىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتمەي تازا باقىدىكەنمەن.

ئۇ يەر - بۇ يەردىن خىرىلدىغان كۆلكە ئاۋازى ئاڭلاندى.

مايماقنىڭ چاشقان يوقتىش ھەرىكىتى جىددىي باشلاندى. بۇ ئىشقا ھېچكىم سۈسلۇق قىلمىدى، ساقلاپمۇ تۇرمىدى. چۈنكى، ھېچكىمنىڭ جەرىمانە تۆلىگۈسى يوق ئىدى.

جەرىمانىنىڭ گېپى چىقسا، مايماقدۆڭلۈكلەرنىڭ پۈت - قولى سىرقىرايدىغان، يۈرىكى ھازىرلا قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك گۈپۈلدەپ سالىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

مايماقدۆڭلۈكلەر ئۆيلىرىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغا، ئاشلىق قاچىلانغان خاپان، تاغارلىرىنىڭ ئەتراپىغا، قازناق ئۆيلىرىگە، ھويلىسىنىڭ ئەتراپىغا، باغلارغا، خامانلارغا چاشقان دورىسى سېلىپ، ئەتىسلا بىر چوڭ چاتاق چىقتى. بۇ ئۆيلىمىغان چاتاق ئىدى؛ دوردا ئۆلگەن چاشقانلارنى يېگەن مۈشۈكلەر بىر - بىرلەپ ئۆلۈشكە باشلىدى. مۈشۈكنى خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەزىرى چۈشكەن ھايۋان دەپ ئۆلۈغلايدىغان، ئۇخلاپ قالغان مۈشۈكنىڭ ئۈيقۇسىنى بۇزۇۋېتىشتىنمۇ ئىھتىيات قىلىدىغان مايماقدۆڭلۈكلەر مۈشۈكلەرنىڭ ئۆلۈكلىرىنى كۆرۈپ، ئېغىر گۇناھ ئىش قىلىپ قويغاندەك ۋۇجۇدىغا ۋەھىمە ئولاشتى، يۈرىكى ئېچىشتى. كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ تۇرۇپ خۇدادىن گۇناھلىرىنى تىلەشتى.

چاشقانلار يوقىتىلدى. مايماقدۆڭدە ھېچكىم چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىدى. قوشنا كەنتلەردىن، قوشنا يېزىلاردىن، يىراق - يېقىندىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ مەھەللىرىدىن چاشقان تۇتۇپ كەلگەنلەرمۇ بولدى. شۇنچە پۇلغا سېتىۋالغان چاشقان دورىلىرىمۇ تۇگىدى. لېكىن، چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسى ئورۇندالمىدى. ھاۋاز شۇجى چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسىنىڭ كەملىگەن قىسمىغا ئالىدىغان جەرىمانىنى بىرمۇ بىر تەپسىلىي ھېسابلاپ، دېھقانلار كۆزدە كېۋەز سانقاندا بىراقلا يىغىۋېلىش ئۈچۈن دەپتەرگە تىزىملاپ قول قويغۇزۇۋالدى. مايماقدۆڭلۈكلەر قولاقچە قەرزىگە بوغۇلدى. يەنە بىر ئالاھىدە ئەھۋال، مۈشۈك تۇتىيا بولۇپ كەتتى. پۈتكۈل مايماقدۇڭ تەۋەسىدە بىرمۇ مۈشۈك قالمىغانىدى. داۋۇت داڭقان: «دورا سالسا چاشقان ئۆلدى، چاشقانىنى يەپ

مۇشۇك ئۆلدى، مۇشۇكنى يەپ ئىت ئۆلدى. . . ئالۇاستىغا كەلمە تەمجىت توشۇمسغاندەك شۇجىغا جەرىمانە تۆلەپ پۇل توشىمىدى» دەپ «داڭقان پۇتى» گەپلەرنى قىلىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرۈپ يۈردى.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى تۇلۇمچاشقان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۈرۈش - تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ لېگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقاننىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس - كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەستىكى مۇشۇك لەپپىدە كۆزىنى ئاچتى، كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى، كۆكرىكىنى قەپەسكە ئۇردى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەسنى تاتىلىدى. قەپەس مۇستەھكەم ئىدى. سىلىم - تۆمۈرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ ئىلاجسىز كۆزىنى چاشقانغا نەشتەردەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈردى. چېكىتتەك قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، ياراتمىغاندەك نەزەردە شۇنداقلا قارىدى - دە، يەنە بەخىرامان نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس - كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى.

مايماقدۆك يەنە بىر قېتىم تەۋرىدى. ھاۋاز شۇجىنىڭ جەرىمانىگە باغلاپ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن پۈتكۈل مايماقدۆڭلۈكلەر ھەربىرىكە كېلىپ مايماقدۆڭنىڭ يوللىرىنى ئەينەكتەك توزلىدى. ئەپكەش - ھارۋىلاردا سۇ توشۇپ كېلىپ سۇ چاچتى. يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى ئورمان

بەلۇبغىدىكى ئوت - چۆپلەرنى پاكىز قىردى. دەل - دەرەخلەرگە سۇ چېچىپ يوپۇرماقلاردىكى توپا - چاڭلارنى يۇدى. مايماقدۆك قۇياش نۇرىدا ساھىبجامالىلارنىڭ مەڭزىدەك ۋالىلداپ كەتتى.

ھەممىدىن بەك پايپېتەك بولغىنى يەنىلا ھاۋاز شۇجى بولدى. ئۇ، مايماقدۆڭدىكى «ئالدىن بېيىغان دېھقان» ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىنى جابدۇماقتا ئىدى. ئۇ ئالدىنقى كۇنى كەنت مالىيىسىدىن چىقىم قىلىپ سېتىۋالغان ئۇچ پارچە زىلچا، ئون دانە دۇۋان، بىر دانە رەڭلىك تېلېۋىزور، ئۇنئالغۇ، بىر ئەينەكلىك ئىشكاپ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىگە توشۇپ ئەكېلىپ، جاي - جايىغا تىزىشقا قوماندانلىق قىلىۋاتاتتى. ھازىرلا ئەكېلىپ سولاپ قويغان قوي - كالىلار ھەمراھلىرىنى سېغىندىمۇ ياكى ئايمەت دىلكانىڭ ئېغىلىنى ياتلىدىمۇ ئەيتاۋۇر ھەدەپ بىرى مۆرىسە، بىرى مەرەيتتى.

بۇ ئاۋارىچىلىك پايپېتەكچىلىكلەرنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى مايماقدۆڭدە ھەممە ئادەم بىلەتتى. سەۋەبى ئاددىي: يۇقىرىدىن چوڭ باشلىق مايماقدۆڭگە كېلىپ دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىمەكچى، نۇقتىلىق قىلىپ بىر ئائىلىگە كىرىپ دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى، ھال - ئوقتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكچى. نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش يولىغا ماڭغان دېھقانلار بىلەن كۆرۈشۈپ، سۆھبەتلەشمەكچىدى. ھاۋاز شۇجى دېھقانلارنى ھەربىرىنى كەلگەن چوڭ باشلىقغا قالايمىقان سۆزلىمەسلىك، سورىغان سوئالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىش ھەققىدە قايتا - قايتا جېكىلىدى. خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن، چاندۇرۇپ قويغۇچىلاردىن ئېلىنىدىغان جەرىمانىنىمۇ بېكىتتى.

ئايمەت دىلكا ھەقىقەتەنمۇ بىر قەدەر ھاللىق دېھقان ئىدى. تۇزۇك ئۆي - بىساتى بولمىغان بىلەن ئېغىلىدا تۆت -

بەش تۈياق چارۋىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ قولىدا گۈلدەك دىلكالىق ھۈنىرى ۋە ساقال بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ جىگدە پۇراپ قالغان ئۇچ ئوغلى بار ئىدى. ئوتتۇرانچى ئوغلىنىڭ قولى ياغاچچىلىققا خېلى ئوبدان قاملىشاتتى. ئۆي سېلىش، ئۆي يېپىش قايسى دېھقان بالىسىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ دەيسىز. لېكىن، ئۇلارنىڭ ھۈنىرى سەل ئۆزگىچىرەك ئىدى. ئايمەت دىلكا ئوغۇللىرىنى بىر ئامال قىلىپ، ئۆيلەپ قويۇش قارارىغا كېلىشىدى، يېتىپ - قوپۇشلىرى ئەھۋالىغا قاراپ لەسسىدە بولۇپ قالدى. ئوغۇللىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، كونا ئۆينىڭ بېقىنىغا باغ تەرەپكە تارتىپ تۇرۇپ ئۇچ ئېغىز ئۆي سالدى. ئۆينىڭ ئەتراپىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ چوڭلىرىنى كېسىپ، ئۆينى كۆرگەن ئادەمنىڭ ھەۋىسى كەلگۈدەك قىلىپ، پىشايۋانلىق قىلىپ يېپىشالدى. ئۆي پۈتتى لېكىن ئۆيگە تىزغۇدەك تۇزۇككىنە بىسات يوق ئىدى. پىلاندا بۇ يىل كېۋەز ساتقاندىن كېيىن چوڭ ئوغلىنى ئۆيلەپ قويماقچىدى. ھاۋاز شۇجى جەرىمانە سۈيلەپ كېلىپ بۇ ئۆينى كۆرگەنىدى. يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىققا بىر دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئۆينى كۆرسىتىش ئىشى بېشىنى قاتۇرۇشى بىلەن تەڭلا دەرھال ئايمەت دىلكانىڭ مۇشۇ ئۆيلىرى كۆز ئالدىغا كەلدى. مايا قدۆڭدە باشلىقنى خاتىرجەم باشلاپ كىرگۈدەك بىردىنبىر ئۆي پەقەت مۇشۇ ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇ دەرھال ئايمەت دىلكانىڭ ئۆينى جابدۇشقا كىرىشتى.

ئايمەت دىلكا دەسلەپ ئۇنىمىدى:

— خەقنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆزۈمنىڭ دەپ يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىققا يالغان سۆزلىيەلمەيمەن. كۆرسەتكىلىرى بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى كۆرسەتسىلە، سىلىنىڭ ئۆيلىرى ھەم چوڭ، ھەم كاتتا. ئۆي بىساتلىرىمۇ خىل. مېنىڭ ئۆيۈمنى كۆرىدىغان ئىش بولسا، مۇشۇ پېتىچىلا كۆرسۇن. كەمبەغەل

بولساممۇ كىشىنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەيمەن، — دەپ جاھىللىق قىلدى.

— ئۆزۈمنىڭ ئۆيۈمگىمۇ باشلىغۇم بار ئىدى، — دېدى ھاۋاز شۇجى ئايىمەت دىلكاغا سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، — ناھىيە باشلىقلىرى: كەنت كەدىرلىرىنىڭ ئۆيىگە باشلىساڭلار بولمايدۇ، چوقۇم دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە باشلايسىلەر، دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ يالغۇز مېنىڭ ئىشىم ئەمەس. بۇ ئىشقا ماقۇل دېمىسىلە زادى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈرۈنغا بىر قېتىملىق ئەمگەك ـ ھاشارلىرىنى كۆتۈرۈپ بېرىمەن.

مايادۆڭدە ھاۋاز شۇجىنىڭ سۆزىنى كىممۇ يىرالىغان. ئاخىر ئايىمەت دىلكا يۇمشىدى. نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش ئەھۋالىنى باشلىققا قانداق سۆزلەپ بېرىش، نېمىنى دېيىش، نېمىنى دېمەسلىك ھەققىدە ئۇزاق تەلىم بەردى. يالغان سۆزلەپ باقمىغان كۆڭلىگە نېمىنى ئويلىسا، نېمىنى كۆرسە شۇنى دەپ ئۆگەنگەن، جىسمانىي ئەمگەكتىن باشقىنى بىلمەيدىغا بۇ ساددا دېھقانلىڭ بىر قىسىم سىياسىي ئاتالغۇلارغا ئاغزى كەلمەي ھاۋاز شۇجىنى خېلى ئوبدان تېرىكتۈردى. ئۇلار بىرنەچچە قېتىم قىزىرىشىپ قالغانمۇ بولدى.

چوڭ باشلىق ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ، يېزا باشلىقلىرى كەلدى. شۇجىنىڭ دەپدەبلىك سان ـ سىپىرغا تولغان دوكلاتىنى ئاڭلىدى. ئايىمەت دىلكانىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇنىڭدىن بىر نەچچە ئېغىز سوئال سورىدى. ئايىمەت دىلكا قىزىرىپ، ھودۇقۇپ، تەمتىرەپ، دۇدۇقلىغىنىچە ھاۋاز شۇجىنىڭ ئۆگەتكىنىدەك جاۋاب بەردى. باشلىق ئۆينى، ئۆي بىساتلىرىنى، ئېغىلدىكى قوي ـ كالىلارنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇش بولدى ھەم دېھقانلارنى تېزرەك مۇشۇنداق يېڭى تۇرالغۇغا، ئېسىل ئائىلە مۇلۇكلىرىگە، مال ـ چارۋىغا ئىگە قىلىش ھەققىدە ناھىيە، يېزا رەھبەرلىرىگە يولىورۇق بەردى. دېھقانلارنىڭ سىلىقىنى

ھەقىقىي تۇرده يەڭگىللىتىپ، قالايمىقان ھەق - سېلىق ئالماسلىقنى قايتا - قايتا تەكىتلىدى. چوڭ باشلىق كەتتى. ئۇلارنىڭ پىكاپى مەھەللە ئىچىدىن چىقىپ بولغۇچە ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىدىكى بىساتلار، ئېغىلدىكى قوي - كالىلار ئېلىپ كېتىلدى. ئايمەت دىلكاغا يەنىلا ئۆزىنىڭ تۆت تېمى قالدى. ئۇ بايىلا چوڭ باشلىقنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭكى» دېگەن ۋاقتىدا، بۇ نەرسىلەر راستىنلا ئۆزىنىڭكىدەك تۇيغۇغا كېلىپ قالغانىدى. قورۇقدىلىنىپ قالغان ئۆيگە قاراپ ئۇنىڭ ئىچى ئىپادىلىگۈسىز بىر خىل ئاچچىق ھېسلارغا تولدى. بۇرنىنىڭ ئىچى ئېچىشىپ، كۆزىگە مۆلىلدە ياش كەلدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا چوڭ ئوغلىغا تۇتۇپ بېرىدىغان بۇ ئۆيلەرنى ئاشۇنداق ئېسىل ئۆي بىساتلىرى بىلەن بېزەپ بېرىش ھەۋىسى قوزغالدى. بىراق، ئارمانغا چۈشلۈق دەرمان يوق ئىدى.

كۆز پەسلىنىڭ قارا يامغۇرى مايادۆڭلۈكلەرگە ھاۋاز شۇجىنىڭ جەرىمانىسىدىنمۇ ئېغىر ۋەھىمىلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئۇچ كۈندىن بېرى يامغۇر ھېلى توختاپ، ھېلىي چۈشۈپ يېغۋاتاتتى. ئومۇمىيۈزلۈك چاشقان يوقىتىشتىن كېيىن يەنە چاشقان پەيدا بولدى. مۇشۇك بولمىغانلىقى ئۈچۈن تېز سۈرئەتتە كۆپىيىپ كەتكەنىدى. بۇ چاشقانلارغا دورىمۇ كار قىلمايۋاتاتتى. يامغۇر سۈيى چاشقان تېشىۋەتكەن كامارلاردىن ئۆيلىرىگە ئېقىپ كىردى. بىر قىسىم ئاجىزراق تاملار ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ناھىيە، يېزا رەھبەرلىرى قاتتىق يامغۇرغا پەرۋا قىلماي مايادۆڭگە كېلىپ، دېھقانلاردىن ھال سورىدى. كونا، ئاجىز ئۆيلەرگە بىخەتەرلىك تەدبىرى كۆرۈپ، بالا - قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدە يولىورۇق بەردى.

يامغۇر توختىغاندىن كېيىن ناھىيىدىن ھال سوراش ئۈچۈن كادىرلار چىقتى. ناھىيە رەھبەرلىكى ھەرقايسى ئىدارە -

جەمئىيەتلەرنى يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچرىغان يېزا - كەنتلەردىن ھال سوراشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. مايادۆڭگىمۇ قايسىبىر ئىدارىدىن ئىككى پىكاپتا ئون كادىر ھال سوراش ئۈچۈن تۆت قاپ ئوغۇت، ئالتە خالتا ئاق ئون ئېلىپ چىقتى. ئۇلار ھاۋاز شۇجى كۆرسىتىپ بەرگەن جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك نامرات ئائىلىلىكلەرگە بىر خالتىدىن ئوغۇت ياكى بىر خالتىدىن ئون تارقىتىپ بەردى. ئاندىن كەنت كومىتېتى قورۇسىدا ھاۋاز شۇجى كەنت نامىدىن ئويۇشتۇرغان قارشى ئېلىش زىياپىتىگە ئاران ئولگۇردى. لېگەن - لېگەنلەردىكى مەي - مەي پىشىپ كەتكەن پاقلان، توخۇ گۆشلىرىنى ئىشتىھا قىلىپ يېيىشتى. ھاراقلارنى خۇش كەتتى قىلىپ ئىچىشتى. مايادۆڭ كەنتى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. مايادۆڭلۇكلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشىگە يارەم بېرىش ھەققىدە ۋەدىلەر بېرىلدى ۋە ئېلىندى. سورۇن تازا قىزغان ۋاقتىدا سىرتتا ئۇششاق بالىلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ماۋۇ شۇملارنى ھەيدىۋېتىڭلار، نېرى ئوينىسۇن، گەپنى - گەپكە قوشتۇرماي... — دېدى ھاۋاز شۇجى كەنت كادىرلىرىدىن بىرىنى بۇيرۇپ.

شۇ ھامانلا كەنت كادىرىنىڭ بالىلارنى تىللاپ ھەيدىگەن، بالىلارنىڭ چۇقىرىشىپ، يۇگۇرۇشكەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھاۋاز شۇجى ھاراق كەيپىدە خېلىلا قىزىپ قالغانىدى. ئۇ قولىغا ھاراق رومكىسىنى ئېلىپ، مېھمانلارغا ئىككى ئېغىز گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، بالىلار دېرىزىنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىپ يەنە چۇرقىراشتى. بۇ قېتىم ئۇلار بىرلىكتە بىر قوشاقنى دېكلاماتسىيە قىلماقتا ئىدى:

شەدىن كادىر چىقتى ھال سوراپ،
ماشىنىدىن چۈشەر - چۈشمەي نان سوراپ.
نامراتلارغا ئۇن تارقاتتى ئەھۋال سوراپ،
قارشى ئېلىپ زىياپەت بەردۇق قوي سويۇپ.
پاقلان باققان دېھقان قالدى كالپۇك شوراپ.

بۇ قوشاقنى ئاڭلاپ ھاۋاز شۇجىنىڭ قانتىق ئاچچىقى كەلدى. مېھمانلارنىڭ چىرايىمۇ ئالا - پاساق بولۇپ كەتتى. سورۇن قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك تىمتاسلىققا چۆمدى.

— چىقىپ بېقىڭلار، چىمىنىڭ شۇملىرىكەن ئۇلار؟

— داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۇچ بالىسى باشقا بالىلارنىڭ ئەگەشتۇرۇپ توۋلاشقىلى تۇرۇپتۇ.

ھاۋاز شۇجى سورۇنغا يېڭىنە ئىزدىگەندەك قاراپ چىقتى. سورۇندا داۋۇت داڭقان يوق ئىدى. ھاۋاز شۇجى دەردىنى ئالىدىغان، ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان ئادەم تاپالماي بوغۇلدى. غەزەپتىن پۇتۇن ئەزايىدىكى تۈكلەر تەتۇر ياندى. داۋۇت داڭقان سورۇندىن خېلى بۇرۇنلا چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ چىقىپ كەتكىنىگە ھېچكىم دىققەت قىلمىغان، دىققەت قىلسىمۇ كارى بولمىغانىدى. ئۇ ھازىر سورۇندا بار بولغان بولسا، ھاۋاز شۇجى نەق مەيداندىلا ئۇنىڭغا بالىلىرىنى باشقۇرالمىغانلىق گۇناھىنى ئارتىپ، مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلىغان، تۆپىلەپ جەرىمانە قويغان، شۇ ئارقىلىق مۇنۇ مېھمانلارغا ئۆزىنىڭ سۇر - ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويغان بولار ئىدى. خەيرىيەت ئۇمۇ بولۇپ قالار.

مېھمانلار كېتىپ نەچچە كۈن ئۆتمەي داۋۇت داڭقانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى. ئۇ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا قانداق تۈيۇقسىز تەينىلەنگەن بولسا، يەنە شۇنداق

تۇيۇقسىز قالدۇرۇلدى.

— ئادەم بولۇپ قالار، پەيلىنى ئۆزگەرتەر، دەپ شۇنچىۋالا ياخشىلىق قىلسام بىلمىدىكەن، خىيالىڭدا مېنى قورقتى دەپ ئويلاپ، شەيتىنىڭ كىچىك كۆرسىتىۋاتقان ئوخشايدۇ. خەپ، ئالدىمدا ئىتتەك ئۆمۈلەتمەيدىغان بولسام سەن غالچىنى، — دېدى ھاۋاز شۇجى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

— غالچىنىڭ غالچىلىقىنى قىلماق تەسكەن. باغلاقتىن بوشىتىۋەتكەنلىرىگە ھەشقاللا، — دېدى داۋۇت داڭقان سەت ھىجىيىپ.

ھاۋاز شۇجى داۋۇت داڭقانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپ ھەپتىدىن كېيىن كەنت كادىرلىرى ۋە ئامانلىق ساقلاش خادىملىرىنى باشلاپ داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

— داۋۇتئاخۇن، كەنت بويىچە ھەممە ئادەمنىڭ بوينىدىكى جەرىمانىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇپ بولدۇق. يالغۇز سلىلا قاپلا، ئاشۇ جەرىمانىنى...

— نېمە جەرىمانىكەن ئۇ؟ ھېچ مېنىڭ گەدىنىمدە جەرىمانە بارەدىك قىلمايتتى؟ — دېدى داۋۇت داڭقان بۇ كۆتۈلمىگەن مېھمانلاردىن سەل گۇمانسىراپ. ئۇ لەپپىدە ھاۋاز شۇجىغا قارىدى. شۇجىنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان چىرايىدىن بىر خىل شۇملۇق چىقىپ تۇراتتى.

— چاشقان تۆتۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالماي قالغان جەرىمانە، — دېدى كەنت بوغالتىرى چۈشەندۈرۈپ.

داۋۇت داڭقان دەرھال چۈشەندى. ئۆز ۋاقتىدا ھاۋاز شۇجى كەنت كادىرلىرىدىن ئىلىشقا تېگىشلىك جەرىمانىنى كەچۈرۈم قىلىۋەتكەندى. داۋۇت داڭقانمۇ مۇئاۋىن مۇدىر بولغانلىقى ئۈچۈن شۇ قاتاردا بۇ كەچۈرۈمنامىگە ئېرىشكەندى. مانا ھازىر ئۇنىڭ ھوقۇقى يوق. شۇڭا، ھاۋاز شۇجى دەرھال

كەچۈرۈمنامنى بىكار قىلىپ، چاشقان جەرىمانىسىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە كىرىشكەنىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ جەرىمانە تۆلىمەيمەن دېسە، مايادۆڭدىن بالا - چاقىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشى كېرەك. ئىلگىرىمۇ بىرنەچچە ئائىلە جەرىمانىگە چىدىماي كىندىك قېنى تۆكۈلگەن بۇ يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغانىدى. بۇ ھاۋاز شۇجىنىڭ جەرىمانە ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىكى ئالاھىدە ئۇنۇملۇك چارىسى، بويتۇلا تۆلۈۋېتەي دېسە، كەم تۇتقان چاشقانلار ئۇچۇن نۇرغۇن پۇل كېتىدۇ. داۋۇت داڭقاننىڭ يانچۇقىدا ئۇنچىلىك پۇل يوق. مال - بىساتىنى ھېسابلاپ بەرسە مايادۆڭدە تۇرۇش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن بىلەن يەنە ئوخشاشلا ۋەيران بولىدۇ. داۋۇت داڭقان ئۇچۇن ھازىر قولىنىڭ ئالىقىنىمۇ گۆش، دۇمبىسىمۇ گۆش، قايسى بارمىقىنى چىشلىسە ئوخشاشلا ئاغرىيدۇ. ھاۋاز شۇجىنىڭ مۇغەمبەرلىك چىقىپ تۇرغان چىرايىنى بىر خىل مەغرۇرانە كۆلكە قاپلىغان. خۇددى قەپەستىكى مۇشۇكنى كۆرگەن چاشقاننىڭ كۆلكىسىدەك.

— مەندە ھازىر جەرىمانە تۆلىگۈدەك پۇل يوقتى، — دېدى داۋۇت داڭقان يېلىنغان ھالدا، —بىر نەچچە ۋاق مۆھلەت بەرسەڭلار، ھازىر مايادۆڭدە يەنە چاشقان كۆپىيىپ كېتىپتۇ، مۇشۇك بولمىغاچقا، بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ۋەزىپىدىن كەملىگەن چاشقاننىڭ ئورنىغا چاشقان تۇتۇپ بەرسەم.

— بولمايدۇ. ھازىر تۇتقان چاشقان ھېساب ئەمەس، — دېدى ھاۋاز شۇجى كەسكىنلىك بىلەن.

— نېمىشقا ھېساب بولمايدىكەن. ھازىرقى چاشقانلارمۇ ئوخشاشلا ئاشلىق - زىرائەتلەرگە زىيان سېلىۋاتىدىغۇ؟ بۇ چاشقانلارنى يوقاتماي نان چاپىناپ بېرىپ باقامدۇق يا.

— تولا داڭقان پۇتى گەپ قىلماي جەرىمانە تۆلەڭلا.

— تۆلىگۈدەك مەندە ھېچنېمە يوق! — دېدى داۋۇت داڭقان

تېرىكىپ، — ئالۋاستىغا كەلمە تەمجىت توشمىغاندەك ھەرقايسىلىرىغا جەرىمانە پۇل توشمايۋاتىدۇ. ئالىمەن دېسىلە خۇدانىڭ ئىسسىق جېنىنى ئالىلا.

— نېمە، سەن جېنىڭنى تىككەن ئوخشىمامسەن، ئۇششۇق! كۆكەمىلىك قىلساڭ قورقۇپ قالمايمەن. سەن زەمبىلكەش داڭقاننى چېقىپ پارە - پارە قىلۋەتمەيدىغان بولسام، ھاۋاز شۇجى بولماي كېتەي.

— جېنىمنى تىكسەم تىكتىم. توخۇ جېنىدا پىچاق سۈرسە تېپىرلايدۇ. مەن دېگەن ئادەم. مايادۆڭلۈكلەرنى بوزەك ئېتىپ ئۆتەپ كېتىمەن دەپ ئويلىمىسىلا. يۇقىرىدىن پارتىيە، ھۆكۈمەت بار. پارتىيىنىڭ سىياسىتى ھەممە پۇقراغا ئوخشاش.

— نېمە قايلاپ تۇرىسىلەر، يېتىپ قوپقۇدەك بىر ئېغىز ئۆي قالدۇرۇپ، قالغان ئۆي پېشايۋانلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ياغاچ - تاشلىرىنى بىر يانغا دۆۋىلەڭلار، ئېغىلدىكى ئۇلاق ئىلمىكىنى كەنتكە ئاپىرىۋېتىڭلار.

ھاۋاز شۇجىنىڭ بىر بۇيرۇقى بىلەن كەنتنىڭ ئامانلىق ساقلاش خادىملىرى كەنت كادىرلىرى بىلەن بىرلىكتە داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆيىگە قاراپ تاشلاندى. ئۇلار كۆپ ئىدى. كۆچتۇڭگۇر ئىدى. داۋۇت داڭقان يالغۇز ھەم ئاجىز ئىدى. شۇنداقتىمۇ ھېلى ئۇنىڭغا ئېسىلىپ بوي بەرمىدى. ئۇ شۇنداقلا بىر ئېسىلۋېدى، بىر كەنت كادىرىنىڭ چاپىنى يىرتىلىپ كەتتى. بۇ ئوبدانلا باھانە بولدى. ئۇلار توپلىشىپ كېلىپ داۋۇت داڭقاننى ئۇرۇشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقانىنىڭ ئايالى، ئۇچ بالىسى يىغلىدى، يالۋۇردى. داۋۇت داڭقان تاياق زەربىسىدىن ھوشىدىن كەتتى.

ئۇ ھوشىغا كەلگەندە ئۆي خارابلىككە ئايلانغانىدى. ئۆي پېشايۋانلارنىڭ ياغاچلىرى، ئېغىلدىكى چارۋىلار ئېلىپ كېتىلگەنىدى. ئايالى بالىلىرى بىلەن بېشىدا مىشىلداپ

ئولتۇراتتى.

— كېتەيلى، دادام بار يۇرتقا كېتەيلى، — دېدى داۋۇت داڭقاننىڭ ئايالى يالۋۇرۇپ، — هازىرلا كېتەيلى.

— كەتسەڭ ئۆزۈڭ كەت، مەن كەتمەيمەن، — دېدى داۋۇت داڭقان جاھىللىق بىلەن تاياق زەربىسىدىن بولسا كېرەك ئۇنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ چىقاتتى، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش كېلىپ قالغانىدى.

— بۇ ئەسكى تامنىڭ تارتىشقۇدەك نېمىسى قالدى ئەمدى بىزگە. كۇز كېلىۋاتىدۇ، بۇ ئۆيدە تۇرساق قىشچە بالىلارنى ئۇششۇتۇپ قويىمىز. ھەممىسى سىلىنىڭ كاساپەتلىرى. شۇجى بىلەن تولا ئېتىشمىسىلا، كارلىرى بولمىسۇن، نېمە دېسە سىلىنىڭ توغرا دەپ، دوللىرىنىڭ ئاپتاپ كۆرگىنىگە شۇكۇر قىلىپ يۇرىۋەرسىلە، دېسەم ئۇنمايلا. ئاخىر مۇشۇ كۇنگە قالدۇق مانا...

— كۆزۈمدىن يوقال، قانجىق!

داۋۇت داڭقان يانقان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئايالىنى قاتتىق بىر تەستەك سالدى - دە، مەيدىسىنى تۇتۇپ پۇكلەنگىنىچە دۇملا چۇشتى. ئايالىنىڭ تاپا - تەنسى ئۇنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپكەندى.

ئۇنىڭ بۇ قىلىقى ئايالىغا قاتتىق ھار كەلدى. ئاران - ئاران تۇرغان ئايال سەۋر قاچىسىنى چېقىۋەتتى - دە، ئۇچ بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كەتتى. داۋۇت داڭقان خارابلىككە ئايلانغان بۇ ھويلىدا ھۇۋقۇشتەك يالغۇز قالدى.

قەپەستىكى مۇشۇكىنىڭ قاتتىق مىياۋلىشى داۋۇت داڭقانىنى ئېسىگە كەلتۇردى. ئۇ كۆزىنى تەستە ئېچىپ مۇشۇككە قارىدى. مۇشۇكىنىڭ قورسىقى ئاچقان بولسا كېرەك، قەپەستە تېپىرلايتتى، شىكايەت قىلغاندەك توختىماي مىياۋلايتتى.

تىرناقلىرى بىلەن قەپەسنى تاتىلايتتى. لېكىن، قەپەستىن چىققۇدەك ماغدۇرى يوق ئىدى. داۋۇت داڭقان ئۆزىنى قەپەستىكى مۇشۇككە ئوخشاتتى. دېمىسىمۇ ھازىر ئۇنىڭ قەپەستىكى مۇشۇكتىن ھېچقانداق پەرقى قالمىغانىدى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ مۇشۇككە ئىچى ئاغرىپ قالدى: «نېمىشقىمۇ قەپەسكە سولاپ قويغان بولغىيتتىم، قەپەسكە سولىنىپ چاشقانغا بوزەك بولۇپ ياشىغۇچە، ئەركىن - ئازادە ھالدا ئۆز خاھىشى بىلەن بىرنەچچە چاشقاننى تۇتۇپ ئۆلۈپ كەتسە مەيلىتىغۇ؟ ئۆلۈپ كەتمىسۇن دەپتىمەن. لېكىن، بۇ بىچارە قەپەستە تۇرۇپ، كۈنىگە مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپتىغۇ؟...»

چاشقانغا دورا سالغاندىن كېيىن، مۇشۇكلەر دورا يەپ ئۆلگەن چاشقاننى يەپ، بىر - بىرلەپ ئۆلۈپ كەتكەنىدى. ماياقدۆڭدە پەقەتلا مۇشۇك قالمىغانىدى. داۋۇت داڭقان قېينىتىسى بار يۇرتقا بېرىپ بۇ مۇشۇكنى ئېلىپ كەلگەن ۋە دورا يەپ ئۆلۈپ قالغان چاشقانلارنى يەپ ئۆلۈپ قالمىسۇن دەپ بۇ تۆمۈر قەپەسنى ئالاھىدە بۇيرۇتۇپ توقۇتۇپ، مۇشۇكنى قەپەسكە سولاپ، ئاش - نان بېرىپ باققانىدى. شۇڭا، بۇ مۇشۇك دورا يەپ ئۆلۈپ قالغان چاشقانلارنى يەپ سالماي ساق - سالامەت تۇرۇۋاتاتتى.

داۋۇت داڭقان تەكىيە بېشىدىكى لېگەندىن چاشقان غاجىلاپ قويغان نانىدىن بىر پارچە ئېلىپ، مەزمۇت چىشلىرى بىلەن كاراسلىتىپ، چاينا‌پ يۇمشاتتى - دە، قەپەسنىڭ ئىچىدىكى قاچىغا تاشلىدى. مۇشۇك ئاچ كۆزلۈك بىلەن نانىنى يېيىشكە باشلىدى.

تۇيۇقسىز بىرنەچچە ئون چاشقان پىلدىرلاپ كەلگىنىچە لېگەندىكى نانىنى كىرىسلىتىپ غاجىلاشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقان ئاستا بېشىنى كۆتۈردى - دە، ھېچنېمىدىن ھېيىقماي بەخىرامان ھالدا نان غاجىلاۋاتقان چاشقانلارنى شاپالاپ،

لېگەندىن قوغلىدى. چاشقانلار پارتلا قىلىپ قېچىپ كەتتى ـ ده، يەنە بىر دەمدىلا قايتىپ كېلىپ لېگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقان چاشقانلارنى قوروپ ھېرىپ قالدى. چاشقانلار ئۇنىڭدىن قورقمايتتى. خۇددى ئۇنىڭ بىلەن مۇكۇشمەك ئويناۋاتقاندەك پارتلا قاچاتتى. يەنە پەيدا بولاتتى. چاشقانلار داۋۇت داڭقاننىمۇ بوزەك ئېتىۋاتاتتى. داۋۇت داڭقان قەپەستىكى مۇشۇككە قارىدى. مۇشۇك ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەسنىڭ سىملىرىنى تاتىلايتتى، چىشلىرى بىلەن غاجىلايتتى. ئۇنىڭ تىرناقلىرى، تۇمشۇقى قېپقىزىل قان ئىدى. داۋۇت داڭقانغا بىر دەملا غېرىبلىق باستى. ۋۇجۇدىغا كەلگۈن سۈيىدەك يامىرىغان بىر خىل خورلۇق، دەرد ـ ئەلەمدىن ھەر بىر ھۈجەيرىلىرىگىچە لەرزىگە كەلدى. ئۇ ئاخىر ئۇن قويۇپ، ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. . .

بىلىقچى ھەققىدە ھېكايە

يانتوقاي يۇرت - مەھەللىدىن يىراق، دەريا ساھىلىغا جايلاشقان، زەي - سىزمال سۇلارنىڭ يىغىلىشىدىن ھاسىل بولغان بىر كۆلچەك. يەرلىك كىشىلەر ئۇنى «ئامبار» دەپمۇ ئاتىشىدۇ. ئۇ دەريا ساھىلىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈنمۇ سۇيىنى بىر قىسىم زەي سۇلارغا سىلىشتۇرغاندا تۇزلۇق - ئاچچىق ئەمەس. ئۇنىڭغا ئەتراپىدىن زەي - سىزمال سۇلار چۈشۈپ تۇرغان بىلەن، ئۇنىڭ سۇيىمۇ دەريا‌غا سىزىپ تۇرىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، يانتوقاينىڭ سۇيى «يا ئاقمايدىغان، يا تاشمايدىغان» ھالەتتە تۇرغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە «ئۇلۇك» سۇ ئەمەس. ئۇنىڭ كۆلىمى سەككىز - ئون مو ئەتراپىدا كېلىدۇ. كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى پارچە كىگىزنىڭ ئورنىدەك يەردە تېرەك بويى ئېگىزلىكتە قومۇش، يېكەنلەر ئۇنۇپ چىققان بولۇپ، كۆلگە ئۆزگىچە بىر گۈزەللىك بېغىشلاپ تۇرىدۇ. يانتوقاي مانا مۇشۇنداق جاڭگاللىقنىڭ ئىچكىرىسىدىكى تەبىئىي شەكىللەنگەن بىر كۆلچەك. ئەمما، بۇ كۆلچەكنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ تۇرغان قومۇش، يانتاق، يۇلغۇن ۋە ئاندا - ساندا ئۇسكەن توغراقلار بىلەن قاپلانغان بۇ كۆز يەتكۈسىز جاڭگاللىقنىڭ ئىسمىمۇ يانتوقاي. كىشىلەر جاڭگالنىڭ ئىسمىنى كۆلگە قويغانمۇ ياكى بۇ جاڭگال كۆلنىڭ نامى بىلەن ئاتالغانمۇ، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم.

يانتوقاي كۆلى يۇرت - مەھەللە ئىچىگە ئېشەك ھارۋىلىق تاق يېرىم كۇنلۇك يول. شۇڭلاشقا، ئۇۋچىلار بۇ يەرگە

ناگان ـ ناگاندا كېلىپ قالمىسا، پادىچىلار زىنھار كەلمەيدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر يانتوقاي كۆلىنى پەقەت ئاشۇ ئاز ساندىكى ئوۋچىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ كۆل سىرلىق، نامەلۇم بىر جاي.

تاسادىپىي پۇرسەتتە توشقان ئوۋلاپ كېلىپ قالغان قاۋۇز ئاكا يانتوقاي كۆلىگە شۇنداقلا نەزەر تاشلاپ تۇرۇپ قالدى. ھەئە، بىر دىنلا خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ يېقىندىن بېرى مۇشۇنداق يۇرت ـ مەھەللىدىن يىراق، سۈيىمۇ، ئوت ـ چۆپىمۇ بار، خىلۋەت ـ تىنچلىق بىر ماكاننى تېپىپ شۇ يەردە بالا ـ چاقىلىرى بىلەن خاتىرجەم، ئارامخۇدا ھايات كەچۈرۈشنى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتاتتى.

يانتوقاي ئۇنىڭ ئارزۇسىدىكىدەك بىر ماكان ئىدى.

بىر قاراپلا ئۇ يانتوقايىنى ياقتۇرۇپ قالدى.

خۇدايىم ئۇنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت قىلىپ، ئارزۇسىغا يەتكۈزگەنىدى. ئۇ ئازراقمۇ ئىككىلەنمىدى.

«خۇدايىم بۇيرۇسا قىش چىقىپ، ھاۋا ـ جاھان سەل ئىللىسا، بىر كېچىدىلا ئىنىس ـ جىنغا تۈيدۈرماي خوتۇن ـ بالىلىرىمنى ئېلىپلا مۇشۇ يەرگە كېلىۋالاي». ئۇ يانچۇق چىلىمىنىڭ سەيخانىسىغا تاماكا خالتىسىدىكى كۆك تاماكىدىن چىڭداپ باستى ـ دە، ئوت يېقىپ بىر نەچچىنى قېنىپ شورىۋالغاندىن كېيىن خىيالىنى داۋاملاشتۇردى: «يۇرتتىكى يەرنى كىم تېرىسا تېرىسۇن. ناخشاخۇن شۇجى ئۆزى تېرىسىمۇ، چېكىسىگە تاڭسىمۇ مەيلى. ھە دېسلا، ئىككى گەپنىڭ بىرىدە: «ھەق ـ سېلىقنى ئېغىر كۆرسىلە، يەرنى تاشلىسىلا، يۇرتنى باكالىسىلا، ئورنىلىرىغا يەر تېرىيدىغان ئادەم بار» دەپ دەشكۈشلەيتتى. تايىنلىق مۇرادىغا يېتىۋالسۇن. خۇدايا توۋا، دېھقان بولغانغا، يەر تېرىغانغا شۇنداقمۇ تويامدۇ ئادەم، بۇرنى ـ قۇلىقىغىچە ئىگەكسىم. كوممۇنانى بىكار قىلىپ، يەرنى

قولىمىزغا بەرگەندە، ئۆزىمىزگە تەقسىم بولغان يەرنىڭ بېشىغا چىقىپ تولىمۇ خۇش بولغان، خۇشلۇقىمىزدىن يىغلاپمۇ كەتكەنىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن كەتمەننى راۋۇرۇس چاپتۇق. مەھەللە باشلىقى ھەيدەكچىلىك قىلمىسىمۇ، ئېتىز بېشىدىن ئۆيگە كىرگۈمىز كەلمىدى. ئاشۇنداق راۋۇرۇس ئىشلىۋىدۇق، پىشكى نەپمۇ ئالغان، خېلى ئوبدان پىتلىنىپمۇ قالغانىدۇق. لېكىنزە «بەشتە بىر توتاش» نىڭ . . . بولۇپمۇ پاختىنىڭ گېپى چىقىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت كېڭەز تېرىش ژەنىپىمىزنى كۆپەيتكەندىن بېرى ئالتە ئاي ياز دېھقانچىلىق قىلدۇق دېگىنىمىز بىلەن، كېڭەز تېرىشتىن باشقا ئىش قىلمىدۇق. يۇقىرىدىن چۈشۈرگەن پاختا ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچىنى ئورۇندايمىز، دەپ باشقا زىرائەتنى تېرىغىلى قويمىدى. ھەتتا سەي ـ كۆكتات، قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىشقىمۇ يول قويمىدى. تېرىساق يۇلۇۋەتتى. ھەيدەتكۈزۈۋەتتى. تېخى تۆپىلەپ جەرىمانە ئالدى. مولىقىدىن ئىككى يۈز ئەللىك جىڭدىن ئۈچ يۈز جىڭغىچە ساپ پاختا ئېلىپ، يۇقىرى سەۋىيە يارىتىمىز دەپ، يەرگە خىمىيىۋى ئوغۇت ـ كۇنجۇرلەرنى ھەددىدىن زىيادە چاچقىلى سالىدۇ. كېڭەز مايىسىغا بەك شاخلاپ كېتىپ، چېچەك غوزىغا ماڭمىسا ئۈچىنى ئۈزگىلى، شېخىنى پۈتىغىلى سالىدۇ. تېز ئېچىلمىدى دەپ دېھقانچىلىق دورىسى چاچقىلى سالدى. مۇشۇ جەريانداﻻ يەرگە خىمىيىۋى ئوغۇت، كۇنجۇرلەرنى بەلگىلىمىدىن ئاز سېلىپسەن دەپ جەرىمانە؛ ئوغۇتنى زىيادە جىق سالغانلىقتىن مايسىلار پاكىڭ بولۇپ شاخلاپ كەتسە، ئۈچىنى ئۈزۈپ، شاخلىرىنى پۈتىماپسەن دەپ جەرىمانە؛ كېڭەز مايسىلىرىنىڭ يوپۇرمىقىنى قۇرۇتىدىغان، غوزىسىنى تېز ئېچىلدۇرىدىغان دېھقانچىلىق دورىلىرىنى چاچماپسەن دەپ جەرىمانە؛ كېڭەزنىڭ قىرلىرىغا ئۈنۈپ قالىدىغان زاراڭزا، ئاپتاپپەرەس، قوناق. . . قاتارلىق مايىلىقدان، زىرائەتلەرنى

يۇلىۋەتمەپسەن دەپ جەرىمانە... ئىشقىلىپ تېرىغان كېۋەزلىك ئۇنۇپ، غوزا بولۇپ ئېچىلغۇچە گەدەنگىچە جەرىمانىگە بوغۇلۇپ كېتىسەن. شۇنداقتىمۇ چىشىڭنى چىشلەپ ئالتە ئاي ياز كېۋەزلىك تۇۋىدە ئۆمىلەكلەپ ئالغان پاختىنى سانقىلى ئاپارسالىك، ئەتيازدا، يەرگە چىگىت سالغان چاغدىكى «بۇ يىل پاختىنىلىك سېتىۋېلىش باھاسى چوقۇم ئۆسىدۇ» دېگەن چىرايلىق، ناۋاتتەك گەپلەر ھېچ يەردە يوق. يەنە شۇ ئۆتكەن يىلقى باھا. ئۆزۈك تېرىپ، مېھنەت سىڭدۈرۈپ سانقىلى ئەكەلگەن نەرسىگە ئۆزۈك باھا قويالمايسەن. بۇنداق قىلىشقا ھېچقانداق ھەققىڭ - ھوقۇقۇڭ يوق. سېنىڭ پەقەت سېتىشلا مەجبۇرىيىتىڭ بار. باھانى قانداق قويۇش سېتىۋالغۇچىلارنىڭ ئىختىيارى. لېكىن، بۇنىڭغا ماقۇل دېمەسلىككە ئامالىڭ يوق. ياق دەيدىكەنسەن، جازا - جەرىمانە تەييار. چۈنكى، سېنىڭ نامىڭ دېھقان. ئېتىبارسىز تەر تۆكۈپ، قىممەتسىز بايلىق يارانقۇچى. ئەمما، ئاشۇ پاختىنى سانقىلى ئەكەلسەڭ مۇز چىراي پىريومچىلارنىڭ ھالى ئاندىن يامان. گۈلە - قاق، بادام - ياڭاق ئالغاچ بارمىساڭ، تۇرلۇك باھانە - سەۋەبلەر بىلەن پىريوم قىلمايدۇ، دەرىجىسىنى تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مىڭ بىر مۇشەققەتتە پاختىنى ساتىسەنۇ ئەمما پۇلى يېزا، كەنت بوغالتىرلىرىنىڭ چوتىنىڭ ئۇرۇقىدا قالىدۇ. قولۇڭغا تېگىدىغىنى ساتقان پاختىنىڭ جىڭ سانى خاتىرىلەنگەن قۇرۇق تالون. سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرسەڭ، باش باھاردا باھاسىنى ئېيتىپ بەرمەيلا ساڭا مەجبۇرىي ئۈلەشتۈرۈپ بەرگەن ئۇرۇقلۇق چىگىت، سۈلياۋ يوپۇق، خىمىيىۋى ئوغۇت، كۈنجۈرە، دېھقانچىلىق دورىلىرىنىڭ پۇلى ۋە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ مۇلازىمەت ھەققىنى تۇتۇۋالدۇق دەيدۇ. ئەمما، شۇ چاغدىمۇ ئاشۇ نەرسىلەرنىڭ مۇقىم باھاسىنى بىلمەيسەن. ئەڭ ئاخىرقى غوزا كېۋەزلىرىگىچە ئەكىلىپ ساتساڭمۇ، يەرگە

مەبلەغ قىلىپ سالغان ئاشۇ سېلىنمىلارنىڭ پۈلىنى ئاران تۆلىيەلەيسەن ياكى گەدىنىڭگە قەرز ئېشىپ قالىدۇ. تېخى يىللىق پاختا ئىشلەپچىقىرىش ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى ئورۇندىيالماپسەن دەپ، ناخشاخۇن شۇجىغا يەنە بىرمۇنچە جەرىمانە تۆلەيسەن. تىل - ئاھانەت ئاڭلايسەن. ۋاداەرىخا، بۇ يەرنىڭ دەردىنى نېمە دېگۈلۈك. ئەسلىدە بىز دېھقان خەق يەردىن يامانلىساق، يەرنى تاشلاپ قاچساق يامان بولىتى. لېكىن، شۇنداق قىلماي ئامال بولمىدى. نېمە قىلىمەن ئالتە ئاي ياز يامغۇر، بوران، ئاپتاپ دېمەي ئېشەكتەك ئىشلەپمۇ جاننى باقالمىغان يەرنى يەنە تېرىپ. خۇدايىم تىلىكىمنى ئىجابەت قىلغان ئوخشايدۇ، مۇشۇنداق بىر خىلۇەت پاناھگاھنى قانچىلىك ئارمان قىلغانىدىم - ھە! بۇ يەر مەھەللىدىن ھەقىقەتەنمۇ يىراق جاڭگالنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر خىلۇەت يەر ئىكەن. بۇ ئەتراپقا بۇ زامانلاردا ئادەم كەلگەندەك قىلمايدۇ. دېمىسىمۇ باش ئەتىيازدىن كۈزگىچە ئېتىزلىقتىن، قىشىچە ھاشا - بىنامدىن نېرى بولالمايدىغان دېھقانلارنىڭ بۇ يەرگە ئۇۋ ئۇۋلاپ كەلگىلى نەدە چولىسى. مەنمۇ ئۇۋلىغان ياۋا توشقان، قىرغاۋۇل قاتارلىق ئۇۋ غەنىيمەتلىرىدىن بېرىپ ناخشاخۇن شۇجىنىڭ جەرىمانە، تىل - دەشنامىلىرىدىن قۇتۇلارمەن، شۇ باھانىدا بالىلىرىمنى بىرەر قېتىممۇ بولسا گۆش دەيدىغان نەرسىگە ئېغىز تەگكۈزۈۋالارمەن دەپ تەۋەككۈلىسىگە ئۆيدىن چىقمىغان بولسام، بۇ يەرگە كېلىش ھەرگىز نېسىپ بولماس ئىكەن. شۇنداق قىلاي، يۈرتقا بېرىپ، بىساتىمدىن پۈلغا يارىغۇدەك نەرسىلەرنى سېتىپ، ئازراق پۇل تەخلەپ تۇراي، ئەتىيازلىققا ئاشۇ پۈلغا كېلىشىگە ئۇلاغ - ئىلمەك، ئوزۇق - تۆلۈك سېتىۋېلىپ، بىر كېچىدىلا خوتۇن - بالىلىرىم بىلەن بۇ يەرگە غىپپىدە كېلىۋالاي. كۆلىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى ئاۋۇ بىر پارچە يەرنى تۇزلەپ بىنام ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلارمەن. ئىشقىلىپ،

ناخشاخۇن شۇجىنىڭ جەريانە - سېلىقلىرىدىن، تىل - ھاقارەتلىرىدىن قۇتۇلۇپ كەتسەكلا بولدى. يارانقان ئىگەم يانتوقايدىنمۇ ئۆزىمىزگە چۈشلۈق ريىسق بېرەر...»

* * *

ئەتىيازنىڭ ئىللىق ھاۋاسى بىلەن تەڭ يانتوقاي يىللاردىكىدىن بۆلەكچە جانلىنىپ كەتتى. قاۋۇز ئاكا، ئايالى، ئوچ ئوغۇل، بىر قىزى ۋە بەش - ئالتە ئۇلاغ - ئىلمەك بىر كېچىدىلا پەيدا بولۇپ، بۇ تېپتىنچ كۆل بويىنى باشقىچە بىر تۈسكە كىرگۈزدى. ئۇلار كەلگەن كۈنىلا كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بورا قومۇشى، يېكەنلەرنى ئورۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى يۇلغۇن، توغراق قاقشاللىرى بىلەن ئەچىلگىنە ئىككى ئېغىز كەپە ياسۋالدى. ئاندىن كۆلنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىن بىنام ئېچىشقا كىرىشتى. بىر ھەپتە ئىچىدە يەتتە - سەككىز مو كەلگۈدەك يەر تەييار بولدى. بۇ يەرگە كۆلدىن ئېرىق چېپىپ سۇ باشلىدى...

يەر ھالال مېھنەت قىلغۇچىلارنى نېسىۋىسىز قويمايدۇ. ھايت - ھۈيت دېگۈچە ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى. ھېلىقى ئاچقان بىنامغا تېرىغان قوناقلار باش تارتىپ، دان تۈتۈشقا، قوغۇن پىلەكلىرىدە سويما چاچراشقا باشلىدى. ئۇنىڭغىچە قاۋۇز ئاكىلار يەنە سەككىز - ئون مو كەلگۈدەك بىنام ئاچقان بولۇپ، كۈزلۈككە بۇغداي تېرىشقا تەييارلاپ قويغانىدى.

— بېلىق!... دادا... دادا... مايەرگە كەلسىلە، كۆلدە بېلىق بار ئىكەن.

قاۋۇز ئاكىنىڭ چوڭ ئوغلى قاسىم ئاخۇن كۆل بويىدا تۈيۈقسىزلا ئەنە ئاشۇنداق چۈقان سېلىشقا باشلىدى. ئۇ قولىدىكى تۆمۈر ئارىنى سۇغا سانجىغان بولۇپ، ئارىنىڭ

دەستىسىگە مەھكەم ئېسىلغىنىچە توڭلاڭاتاتتى.
— ھە، نېمانچە توڭلايسەن؟ سۇ بار يەردە بېلىق بولىدۇ، ئاشۇنداق، — دېدى قاۋۇز ئاكا پەرۋاسىزلىق بىلەن.
— بۇ بەك چوڭ بېلىققەن. ئۇكام قادىر ئاخۇندەك بار ئىكەن. مەن ئۇنى ئارا بىلەن سانجىپ تۇتۇڭالدىم. ئىتتىكرەك كەلسىلە دادا، كۇچۇم يەتمەيۋاتىدۇ.
قاۋۇز ئاكا شۇنداقلا قاراپ، ئوغلىنىڭ پوتىدىكى سۇنۇق پالاقشۇاتقانلىقىنى كۆرۈپ يۇگۇردى. قاسىم ئاخۇن ئارا بىلەن بېلىقنىڭ دۇمبىسىدىن زىخلىۋەتكەن بولۇپ، بېلىق ھەدەپ پالاقشۇاتاتتى. بېلىق راستىنلا قاۋۇز ئاكىنىڭ توققۇز ياشلىق كىچىك ئوغلى قادىر ئاخۇندەك بار ئىدى.
شۇ كۇنى ئۇلار بېلىق گۆشىدىن تويغۇچە يېيىشتى. ئەمما، قاسىم ئاخۇن كۆلنىڭ ئەتراپىنى چۆرگىلەيدىغان بولۇڭالدى.
— نېمانچە كۆلنىڭ بېشىدىن كېتەلمەيسەن، بالام. خۇددى قىلىدىغان باشقا ئىشىڭ يوقتەك؟
— يەنە ئۆتكەنكىدەك بېلىق ئۇچراپ قالارمىكىن دەيمىنا، دادا، — دېدى قاسىم ئاخۇن قولىدىكى تۆمۇر ئارىسىنى مەھكەم تۇتقىنىچە دادىسىنىڭ كۆزىگە قاراپ ھىجىيىپ.
— ئۇنداق تەلەي دېگەن كېلىۋەرمەيدۇ. ماڭ، ھاماقەتلىك قىلماي بېرىپ باشقا ئىشلىرىڭنى قىل، — دېدى قاۋۇز ئاكا قاپىقىنى تۇرۇپ.
— تور بولغان بولسىغۇ تۇتماق ئاسانتى. كۆلدە بېلىق خېلى جىققەك قىلىدۇ. ئوبدانراق بېلىق تورىمىزدىن بىرى بولغان بولسا خالىغان ۋاقىتتا بېلىق تۇتۇپ يېيەلەيتتۇق.
قاۋۇز ئاكا ئوغلىنىڭ بۇ گېپىگە ئاق ـ كۆك بىرنېمە دېمىدىيۇ، لېكىن بىردىنلا ئويلىنىپ قالدى: «راست، بېلىق تۇتىدىغان تور بولغان بولسا، كۆلدىن ئانچە ـ مۇنچە بېلىق تۇتۇپ يەپ، قورساقنىڭ غېمىدىن قۇتۇلغان بولاتتۇق. ھازىر

ئېتىزدىكى قوناقلار تېخى پىشمىدى. قويدىن بىرەرسىنى سويماي دېسە ھەممىسى بوغاز. ئۇنىڭ ئۇستىگە گۆشنى ئىسسىقتا ساقلاپ يېگىلى بولمايدۇ... راست، ئۆتكەن يىلى قىشتا ھاشارغا بارغان سۇ ئامبىرىغا بېرىپ باقايمىكىن يا؟ شۇ يەردىن كونىراق بولسىمۇ بىرەر بېلىق تورىنىڭ ئامالى بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس...»

قاۋۇز ئاكا شۇ كۈنى كەچتە ئۆيدىكىلەرگە ھېچقانداق گەپ قىلمايلا يانتوقايدىن غايىب بولدى ـ دە، ياندۇرقى كۈنى تاڭ سەھەردە يەنە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ دولىسىدا خېلىلا چوڭ بىر باغلام بېلىق تورى بار ئىدى. قاسىم ئاخۇن تورنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى ـ دە، تورنى سۆرەپ كۆل بويىغا قاراپ ماڭدى.

— ئالدىرماي تۇر، بالام، — دېدى قاۋۇز ئاكا، ئاۋۇال مەن ناشتا قىلىۋالاي، ئاندىن تورنى سالايلى. سەن بۇ تورنى قانداق سېلىشنى تېخى بىلمەيسەن.

ئۇلار شۇ كۈنى كەچتە، ئەتىگەندە كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قومۇشلۇقنى چۆرگىلىتىپ ئىككى قات قىلىپ سېلىپ قويغان تورنى يېغىشقا باشلىدى.

— ۋاھ! ماۋۇ كارامەتنى، — توۋلىۋەتتى قاسىم ئاخۇن خۇشاللىقتا.

تورغا ئادەمنىڭ يوتىسىدەك، قاق پاقالچىقىدەك بېلىقلاردىن خېلى جىق چۈشۈپ قالغانىدى.

قاۋۇز ئاكا بېلىقلارنى توردىن ئاجرىتىپ يەنە كۆلگە تاشلاشقا باشلىدى.

— نېمە قىلغانلىرى بۇ، دادا، ئاران تۇتقان بېلىقلارنى يەنە كۆلگە تاشلىۋېتىپ بارىلمىغۇ؟ — دېدى قاسىم ئاخۇن ھەيران بولۇپ.

— تاشلىۋەتمىسەك شۇنچىۋالا بېلىقنىڭ قانداق يەپ

بولمىز. يېيىشىمىزگە چۇشلۇق تۇتمايمىزمۇ؟
— ئۇنداق قىلغۇچە شەھەرگە ئاپىرىپ ساتمايمىزمۇ؟ شەھەرلىكلەر بېلىققا بەك ئامراق. بۇ بېلىقلارنى ساتساق قولىمىزغا پىشكى پۇل كىرەتتى.

قاۋۇز ئاكا ئوغلىنىڭ بۇ مەسلىھىتىگە ئۇزاق باش قاتۇرۇپ ئولتۇرمىدى. توردىكى بېلىقلارنى كۆلگە تاشلىماي قىرغاققا ئېلىپ چىقىشقا باشلىدى. كۆڭلىدە ئوغلىنىڭ كۆرسەتكەن بۇ ياخشى مەسلىھىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى.

قاۋۇز ئاكا شۇ كۈنى كېچىسى لەققىدە بېلىق بېسىلغان ئېشەك هارۋىسىنى هەيدەپ شەھەرگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇ، يۈرتنى تاشلاپ بالا ـ چاقىلىرى بىلەن يانتوقايغا كېلىۋالغاندىن بېرى، بىر يەرگە كەمدىن كەم باراتتى. بارسىمۇ يۈرتتىكىلەرنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن، ناخشاخۇن شۇجىنىڭ بىلىپ قېلىپ، يۈرتقا يەنە قايتۇرۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، كېچىدە باراتتى. يەنە كېچىدە قايتىپ كېلەتتى. شۇڭلاشقا، يانتوقايدىكى بۇ خىلۋەت ماكانىنى ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرىدىنمۇ مەخپىي تۇتقانىدى.

ئۇ شەھەرگە ئالتە قېتىم بېلىق توشۇۋېدى، ئوبدانلا پۇللۇق بولۇپ قالدى. شەھەردە راستىنلا بېلىقنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى. ئۇ باها تالىشىپ ئولتۇرمايلا تېزلا قولدىن چىقاردى. بېلىقنى نەدىن ئەكەلگەنلىكىنى سورىغانلارغا مۇجمەللا بىرنېمىلەرنى دەپ جاۋاب بەردى. لېكىن، كۆلنىڭ ئورنىنى ئېيتمىدى. ئۇزاق ئۆتمەي كۆلدىكى بېلىقلار ئازلاشقا باشلىدى. كېچىك بالىنىڭ بىلىكىدەك چوڭلۇقتىكى بېلىقلارمۇ ئاز چىقاتتى. كۆلدىكى چوڭ بېلىقلار سېتىلىپ تۈگىگەنىدى. ئۇششاق بېلىقلار بەك ئۇششاق ئىدى. ئۇ بېلىقلار تورغا چۈشمەيتتى. تورغا چۈشكەن تەقدىردىمۇ تۈتۈپ شەھەرگە ئەكىرسە ساتماقمۇ تەس ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بېلىق

تۇتۇشنى توختاتتى. ئەمما، قاسىم ئاخۇن يەنىلا كۆل بويىدىن نېرى بولالمىدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقى قاۋۇز ئاكىنىڭ ئىچىنى پۈشۈردى.

— ئەمدى كۆل بويىنى تولا چۆرگىلىمە، بالام، كۆلدىكى بېلىقلارنىڭ تۇنقىدەكلىرى تۇگىدى. كىچىكلىرى چوڭ بولۇۋالسۇن ئەمدى.

— سىلىگە دەيدىغان بىر مەسلىھىتىم بارتتى، دادا، — دېدى قاسىم ئاخۇن.

— مەسلىھىتىم دەمسەن؟ — دېدى قاۋۇز ئاكا قىزىققان ھالدا، — نېمە گېپىڭ بولسا تارتىنماي ئۇدۇللا دەۋەر، بالام.

— بۇ كۆلگە پىشكى بېلىق مايىسىسى[1] سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ باقايلىمىكىن دەيمەن. . .

— نېمە دېدىڭ؟ بېلىقنىمۇ باقىدىغان گەپمۇ؟ — دېدى قاۋۇز ئاكا ھەيران بولۇپ.

— كۆلدىكى بېلىقلارنى تۇتۇپ بولدۇق. ئۇششاقلىرى بەك ئۇششاق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەك ئاز، — دەپ چۈشەندۈردى قاسىم ئاخۇن، — سىز بىلەن شەھەرگە بېلىق سانقىلى چىگەن چاغدا، بېلىق بازىرىدا بېلىق ساتىدىغانلار بىلەن مۇڭدىشىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ مەخسۇس بېلىق بېقىش ئۈچۈن كولىغان كۆلچەكلىرى بار ئىكەن. ئۇلار ئاشۇ كۆلچەكلەرگە بېلىق مايىسلىرىنى سېلىپ، كېيىك، بېدە قاتارلىق ئەرسىلەر بىلەن بېقىپ، چوڭايتىپ ساتىدىكەن. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، ئون - يېگىرمە سانلىق[2] چوڭلۇقتىكى بېلىجانلارنى سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ، تۇجۇپىلەپ باقساق بىر يىلدا خېلى ئوبدان يوغىنايدۇ دەيدۇ. تەييار كۆل بولغاندىكىن بىزمۇ شۇنداق قىلىپ باقمايلىمۇ، دادا. قاۋۇز ئاكا ئوغلىنىڭ بۇ گېپىگە ھېچقانداق جاۋاب

---

① بېلىق مايىسىسى — بېلىجان.
② سانلىق — سانتىمېتىر.

قايتۇرمىدى. لېكىن، بىر كۈن ئويلاندى. كۆلده راستتىنلا تۇزۇككىنه بېلىق قالمىغاندى. بېلىقنىڭ تەبىئىي كۆپىيىپ، يوغىنىشىنى كۆتسه يەنه بەش - ئون يىل ۋاقىت كېتىشى مۇمكىن ئىدى. ئەمما، ئوغلىنىڭ دېگەنلىرىگه ئانچه ئىشەنچ قىلالمايۋاتاتتى. «قاسىم ئاخۇننىڭ دېگەنلىرى راستمىدۇ؟ راستتىنلا بېلىقنىمۇ قوي، توخۇ باققاندەك بېقىپ، چوڭايتىپ سانقىلى بولامدىغاندۇ؟ «بىر چوڭنىڭ گېپىگه كىر، بىر كىچكىنىڭ» دەپتىكەن. نېمىلا بولسۇن يەنه بىر قېتىم تەۋەككۈل قىلىپ بېقىش كېرەك. ناۋادا قاسىم ئاخۇننىڭ دېگەنلىرى راست بولۇپ قالسا، بۇمۇ پۇل تېپىپ باي بولۇشنىڭ ئوبدان چارىسىكەن». ئۇ، شۇلارنى ئويلاپ ئوغلىنىڭ قېشىغا كەلدى.

— سەن گېپىنى قىلغان ھېلىقى بېلىق مايسىلىرىنى نەدە ساتىدىكەن. يانتوقايغا قانداق توشۇپ ئەكەلگىلى بولىدىكەن؟

بۇ مەسىلىنى قاسىم ئاخۇنمۇ بىلمەيتتى. شۇڭلاشقا، دادىسىنىڭ تۇيۇقسىز سورىغان بۇ سوئالىغا دەماللىقا جاۋاب بېرەلمەي بىر ھازا تۇرۇپ قالدى.

— بۇنى مەنمۇ بىلمەيمەن، — دېدى ئۇ گەپنىنى قاشلاپ تۇرۇپ، — شەھەرگه چىرىپ، بېلىق بازىرىدىكى بېلىقچىلاردىن ئۇقۇشۇپ باقساق بولارمىكىن.

«توغرا، شۇنداق قىلىش كېرەك. توۋا، مېنىڭ ماۋۇ قاپاق كاللامنى. قاسىم ئاخۇن بۇنچىلىك ئىشلارنى نەدىن بىلسۇن. ئۇمۇ يېزا مەكتىپىدە تۇزۇك ئوقۇمىغان، يېزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ باقمىغان، ماڭا ئوخشاش ئېتىزلىقتىن، كېۋەزلىكتىن، ھاشاردىن نېرى بولالمىغان تۇرسا، بالىنى تەڭلىكته قويۇپ، سورىغان سوئالىمنى كۆرمەمدىغان...»

قاۋۇز ئاكا نەچچه ۋاقىتتىن بېرى بېلىق سانقان پۇلنى قويۇن يانچۇقىغا مەھكەم سالدى — ده، شۇ كۈنى كەچتىلا قاسىم

ئاخۇن بىلەن شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۇلار كېتىپ تۆتىنچى كۈنى بامدات ۋاقتى بىلەن يانتوقاينىڭ جەمجىتلىقىنى بۇزۇپ تاتاتلىغىنچە بىر قوش كوزۇپلۇق تراكتور يېتىپ كەلدى. تراكتوردا قاۋۇز ئاكا بىلەن قاسىم ئاخۇنمۇ بار ئىدى. تراكتورنىڭ كوزۇپىغا كوزۇپ بىلەن تەڭ كەلگۈدەك قىلىپ، سۇ ئۆتمەيدىغان بېرزىت قاپ جايلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە لىقلاپ سۇ توشقۇزۇلغاندى. سۇدا ئادەمنىڭ بىگىز بارمىقىدەك ۋە ئۇنىڭدىن چوڭراق بىلىجانلار پىلتىڭلاپ يۈرەتتى. ھەممەيلەن قول - قول تۇتۇپ چىلەك، داس - قاچىلار بىلەن بۇ بېلىجانلارنى ئۇسۇپ، يانتوقاي كۆلىگە تۆكۈشكە باشلىدى...

* * *

قاۋۇز ئاكىنىڭ يانتوقاي كۆلىگە بېلىق مايىسىنى سالغىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشتى. ئۇلار بېلىق مايىسىنى ساتىدىغان ئورۇندىكىلەرنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە كۆلچەككە كېپەك، قوناق يارمىسى، بېدە قاتارلىق يەم - خەشەك، ئوت - چۆپلەرنى قەرەللىك تاشلاپ بېرىپ تۇردى. ئۇلار ئاچقان بىنامغا بېدە تېرىغاندى. قاۋۇز ئاكىلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن كېملا بولسۇن بىرەيلەن ھەر كۈنى ئاشۇ بېدىلەردىن ئورۇپ، بېلىقلارغا تاشلاپ بېرىشنى ئۇنتۇمايتتى. بولۇپمۇ قاۋۇز ئاكا بېلىقلارغا يەم - خەشەك بېرىشكە بەكمۇ ھېرىس بولۇپ قالغاندى. ھەر قېتىم كۆلچەككە ياپېيشىل، يۇمران بېدىلەرنى تاشلىغىنىدا سۇ تېگىدىن پاراسلىغان يېقىملىق ئاۋاز چىقاتتى. بۇ بېلىجانلارنىڭ ئوت - چۆپ يەۋاتقان ئاۋازى ئىدى. سۇغا كېپەك، يارما چاچقان ۋاقىتتا بولسا بېلىجانلار سۇ ئۈستىگە موللاق ئېتىپ چىقىپ، تۇرلۇك شوخ ھەرىكەتلەر بىلەن ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغايتتى. قاۋۇز ئاكا بېلىجانلارنىڭ شوخ

ھەربكەتلىرىدىن ھوزۇرلىنىپ، شېرىن خىياللارغا ئەسىر بولاتتى. قىسقىسى، كۆلچەكتىكى بېلىجانلارمۇ، قاۋۇز ئاكا ھەم ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرمۇ غەمسىز ئىدى. قاۋۇز ئاكا يانتوقايغا دەسلەپ كەلگەن ۋاقتىدا بىرەر غەيرىي شەپىنى، قاتتىقراق ئاۋازنى ئاڭلاپ قالسىمۇ ئالاقزادە بولۇپ، چۆچۈپ تۆت ئەتراپىغا قارايتتى. يانتوقايغا قېچىپ كېلىۋالغىنىمنى ناخشاخۇن شۇجى بىلىۋالارمۇ؟ كەنت كادىرلىرىنى، كەنتتىكى ئامانلىق ساقلىغۇچىلارنى باشلاپ كېلىپ، مېنى يەنە يۇرتقا ئېلىپ كېتەرمۇ؟ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تۆلىمىگەن سېلىق، ھەق ـ جەرىمانىلارغا ھېسابلىدىم دەپ ئەمدىلا ئاۋۇشقا باشلىغان مال ـ چارۋىلىرىمنى تارتىۋالارمۇ؟ دەپ غەم يەيتتى، خاتىرجەمسىزلىنەتتى، كۆڭۈل ئارامى بۇزۇلاتتى. لېكىن، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇنداق تۈيغۇلاردىن، غەم ـ ئەندىشىلەردىن ئاستا ـ ئاستا قۇتۇلۇپ كەتتى. ھەتتا، يانتوقاينىڭ خىلۋەت قوينى ئۇنىڭ بارلىق غەم ـ ئەندىشىلىرىنى ئۇنتۇلدۇردى. ناخشاخۇن شۇجىنىڭ ئىتنىڭ تۆكىدەك تولا سېلىق، ھەق، جەرىمانە، ھاشار ئەمگەكلىرىدىن قۇتۇلۇپ كېتىدىغانلا ئىش بولسا، ئۇ مۇشۇ خىلۋەت جاڭگاللىقتا بىر ئۆمۈر يالغۇز، خاتىرجەم ياشاشقا رازى ئىدى.

ھېلىقى بېلىق مايىسىسى سېتىپ بېرىپ، تراكتور بىلەن بىر كېچىدىلا يانتوقايغا ئەكېلىپ بەرگەنلەرنىڭ گېپى راست چىقتى. بېلىق مايىسىلىرى ئىككى يىل ئىچىدىلا ئادەمنىڭ پاقالچىقىدەك، بىلىكىدەك يوغىنىدى. بېلىقلار كۆل ئىچىدە توپ ـ توپ بولۇپ ئۈزۈپ يۈرەتتى. بېلىجانلار چۆمگەك، سۇ چاشقىنى، بېلىقچى قۇشلارنىڭ يەپ كەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا تولۇق ئەي بولغانىدى. «خۇدايىم بۇيرۇسا، بېلىقلارنى كېلەر يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ ساتسام، بېلىق ساتقان پۇلنىڭ بىر قىسمىغا ياخشى نەسىللىك قوي، كالىلاردىن سېتىۋالسام،

قالغان بىرقىسمىغا سوپەكتىن① بىرنى سېتىۋالسام بىنام ئاچسام. . . » قاۋۇز ئاكىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى قاناتلىغانسېرى يانتوقاي كۆز ئالدىدا جەننەتتەك بىر ماكان بولۇپ گەۋدىلىنەتتى.

قىش كېتىپ كۆلچەك - ئېرىقلاردىكى مۇزلار ئېرىشى هامانلا قاۋۇز ئاكا كۆلدىن تۇنجى قېتىم بېلىق تۇتتى - دە، تۇنقان بېلىقلارنى ئېشەك هارۋىسىغا بېسىپ، گۈگۈم پەيتى بىلەن شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى ئۇ شەھەرگە بىرنەچچە قېتىم كىرگەن بولسىمۇ، بېلىق بازىرىغا بېرىپ باقمىغانىدى. هازىر بېلىقنىڭ باهاسى ئىككى - ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدىكىدىن خېلىلا ئۆرە ئىدى. قاۋۇز ئاكا بېلىقلارنى بازاردىكى بېلىق ئېلىپ ساتىدىغانلارغا توپ باهادىلا ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئۇلار قاۋۇز ئاكىغا بېلىقتىن قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك ئالدىغانلىقىنى ئېيتىشىپ، ئالدىن زاكالەت پۇلىمۇ بەردى. بېلىق سانقان پۇلنى قايتا ساناپ، قاۋۇز ئاكىنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى. كۆزىگە غىلىلدە ياش كەلدى. ئۇ ئاغزىغا چىش چىققاندىن بېرى تۇنجى قېتىم سىقىمى توشقۇدەك پۇل تۇتۇپ باققانىدى. بۇ بىر هارۋا بېلىقتىن ئۈچ يىل ئاۋۇال كۆلگە سالغان بېلىق مايىسىنىڭ پۇلى ئاساسەن چىققانىدى. ئۇ، شەھەرنى بىر قۇر ئايلىنىپ، ئۆينىڭ ئازراق تۆشۈكلۈك سودىسىنى قىلدى - دە، قاسىم ئاخۇن بىلەن ئاشخانىغا كىرىپ تويغۇدەك بىر غىزالىنىۋالغاندىن كېيىن يانتوقايغا قاراپ ئالدىراش يۈرۈپ كەتتى.

كۆلدە بېلىقلار زىيادە كۆپ ئىدى. تورنى شۇنداقلا يايسا بېلىق چىقاتتى. قاۋۇز ئاكا يانتوقايغا كېلىپلا يەنە بىر هارۋا بېلىقنى ئېلىپ شەھەرگە قاراپ ماڭدى. هاۋا سەل ئىسسىپ

① قول تراكتورى دېمەكچى، مۇھەررىردىن.

قالسا، بىلىق باھاسىنىڭ چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى شەھەردىكى بىلىق سودىگەرلىرىدىن ئاڭلىغانىدى. شۇڭا ئۇ جاپا تارتسىمۇ، بىر مەزگىل ئالدىراش ئىشلەشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئىشلەپ بىر ھەپتە ئىچىدە شەھەرگە ئالتە قېتىم قاتنىۋېدى، يانچۇقىمۇ خېلىلا تومپىيىپ قالدى. پۇلنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ ئۇنىڭ يانتوقايدا تىكلىمەكچى بولغان ئىگىلىكى ھەققىدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى كۆپەيمەكتە ئىدى.

بۇگۈنمۇ ئۇ ھارۋىدىكى بىلىقلارنى شەھەردىكى بىلىقپۇرۇشلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يەنە ئالدىراش قايتىپ كەلدى - دە، كۆل بويىدىكى كەپىنىڭ ئورنىغا يېڭىلاپ سېلىۋالغان ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇرۇپلا قالدى. شۇ ھامان تاپىنىدىن كىرگەن بىر ئاغرىق مېڭىسىدىن چىقىپ كەتتى ھەم قورقۇنچ، ھەم غەزەپ ئارىلاش ئاچچىق، ئازابلىق بىر تۈيغۇ پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالدى. مېڭىسىگە نەچچە ئونلاپ پىچاق سانجىلماقتا ئىدى. ئىشىكى ئالدىدا ناخشاخۇن شۇجى باشلىق بىرنەچچە كەنت كادىرلىرى ئۇنىڭغا قاراپ ھىجىيىپ تۇراتتى. ھەئە، كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ بۇ كۈلكىسىدە قىلچىمۇ ساختىلىق، زەھەرخەندىلىك، يوشۇرۇن غەزەپ - نەپرەت يوق ئىدى. ئۇلار يۈرىكىدىن چىقىرىپ ھەقىقىي كۈلۈۋاتاتتى. قاۋۇز ئاكىغا ئۇزۇن يىل ئايرىلىپ كەتكەن قېرىندىشىغا قارىغاندەك مېھىر بىلەن قاراۋاتاتتى.

قاۋۇز ئاكا دەرھاللا ئەس - ھوشىنى يىغدى. پۈت - قولىغا قايتىدىن جان كىردى. دەرھال بۇ قىچقارمىغان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كۆرۈشكىلى ئىككى قولىنى تەڭلەپ كەلدى.

— ھە، قاۋۇز ئاخۇن، نەچچە يىلدىن بېرى نەگە غايىب بولۇپ كەتتىكىن دېسەك، ئەسلىدە مۇشۇنداق بەلەن يەرنى تېپىۋاپتىكەنلا - ھە؟!

قاۋۇز ئاكا شۇجىنىڭ بۇ گېپىگە بىر نېمە دەپ جاۋاب

بىرىپ بولغۇچە، شۇجى يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى:
— ئەھۋال مەيەردىن - مەيەرگىچىتى دەپ قويۇپ كەتكەن بولسىلا، خەۋەر تېپىپ قالاتتۇق ئەمەسمۇ. نەگە كەتكەندۇ، نېمە بولغاندۇ، دەپ بەك ئەنسىرىدۇق. ئىز - دېرەكلىرىنى قىلدۇق. كېرەك يوق. يانتوقايمۇ بىزنىڭ يېزىغا، يەنە كېلىپ دەل بىزنىڭ كەنتىنىڭ زېمىنىغا تەۋە جاڭگاللىق. نېمىلا دېگەن بىلەن بىزنىڭ كەنتىنىڭ تەۋەلىكىدىن چىقىپ كەتمەپلا.
قاۋۇز ئاكا شۇجىنىڭ بۇ يەرنى قانداق قىلىپ بىلىۋالغانلىقىنى، نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى، بۇ گەپلەرنىمۇ نېمە مەقسەتتە دەۋاتقالىقىنى پەقەتلا بىلەلمىدى. ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ قويۇپ، ئېغىلغا كىرىپ پاقلاندىن بىرنى سويدى. قاسىم ئاخۇن كۆلدىن بېلىق تۇتۇپ چىقتى. ناخشاخۇن شۇجىلار پاقلان گۆشى، بېلىق كاۋېپىنى تويغۇچە يېدى. ئۇلار قاۋۇز ئاكا كېلىپ بولغۇچە ئېغىلدىكى قوي، كالا، كۆلدىكى بېلىق، بىنام يەرلەردىكى زىرائەتلەرنى كۆرۈپ، قاۋۇز ئاكىنىڭ ئايالىدىن تەپسىلىي ئەھۋال ئىگىلەپ، كۆڭۈللىرىدە نېمىلەرنىدۇر بوداپ ئۇلگۈرگەنىدى. بېلىق كاۋېپىنى ئىشتىما بىلەن يەپ ئولتۇرۇپ ناخشاخۇن شۇجى گەپ باشلىدى:
— ئەسلىدە رۇخسەتسىز يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەنلىكلىرىنى، يانتوقايدا رۇخسەتسىز بىنام ئاچقان ھەم بېلىق باققانلىقلىرىنى سۈرۈشتە قىلىشقا، جەرىمانە قويۇشقا تېگىشلىكتى. ئەمما، پارتىيە — ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېيىش يولىغا باشلاش سىياسىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئاچقان بىناملىرىنىڭ ئۇچ يىللىق سۇ ھەققىنى، كۆلنىڭ ئۇچ يىللىق ئىجارىسىنى تاپشۇرسىلا، باشقا ھەق — سېلىقلارنى سۈرۈشتە قىلمايلى، دېيىشتۇق. يەنە بىر گەپ، بايام سىلى شەھەردىن چىقىپ بولغۇچە بىز مۇشۇ ئولتۇرغان بارلىق كەنت كادىرلىرى

مۇزاكىرىلىشىپ، سىلىنى ئالدىن بېيىغان ئون مىڭ كويلۇق كەسپىي ئائىلە قىلىپ بېكىتتۇق. ماتېرىياللىرىنى يېزىپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يوللايمىز. يۇقىرىدىن تەكشۈرگىلى، كۆزدىن كەچۈرگىلى، سىلىنىڭ ئالدىن بېيىش تەجرىبىلىرىنى ئۆگەنگىلى كەلسە، ئۇلارغا يانتوقايغا قېچىپ كەلگەنتىم دېمەي، كەنت تەشكىلى ماڭا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ يانتوقايدەك ئەۋزەل بايلىق شارائىتىگە ئىگە يەردە دادىللىق بىلەن ئىگىلىك تىكلىشىمگە مەدەت بەردى، كۆپلەپ ياردەم بەردى، ياخشى چارە، ئامال، تەدبىرلەرنى كۆرسىتىپ رەھبەرلىك قىلدى، دەپ جاۋاب بېرىلا. قالدى گەپنىڭ تەپسىلاتىنى سىلىگە ئايرىم دەپ بېرىمىز.

خۇددى خام ياغ ئىچىۋالغاندەك بىر تۇيغۇغا كېلىپ قالغان قاۋۇز ئاكىنىڭ كۆڭلىدىكى تۇمانلار بىردىنلا تاراپ كەتتى. ناخشاخۇن شۇجىنىڭ ھەم تەھدىت، ھەم بۇيرۇق تۇسىنى ئالغان سۆزلىرىگە ماقۇل دەپلا جاۋاب بەردى. ئۇلار يەنە نېمىلەرنىدۇ تاپىلاپ، قاۋۇز ئاكا يوللۇق تۇنقان تۆت ـ بەش تالدىن بېلىمقلارنى ئېلىپ يانتوقايدىن كېتىشتى. قاۋۇز ئاكا ئۇلاردىن ئاسانلا قۇتۇلغىنىغا، ئۆزى ئويلىغىنىدەك ئۇلارنىڭ ئەسكىلىك قىلمىغىنىغا كۆڭلىدە قەۋەتلا خۇش بولدى.

ئەسلىدە ناخشاخۇن شۇجى قاۋۇز ئاكىنى شەھەردە بېلىق سېتىۋاتقاندا كۆرۈپ قالغانىدى. يوقاپ كەتكىلى ئۇچ ـ تۆت يىل بولۇپ قالغان بۇ ئادەمنىڭ شەھەردە بېلىق سېتىپ يۈرگىنى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى. بېرىپ كۆرۈشمەكچى بولغانىدى لېكىن شۇ ھامانلا كۆڭلىگە باشقىچە ئوي پۈكتى ـ دە، قاۋۇز ئاكىنىڭ كەينىدىن قارا كۆرۈنە ئەگەشتى. ئۇ قاۋۇز ئاكىنىڭ يانتوقايدىكى ماكانىنى كۆرۈۋالغاندىن كېيىن كېچىلەپ يۈرتقا قايتتى ۋە ئەتىسى ئەتىگەندە بارلىق كەنت كادىرلىرىنى يىغىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. ئۇلار بىردەك يانتوقايغا بېرىپ قاۋۇز ئاكىنى

ئائىلىسى بىلەن يۇرتقا قايتۇرۇپ ئەكېلىش، رۇخسەتسىز بىنام ئاچقان، بېلىق بېقىپ قىلغان كىرىمىنى پۈتۈنلەي مۇسادىرە قىلىپ، كەنت مالىيىسىگە كىرىم قىلىشنى قارار قىلىشتى.

ئۇلار يانتوقايغا يېتىپ كەلگەندە قاۋۇز ئاكا ئاللىبۇرۇن شەھەرگە بېلىق سانقىنى كىرىپ كەتكەنىدى. قاۋۇز ئاكىنىڭ ئايالى ناخشاخۇن شۇجى قاتارلىق كەنت كادىرلىرىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە چۆچۈدى، ھودۇقتى، تەمتىرىدى. كېيىن ئېسىنى يىغىپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. قىرىق - ئەللىك تۇخۇمنى دەرھال پىشۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئاچىقتى. توخۇدىن ئىككىنى بوغۇزلىتىپ، پاكىز ئادالاپ قازانغا تىقتى. تاماق ئارلىقىدا ناخشاخۇن شۇجى ئۇنىڭدىن قانداق قىلىپ، نېمە سەۋەبتىن يانتوقايغا كېلىپ قالغانلىقىنى، يانتوقايدا نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى سورىدى. ساددا، ئاق كۆڭۈل ئايال كۆلدە بېلىق تۇتقاندىن تارتىپ، بېلىق مايىسىنى سالغىنىغىچە تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئۇلارنى باشلاپ چىقىپ يېڭىدىن ئاچقان بىنام يەرلەرنى، زىرائەتلەرنى، قوتاندىكى قوي، كالىلارنى بىرمۇ بىر كۆرسەتتى. بۇلارنى كۆرۈۋېتىپ ناخشاخۇن شۇجىنىڭ كاللىسىغا تۇيۇقسىز باشقا بىر ئەقىل كەلدى. شۇنىڭ بىلەن قاۋۇز ئاكىنىڭ مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىش، ئۆزلىرىنى يۇرتقا قايتۇرۇپ كېتىش قارارىدىن تېزلا يانىدى. ئۇ قاۋۇز ئاكىنى ئۇچ - تۆت يىلدا بۇنچىۋالا ئىگىلىك تىكلەپ، بېيىپ كېتىدۇ دەپ پەقەتلا ئويلىمىغانىدى. ئېغىلدىكى قوي، كالىلارلا ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن ئون نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىدى. ناخشاخۇن شۇجىنىڭمۇ بۇنچىلىك مال - چارۋىسى يوق ئىدى. قاۋۇز ئاكىنى كەنت بويىچە، ھەتتا پۈتۈن يېزا بويىچە بېيىغان دېھقانلارنىڭ ئالدى دېيىشكە بولاتتى. ھازىر يۇقىرى دەرىجىلىق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمەتلىرى دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، بېيىش يولىغا باشلاش، ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈشنى ھە دەپ

تەكتلەۋاتاتتى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ باشقا قوشنا كەنتلەردىن ئون مىڭ يۈەنلىك كەسپىي ئائىلىلەر، ئالدىن بېيىغان ئائىلىلەر بىر - بىرلەپ بارلىققا كېلىۋاتاتتى. ئاشۇ كەنتلەرنىڭ شۇجىلىرى بولسا دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېيىش يولىغا باشلىغان باشلامچى بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ماختىشىغا، تەقدىرلىشىگە، مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشۋاتاتتى. تېخى يېقىندىلا يېزىلىق پارتكوم، ھۆكۈمەت يېزا تەۋەسىدىكى ئاشۇنداق ئىلغار، نەمۇنىچى شۇجىلاردىن سەككىزىنى تەشكىللەپ ئىچكى ئۆلكە - شەھەرلەرنى سایاھەت - ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئېلىپ كەتتى. ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇش يۇزىسىدىن يېزىلىق ھۆكۈمەت يىغىن ئاچقاندا، يېزا باشلىقى باشقا شۇجىلارنى بولدى دېگۈچە چۆكۈردى. ئىشلىگەن بارلىق خىزمەتلىرىنى يوققا چىقاردى. ھەتتا خېلى قانتىق گەپلەرنى قىلدى. شۇ چاغدا ناخشاخۇن شۇجى ئىزا - ئاھانەتتىن ئۆلمىدى، ئۇندىن باشقىسى بولدى. ئۇنىڭغا ھەممىدىن بەك ئېغىر كەلگىنى ئۇنىڭدەك رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلىگىلى يىگىرمە يىلدىن ئاشقان پېشقەدەم شۇجىنىڭ قېپقېلىپ، تېخى شۇجى بولغىنىغا ئەمدىلا ئۈچ - تۆت يىل بولغان سويمەكلەرنىڭ ئايروپىلانلاردا ئولتۇرۇپ، چۈشىدىمۇ بېرىپ - كېلىشنى خىيال قىلمىغان بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، شېنجىنلاردەك كاتتا شەھەرلەرنى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن كۆرۈپ كېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەنلىكى بولدى. بۇ ناخشاخۇن شۇجى ئۇچۇن چىدىغۇسىز دەرد - ئەلەم ئەمەسمۇ - ھە! ئۇمۇ پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنى دەپ يىگىرمە - ئوتتۇز يىللاپ تەر تۆكۈپ ئىشلىدىغۇ؟ كەنتتىكى دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرالمىغان، بېيىش يولىغا باشلىيالمىغان، كەنتتىن ھازىرغىچە بىرمۇ ئون مىڭ يۈەنلىك ئائىلە چىقىرالمىغان دەپلا، ئۇنىڭ شۇنچە يىللىق خىزمەت ئەجرىگە كۆز يۇمسا بولامدىكەن؟

ئۇنىڭ ھازىرغىچە شۇجى ـ شياڭجاڭلارنىڭ بۇيرۇقلىرىنى، تەلەپلىرىنى ئورۇندىمىغان يېرى يوققۇ؟ نېمىنى بۇيرۇسا شۇنى قىلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت دېھقانلارغا بەلگىلەپ بەرگەن ۋەزىپە ـ كۆرسەتكۈچلەرنى تولۇقى بىلەن ئورۇندىتىپ، ھەق — سىلىقلارنى كەم قويماي يىغىۋالدى. ئورۇندىيالمىسا جەرىمانە قويۇپ دەرھال ئەمەلىيلەشتۈردى. بۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشتە سۈسلۇق قىلغان، باشقا كەنت شۇجىلىرىنىڭ ئارقىسىدا قالغان يېرى يوق. پەقەت بىرمۇ ئۇن مىڭ يۈەنلىك ئائىلە چىقمىغان دەپلا شۇنداق قىلسا بولامدىكەن؟

ناخشاخۇن شۇجى قاۋۇز ئاكىنىڭ ئائىلە ئىگىلىكىنى كۆرگەندە، قاۋۇز ئاكىنى بىرەر يىل بۇرۇن ئۇچراتمىغانلىقىدىن ھەسرەتلەندى. كەتتىكىلەرنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ بەكرەك ئىز ـ دېرىكىنى قىلمىغانلىقىدىن پۇشايمان يېدى. شۇنداقتىمۇ ئۆزىگە يەنە تېزلا تەسەللى بەردى. شان ـ شۆھرەت، نام ـ ئابرۇي ھەققىدىكى تاتلىق ئوي ـ خىياللار ۋۇجۇدىنى تېزلا ئەسىر قىلىۋالدى.

« . . . بوپتۇ، ھېلىمۇ كېچىكمەيدۇ، — دەپ، خىيالىنى داۋاملاشتۇردى ئۇ، — مانا، ئۇچ ئېتىز ئېغىلدىكى شۇنچىۋالا قوي، كالىلار، كۆلدىكى بېلىقلار، يىگىرمە موغا يېقىن بىنام يەردىكى ئوخشىغان زىرائەتلەرنىڭ قىممىتى ئاز دېگەندە قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كويدىن ئاشىدۇ. شۇجى ـ شياڭجاڭلار كۆرۈپ قويسۇن. ناخشاخۇن شۇجىمۇ دېھقانلارنى باي قىلالامدىكەن ـ قىلالمامدىكەن؟ باشقا شۇجىلارنىڭ كەنتىدىن كۆتىنى يۆلەشتۈرۈپ ئون مىڭ كويلۇق ئائىلىلەر چىققان بولسا، مانا مەن ناخشاخۇن شۇجىنىڭ كەنتىدىن قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كويلۇق ئائىلىلەر چىقىدۇ. دەرھال دوكلات يېزىش كېرەك. بۇ تۆھپىنى ھەرگىز كىچىك چاغلاشقا بولمايدۇ. ناۋادا ھاكىملارنىڭ كۆزى چوشۇپ قالسا، ئۇ چاغدا ناخشاخۇن

شۇجىنىڭ نامى، كارامىتى پۈتكۈل ناھىيىگە ھەتتا پۈتكۈل ۋىلايەتكە پۇر كېتىدۇ. ئايروپىلاندا ئولتۇرۇپ ئىچكى ئۆلكىلەرنى ساياھەت قىلىدۇ. ھېلىقى سويمەك شۇجىلارمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا نوچىلىق قىلالمايدۇ. خۇشامەت قىلىپ سەت ھەجىيىشىدىغان بولىدۇ...»

كېيىنكى ئىشلار شۇنداق تېز يۈرۈشۈپ كەتتى. ناخشاخۇن شۇجىنىڭ كەنت كومىتېتى نامىدىن يازغان دوكلاتى يېزىلىق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنىڭ تېزلا دىققىتىنى تارتتى. شۇ ھامانلا دوكلاتتىكى ئەمەلىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ كېلىشكە ئون نەچچە كادىر ئەۋەتتى. ئۇلار يانتوقايدا ئۈچ كۈن تۇرۇپ، پاقلان گۆشى، بېلىق كاۋىپىغا سېسىق كېكىرىپ كېتىشتى ۋە يېزا رەھبەرلىكىگە كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ جۇملىدىن ناخشاخۇن شۇجىنىڭ «دانا» رەھبەرلىكىدە قاۋۇز ئاكىنىڭ قانداق قىلىپ يانتوقايدىن ئىبارەت بۇ ئادەم ئاياغ باسمايدىغان جاڭگاللىقتا بۇ يەرنىڭ تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ بېلىقچىلىق، باقمىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىقى، بىنام ئېچىپ، دېھقانچىلىق قىلىپ ئىگىلىك تىكلەپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، بېيىش قەدىمىنى دادىللىق بىلەن باسقانلىقىنى تەسىرلىك يازما دوكلات قىلىپ يوللىدى. شۇ ھامانلا يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى، ئاندىن كېيىن يېزا باشلىقى ئايىرىم - ئايىرىم ھالدا ئۆمەك تەشكىللەپ مەخسۇس كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى. ناخشاخۇن شۇجى ئۇلارغا قاۋۇز ئاكىنىڭ كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ «دانا» رەھبەرلىكىدە قانداق قىلىپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، ھاللىق سەۋىيىگە يەتكەنلىكىنى تەپسىلىي دوكلات قىلدى. پاقلانلار سويۇلدى. بېلىقلار كاۋاپ قىلىندى. قاۋۇز ئاكا ناخشاخۇن شۇجىنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى بىلەن قاسىم ئاخۇننىڭ بۇيرۇپ، يېزا بازىرىدىن ئىككى يەشىك ھاراق ئەكەلدۈرگەندى. بۇ ھاراقلارمۇ

پاك ـ پاكىز ئىچىۋېتىلدى. پارتكوم شۇجىسى، يېزا باشلىقى قاتارلىق رەھبەرلەر قاۋۇز ئاكىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ هاللىق سەۋىيىگە يەتكەنلىكىنى، بۇ جەريانداا ناخشاخۇن شۇجىنىڭ دادىللىق بىلەن تەدبىر تۇزۇپ توغرا يېتەكلىگەنلىكىنى، رەھبەرلىك قىلغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇردى. بۇلارنىڭ روھىدىن پۇتكۇل يېزا خەلقىنىڭ، جۇملىدىن بارلىق كەنت شۇجىلىرىنىڭ ئۆگىنىشى لازىملىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. بۇ ئىشلاردىن قاۋۇز ئاكىمۇ، ناخشاخۇن شۇجىمۇ ئېيتقۇسىز خۇشاللىققا چۆمدى. ناخشاخۇن شۇجى يېزا رەھبەرلىكىنىڭ ئالاھىدە ماختىشىغا ئېرىشكەنلىكىدىن، كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇسىنىڭ تېزلا رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقانلىقىدىن مەست بولۇپ كەتكەندى. ھەپتە ئۆتكەندە يېزىلىق پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، پۇتكۇل يېزا تەۋەسىدىكى ھەرقايسى كەنتلەرنىڭ شۇجى، مۇدىر، مۇئاۋىن شۇجى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى بولۇپ يۇزدىن ئارتۇق ئادەمدىن تەشكىللەنگەن ئېكسكۇرسىيە، ئۆگىنىش ئۆمىكى يانتوقايغا كەلدى. قاۋۇز ئاكا بەش قوينىڭ بېشىنى كەستى. كۆلگە ئىككى قېتىم تور تاشلىدى. تولۇق بىر كۇن پۇتكۇل يانتوقاي جاڭگىلىنى قوي گۆشى بىلەن بېلىق كاۋىپىنىڭ مەززىلىك ھىدى قاپلىدى.

ئۇزاق ئۆتمەي ناھىيىدىكى شۇجى، ھاكىملارمۇ يانتوقايغا ئالاھىدە قەدەم تەشرىپ قىلدى. قاۋۇز ئاكا بىلەن تولىمۇ قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ناخشاخۇن شۇجىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ماختىدى. شۇنداق قىلىپ يانتوقاينىڭ، قاۋۇز ئاكىنىڭ، ناخشاخۇن شۇجىنىڭ نامى پۇتكۇل ناھىيىگە پۇر كەتتى. پات ـ پات يانتوقاينى پاقلان گۆشىنىڭ، بېلىق كاۋىپىنىڭ مەززىلىك ھىدى قاپلاپ تۇراتتى. بېلىق كاۋىپىنىڭ ئاشۇ مەززىلىك ھىدىغا ئەگىشىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن رەھبەرلەر،

مېھمانلار، ئېكسكۇرسىيە، تەكشۈرۈش، ئۆگىنىش ئۆمەكلىرى كېلىپ تۇراتتى.

قاۋۇز ئاكىنىڭ كۆلىنىڭ بېلىقىنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىپ، بۇ پۇللارغا كۆلگە يەنە بېلىق مايسىسى سېلىش، نەسىلىك قوي. كاللارنى سېتىۋېلىپ مال - چارۋىلارنى كۆپەيتىش، سوپەك سېتىۋېلىپ بىنام ئېچىپ، كەڭ دائىرىدە دېھقانچىلىق قىلىش، باغ بىنا قىلىشتەك ئارزۇ - ئارمانلىرى پۈتۈنلەي كۆپۈككە ئايلاندى. چۈنكى، كۆلدىكى بېلىقلارنى، قوتاندىكى قويلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ ئۆگىنىش ئۆمەكلىرى، ناھىيە، يېزا باشلىقلىرى باشلاپ چىققان مېھمانلار ئاساسەن يەپ تۈگەتكەنىدى. مانا ئەمدى كۆلگە بىر كۈن كەچكىچە تور تاشلاپمۇ كىچىك بالىنىڭ بېلىكىچىلىق بېلىق تۇتقىلى بولمايتتى. كۆل قۇرۇقدىنىپ كەتكەنىدى.

قاۋۇز ئاكىنىڭ «بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى» دېگەن نامى يىراق - يېقىنغا پۇر كەتكەنىدى. رەھبەرلەر، ئېكسكۇرسىيە ئۆمەكلىرى بىرسى كەتسە، بىرسى كېلىپ تۇراتتى. ئۇلارنى چوقۇم بېلىق كاۋېپى بىلەن كۈتۈۋېلىش كېرەك ئىدى. ئەمما، كۆلدە بېلىق تۈگەپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى قاۋۇز ئاكا ئېغىلدىكى قوي، كاللىرىنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا شەھەردىن بېلىق سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ، ئاشۇ رەھبەرلەرنى، ئېكسكۇرسىيە ئۆمەكلىرىنى كۈتۈۋالىدىغان بولدى. بۇنمۇ ناخشاخۇن شۇجىنىڭ ھەم تەھدىت، ھەم يېلىنىش ئارىلاش كۆرسەتكەن ئەقلى بىلەن قىلدى. مانا ئەمدى قاۋۇز ئاكىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ئالدىن بېيىغان بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى دېگەن كاتتا نامىدىن باشقا كۆلدە نە بېلىق، قوتاندا نە قوي، كالىسى قالمىغانىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن: «يېزىغا مېھمان كېلىپ قالدى، دەرھال بېلىق تۇتۇپ ئەۋەتسىلە» دەپ ئىككىلىك خەت

بىلەن پىكاپ كېلىپ تۇراتتى. قاۋۇز ئاكىنىڭ خوددى بىر شېرىن چوشتەك بىر مەزگىل داۋاملاشقان خوشاللىقى، گۈزەل ئارزۇ ـ ئارمانلىرى، ئۇلۇغۋار پىلانلىرى تېزلا غايىب بولۇشقا باشلىدى. قاۋۇز ئاكا كۆل بويىغا چىقىپ ئۇزۇندىن ئۇزۇن خىيال سۈرەتتى. چىلىمغا كۆك تاماكىنى چېكىداپ بېسىپ ئاچچىق ـ ئاچچىق شورايتتى. ھەسرەتلىك ئوھ تارتتى. ئۇ يانتوقايغا قېچىپ كېلىۋېلىپ ناخشاخون شوجىنىڭ قار ـ يامغۇر يېغىپ تۇرىدىغان سەت گۆلىيىشلىرىدىن، نەشتەردەك تىل ـ ئاھانەتلىرىدىن، توگىمەس ئالۋاڭ ـ سېلىق، جەرىمانىسىدىن، قىلىپ توگەتكىلى بولمايدىغان ھاشار ئەمگەكلىرىدىن قوتۇلغان بىلەن، مانا ئەمدى يەنە شۇ ناخشاخون شوجىنىڭ سەۋەبىدىن تاسادىپىي ئېرىشىپ قالغان شېرىن، ھەيۋەتلىك شان ـ شەرەپلەرنىڭ مۆلچەرلىگۈسىز بېسىمى ئۇنى يەنە ھالسىرىتىپ قويغانىدى. شوڭچە كەڭرى يانتوقاي جاڭگاللىقى ئونىڭغا تار كېلىۋاتاتتى. مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ بۇ يەردىنمۇ تېز يوقال دەۋاتاتتى.

— خوش خەۋەر! ئولتۇرماي تېز قوپسلا، قاۋۇز ئاخون. بۇ دۆرەم مېھمانلارنىڭ كاتتىسى كېلىدىغان بولدى.

ناخشاخون شوجى سېمىزلىكتىنمۇ ياكى ئالدىراپ ماڭغانلىقتىنمۇ ئەيتاۋۇر ھاسىراپ كەتكەنىدى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان مىس رەڭ، گۆشلۈك چىرايىدا ئاجايىپ بىر خوشاللىقنىڭ شولىسى ئەلەڭگىيىتتى. ئۇ قاۋۇز ئاكىنىڭ ئىپادىسىز قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، رەنجىگەننى قىلىپ يەنە سۆزلىدى:

— شوڭچە يەردىن دوپپامنىڭ چوشۇپ قالغىنىغا قارىماي پالاقلاپ كەلسەم ھېچ ئىش بولمىغانىدەك قاراپ تۇرىلىيا قاۋۇز ئاخون. مۇنداق ئىككى ئېغىز گەپ سوراپ قويمامىلا ئەمدى.

— سورىمىساممۇ مېھماننىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ

كەلگەنلىكلىرىنى دېدىلىغۇ شۇجى، — دېدى قاۋۇز ئاخۇن خۇشياقمىغان هالدا.

— بۇ دۆرەمقى مېهمانىنى ئۇنچە كىچىك چاغلاپ كەتمىسلە، قاۋۇز ئاخۇن. مېهمان ئۇرۇمچىدىن كېلىدۇ. ئاڭلاۋاتاملا قاۋۇز ئاخۇن، ئۇرۇمچىدىن. ئەمدى بۇ يانتوقاي جاڭگىلىغا ئۇرۇمچىلىك ئەزىز مېهمانلارنىڭمۇ ئايىغى تېگىدىغان بولدى بىسلە، — ناخشاخۇن شۇجى خۇددى كوچىدىن بەش موچەن پارچە پۇل تېپىۋالغان كىچىك بالىدەك قىن - قىنىغا پاتماي سۆزلەۋاتاتتى، — ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان مېهمانلىك دەرىجىسىنى بىلمىدىم. ئەمما، ژىلايەتتىن ژالىيلار، ناهىيىدىن هاكىملار هەمراه بولۇپ بىللە كەلگۈدەك. بولسىلا، ژاقىت قىس، دەرهال تەييارلىق قىلمىساق بولمايدۇ. مېهمانلار ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە ئۇددۇل يانتوقايغىلا كېلىدىغان بوپتۇ. هازىردىن باشلاپ تېز، پۇختا تەييارلىق قىلمىساق، كاتتىلارنىڭ ئالدىدا سۈنۈپ قالىمىز.

مېهمان كەلسە يانتوقاي مۇشۇ شۇ، كۆل ئەينا...

— هەي... ي... نېمە دېگەنلىرى بۇ قاۋۇز ئاخۇن؟ — دېدى ناخشاخۇن شۇجى قاۋۇز ئاكىنىڭ تەنە ئارىلاش گېپىنى بۆلۈپ، — ئۇنداق دېمىسلە. ئۇلار شۇنچە ئۇزاقتىن كېلىدىغان كاتتا باشلىقلار تۇرسا ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئىككى قولىمىزنى بۇرنىمىزغا تىقىپ چىقساق ياخشى بولماس.

— مېنىڭ نېمە ئىلاجىم بار دەيلا، شۇجى. كۆل بىلەن قوتانىنىڭ ئەھۋالى سىلىگە ئايان، — قاۋۇز ئاكا شۇنداق دېدى - دە، تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن چىلىمنىڭ سەيخانىسىغا تاماكىنى چىڭداپ بېسىشقا باشلىدى. ناخشاخۇن شۇجى قاۋۇز ئاكىنىڭ قولىدىكى چىلىمنى تارتىۋېلىپ، ئاچچىق - ئاچچىق قىلىپ ئىككىنى شوردى. ئاغزى - بۇرنىدىن يەڭدەك ئىس پۇرقىراپ چىقتى.

— سىلىمۇزە بارغانسېرى پىخسىقلىشىپ كېتىپ بارىلا جۇمۇ، قاۋۇز ئاخۇن، — دېدى ناخشاخۇن شۇجى چالا ھەجىيىپ، — مېھماننىڭ گېپىنى ئاڭلىسىلا قاپاقلىرى چۈشۈپ كېتىدىغان بولۇۋالدى. ماڭا قايلىسىلا، ئۆتكەن قېتىمقىغا ئوخشاش بىر ئامالىنى قىلمامىلا ئەمدى.

ناخشاخۇن شۇجىنىڭ بىچارە تۇرقىغا قاراپ قاۋۇز ئاكا بىر ئاز يۇمشىدى.

— قانچىلىك مېھمان كەلگۈدەك؟

— مەنمۇ تازا بىلىپ بولالمىدىم. ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان ئۇ مېھمانغا ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىدىن بولۇپ ئاز دېگەندە ئوتتۇز ـ قىرىقچە ئادەم ھەمراھ بولۇپ كېلىدىغۇ دەيمەن. ئەللىك كىشىلىك تەييارلىق قىلساق بولامدىكىن.

— ئېغىلدا ئاشۇ موزايلىق ئىنىكىمدىن باشقا ھېچنېمەم قالمىدى، — دېدى قاۋۇز ئاكا، — ئۆتكەن قېتىم مېھمانلارغا قوشقا قانقۇدەك بولغان تورپاقنى سېتىپ، پۇلىغا شەھەردىن بىلىق سېتىۋېلىپ، ئۇلارغا يانتوقاينىڭ بىلىقى دەپ كاۋاپ قىلىپ بەردۇق. ئالتە ئاي يازدىن بېرى مېھمان كۈتۈش بىلەن بولۇپ كېتىپ، دېھقانچىلىقنىمىز پەقەتلا ئوخشىمىدى. تاغاردا ئاشلىقنىڭ تايىنى يوق. پىلانىمدا ئاشۇ موزايلىق ئىنەكىنى سېتىپ، پۇلىغا ئاشلىق سېتىۋېلىپ قىشتىن چىقىۋالارمىز، دەپ ئويلىغانىدىم . . .

— ھەر نېمە قىلسىلا بىر ئامالىنى قىلىپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىرايلىق چىقسىلا. قالدى گەپنى كېيىن دېيىشەيلى. قىشتا، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان نامرات ئائىلىلەر قاتارىدا قۇنۇقۇزۇش ئاشلىقىدىن جىقراق ھەل قىلىپ بېرەي. قانداق دەيلا، ئاشۇنداق قىلسامغۇ بولار؟

قاۋۇز ئاكا گەپ قىلماي يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى. ناخشاخۇن شۇجى قاۋۇز ئاكىغا گۆلەيدى:

— سىلىگە گەپ قىلىۋاتىمەن، قاۋۇز ئاخۇن. بىر ئېغىز گەپ قىلمامىلا ئەمدى.

قاۋۇز ئاكا شۇجىنىڭ نەشتەردەك كۆزلىرىگە شۇنداقلا قارىدى ـ دە، ئاستا پىچىرلىدى:

— مەيلى، بېلىق كاۋىپىنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلاي ئەمما مېھمانلارغا ھاراق قۇي دېسىلە، ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن. موزايلىق ئىنەكىنىڭ پۇلى ھەرقانچە بولسىمۇ، بېلىق كاۋىپىغا ئاران چىقىشىدۇ.

— بوپتۇ ـ بوپتۇ، شۇنداق قىلسىلا، ئۇلار چوڭ شەھەرلەردە ئالىي رېستورانلاردا ھاراق ئىچىپ كۆنۈپ قالغان ئادەملەر. بۇ جاڭگاللىقتا ھاراق ئىچمەن دەپمۇ تۇرۇۋالماس. «توشقان تېرىسىمۇ ئۇچ كۇنلۇككە چىدايدۇ» دەپتىكەن. چىدايلى قاۋۇز ئاخۇن. مېنىڭ بىلىشىمچىمۇ سىلى يۇرتتىن بۇ جاڭگالغا قېچىپ كەلگەندە ئېشەك ھارۋىلىرىغا يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى بېسىپلا كەلگەنغۇ دەيمەن. يانتوقايغا كېلىپ كۆلىنىڭ تەييار بېلىقىنى تۇتۇپ ساتتىلا، باج ـ سېلىقسىز يەر تېرىدىلا. شۇنچىۋالا ۋەج ـ دۇنيا، يۇز ـ ئابرۇي تاپتىلا. بىز تېخىچە سىلىدىن يانتوقايدىن ئاچقان بىنامىنىڭ، بېلىق باققان كۆلىنىڭ، مال ـ چارۋا باققان يايلاقلارنىڭ ئىجارىسىنى، يىغىۋېلىشقا تېگىشلىك ھەق ـ سېلىقلارنى سۇرۇشتە قىلمىدۇق. نەچچە يىلدىن بېرى ھاشار ـ ئەمگەككە قاتناشمىدىلا، بۇنىڭمۇ ھېساب ـ كىتابىنى قىلىشمىدۇق. قالدى گەپنى سىلى ـ بىز تىلمىزنى ئۇقۇشىدىغان مۇسۇلمان خەق بولغاندىكىن ئالدىرىماي قىلىشۋالارمىز. ماقۇل ئەمىسە، مەن كەتتىم. تە يىيارلىققا تېزرەك تۇتۇش قىلالا.

ناخشاخۇن شۇجى كەتتى. ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر نەچچە ئېغىز گەپلىرى قاۋۇز ئاكىنىڭ يۇرىكىگە نەشتەر بولۇپ سانجىلدى. ئۇ ئولتۇرغان ئورنىدا مىدىرلىماي ئۇزاق ئويلاندى.

چىلمىنىڭ سەيخانىسىنى ئىككى قېتىم يەڭگۈشلىدى. تاماكىنىڭ ئاچچىقىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چىقتى. «ھازىرغۇ موزايلىق ئىنەكنىڭ ساتارمەن. ئەمما، قىشچە يېگىلى ئاشلىق تاپالمىسام قانداق قىلارمەن. كەنتتىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرىلىدىغان نامراتلار قاتاردا قۇنقۇز ۋۇش ئاشلىقى ئالسام، خەقلەر زاكاتلىق قىلىپ كۈلمەسمۇ؟ ناۋادا ناخشاخۇن شۇجى بايام گېپىنى قىلغان سېلىقلارنى ھېسابلىسا، ئۇنىڭغا نېمىنى تۆلەپ بېرەرمەن؟... ئەقىللىق ئىت ئىگىسىگە ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەپتۇ، دەپتىكەن ئەڭ ياخشىسى...»

* * *

ناخشاخۇن شۇجى بۇگۈن تولىمۇ خۇشال ئىدى. ئۇ ئەتىگەنده چاچ - ساقاللىرىنى پاكىز قىردۇردى. يېڭى بادام دوپپىسىنى، ھېيتلىك شىم - چاپىنىنى كىيىدى. چاپىنىنىڭ بېلىنى يېڭى تاۋار بەلۋېغى بىلەن مەھكەم باغلىدى. ئاندىن بىر قىسىم كەنت كادىرلىرىنى، دېھقانلارنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، كەنت يوللىرىنى سۇ چېچىپ، پاكىز تازىلاشقا ئۇرۇنلاشتۇردى... موتسىكىلىتىنى ئوت ئالدۇرۇپ، يانتوقايغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئاچچىق شور پۇراپ تۇرىدىغان توپلىق يولدا موتسىكىلىت كەينىدىن بوراندەك توپا - چاڭلارنى توزۇتۇپ، سىلكىنىپ - سىلكىنىپ كېتىپ باراتتى. ناخشاخۇن شۇجى بولسا، ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان مېھمانلارغا، ژالىيلارغا ئۆزىنىڭ قانداق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، دېھقانلارنى بېيىش يولىغا باشلاپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرغانلىقىنى، يانتوقاينىڭ بايلىق ئەۋزەللىكىنى ئالدىن تەكشۈرۈپ كۆرۈپ قاۋۇز ئاخۇن ئائىلىسىنى بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ، ئىگىلىك تىكلەشكە

رىغبەتلەندۇرگەنلىكىنى، بۇ جەريانداا ئۆزىنىڭ قانداق جاپا تارتقانلىقىنى، چارە ـ تەدبىرلەرنى تۇزگەنلىكىنى قانداق سۆزلەپ بېرىش ھەققىدە قانتىق باش قاتۇرۇۋاتاتتى. توپلىق كاتاڭ يولدا موتسىكىلىتىنىڭ سىلكىنىشلىرىمۇ ئۇنىڭ بۇ خىيالىغا ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەيۋاتاتتى. ۋالىيلارنىڭ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ماختاشلىرى قۇلىقىدا تۇۋىدە يېقىملىق ناخشىدەك جارانلايتتى. . .

ئۇ ئەنە شۇنداق شېرىن خىياللار ئىلكىدە يانتوقايغا يېتىپ كەلدى ـ دە، قاۋۇز ئاكىنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ تۇرغان جايىدا تۇرۇپلا قالدى. يانتوقايدا ئىنس ـ جىن يوق ئىدى. قاۋۇز ئاكا بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ، ئازغىنە لاقە ـ لۇقىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ يەنە بىر قېتىم تۇيۇقسىز غايىب بولغانىدى.

— ۋاي خۇدايىم ئەمدى قانداق قىلارمەن؟

— ناخشاخۇن شۇجى شۇلارنى دېدى ـ دە، بېشى قېيىپ كۆزى قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ، تۇرغان جايىدا لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

* * *

جاڭگالنىڭ تېخىمۇ ئىچكىرىسى. ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن قومۇشلۇقتا قاۋۇز ئاكا ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىپ بارانتتى. ھارۋىدا ئايالى، بالىلىرى ئولتۇراتتى. ھارۋىنىڭ كەينىگە باغلاپ قويغان موزايلىق ئىنەك پۇشۇلدىغىنىچە ھۇرۇنلۇق بىلەن كېتىپ بارانتتى. ھارۋىنىڭ ئىككى چاقى قومۇشلۇقتا يەرگە چوڭقۇر پېتىپ، يېڭىدىن ئەگرى ـ بۈگرى ئىزلارنى قالدۇراتتى. قاسىم ئاخۇننىڭ كۆزلىرى ئاشۇ ئەگرى ـ بۈگرى ئىزلارغا خىيالچانلىق بىلەن تىكىلگەنىدى. قاۋۇز ئاكا ئېشەكنى مېڭىشىغا قويۇپ بېرىپ بالىلىرىغا چۆچەك

ئېيتىپ بېرىۋاتاتتى:

— . . . بىلمەچى بەكمۇ نامرات ئىكەن. كۈندە دەريادىن تۇنقان بېلىقى بىلەن بالىلىرىنى باقىدىكەن. بىر كۈنى بېلىقچى دەريادا تولۇق بىر كۈن تور تاشلاپ ئاران دېگەندە بىر تال بېلىق تۇتۇپتۇ. بۇ بېلىقنى پادىشاھقا تەقدىم قىلىپ، شۇ ئارقىلىق پادىشاھتىن ئازراق ئىنئامغا ئېرىشىشنى ئويلاپتۇ ـ دە، شۇ ھامان ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ بېلىقنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇش بولۇپتۇ. بېلىقنى قوبۇل قىلىپ، بېلىقچىغا مىڭ تىللا ئىنئام قىلىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن نامرات بېلىقچى يوقسۇزلۇقتىن قۇتۇلۇپ، بايىاشات، خۇشال ـ خۇرام ياشاپتۇ. بالىلىرىنىڭ قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بوپتۇ. . .

1997 ـ يىل، 14 ـ نويابىر، يەكەن.

ئاھ، قىزلار

يىگىتلەردىن تۆت - بەشىمىز بىر يەرگە كېلىپ قالدۇقمۇ بولدى. تەبىئىي ھالدا پاراڭنىڭ تېمىسىنى قىزلار ئىگىلەيدۇ. كىمنىڭدۇر يۇرگەن ياكى ئايرىلىپ كەتكەن قىزى ھەققىدە ياكى قىزلارنىڭ كىيىنىشى، گىرىم قىلىشى، يۇرۇش - تۇرۇشى، پەزىلىتى ھەققىدە ۋە ياكى قىزلارغا بولغان قاراشلىرىمىز ھەققىدە سۆزلىشىمىز. مۇنازىرلىشىمىز. بۇ بىزدەك ئەر يېتىپ قالغان يىگىتلەرنىڭ ئەڭ چوڭ بىر ئالاھىدىلىكىمىز بولسا كېرەك. بىر چاغلاردا چوڭلارنىڭ «ئاغزىدىن خەنزۇ خەقتىن تۆت ئەر كىشى بىر يەرگە كەلسە قورساق پارىڭىنى سالىدۇ، بىز ئۇيغۇر خەقتىن تۆت ئەر كىشى بىر يەرگە كېلىپ قالسا خوتۇن پارىڭى سالىدۇ» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالغانىدىم. بۇ ھەقىقەتەن راست گەپكەن. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتساممۇ باللىقىم بىلەن خوشلىشىپ، بالاغەتكە يەتكىنىمدىن تارتىپ قىزلارنى ئويلىدىم، قىزلارنى خىيال قىلدىم، قىزلارنى چۈشىدىم، تەڭتۇشلار بىر يەرگە كەلسەك قىزلارنىڭ پارىڭىنى قىلدۇق. قايسى بىر قىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋالغانلىقىمىزنى، كۆزىگە تىكىلىپ قارىۋالغانلىقىمىزنى، كېلىشتۇرۇپ ئىككى ئېغىز گەپ ئېيتىۋالغانلىقىمىزنى داڭلىنىپ، مەغرۇلىنىپ تۇرۇپ سۆزلەشتۇق. قىزلار بىلەن ھاياتنىڭ تاتلىق، مەخپىي لەززەتلىرىنى سۈرۈپ چوڭقۇر خىياللار قاينىمىغا غەرق بولدۇق. قىزلاردىن پارىڭىمىز، خىياللىرىمىز ئارقىلىق ھۇزۇر ئالدۇق، بارا - بارا چوڭ بولدۇق، ئەنە ئاشۇ تاتلىق خىياللىرىمىز،

چۇشلىرىمىز رېئاللىققا ئايلاندى. قىزلار ئوغۇللۇق دەۋرىمىز بىلەن خوشلاشتۇرۇپ بىزنى ئەرگە — ھەقىقى بىر ئەرگە ئايلاندۇردى. ئۆزىمىزنىڭ ئەركەك ئىكەنلىكىمىزنى ھېس قىلدۇردى، بىلدۇردى. يەنە شۇنىڭدىمۇ قىزلارنى تېما قىلغان پاراڭلىرىمىز توختاش تۇگۇل تېخىمۇ بەك ئاۋۇپ كەتتى. شۆلگەيلىرىمىزنى ئېقىتىپ تۇرۇپ سۆزلەشتۇق. سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ شېرىن، تاتلىق خىياللار قاينىمىغا يەنە غەرق بولدۇق.

مانا بۇگۈنمۇ شۇنداق بىر پاراڭلار تەبىئىي ھالدا باشلاندى.

— ھە، ئاغىنىلەر تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇپ كەتتىڭلار. ئەجەب تاماكىنىڭ ئېسىلىنى چېكىدىغان بولۇپ كەتتىڭىزغۇ، ئاخشام بىر كېچە خىش تىزىپ ئوبدانلا[1] غۇس قوپاغان ئوخشىمامسەن. ئىشخانىلىرىمىز قوشنا بولغاندىكىن بىزگىمۇ ماندىق بىر ھايىت دەۋېتىڭلا ـ ھە!

— سەندىن نېمە ئاياتتىمەۋە ئاداش، بۇگۈن ئاخشاممۇ ئويىنىماقچى، خالىساڭ سېنىمۇ باشلاپ باراي، ئاز دېگەندە بىرەر مىڭنى يانچۇقىغا سېلىۋالغاچ بارارسەن.

— ھەببەللى، ما گېپىڭلا ئوغاۋالچىلىققا يارىدى مانا، بۇنىڭدىن كېيىن ئاشۇنداق سورۇن بولسا بىللە بارايلى. ھەي، شۇ نەرسىنىڭ مېھرىنىڭ ئىسسىقلىقىنى. ئويناپ قالساق كېچىچە ئادەمنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىگەن. كۈندۈزى خىزمەت خۇش ياقمىغان. ھېلىمۇ ئۇ نەرسىنىڭ ئىسمى «قىما» بولۇپ قاپتىكەن. ناۋادا «قىل» دېگەن بولسا قانچىلىك بولۇپ كېتەرمىز كىن.

— نەچچە مىڭ كويغا كالتەكلىنىپمۇ تويمىدىڭلا ـ ھە ئاداش شۇ قىماغا.

---

① قىش تىزىپ — ماجاڭ ئويناش دېمەكچى.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ ئابدۇللا چويۇن بىلەن روشەن قورچاقنىڭ تويى بولغۇدەك.

— نېمە؟ ئاشۇ روشەن قورچاقنىڭما؟ يائاللا ئاشۇ نەرسىگىمۇ ئەر چىقىپتۇ - دە! چويۇن ئاداشقا يېپىشقان ئوخشىمامدۇ ئۇ يەر يېلىمى.

— ياق، چويۇن ئاداش ئۆزى يېپىشۇاپتۇدەك.

— ھەرقاچان تويلۇقى ئەرزان چۈشىدۇ، جىق چىقىم تارتمايلا توي قىلىۋالىمەن دەپ يېپىشقاندۇ ئۇ پىخسىق ئاداش، شۇڭا باكاغا چويۇن دېمەيمىز - دە، ئۇنى.

— ھەي، ئادەمنىڭ ئاغزىدىكى گېپىگە قاراپ بىر نېمە دېگىلى بولمايدىكەن، تويىنىڭ گېپى بولسىلا ئابدۇللا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيتتى. قىزلارنى چېكىپ تاللاپ تۇرۇپ، توغاچىتەك بىرنېمىسى بار قىزلار بىلەن توي قىلىمەن دەپ پو ئاتاتتى. ئەمدى كېلىپ قىز تېپىلمىغاندەك ئاشۇ روشەن قورچاق بىلەن. . . .

— شۇنداقمۇ دەيسىلە، ئاياللار دېگەننىڭ ھېيلىسى تولا خەق. روشەن قورچاقمۇ بوش نەرسە ئەمەس. چويۇن ئاداشنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغاندۇ ھەرقاچان.

— بىرنېمە دەپ بولغىلى بولمايدۇ.

— خوتۇن كىشى دېگەنزە. . . .

— ئۆز ۋاقتىدا قىزلارنى مەندەك چوڭ بىلىدىغان ئادەم يوق بولغىيتتى. قىزلار بىلەن يالغۇز ئۇچرىشىپ قالسام تەمتىرەيتتىم. ئۇلارنى خىيال قىلسامۇ سۇر بېسىپ، يۈرىكىم پوكۇلدايتتى. توي كېچىسى قانداق قىلارمەن دەپ غەم يەيتتىم. ھېلىقى پاتەم دالڭ بىلەن مەستچىلىكتە بىر كېچە بىللە يېتىپ ئوغۇللىقىمنى يوقاتقاندىن كېيىن بۇنداق نەرسىلەر كۆزۈمگە چۈمۈلىدەك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى.

— ئاغىنىلەر «ئاق كېچە» گە بېرىپ بىر ئاخشام ئويناپ

كەلمەمدۇق.

— داڭلىغۇدەك نېمىسى بار ئۇ يەرنىڭ، ساپلا دادۇيجاڭ، شۇجىلار بىلەن خوتۇن تالىشىپ...

— ھازىر پەيزى بوپ كەتتى دېيىشىدىغۇ. لوبىنى خېلى يامان ئەمەس نەرسىلەردىن يەتتە ـ سەككىزنىسى خوتەندىن ئەپكەپتىمىش، ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا «ئاق كېچە» نىڭ پارىكى.

— بارساق بارايلى، زېرىكىپ تۇرغاندا ئويناپ كەلمەمدۇق.

— ھازىر رېستوران، قاۋاقخانىلارغىمۇ ئەركىشىدىن خوتۇن كىشى كۆپ كىرىدىغان بولۇپ قاپتۇغۇ تاڭ.

— غېرىب ـ سەنەم، تاھىر ـ زۆھرە، رابىيە ـ سەئىدىنلەردەك ھەقىقىي سۆيگۈ ـ مۇھەببەت يوق بولۇپ كەتتىغۇ ھازىر.

— ياق، ئۇنداقمۇ ئەمەس، مۇھەببەت ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىدىغان قىزلار ھازىرمۇ تېپىلىدۇ.

— ۋاي تاڭەي، بۇ گەپكە مەن ئىشەنمەيمەن جۇمۇ.

— مەنمۇ ئىشەنمەيمەن.

— ئىشىنىڭلار ئاغىنىلەر، — دېدى بايات بىرى گەپ قىلماي ئولتۇرغان ئەنۋەرجان سۆز قىستۇرۇپ، — قىزلار سىلەر دېگەندەك ئۇنداق ئەمەس. مەن سىلەرگە بىر پارچە خەت كۆرسىتەي، بۇ بىر قىزنىڭ بىر ئاغىنىمگە يازغان خېتىكەن، ئوقۇپ باقاي دەپ ئېلىۋالغانتىم. سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي.

— قېنى ئۇ خەت، ئېلىڭلا ئوقۇپ باقايلى.

ئەنۋەرجان ئىشخانىسىدىن بىر پارچە خەتنى كۆتۈرۈپ چىقتى. شۇ ھامان خەتكە ھەممەيلەننىڭ نەزىرى ئاغدۇرۇلدى. خەت مەكتەپ باللىرىنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىنىڭ قەغەزىگە يېزىلغان بولۇپ، تولا ئوقۇلغانلىقتىن كىرلىشىپ، قاتلانغان يەرلىرى قىيىلىپ كەتكەنىدى. خەتنىڭ ئاخىرىغا «ساڭا ئاشىق

قىزچاقتىن» دېگەن چىرايلىق ئىمزا قويۇلغان بولۇپ، ئاشۇ ئىمزانىڭ ئۈستىگە قىزلارنىڭ لەۋ سۈرۈخ سۈرگەن كالپۇكنىڭ ئىزى خۇددى تامغىدەك بېسىلغانىدى.

— پاھ بۇيەرگە لەۋنىڭ ئىزىنى چۈشۈرۈپتۇمۇ نېمە؟

— ھە شۇنداقكەن، لەۋنىڭ ئىزىكەن.

— پاراڭ سالماڭلار، خەتنى ئوقۇيلى.

ئەنۋەرجان خەتنى ئالدىرىماي ئوقۇشقا باشلىدى:

گۈل ئېچىلدى تەزىم بىلەن بۇلبۇلغا قاراپ،
جاۋابسىز قالارمۇ بۇ خېتىم ئېتىبارسىز قاراپ.

پاھ، شائىرمۇ نېمە ئۇ قىز. شېئىر بىلەن باشلاپتىغۇ بۇ خەتنى.

— ھاي قوشۇق سالماي ئاڭلىغىنا، خەتنى ئوقۇۋەر ئەنۋەر.

ئەنۋەرجان خەتنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

سۈلتان (كەچۈر ئىسمىڭنى سۈلتان دەپ ئۇدۇللا ئاتاۋەردىم) بۇ خەتنى كۆرۈپ بەلكىم ھەيران قالارسەن. ئەسلى سەن بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلىشەي دەپ ئويلىغانىدىم. بىراق، جۈرئەت قىلالمىدىم. يەنە بىر تەرەپتىن قىزلىق غۇرۇرۇم يول قويمىدى. گەپ ـ سۆز قىلماي يۈرۈشۈرۈشكە يۈرىكىم چىدىمىدى. ئوتنىڭ تېشىدا كۆيگەندىن تاينىلىق ئىچىدىلا كۆيەي دېدىم ـ دە، ئاخىر بۇ خەتنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ خەتنى قانچىلىك غەيرەت بىلەن يېزىۋاتقىنىمنى پەقەت بىر ئۆزۈملا بىلىمەن، سەندىن ئۈمىدىم خېتىمنى ئاخىرغىچە ئوقۇپ چىققىن.

سۈلتان مەن سېنى كۈندە كۆرۈپ تۇرىمەن. چۈنكى، بىز دائىم يولدا ئۇچرىشىپ قالىمىز. دەسلەپتە ساڭا ئانچە پەرۋا قىلىپمۇ كەتمىگەنىدىم. كۆزۈمگە چېلىقىپ قالساڭ «يەنە ئاشۇ

بالا» دەپلا قويايتتىم. بارا ـ بارا كۆزلىرىم ئادەملەر توپىدىن سېنى ئىزدەيدىغان، بىرەر قېتىم يولدا سېنى ئۇچراتماي قالسام كۆڭلۈم يېرىم بولىدىغان ئىزدىگەن مۇھىم نەرسەمنى تاپالماي قالغاندەك تىت ـ تىت بولىدىغان بولۇپ قالدىم. كۆز ئالدىمدىن ئاشۇ ئورۇق، ۋۇجىك گەۋدەك، ۋېلىسىپىت پىدالىنى تېز ـ تېز تېپىشلىرىك، ئۇچرىغانلىكى قىزلارنىڭ چىرايىغا يەۋەتكۈدەك بولۇپ تەكشى قاراشقا ئۇلگۇرىدىغان قوي كۆزلىرىك، يىگىتلەرگە خاس شەھۋانىي قاراشلىرىك نېرى كەتمەيدۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۆزۈمۇ سەزمىگەن ھالدا ئەتىگىنى ئىشقا بەش ـ ئون مىنۇت بۇرۇنراق مېڭىپ كوچا دوقمۇشىدىكى قاتناش بەلگە چىرىغى يېنىدا ساقلاپ تۇرىدىغان، سەن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن يولۇمنى داۋاملاشتۇرىدىغان بولۇپ قالدىم. سېنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن كېلىشىڭنى كۈتۈش مەن ئۈچۈن ھەم ئازابلىق، ھەم خۇشاللىق بىر ئىش. سەن كېلىپ بولغۇچە ۋۇجۇدۇم تۇگىمەس زىددىيەتلەر بىلەن تولاتتى. «ئۇ مېنى ياخشى كۆرەرمۇ؟ مېنى سۆيەرمۇ؟ سۆيگۈمنى قوبۇل قىلارمۇ؟ مۇشۇنداق سەۋدايىلارچە ساقلاپ تۇرغىنىمنى بىلەرمۇ؟ ئاھ، خۇدا، مېنى بۇ ئوتتىن تېزرەك قۇتۇلدۇرساڭچۇ؟...» كاللامدىكى بۇ تۇگىمەس تالاش ـ تارتىشلارنىڭ باش ـ ئاخىرى يوق ئىدى. خۇداغا ئىلتىجا قىلاتتىم. مەندىكى كۆيۈك ئوتنى ساڭىمۇ سېلىشنى تىلەيتتىم. سېنىڭ كېلىشىڭنى كۈتۈپ بولالماي بەخت ـ تەلىيىمگە ئۆزۈمچە پال سالاتتىم: ھازىردىن باشلاپ ۋېلىسىپىتلىق ئوتتۇز ئادەم ئالدىمدىن ئۆتۈپ كېتىپ بولغۇچە سۈلتان كەلسە چوقۇم مۇھەببىتىگە ئېرىشەلەيمەن. كەلمىسە بارماق چىشلەپ قالمەن دەپ ئويلايتتىم ـ دە، ۋېلىسىپىتلىقلارنى ساناشقا باشلايتتىم. يىگىرمىدىن كېيىنكى ساناق ماڭا تولىمۇ ئېغىر كېلەتتى. يۈرىكىم دۈكۈلدەپ، كۆزۈمنى يۇمۇۋالغۇم كېلەتتى.

ژۇلىسپىتلىقلارنىڭ كەلمەي تۇرۇشىنى، ساناق ئوتتۇزغا بېرىپ بولغۇچە سېنىڭ كېلىپ قېلىشىڭنى تىلەيتتىم. گاھى ۋاقىتلاردا ساناق يىگىرمىدىن ئېشىپ بولغۇچە كېلىپ بولاتتىڭ. مەن دەرھال ساناقنى توختىتىپ، دىدارىڭغا قاراپ ئولگۇرۇپ بولغۇچە لىپىدە ئوتۇپ كېتەتتىڭ. كەينىڭدىن ھەسرەت بىلەن قاراپ قالاتتىم. ساقاللىرىڭنىڭ ئۆسۈپ قالغانلىقى ياكى كىيىملىرىڭنىڭ كىرلىشىپ قالغانلىقى كۆزۈمگە شۇنداقلا چېلىقاتتى. لېكىن، سەن پەرۋاسىز، تولىمۇ پەرۋاسىز ئوتۇپ كېتەتتىڭ. يولۇڭغا سەۋدايىلارچە تەلمۇرۇپ تۇرغان مەندەك بىر قىز مەۋجۇت ئەمەستەك دەققەت قىلىپمۇ قويمايتتىڭ. سېنى كۆرۈپلا ۋۇجۇدۇمدا گۈرىدە پەيدا بولغان خۇشاللىق تۇيغۇلىرى شۇ ھامان شىپپىدە غايىب بولاتتى. يۈرىكىمدە قايتىدىن يېغا يامىشاتتى. ئاچچىق ھېسلارغا تولاتتى. گاھى ۋاقىتلاردا ژۇلىسپىتلىقلاردىن ئوتتۇزى ئوتۇپ ساناق ئەللىككە توشقاندىمۇ كەلمەيتتىڭ. شۇ ھامان كاللامنى ھەر خىل ئەندىشىلىك ئوي - خىياللار ئىگىلەيتتى. «ئاغرىپ قالغاندىمۇ؟ بىرەر ھادىسە بولۇپ قالغاندىمۇ؟» دەپ پوت - قولۇمدا جان قالمايتتى. لېكىن، دەرھاللا مۇشۇنداق قاملاشمىغان شۇم خىياللارنى قىلغانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئەيىبلەيتتىم. خۇدادىن ساڭا ئامانلىق، سالامەتلىك تىلەيتتىم. كۆز چانىقىم لىققىدە ياشقا تولاتتى. ئازاب - ھەسرەت ئىلكىدە يەنە ئۆزۈمگە تەسەللى بېرەتتىم. «بايامقى ژۇلىسپىتلىقلار بەك تېز ئوتۇپ قالدى. بۇ ھېساب ئەمەس، پىيادە ئادەملەردىن ئەللىكى ئوتۇپ بولغۇچە سۇلتان كەلمىسە ئاندىن ئونىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمىگەن بولىمەن» دەپ پىيادىلەرنى ساناشقا باشلايتتىم. ساناق توشۇشقا ئاز قالغاندا كۆزۈمنى يۇمۇۋالغۇم، پىيادىلەرنى قەستەنگە كۆرمەسكە سالغۇم كېلەتتى. قىرىقىنچى ساناقتىن كېيىن كەلگەن پىيادىلەرگە شۇنچىلىك ئۆچ بولۇپ كېتەتتىم. ئۇلارنى

ئىچىمده قارغايتتىم، تىللايتتىم. شۇ چاغدىمۇ كەلمىسەك تاغدەك مۇڭ، ھەسرەتلەرنى يۇدىگىنىمچە ئىدارەمگە قاراپ ماڭاتتىم. ۋۇجۇدۇم دەريا - دەريا ياشلارنى تۆكەتتى. سېنى كۆرۈش قانچىلىك ئازابلارغا دۇچار قىلسا، كۆرمەسلىكمۇ مېنى يەنە شۇنچىلىك قىينايتتى، يىغلىتاتتى.

يىراقتىن كۆرسەملا قەددىڭنى ئى يار،
ۋۇجۇدۇم ياپراقتەك تىترەپ كېتىدۇ.
سېنىلا باشلىغاچ قەلبىم تۆرىگە،
يۇرىكىم ھاياجان بىلەن سوقۇپ كېتىدۇ.

سۇلتان مۇشۇ قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ، كاللاڭدا «بۇ قىز زادى كىمدۇ؟» دېگەن سوئال پەيدا بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، سەن ھەرقانچە ئويلانساڭمۇ مېنى ئەسلىيەلمەيسەن. چىرايىمنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرەلمەيسەن. چۈنكى، بىز كۈندە ئۇچرىشىپ تۇرغان بىلەن، سەن بىرەر قېتىم ماڭا تەپسىلىيرەك تىكىلىپ قاراپ باققان ئەمەس. سېنىڭ كۆزلىرىڭ، ئاشۇ چىرايلىق، شوخ ئەمما بېپەرۋا كۆزلىرىڭ ھېچقاچان بىرلا قىزنىڭ چىرايىغا ئۇزاقراق تىكىلىپ قادالغان ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سېنىڭ كۆزلىرىڭگە ئۆچ. ئاھ، ئاشۇ بەختىش، شوخ، ئاچ كۆز، بېپەرۋا كۆزلىرىڭنى ئۆزۈمگىلا قارىتالىغان، بويسۇندۇرالىغان بولسام - ھە! كۆزلىرىڭ ماڭا ئىككى - ئۈچ سېكۇنت ئارتۇقراق قارىغان، تىكىلگەن بولسا يۇرىكىم شۇرۇرىدە ئېرىپ كېتەرمىدى ياكى كۆزلىرىڭدىن چاچرىغان ئۇچقۇندا گۇرۇرىدە ئوت تۇتۇشۇپ، ۋۇجۇدۇم كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتەرمىدى؟ مەيلىتى. كۆزلىرىڭنى ئۆزۈمگە قارىتالىغان، بويسۇندۇرالىغان بولسام ئېرىپ كەتسەممۇ، كۆيۈپ كەتسەممۇ مەيلىتى. ھېچقانداق ئارمىنىم قالمايتتى.

مەن شەنبە، يەكشەنبىگە بەك ئۆچ بولۇپ قالدىم. چۈنكى، بۇ دەم ئېلىش كۈنى بولغانلىقى ئۈچۈن سەن ئىشقا بارمايسەن. ئەتىگىنى يولدا ئۈچرىشىش، سېنى كۆرۈش پۇرسىتى بولمايدۇ، سېنى كۆرەلمەي قالىمەن. قولۇمدىن كەلسە ئىدى. بۇ ئىككى كۈننى كالىندارىدىن چىقىرىۋەتكەن بولار ئىدىم. شۇنداقتىمۇ ئاشۇ قاتناش بەلگە چىرىغى يېنىدا كۈن - كۈن ساقلايمەن. لېكىن، سەن كەلمەيسەن، پۈتۈن شەھەرنى سەۋدايىلارچە ئىزدەپ چىقىمەن. ئىسمىڭنى ئۇنسىز توۋلايمەن. نەدە، كىمنىڭ قېشىدىلىقىڭنى پەرەز قىلىمەن. بۇنداق پەرەز - قىياسلارنى قىلىش مەن ئۈچۈن بەكمۇ قورقۇنچلۇق. چۈنكى، كاللامغا ياخشى پەرەز، ياخشى قىياسلار كەلمەيدۇ. ئۆزۈمنى يوقتىپ سارالىڭ، تەلۈە بولۇپ قالىمەن. ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، ئىشكنى تاقاپ قويۇپ قانغۇچە يىغلايمەن. گېلىمدىن غىزا ئۆتمەيدۇ. يېقىندىن بېرى خېلىلا ياداپ قالدىم. خىزمەتداشلىرىم «ئورۇقلاپ، تېخىمۇ زىلۋا بولۇپ قاپسىز. پىگورىڭىز تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ. قانداق دورا قىلىپ مۇشۇنداق ئورۇقلىدىڭىز؟ دەپ بېرىڭ، بىزمۇ ئورۇقلايلى» دەيىشىدۇ. ئۇلارغا نېمە دەيمەن. ئازاب، ھەسرەت يەۋاتىمەن دەيمەنمۇ؟ دورا يېمىدىم، دېسەم ئۇلار پەقەتلا ئىشەنمىدى. ئىلگىرى ئورۇقلاش ئۈچۈن خېلى كۆپ ھەرىكەت قىلغان، ھەر خىل دورىلارنى يېگەن، چارە - ئامالالرنى قىلغانىدىم. لېكىن، پەقەتلا ئۇنۇمى بولمىغانىدى. مانا ئەمدى ئورۇقلۇيدىم قىلچىمۇ خۇش بولمىدىم. قەلبىمدىكى ھەسرەتلىرىمنى ئازراقمۇ يەڭگىللىتەلمىدى.

سۇلتان، ھەر قېتىم ئىسمىڭنى ئاتىغىنىمدا ۋۇجۇدۇم ياپراقتەك تىترەيدۇ. گۈلخان بولۇپ يانىدۇ. بىلەمسەن سۇلتان، مەن بۇ خەتنى چەكسىز سېغىنىش ئىلكىدە يېزىۋاتىمەن. سەن ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدىغانسەن؟ بەلكىم

دوستلىرىڭ بىلەن بىللە ھاراق ئىچىۋاتقىنىمىزدا. ھاراقنىڭ كەيپىدە كۆڭلۈڭنى رام قىلىۋالغان قايسى بىر قىز ئۈستىدە شېرىن خىيال سۈرۈۋاتقىنىمىز. مەن ھاراق ئىچىشنىڭ ئوغۇللارنىڭ ئەرلىك بەلگىلىرىنىڭ بىرى دەپ قارايمەن. ھاراق ئىچىش خۇدا سىلەر ئوغۇللارغا نېسىپ قىلغان ئەڭ چوڭ ئامەت. چۈنكى، سىلەر نۇرغۇن ئازابلىرىڭلارنى، دەرد - ھەسرەتلىرىڭلارنى ھاراق بىلەن يەڭگىللىتىسىلەر. لېكىن، بىز قىزلار ئۇنداق قىلالمايمىز. خۇدا بىزگە يىغلاشنى، ياش قۇرۇمايدىغان بىر جۈپ كۆزنى نېسىپ قىلغانكەن. شۇڭا، سىلەر ئوغۇللارغا شۇنداق ھەۋىسىم كېلىدۇ. سۇلتان، بۇ قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ مېنى تازىمۇ بىر يولدىن چىقىپ كەتكەن قىز ئوخشايدۇ دەپ خاتا چۈشىنىپ قالما. مەن سېنى ياخشى كۆرگەن ئىكەنمەن، سېنىڭ ھەممە قىلىقىڭنى، خۇي - ئادەتلىرىڭنى ياخشى كۆرۈشۈم كېرەك. بۇ مېنىڭ مىزانىم.

سۇلتان بىر قىزنىڭ بىر يىگىتكە بۇنداق خەتنى يېزىشى ئاسانمۇ؟ يىگىتلەرگە سېنى ياخشى كۆرىمەن دەپ سۆيگۈ تەلىپى قويۇشى ئوڭايمۇ؟ بۇ تەرەپلەرنى سەنمۇ ئوبدان چۈشىنىسەن. ساڭا بولغان مۇھەببىتىم، سۆيگۈم مېنى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. غەيرەت، كۈچ ئاتا قىلدى. سۇلتان مەن ھازىر سېنىڭ كۆز ئالدىڭدا قانداق بىر قىز سۈپىتىدە گەۋدىلىنىۋاتقاندىمەن؟ ساڭا ئەسكەرتىپ قويىدىغىنىم ئوبرازىمنى ھەرگىزمۇ خۇنۇكلەشتۈرۈپ كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرمەسلىكىڭنى ئۈمىد قىلىمەن.

خەير، خېتىمنى مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتۇراي. ناۋادا مېنىڭ بۇ سۆيگۈ تەلىپىمنى ئويلىشىپ بېقىشنى، مەن بىلەن كۆرۈشۈشنى خالىساڭ، كېلەر ھەپتە ئىشقا ھېلىقى ئاق رەڭلىك بوغما چاپىنىڭنى كىيىپ بارغىن، چاپاننى بىر ھەپتە تولۇق كىيىشىڭ كېرەك. ناۋادا ئاشۇ بىر ھەپتە ئىچىدە قارارىڭ

ئۆزگىرىپ قالسا، چاپىنىڭنىڭ ئالماشتۇرۇۋەتسەڭلا ماڭا شۇ كۆپايە. ئاشۇ بىر ھەپتە سېنىڭ ئويلىنىشىڭغا تولۇق ۋاقىت چىقىدۇ. بۇ خەتكە ھازىرچە ئىسمىمنى يېزىشنى خالىمىدىم. ۋاقتى كەلگەندە ھېلىقى خەتنى يازغان قىز مانا مەن بولىمەن دەپ ئالدىڭدا پەيدا بولىمەن ھەم ئىسمىمنىمۇ ئۆز ئاغزىم بىلەن ئېيتىپ بېرىمەن.

ساڭا ئاشىق قىزدىن.

× × × - يىل، × - ئاي، × - كۈنى.

ئەنۋەرجان خەتنى ئوقۇپ تۈگىتىشى بىلەن ئارىنى بىرپەس جىمجىتلىق قاپلىدى.

— تازىمۇ شېرىن - شېكەر گەپكە ئۇستا بىرنېمە ئوخشايدۇ.

— ئەر ئالماي ئولتۇرۇپ قالغان سەت بىر قېرى قىزمۇ تېخى.

— پاھ، ئادەمنى شۇرۇرىدە ئېرىتىۋەتكۈدەك يېزىپتا خەتنى.

— قىزلار دېگەنزە. . .

— ھە، ئەنۋەرجان ئاغىنىڭىز ھېلىقى قىز بىلەن كۆرۈشتىمۇ قانداق؟

— بىلمىدىم،— دېدى ئەنۋەرجان شوخلۇق بىلەن كۈلۈپ. ئۇ ئاداش مۇشۇ بىر ھەپتىدىن بېرى ئاق بوغما چاپىنىنى كىيىپ يۈرۈيدىغۇ؟

— نەتىجىسىنى كېلەر ھەپتە بىلىمىز دەڭلا.

— ئۇلارنىڭ ئىشىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىزگە ئېيتىپ بېرىشنى ئۇنتۇپ قالماڭلار.

— ئالدىرىما توي باغىقى ئەكىلىپ بېرىمەنمۇ تېخى

— ھەي. . . ي، ماڭىمۇ ئاشۇنداق قىزدىن بىرەرى كۆيۈپ قالسىچۇ.

— قاچانغۇچە بويتاق ئۆتەرمىز ئاغىنىلەر.

خىزمەتداشلىرىم جىمىپ قېلىشتى. شەك - شۇبھىسىزكى ئۇلار ھازىر تونۇشىدىغان ياكى ياخشى كۆرۈپ قالغان قىزلارنى خىيال قىلىشۋاتاتتى. قىزلار ھەققىدە تاتلىق، شېرىن ھېسسىياتلارغا چۆمۈۋاتاتتى. ئارىدىن كېمدۇر بىرى ئىختىيارسىز ئۇنلۇك پىچىرلاپ تاشلىدى:

— ئاھ، قىزلار!...

1997 - يىل، 25 - ئاپرىل، يەكەن.

ساخاۋەتلىك قار

ئۆز نەپسىدىن كەچسە باشقىلارنى خۇش قىلغىلى بولىدۇ.
— ئانامنىڭ تەربىيەتلىرىدىن

بامدات ۋاقتىدىن باشلاپ ياغقان قار بارغانسېرى ئەدەپ كېتىۋاتاتتى. ئادەمنىڭ كۆزىگە سانسىزلىغان كۆمۈش توزۇندىلىرىدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. قىش كىرگەندىن بېرى ياغقان بۇ تۇنجى قار پۈتكۈل قارادۆڭ يېزىسىنى ئاپئاق لىباس بىلەن چۈمكىۋەتكەنىدى. قار مۇشۇ ھالەتتە يېغىۋېرىدىغان بولسا كەچ كىرگۈچە ئادەمنىڭ تىزىغا كەلگۈدەك يېغىشتا گەپ يوق ئىدى.

يېزا باشلىقى خۇرۇم چاپىنىغا مەھكەم قىمىدالغىنىچە جېپىنىڭ دېرىزىسىدىن لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان ئاق چېچەكلەرگە قاراپ تاتلىق خىياللارغا غەرق بولغانىدى . . .

« . . . بۇ قار دەل ۋاقتىدا ياغدى. يېزا تەۋەسىدىكى ئون بەش مىڭ مودىن ئارتۇق كۆزگى بۇغداي قىشتىن ئۇششۇپ كەتمەي چىقىۋالىدىغان بولدى. دېمەك، بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىشتا گەپ يوق. قىشتا قار كۆپ ياغسا، يازدا سۇ كۆپ بولىدۇ. سۇلا بولسا دېھقانچىلىقتىن نېمە غەم. ياغە قار توختىماي ياغ . . . — يېزا باشلىقىنىڭ خىيالىي شۇيەرگە كەلگەندە يۇرىكى بىردىنلا قارىتتىدە قىلىپ كەتتى، يولىنىڭ چېتىدىكى دېھقان ئۆيلىرىگە ئەندىكىپ نەزەر تاشلىدى. پاكار - پاكار لاي تاملىق دېھقان ئۆيلىرىنىڭ مورىسىدىن كۆتۈرۈلگەن

كۆكۈچ ئىس ئاپئاق قار توزۇندىلىرى ئارىسىدا تېزلا سىڭىپ كېتىپ باراتتى. يېزا باشلىقى يەنە خىيالغا كەتتى، — دېھقانلارنىڭ قىشلىق يېقىلغۇ، ئوزۇق ـ تۇلۇك ئەھۋالى قانداق بولغىيدى؟ قار مۇشۇنداق ياغمۇيدىغان بولسا يېزا تەۋەسىدىكى تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار، نامرات ئائىلىلەرگە تەس بولىدۇ. دەرھال تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، قۇتقۇزۇش تەدبىرلىرىنى كۆرۈش كېرەك. . . »

يېزا باشلىقى جىپنى توختىتىپ، چۈشۈش ئۈچۈن بىر قولىدا جىپنىڭ ئىشىكىنى ئاچقاچ شوپۇرغا بۇيرۇق قىلدى.

— سىز دەرھال ئورگانغا[1] بېرىپ يەتكۈزۈڭ. بارلىق رەھبىرى كادىرلار ئۆزلىرى نۆۋەتتىدا تۇرغان كەنتىلەرگە بېرىپ تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار نامرات ئائىلىلەرنىڭ، تۇل خوتۇن ـ يېتىم ئوغۇللارنىڭ قىشلىق يېقىلغۇ، ئوزۇق ـ تۇلۇك، كىيىم ـ كېچەك ئەھۋالىنى تەكشۈرسۇن. دېھقانلار قىشلايدىغان ئۆيلەرنىڭ بىخەتەرلىك ئەھۋالىنىمۇ تەكشۈرسۇن. چۈشتىن كېيىن دەل سائەت تۆتتە ئۇلارنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلايمەن. كىمدەكىم بۇ خىزمەتكە سۈسلۇق، بىپەرۋالىق قىلسا مەسئۇلىيىتى سۈرۈشتە قىلىنغانلىقىڭ سىرتىدا، بىرئايلىق مائاشى جەريمانىغا تۇتۇلىدۇ.

يېزا باشلىقى يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى دېھقان ئۆيلىرىگە شۇنداقلا كۆز يۈگۈرتتى ـ دە، ئالدىغا قاراپ ئىلدام ـ ئىلدام يۈرۈپ كەتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدە تۆكلىرى پارقىراپ تۇرغان قاما قۇلاقچىسى، خۇرۇم چاپىنىنىڭ مۆرىلىرى ئاپئاق قار توزۇندىلىرى بىلەن بېزەلدى. يېزا باشلىقى كۆزلىگەن ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ، دەرۋازىنىڭ زەنجىرىنى شاراقلاتتى. ھەمساتتىلا ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ كوررەك جۈۋىغا يۆگىنىۋالغان بىر

---

① ئورگان — يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنىنى دېمەكچى.

بوۋاي هاسسىنى سۆرىگىنىچە چىقىپ كەلدى ـ دە، دەرۋازىنى ئېچىپ، دەرۋازا تۈۋىدىكى «قار ئادەم» گە تۈيۈقسىز كۆزلىرىنى تىكىپ تۇرۇپ قالدى.

— ھە ئەلى ئاكا، تونۇيالمايۋاتامدىلا مېنى؟ — دېدى يېزا باشلىقى بوۋايغا كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى تەڭلەپ.

— ھوي ئەسلىدە تۇراخۇن يېزا باشلىقىمىزغۇ بۇ، — بوۋاي دەرھال ئېسىگە كەلدى ـ دە، يېزا باشلىقىنىڭ قولىنى ئىككى قوللاپ قىستى، — ياشانغاندا ئادەمنىڭ كۆزى ئاجىزلاپ قالىدىكەن يېزا باشلىقى، قاردا سىلىنى دەماللىقتا تونۇيالماي قاپتىمەن، قېنى ئۆيگە چىرىلى.

ئۆينىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. تۈگلۈككە يېپىپ قويغان يالتىراقنىڭ ئۈستىنى قار كۆمۈۋەتكەن بولۇپ، تەلپەكنىڭ ئورنىدەك يەر ئاقۇش كۆرۈنەتتى. لېكىن، بۇيەردىن ئۆي ئىچىگە ھېچقانداق يورۇقلۇق چۈشمەيتتى. يېزا باشلىقى چاقمىقىنى ياندۇرۇپ، مورا ئوچاقنىڭ قېشىدىكى سۇپىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭغىچە بوۋاي مورا ئوچاقنىڭ ئۈستىدىكى جىن چىراغنى ياندۇردى. شۇ چاغدىلا يېزا باشلىقىنىڭ كۆزىگە ئۆينىڭ تورۇسىدىكى ئېلېكتر لامپا چېلىقتى.

— توك توختاپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى يېزا باشلىقى كۆزىنى لامپىدىن ئۈزمەي.

— نەدىكىنى، — دېدى بوۋاي ئوچاقتىكى چوغنى كۆسەي بىلەن كوچىلىغاچ، — ئۆينىڭ توك سىمىنى ئۈزگۈزۈۋەتتىم.

— نېمىشقا شۇنداق قىلىلا ئەلى ئاكا؟ — دېدى يېزا باشلىقى ئەجەبلىنىپ، — توك چىراغ دېگەن بەلەن ئەمەسمۇ؟ جىن چىراغقا قارىغاندا يورۇق ئولتۇرىلا.

— ئوغۇ شۇنداقتى، — دېدى بوۋاي ئوچاقتىكى چوغنى بىرنەچچىنى پۈۋدۈۋەتكەندىن كېيىن، — ئەمما پۇلى بەك قىممەتكەن كاساپەتنىڭ. ئىككى ئاي ياقسام كەنتنىڭ توك

باشقۇرغۇچىسى ئاتمىش كويلۇق توك كۆيەپتۇ دەيدۇ. ھەيرانلىقتا بېشىمنى تۆتۈپ ئولتۇرۇپ قالدىم. يانچۇقۇمدا نەدە ئۇنچىلىك جىق پۇل بارەيلا. كاتەكتىكى كۇن ئاشۇرمايلا كاكىلاۋاتقان ئىككى مېكىيىنىمنى توك ھەققىگە ھېسابلىدىم دەپ ئېلىپ كەتتى. شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا بىرەر يىلدا ئۆي - ۋاقىمنىمۇ توك پۇلىغا ھېسابلاپ بېرىپ تالادا قالىدىغان چېغىم بار. شۇنىڭ بىلەن توك سىمىنى ئۇزگۇزۇۋەتتىم.

يېزا باشلىقىنىڭ چىرايىغا سۇسقىنە قىزىللىق يۈگۈردى. كۆڭلىنىڭ بىر يېرلىرىنى قىرتاق تۇيغۇلار قاپلىدى. «ئىسىت، ئىزا تارتماي بىزنىڭ قارادۆڭ يېزا جىن چىراغتىن پۈتۈنلەي قۇتۇلدى. ئېلېكتر لامپىسى ياقمىغان بىرمۇ ئائىلە قالمىدى، دەپ پونى دۇڭ ئېتىپ، مەيدەمنى كېرىپ يۇرۇپتىمەن تېخى. يېزىنىڭ تەرەققىياتىنى يازغىلى چقتىم دېگەن ھېلىقى مۇخبىر ئاداشمۇ مەن نېمە دېسەم شۇنى خاتىرىلىۋېلىپ، ئىككى كۇن يېزا بازىرىدا ھاراقنى بولدى دېگۈچە ئىچىپ، قۇسۇققا چىلىنىپ يېتىپ، گېزىتكە خەۋەرنى قاتۇرۇپ يېزىپ قاراپ ئولتۇردى. ھېچ بولمىسا شۇ ۋاقىتىدا ئەھۋال شۇنداقمۇ شۇنداق ئەمەس جۇرسىلە بىر تەكشۇرۇپ باقىلى دېگەن بولسا، ئېلكتر چىراغنى تارتىپ قويۇپ مۇشۇنداق جىن چىراغ يېقىپ يۇرگەنلەرنى ۋە بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى بۇرۇنراق بىلىۋالار ئىدىم. قايسى بىر كۇنى گېزىتتىن:

«مەكتەت دېگەن يۇرتتا،
كويزا دەيدۇ چوكىنى.
ئىككى يېرىم كوي ساتىدۇ،
بىر كىلوۋات توكىنى.»①

① بۇ تۇرسۇنبەگ ئىبراھىمنىڭ شېئىرى.

دېگەن قوشاقنى ئوقۇپ راسا كۈلۈپتىمەنۇ لېكىن بىزنىڭ قارادۆكدىمۇ مۇشۇنداق ئەھۋال بارمۇ، يوقمۇ؟ دەپ ئويلاپ باقماقتىمەن. دېھقانلىقى ياۋاش، نادان دەپ شۇنداقمۇ قارا باستۇرغان بارمۇ ئەمدى، خەپ قېنى . . . »

— توڭاپ قاللا هە يېزا باشلىقى؟ — دېدى بوۋاي ئوچاققا تاشلىغان بىر تۇتام كېۋەز شادىسىغا سەرەڭگە ياققاچ.

— ياق، توڭلىمىدىم، — دېدى يېزا باشلىقى خىيالدىن باش كۆتۈرۈپ. ئۇ ئوچاقتىكى تۇتاشماي تۇتەپ تۇرغان شادىنى پۇۋلەۋانقان بوۋايغا قاراپ چاقچاق قىلدى، — ساقاللىرى ئۇكلىنىپ كەتمىسۇن يەنە ئەلى ئاكا، ئۆيلىنىۋالسلا دېسەم تازا كۆڭەلشىمىدىلە. مانا ئەمدى سوغۇق يونقاندا تىزلىرىنى قۇچاقلاپ يېتىپ تازا قىينالغانلا هەرقاچان.

— شۇنى بىر دېمەملا يېزا باشلىقى، — دېدى بوۋاي چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرىمۇ ئوتتەك چاقناپ كەتكەندى، — ئۆيلەنگۈم بار لېكىن ئېپىدە بىر لايىق يوق، بولسىغۇ هازىرلا. . .

— هازىر پوني دۇڭ ئانقانلىرى بىلەن ۋاقتى كەلگەندە هۆددىسىدىن چىقالماي يامانلىتىپ قاراپ ئولتۇرالمىكىن؟

— ئېڭىكىمدىكى ساقال، يۈزۈمدىكىسى قورۇققا قالاپ ئادەمنى ئانىي تاپمىسلا شاڭجاڭاي. خېلى مەن ـ مەن دېگەن ياش باللادىن قېلىشقۇچىلىكىم يوق مېنىڭ. ئۇنداق خىمىيىۋى ئوغۇت سېلىپ تېرىغان بۇغداينىڭ لەڭمىنىنى يەپ چوڭ بولغان ئوغال باللاغا ئوخشىمايمەن جۇمۇسلا.

بوۋاينىڭ ئاخىرقى بۇ چاقچىقىدىن يېزا باشلىقى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— چاقچاقمۇ قىلىشتۇق، — دېدى يېزا باشلىقى كۈلكىدىن ئۆزىنى توختىتىپ، — راستىنلا ئۆيلىنىش نىيەتلىرى بولسا ۋاقتىدا ئۆيلىنىۋالسلا. مانا مەن ئەلچى بولۇپ يوللىرىنى

ماڭمەن. بۇگۈن سىلىنىڭ قاشلىرىغا كېلىشىمدىكى مەقسەت، — دېدى يېزا باشلىقى ئەسلى مەقسىتىگە كۆچۈپ، — قىشلىق قالايدىغان ۋە ئوزۇق ـ تۈلۈكلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشاي دېگەنتىم.

مەندەك بىر قېرىنى ياد ئەتكەنلىرى ئۈچۈن كۆپ رەھمەت يېزا باشلىقى. خۇدا مەرتىۋىلىرىنى تېخىمۇ يۇقىرى قىلسۇن ئىلاھىم، — دېدى بوۋاي هاياجانلىنىپ، — راست گەپنى قىلسام ئاق ئۈننىڭ ئاش ـ نېنىنى كۆرمىگىلى بىرەر ئايدىن ئاشتى. ئۆيده قىشتىن چىقىشىمغا يەتكۈدەك قوناق ئۈنۈم بار. قاپاقتا بىرەر جىڭدەك يېغىمۇ بار. ئاق ئۈندا تاماق ئەتمىگەندەكىن ياغمۇ لازىم بولمايدىكەن. ئەمما، زە قالغۇلۇقتىن خىجالىتىم بار. كېۋەزنىڭ شادىسىنى تېجەپ قالسام بىرەر ئاي يېتەر دەيمەن. يېزا باشلىقى بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىدى.

— قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلىرىڭ؟

— قىشلىق كىيىمدىن غېمىم يوق يېزا باشلىقى. تەلىپىكىممۇ خېلى يېڭى تۇرىدۇ. جۇۋام بىلەن ئۆتۈكۈمنى خۇدا ئۆمرۈمنى بەرسە يەنە بەش يىل كىيگۈچىلىكى بار.

— ئۇنداق بولسا قالغۇلۇق بىلەن ئاش ـ ئوزۇقتىن خاتىرجەم بولسىلا، بۇ قىينىچىلىقلىرىنى ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئىچىده يېزىلىق هۆكۈمەتتىن هەل قىلىپ بېرىمىز.

رەھمەت يېزا باشلىقى، ۋۇي ئورۇنلىرىدىن تۇرۇۋاللىغۇ، جىندەك ئولتۇرۇپ بەرسىلە ئوچاقنىڭ ئوتىمۇ تۈتاشتى ئەينا. بىر چۆگۈن چاي قاينىتاي، — دېدى بوۋاي يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىنى توسۇپ.

— رەھمەت، چاينى سىلىنى ئۆيلەپ قويغاندىن كېيىن قۇشناچمىنىڭ قولىدىن ئىچەرمىز.

* * *

چۈشتىن كېيىن سائەت ئالتە بولغان چاغ. سىرتتا قار لەپىلدەپ چۈشۈۋاتاتتى. يېزا باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىدىكى مەشتە گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۋاتاتتى. ئىشخانىنىڭ ئىچى باھاردەك ئىللىپ كەتكەنىدى. يېزا باشلىقى كادىرلارنىڭ بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ھەرقايسى كەنتلەردىن ئېنىقلاپ كەلگەن ئەھۋاللاردىن بەرگەن دوكلاتىنى ئاڭلاپ خاتىرە قالدۇرۇۋاتاتتى.

«پۈتكۈل يېزا تەۋەسىدە ئوتتۇن ـ كۆمۈر قېينىچىلىقى بار ئائىلە بىر يۈز يىگىرمە ئالتە، ئوزۇق ـ تۈلۈك قېينىچىلىقى بار ئائىلە بىر يۈز قىرىق سەككىز، خەتەرلىك ئۆيدە قىشلايدىغان ئائىلە ئون ئۇچ، قىشلىق كىيىم ـ كېچىكىنىى غەملىيەلمەيدىغانلار سەككىز يۈز ئون يەتتە نەپەر. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ قېينىچىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى يېزا مالىيىسىگە تايىنىپ ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس. باشقىچە بىر ئامال تاپقىلى بولماسمۇ؟ قاراپ ئولتۇرماسلىق كېرەك. مەسلىنى ئېنىقلىغانكەن تېزدىن ھەل قىلىش چارىسى تېپىش كېرەك . . . »

يېزا باشلىقى تاماكا چېكىش ئۈچۈن قولىنى تاماكا قېپىغا ئۇزاتتى، قاپ قۇپقۇرۇق ئىدى. ئۇ ئىش ئۈستىلىنىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ تاماكا ئىزدىدى، شۇ ھامان كۆزى تارتمىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر باغلام پۇلغا چۈشتى. قولىنى پۇلغا چاققانلىق بىلەن ئۇزاتتىيۇ لېكىن پۇلنى دەماللىققا تارتمىدىن چىقىرالماي ئويلىنىپ قالدى. بۇ ئون مىڭ يۈەن پۇل تېخى ئىككى كۈن ئاۋۋال ناھىيىدە ئېچىلغان يىللىق خىزمەت خۇلاسە يىغىنىدا، قارادۆڭ يېزىسى پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا ئىلغار

بولغانلىقى ئۈچۈن يېزا باشلىقىغا بېرىلگەن مۇكاپات پۇلى ئىدى. بۇ پۇلنى يېزا باشلىقى ئۆزى خەجلىسىمۇ بولىۋېرەتتى. باشقا يېزىلارنىڭ مەسئۇللىرىمۇ مۇكاپات پۇلىنى ئۆزى خەجلەيتتى. بۇ ئەزەلدىن شۇنداق داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە ئىدى. بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نېمە دېيەلمەيتتى. ئەمما، يېزا باشلىقى يىغىندىن قايتىپ چىقىپ، بۇ مۇكاپات پۇلىنى قانداق بىرتەرەپ قىلىش ھەققىدە نېمە ئۈچۈندۇر ئىككى تايىن بولۇپ تۇرۇپ قالغانىدى. چۈنكى، يېزىنىڭ بىر يىللىق پاختىچىلىق خىزمىتىدە يېزىدىكى باشقا رەھبىرى كادىرلارنىڭمۇ تۆھپىسى بار ئىدى. بۇ كۆز يۇمۇۋالغىلى بولمايدىغان پاكىت ئىدى. شۇڭلاشقا، بۇ پۇلنىڭ ھەممىسىنى بىر ئۆزىلا ئىگىلىۋېلىشقا ئۇنىڭ ۋىجدانى چىدىمىدى. يېزىدىكى باشقا رەھبىرى كادىرلارغىمۇ تەقسىم قىلىپ بېرىشكە بولسا، خۇددى ئالدىدىكى تەييار ئاشنى خەقكە بېرىپ قويغاندەك تۇيغۇدا بولۇپ قورسىقى ئاغرىدى. شۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل توختىتالماي تارتمىسىغا سېلىپ قۇلۇپلىۋەتكەنىدى. مانا ئەمدى بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە بۇ پۇل يەنە ئۇنىڭ قولىغا چىقىپ قىلىۋېدى، كاللىسى يەنە زىددىيەتلەر قاينىمىدا قوچۇلدى. بىراق، بۇ قېتىم ئۇ ئۇنچە ئۇزاق باش قاتۇرۇپ كەتمىدى. بۇ پۇلنى قانداق بىرتەرەپ قىلىش ھەققىدە قارار چىقىرىشتا ئانچە قىينىلىپمۇ كەتمىدى. ئۇ ئاخىر ۋۇجۇدىدىكى نەپسى شەيتانىنىڭ ئۇستىدىن غالىب كەلگەنىدى.

«. . . شۇنداق قىلىش كېرەك، — دەپ ئويلايتتى ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا، — بۇ پۇل ئاشۇ دېھقانلارغا مەنسۇپ. ئۇلار ئالتە ئاي ياز ئېتىز ـ قىر بويلىرىدا ئۆمىلەپ يۈرۈپ ئىشلىدى. بىز نېمىنى بۇيرۇساق شۇنى قىلدى. يېزىنىڭ پاختا مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇپ، ناھىيە بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن نۇرغۇن بەدەللەرنى بەردى. ھەتتا تىل دەشنام

ئىشىتتى، جەريمانە تۆلىدى. ئاشۇ تۆلەنگەن بەدەللەر ھېسابىغا مەن شەرەپ سەھنىسىگە چىقتىم. بۇ شان ـ شەرەپنى ئاشۇ دېھقانلار قولۇمغا تۇنقۇزدى. شۇڭلاشقا، بۇ مۇكاپات پۇلىنى ئاشۇ مېھنەتكەش دېھقانلار ئېلىشى كېرەك. بۇ ئۇلارنىڭ ئېلىشقا تېگىشلىك ھەقىقى نېسىۋىسى. . . »

يېزا باشلىقىنىڭ كۆڭلى بىردىنلا ۋاللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. تارتمىدىكى بىر باغلام پۇلنى ئېلىپ ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە قويدى ۋە قويۇن يانچۇقىدىكى ھەممە پۇلنى ئېلىپ ساناپ چىقتى. بۇ پۇللار ئىككى يۈز تۆت يۈەن ئاتمىش پۇلڭ چىقتى. ئۇ ئەمدى ئىشخانىدىكى كادىرلارغا دادىل قاراپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— يولداشلار، يېزىمىز تەۋەسىدىكى تۈرمۈشتا قىيىنچىلىقى بار نامرات دېھقانلارنى قىشتىن بىخەتەر، خاتىرجەم چىقىرىش ئۈچۈن بىز رەھبىرى كادىرلار، پارتىيە ئەزالىرى باشلامچىلىق بىلەن كۈچ چىقىرىشىمىز كېرەك. مانا بۇ ئون مىڭ كوي پۇلنى ئىككى كۈن ئاۋۇال ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ئۆتكەن بىر يىللىق پاختىچىلىق خىزمىتىدە ئىلغار بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ماڭا مۇكاپات قىلىپ بەرگەن. بۇ ئىككى يۈز تۆت كوي ئاتمىش پۇلڭ بولسا ئۆزۈمنىڭ شەخسىي پۇلۇم. مەن بۇ پۇللارنى يېزىمىزدىكى تۈرمۈشتا قىيىنچىلىقى بار نامرات ئائىلىلەرنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشقا ئىئانە قىلىمەن. باشقا يولداشلارنىڭمۇ بۇ ئىشنى ئاكتىپ قوللايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

«ئۇلگىنىڭ كۈچى چەكسىز» دېگەن بۇ سۆزنى جۈڭگودىكى قايسى بىر ئەرباب ياكى قايسى بىر دانىشمەننىڭ ئېيتقانلىقىنى بىلمەيمەن. لېكىن، شۇ دەقىقىدە بۇ ھېكمەتلىك سۆزنىڭ ھەقىقىتى ئىسپاتلانماقتا ئىدى.

— مېنىڭ يانچۇقۇمدا ئىككى يۈز كوي بار كەن.

— مەندە بىر يۇز يەتمىش كوي باركەن.
— مېنى يۇز كوي دەپ خەتلەپ قويسىلا. ئۆيگە بېرىپلا ئەكەپ بېرىمەن.
— مەن يۇز كوي . . .
— مەن سەكسەن كوي . . .
— مەن ئون كوي . . .
— . . . . . .

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى مالىيە كاسسىرىنىڭ ئالدىغا يۇز يۈەنلىك، ئەللىك يۈەنلىك، ئون يۈەنلىك پۇللار خۇددى قاردەك يېغىۋاتاتتى. سىرتتا بولسا قار چۈشۈۋاتاتتى. ھەئە، سىرتتا قار لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى.

1998 ـ يىل، يانۋار، يەكەن.

تەمەگەرلىك كومېدىيىسى

— نېمە، نېمە؟ ئىنسانە دەمسىزا؟ ۋاي ـ ۋۇي نېمانچە تولا ئىنسانە بۇ، ماڭارېپقا ئىنسانە دەۋاتقان، ھېلى ئاپەتكە ئۇچرىغان جايلارغا ئىنسانە دەۋاتقان، ھېلى نۇقتىلىق قۇرۇلۇشلارغا يارەدەم دەۋاتقان. ھازىر بىر ئايلىق ماڭاشىم ئائىلەمنىڭ بىر ئايلىق خىراجىتىگە يەتمەيدىغان بولۇپ قالدى. رەنجىمەك، مەن بىر تىيىنمۇ ئىنسانە قىلالمايمەن.

ئۇ شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن بۇنىڭدىن ئۇچ ئەسىر ئىلگىرى مۇشۇ شەھەردە ئۆمۈرىنىڭ ئاخىرىغىچە ياشاپ مول مەنىۋى مىراس قالدۇرغان ئالىمنىڭ مەقبەرىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا ئىنسانە توپلىغىلى كەلگەن قىزنىڭ گېپىنىڭ شېخىغا قوپاللىق بىلەن ئۇرۇپ بىر پاتمان دادلىدى.

قىز ئۇنىڭ مۇزغا داراقىگا ئانقاندەك سۆزلىرىگە زورىغا كۈلۈمسىرىدى ـ دە، يەنە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

— بۇ قېتىمقى ئىنسانە ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدۇ. بۇ مىللىتىمىزنىڭ . . .

— بولدى قىزچاق، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، مىللەت ئۈچۈن دېمەكچىغۇ سىز؟ ھازىر تىلەمچىلەرمۇ مىللىتىنى، قان قېرىنداش ئىكەنلىكىنى شېپى كەلتۈرۈشۈپ تىلەيدىغان بولۇپ كەتتى. بۇ ئەپچىل چارىنى تىلەمچىلەر سىلەردىن ئۆگەندىمۇ ياكى سىلەر تىلەمچىلەردىن ئۆگەنگىلارمۇ؟

— نېمانچە سېسىق سۆزلەيلا! — قىز پەش قېقىپلا ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

* * *

— شۇنداق ئالىمنىڭ مەقبەرىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە كېتىدىغان مەبلەغنى كۆپرەك توپلاش ئۈچۈن شەھەرلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن كېلىشتۇق. ئون سومدىن ئەللىك سومغىچە ئىئانە قىلغانلارنىڭ ئىسىملىكى تېلېۋىزوردا ئېلان قىلىنىدۇ. ئەللىك سومدىن يۇز سومغىچە ئىئانە قىلغانلارنى سۈرىتى بىلەن تېلېۋىزوردا تونۇشتۇرىمىز.

ئۇ ھېلىقى قىز كىرىپ كەتكەن ئۇدۇلدىكى ئىشخانىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرالمايلا قالدى. «پاھ، ئىسىمىنىڭ تېلېۋىزوردا ئېلان قىلىنىشى، سۈرىتى تېلېۋىزور ئېكرانىدا يەنە كېلىپ پۈتكۈل شەھەردىكى نەچچە ئون مىڭ دانە تېلېۋىزور ئېكرانىدا ئالاھىدە كۆرۈنۈشى، تېخى دېكتور قىزچاقنىڭ ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەرگە تونۇشتۇرۇشى نېمە دېگەن ئالىي شەرەپ - ھە!»

ئۇ بۇنىڭدىن يېرىم يىل ئىلگىرى شەھەر بويىچە چاقىرىلغان يىغىنغا قاتنىشىپ، سۈرىتى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى مۇشۇ يىغىن ئەھۋالىنى خەۋەر قىلغان ژاقتىدا غىل - پاللا كۆرۈنگەن ۋە ئۇچ - تۆت كۈن قانغۇچە ھۆزۈرلانغاندى. بۇ قېتىمقىسى ئۇنىڭغا ئوخشىمايتتى ئەلۋەتتە. ئۇ قېتىمدا سۈرىتى تېلېۋىزور ئېكرانىدا لىپىلا قىلىپ كۆرۈنگەن بولسا، مانا ئەمدى يىگىرمە - ئوتتۇز سېكۇنت ھەتتا بىر - ئىككى مىنۇت كۆرۈنىدۇ. ئۇ ئېكرانىدا كۆرۈرمەنلەرگە كۈلۈمسىرەپ قارايدۇ. دېكتور ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ، ئاتاقلىق ئالىمنىڭ مەقبەرە قۇرۇلۇشىغا يۇز سوم ئىئانە قىلغانلىقىنى سۆزلەيدۇ. ئاھ! بۇ نېمىدېگەن ئۇلۇغۋار كۆرۈنۈش - ھە!

ئۇ ئەنە شۇلارنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى - دە، يانچۇقىدىن

ئوغلىغا ۋەلىسىپىت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ساقلاپ قويغان ئۈچ يۈز سوم پۇلدىن يۈز سومنى مەردلىك بىلەن ئايرىدى.

* * *

ئۇ، ئىداره بويىچە پەقەت بىر ئۆزىنىڭلا يۈز سوم پۇل ئىئانە قىلغانلىقىدىن ماختاندى. خىزمەتداشلىرىنىڭ ئىشخانىسىغا گىدىيىپ كىردى. ھەرقانداق پاراڭنى ئاتاقلىق ئالىمنىڭ مەقبەرە قۇرۇلۇشىغا يۆتكەپ، ئۆزىنىڭ يۈز سوم ئىئانە قىلغانلىقىنى ئەسكەرتەتتى. ئىشقا ماڭغاندا، ئىشتىن چۈشكەندە شەھەر كوچىسىدىكى كىشىلەرگە مەغرۇرلۇق بىلەن قارايتتى، كۈلۈمسىرەيتتى. «بىلىپ قالىسىلەر، ئەتە - ئۆگۈن ئىچىدە تېلېۋىزوردا كۆرۈنسەم، ھازىرقىدەك پەرۋاسىز ئۆتۈپ كەتمەي، ئىگىلىپ سالام قىلىدىغان، يىراقتىن ھۆرمەت بىلەن كۈلۈمسىرەيدىغان بولىسىلەر. . . » دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ.

لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر «ئەتە - ئۆگۈن» دىن بىر نەچچىسى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى ئۇنى زىيارەت قىلغىلى، سۈرەتكە ئالغىلى پەقەتلا كەلمىدى. ئەمما، ئۇ ئاشۇنداق بىر كۈننىڭ ھامان كېلىشىنى كۈتۈپ، شېرىن ئارمانلار قوينىدا ئۆزىنى بەزلەيتتى.

* * *

بۇگۈن ئۇ تولىمۇ كۆڭۈلسىز بىر ئىشقا يولۇقتى. ھەممە كۆڭۈل ئاغرىقىنى ئۆزى تەمە قىلغان تېلېۋىزور ئېكرانىدىن تېپىۋالدى. چۈنكى، تېلېۋىزور ئېكرانىدا تاماشابىنلارغا ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرماستىن، ھېلىقى ئىئانە توپلاشقا كەلگەن قىز

كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى. دىكتور تاماشابىنلارغا ئۇنى تونۇشتۇرماستىن، ھېلىقى قىزنى مەقبەرە قۇرۇلۇشىغا ئەكۆپ ئىئانە توپلىغان دەپ تونۇشتۇرۇۋاتاتتى.

— ھۆ ئالدامچى جومباق! تېخى ھەجىيىپ كېتىشلىرىنى مانا ساڭا!

ئۇ غەزەپتىن ئەس - ھوشىنى يوقاتقاندى. شۇڭلاشقا، ھېلىقى قىزنىڭ سۈرىتى ئېكرانغا تولۇپ چىقىشى ھامان، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، قولىدىكى چاي ئىچۈۋاتقان ئىستاكاننى تېلېۋىزور ئېكرانىغا قارىتىپ زەربە بىلەن ئاتتى.

1991 - يىل، 12 - ئىيۇل.

خىيال ۋە چۈش

. . . خالىدەمنىڭ پەلتوسىدىن رەيھان پاناقمۇ سېتىۋالغان ئوخشىمامدۇ؟ كىيگەن پەلتوسى ياراشقان بولسا قانچىلىك غادىيىپ ماڭاتتىكى سەت دوڭغاق سۆگەت. مارجان پاپا بىلەن باھار كاۋىنىڭ پوچتىدىن كەلگەن پۇل چېكىنى ئېلىپلا سىنىپتىن غايىب بولغىنىغا قارىغاندا، ئۇ ئىككىسىمۇ چوقۇم ھېلىقى پەلتودىن ئالغىلى كېتىشتى. ۋاي قوۋۇرغامەي، قانچىلىك قاملاشقان چىراي ۋە پىگورىغا كىيىم تاللاپ يۈرۈيدىغاندۇ ئۇ ئىسكەتچى يوق نامرات چىرايلار. . . «ھۆسنارىخاننىڭ توققۇز كۆڭلىكى بار، بىر كۆڭلەكچىلىك ھۆسنى يوق» دېگەن ماقال ئەجەب راستكىنا. كىيىم ـ كېچەكنىڭ ئىسلىنى سېتىۋالغان ھېساب ئەمەس، جايلاپ ـ ياراشتۇرۇپ كىيەلىسە ھېساب. كىيىم ـ كېچەكمۇ چىراي، ئۇستىخانغا بېقىپ يارىشىدىغان نەرسە. . . دەرھال ئۆيگە خەت يازاي. تېزدىن ئىككى يۈز سوم. . . ياق ـ ياق، ئۇ بەك ئاز بولۇپ قالغۇدەك ئۇچ يۈز سوم ئەۋەتىپ بېرىڭلار، جىددىي لازىم بولۇپ قالدى دەي، خەپ ئاشۇ دامكەشلەرنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتمەيدىغان بولسام . . .

— گۈزەل! ھاي گۈزەل!

گۈزەل خىيالدىن باش كۆتۈرۈپ، ئۆزىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ساۋاقدىشى نۇرمەمەتنى كۆردى ـ دە، ۋۇجۇدىغا بىر خىل تاتلىق سېزىم تارالدى. غەمكىن چىرايىدىن يۇمشاققىنا كۈلكە بالقىدى. دەردلىك يۈرىكى ھاياجانلىق دۈكۈرلىدى.

— مەك، سىزنىڭ خېتىڭىزكەن.
— رەھمەت، ئاۋارە . . .
گۈزەلنىڭ «رەھمىتى» تۈگەپ بولغۇچە، نۇرمەمەت كەينىگە بۇرۇلۇپ بولغاندى. ئۇ گېپىنىڭ داۋامىنى قىينىلىپقىنا غۇرىتتىدە يۈتۈۋەتتى ـ دە، يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن ئازاب ۋە ھەسرەت بىلەن قاراپ قالدى. خەت ئۇنىڭغا ئۆيدىن كەلگەندى. ئۇ كونۇۋېرتنى ئېچىپ خەتكە كۆز يۈگۈرۈتتى.
«قەدىرلىك قىزىم، سالامەت تۇرۇۋاتامسەن. ئوقۇتقۇچى، ساۋاقداشلىرىڭ تىنچلىقمۇ؟
. . . قىزىم، ئاز بولسىمۇ پوچتىدىن ئەللىك كوي ئەۋەتتىم، تېجەپ خىراجەت قىلغاچ تۇرغىن. داداڭنىڭ كېسىلى ئۆزگىرىپ قېلىپ . . .»
گۈزەل خەتنىڭ ئايىغىنى ئوقۇمايلا، نازۇك بارماقلىرى بىلەن مىجىپ پۈرلىدى ـ دە، تىرناقتەك ـ تىرناقتەك قىلىپ تىتىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى لىققىدە ياشقا تولغاندى.

* * *

چوڭ شەھەرنىڭ ئاۋات كوچىسى. قاشتېشىدەك سۈزۈك ئاپئاق بوينىغا تىزىق ـ تىزىق مەرۋايىتلارنى ئاسقان، چۆچۈرىدەك قۇلىقىغا ئالتۇن ھالقا سالغان، ئۇچىسىغا قىممەت باھالىق ئەڭ مودا كۆڭلەك كىيگەن گۈزەل ئىمپورت قىلىنغان ئالىي دەرىجىلىك پىكاپتا كۇلۇمسىرەپ ئولتۇرىدۇ. قېشىدا ساۋاقدىشى نۇرمەمەت، ئۇنىڭ قولى رولدا بولغىنى بىلەن كۆزى گۈزەلگە ئاشىقانە تىكىلگەن. گۈزەلنىڭ كۆڭلىگە يېقىش ئۈچۈن خۇشاماتكويلۇق بىلەن ھىجايماقتا. گۈزەل بۇلارغا پەرۋاسىز ھالدا مەغرۇرانە ئولتۇرىدۇ. ئەنە كوچىدا پىيادە كېتىپ بارغان

رەيھان پاناق ئۇلارنى كۆرۈپ ھاڭۇبقىپ تۇرۇپ قالدى. پىكاپ كاتتا سودا سارايىنىڭ ئالدىدا توختىدى. گۈزەل سودا سارايىدىن كۆڭلى تارتقانلىكى، كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنگەنلىكى قىممەت باھالىق، ئالىي دەرىجىلىك كىيىم ـ كېچەك، زىبۇزىننەتلەرنى سېتىۋالماقتا. پۇلنى غازاڭدەك سورۇپ خەجلىمەكتە. ئەنە مارجان پاپا بىلەن باھار كاۋا ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇرىشىدۇ... نۇرغۇنلىغان قىز ـ يىگىتلەرگە تولغان ھەشەمەتلىك تانسا زالى. پەرىزاتلاردەك ياسانغان گۈزەل زالغا كىرىش بىلەن ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قاراپ قېلىشتى، ئەنە قىزلارنىڭ كۆزلىرىدە ھەسەت ئۇچقۇنلىرى، يىگىتلەر ئۇنىڭغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن تىكىلمەكتە. زال ئىچىدە شوخ، جۇشقۇن دىسكو مۇزىكىسى ياڭرىماقتا. ئەنە گۈزەلنى ساۋاقدىشى نۇرمەمەت تانسىغا تەكلىپ قىلدى. ئۇ بارلىق ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ پىرقىرىماقتا. ھەممىنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن تىكىلگەن. ئۇ بەخت، خۇشاللىق ئىلكىدە قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇنىڭ يېقىملىق كۈلكىسىدىن پۈتكۈل تانسا زالى جاراڭلاپ كەتتى.

— گۈزەل، گۈزەل كۆزىڭىزنى ئېچىڭ — كىمنىڭدۇر تۇرتۇپ ئويغىتىشى بىلەن گۈزەل چۆچۈپ ئويغاندى ـ دە، ئەتراپىغا ئۇندەرەپ نەزەر تاشلىدى. ئۆزىنى ھېلىقى ھەشەمەتلىك تانسا زالىدا ئەمەس، بىرىنىڭ ئۇستىگە بىرىنى چېتىپ قۇراشتۇرغان ئالتە كىشىلىك كارۋات قويۇلغان، توخۇ كاتەكدەك تارغىنە مەكتەپ ياتىقىدا كۆرۈپ، يۇرىكى ھەرە چاققاندەك پىژىدە ئېچىشتى. ئۇنىڭغا رەيھان پاناق گۈمانسىراپ قاراپ تۇراتتى:

— چۇش كۆرگەن ئوخشىمامسىز؟

رەيھاننىڭ سوزىغان بۇ سوئالىغا ئۇ جاۋاب بەرمىدى. ئۇ بايام كۆرگەنلىرىنىڭ چۇش ئەمەس رېئاللىق بولۇشىنى نەقەدەر

ئارزۇ قىلاتتى ـ ھە! بىراق رېئاللىق ئۇنىڭ شېرىن خىيالىغا مەسخىرە ئارقىلىق جاۋاب بەردى. گۈزەل بىرئاز ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن مەيدىسىگە چىڭ تېڭىۋالغان دەپتەرگە ھەيران بولۇپ قارىدى. توۋا، دەپتەرنىڭ ۋارىقى «پۇل، پۇل» دېگەن خەت بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كىم يازدىكىنە؟ ئاخشام ئۇ كارۋاتقا چىقىپلا، ئۆيىگە ئۇچ يۈز سوم پۇل ئەۋەتكىلار دەپ خەت يازماقچى بولغانلىقىنى غىل ـ پال ئېسىگە ئالدى ـ دە، يۈرىكى پىچاقتا كەسكەندەك ئېچىشتى. گۈزەل يوتقىنىغا بېشىنى چۆمكىدى ـ دە، ئاۋۇال ئۆكسۈپ، ئاندىن ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ بىر قول پاتقۇدەك يېرىتقى خۇددى ئىگىسىنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك ھېجىيىپ تۇراتتى.

1990 ـ يىل، 18 ـ يانۋار، يەكەن.

ۋەسىيەت

— خۇداغا شۈكرى، ھەنىمە بولسا ئۆيدىكەنسىلە، ئولتۇرۇشۇرمەي چاققان ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، تەييارلىق قىلايلى.

— ھوي، ساڭا نېمە بولدى؟ نېمانچە ئىت قوغلىغان گاچىدەك پالاقلاپ كەتتىڭ ياكى بىرەرى مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلىپتىمۇ يا؟

— ۋاي خۇدايىمەي، نېمىلەرنى دەپ يۇرۇيدىغانلا، مېھماندارچىلىققا تەييارلانمايمىز، دوختۇرخانىغا تەييارلىنىمىز.

— دوختۇرخانىغا نېمىشقا بارىمىز؟

— ياڭاللا، سىلىنىڭ مۇشۇ ئەزمىلىكلىرىدىن جاق تويدۇم. دوختۇرخانىغا سىلىنىڭ ئانىلىرىنى يوقلىغىلى بارىمىز.

— نى . . . نېمە . . . دېدىڭ؟ مېنىڭ . . . ئا . . . نامنى؟ بۇگۈن ساڭا نېمە بولدى جەمىلە. سەن ئەزەلدىن ئانامنىڭ كېسىلىنى يوقلاپ كېلىشنى خالىمايتتىڭغۇ؟ چاقچاق قىلۇاتمايدىغانسەن؟

— چاقچاق قىلۇاتقىنىم يوق. راست گەپ قىلۇاتىمەن. چاققاق بولسىلا، بولمىسىلا ئۇلگۈرەلمەي قالىمىز.

— نېمە دېدىڭ؟ ئانامنىڭ كېسىلى. . .

— شۇنداق، شۇنداق، ئانىلىرىنىڭ كېسىلى ئاخىرقى باسقۇچقا يېتىپ قاپتۇ. بۇ خەۋەرنى ماڭا دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغان دوستۇم يەتكۈزدى. قېنى، تېزرەك ماڭايلى.

— ياق، توختا جەمىلە، بىز ئانامنى ئىككى ئاينىڭ ياقى

بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ بارماي، مۇشۇنداق ۋاقىتتا يوقلاپ بارساق قانداق بولىدۇ.

— تازا جايىدا بولىدۇ. يائاللا، سىلىنىڭ بۇ ئەقىللىرىنى ھازىر تېزرەك بېرىپ ئانىلىرىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمىسىلە، ئۇ چاغدا چوڭ ئۆي ۋە ئۇنىڭ ۋەجىي ئىنىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەمدۇ؟ شۇڭا دەرھال بېرىپ ئانىلىرى قالدۇرغان ۋەسىيەتنى قوللىرىغا ئېلىۋېلىشلىرى كېرەك. ماڭا قارىسىلا، كېسەلخانىغا كىرگەندە، ئۆزلىرىنى كاچاتلاپ راسا يىغلىسىلا، ماقۇلما؟!...

* * *

— ئاھ ئانا... ھە... ھە... مەندەك بىچارە ئوغلۇڭنى يالغۇز تاشلاپ كەتتىڭغۇ... ھۇ... ھۇ... مېنى غېرىپ قالدۇرۇپ... ھۇ... ھۇ...

— بۇ ئادەم ئەجەب يىغلاپ كەتتىغۇ رەھمەتلىك مومايىنىڭ نېمىسى بولغىيتتى؟

— ئوغلىمىش، چوڭ ئوغلىكەن.

— نەدىكى چوڭ ئوغلى بولسۇن. مومايىنى ئىككى ئايدىن بېرى ھېلىقى يىگىت يوقلاپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرمىدىمۇ؟

— ئۇغۇ شۇنداق ئەمما مەن مومايىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن چوڭ ئوغلىنىڭ بارلىقىنىمۇ ئاڭلىغان، نېمىشقىدۇر بۇ ئادەم رەھمەتلىك مومايىنى بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ قويمىغانىدى.

— ئەمىسە ھازىر نېمىگە كەپتۇ؟

— ھە... ي سىڭلىم، جاھاننىڭ ئىشلىرىغا بىرنېمە دەپ بولغىلى بولمايدۇ. بەلكىم...

— ئاكا، جېنىم ئاكا، سەنمۇ كېلىدىكەنسەن،

ئانام گېپىڭنى تولا قىلىپ، مانا ئاخىر كېتىپ قالدى. سەن . . .

— ئانامنىڭ مېيىتى نەدە؟ مەن بىر . . .

— ھوي ئادەم. مەيەرگىرەك كەلسىلە، قۇلاقلىرىغا ئىككى ئېغىز گېپىم بار.

— ھە، نېمە دەيسەن؟

ياڭاللا، سىلىنىڭ مۇشۇ ئەقىللىرىنى . . . بولسىلا. ئىنىلىرىدىن ئانىلىرىنىڭ ئۆلۈكىنى سورىماي، ئۆي - جاي، مۇلۈك ھەققىدە قالدۇرغان ۋەسىيىتىنى سورىسىلا. كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالمايلى يەنە.

— ھە راست، بۇ گېپىڭمۇ توغرا، شۇنداق قىلاي. . . ئۇكام مەيەرگە كېلە، ساڭا دەيدىغان كىچىككىنە گەپ چىقىپ قالدى.

— نېمە دەيسەن ئاكا؟

— ھە. . . ھە. . . ئانام بىرەر ۋەسىيەتمۇ قالدۇردىمۇ؟

— قالدۇردى.

— ئالە، مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

— ئاكا، ئاۋۇال ئانامنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ تەييارلىقىنى قىلايلى، ئاندىن كېيىن . . .

— قېيىنىنىم، ئاۋۇال ۋەسىيەتنى چىقارسىلا، ئاكىلىرى بىر كۆرۈپ باقسۇن، ئاندىن ئاخىرەتلىكنىڭ تەييارلىقىنى قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز. ھە. . . چىقارسىلا.

— قانداق سىڭلىم، ئۇلارنىڭ نېمىگە كەلگەنلىكىنى ئەمدى بىلگەنسىز.

* * *

— ئۇھ. . . تاس قالدۇق - دە، ئۇنتۇرۇۋەتكىلى.

شۇنى دېمەمسەن ئوبدان خوتۇن، سەن راستتىنلا ئەقىللىق جۇمۇ!

— قاپىقىمنى ھۇرپەيتىپ جىم تۇرمىغان بولسام، تاس قالىتى ئىنىلىرى دېگەن تۆمۈر تىرناق ۋەسىيەتنامىنى بەرمەي قويغىلى. سىلىنىڭزە مۇشۇ بوشاڭلىقلىرى قاچان تۈگە، ھە، قېنى ۋەسىيەتنامىنى ئاچسىلا، كۆرۈپ باقايلى، نېمە دەپ يېزىلىپتىكىن؟

— ھە، مانا. ئاۋۋال ئۆزۈك كۆرۈۋال.

— ئەلۋەتتە ئاۋۋال ئۆزۈم كۆرىمەن ـ دە، ۋەسىيەتنامىنى قولىمىزغا چۈشۈرۈۋالغاندىكىن، قانداق قىلىمىز دېسەك شۇنداق قىلالايمىز. ھېچ بولمىغاندا ئاشۇ زېمىنىڭ ئۆزىنى ساتساقمۇ يىگىرمە مىڭ كويىغا يارايدۇ دېگەن گەپ. قانداق ھا... ھا... ۋايجان! ۋاي خۇدايىم، ئىسىت ـ ئىسىت ... بۇ ... بۇ ...

— ھوي جەمىلە ساڭا نېمە بولدى؟ كۆزۈڭنى ئاچە... ۋەسىيەتنامىنى بىر كۆرۈپلا ھوشۇڭدىن كەتتىڭغۇ؟

— چا... تا... ق... بول... دى... ئا... نلىرى دېگەن خوتۇن زېمىننى سېتىپ پۇلىغا داۋالىنىپتۇ. بۇ ۋەسىيەتتە مۇناسۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ئانلىرىنىڭ ئېشىپ قالغان قەرزلىرىنى سىلىنىڭ تۆلەشلىرىنى بۇيرۇپ يازغان ھۆكۈمى بار ئىكەن.

— ھە... نېمە دېدىڭ؟!...

19991 ـ يىل، ماي، يەكەن.

پۇل

جاھاندارچىلىق دېگەن پۇل بىلەنلا ئوخشايدىغان نەرسىمىكەن ياكى بۇ جاھاندىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئاشۇ پۇل ئۈچۈنلا تۆغۇلغانمىكەنتاڭ ھېچ بىلەلمىدىم. ئىشقىلىپ مەن ئۈچراتقانلىقى ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ رادارىدەك ئۆتكۈر سېزىمچانلىققا ئىگە كۆزلىرىنىڭ پۇلنى كۆرگەندە ئاچ كۆزلۈك بىلەن چەكچىيىپ كېتىدىغانلىقىغا ھەيرانمەن.

شۇڭلاشقىمىكەن، كاللامغا ئۇزاقتىن بېرى شۇ پۇل توغرىسىدا ئاجايىپ بىر ئەسەر يېزىش خىيالى كېلىۋالدى. «پۇل — ئىنسانلارنىڭ نەزىرىدە ھەممە ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يەتكۈزگۈچى قۇدرەتلىك ئىلاھ! دەپ يازمەن،— پۇل ئۈچۈن ئادەملەر بىر - بىرىنىڭ قېنىنى تۆكىدۇ. قېرىنداشلىقتىن كېچىدۇ. ئار - نومۇس، ئەدەپ، ئەخلاقنى بىر چەتكە چۆرىۋېتىدۇ؛ مەيلى ئەمەلدار، مەيلى سودىگەر، مەيلى مەدىكار، مەيلى قاسساپ، مەيلى ناۋاي... مەيلى كىم بولسۇن، پۇلنى كۆرگەندە ۋىجدان لۇغىتىدىن «ئىنساپ» دېيىدىغان سۆزنى چىقىرىۋېتىدۇ. مەسىلەن، سىز گەزمال سانتۇچى خېنىمغا سەپسېلىڭ. كۆزىڭىزگە «مۇلايىم» كۈلۈپ قاراپ تۇرۇپ، ئۆگىنىپ كەتكەن قوللىرىنىڭ ئەپچىللىكىنى ئىشقا سېلىپ، تۈيدۇرمايلا ھەر مېتىردىن تۆت - بەش سانتىمېتىر رەختنى ئوغرىلاپ قالىدۇ. قاسساپ ئاغىنە تارازىدا كەم بەرگەننى ئاز دەپ «ئەركەك قوينىڭ گۆشى!» دەپ ۋارقىراپ تۇرۇپ، سىزگە ئۆچكە گۆشىنى جىڭىلاپ بېرىدۇ. ئەمەلدارنىڭ قېشىغا

سوۋغا ـ سالامسىز داد ئېيتىپ بېرىپ بېقىڭچۇ. قۇرۇق گەپنى ئاڭلىسا ئۇلارنىڭمۇ چىرايى پۇرۇشۇپ كېتىدۇ، ھەي پۇل، ھەي پۇل! . . . »

بىر ھەپتە ۋاقتىمنى سەرپ قىلىپ، پۇل توغرىسىدىكى ئەسىرىمنى يېزىپ پۈتكۈزدۈم. تەھرىر بۆلۈمىگە ئۆز قولۇم بىلەن ئاپىرىپ تاپشۇرماقچى بولۇپ، ئەتىسى ئورنۇمدىن سەھەر تۇردۇم ـ دە، ساقال ـ بۇرۇتۇمنى كۆڭۈل قويۇپ قىرىپ، بىر كۇن ئاۋۇال دەزمالالاپ قاتۇرۇپ قويغان كىيىملىرىمنى كىيدىم. ئەمدىلا ماڭاي دەپ تۇرۇشۇمغا ئانام ئۆيدە بىر چىمدىمۇ ئۇن قالمىغانلىقىنى ئېيتىپ قالدى.

«ئاپلا، تازا قارىغۇنى ياردا قىستىغاندەك ئىش بولدى ـ دە» دەپ ئويلىدىم. ئانامنىڭ گېپىنى يىرغىم كەلمىدى. قېرىشقاندەك ۋېلىسىپىتىمنىڭمۇ يىللى قاچقانكەن. ئۇن خالتىسىنى ئۆزۈمدىن يېرىم مېتىر نېرى قىلىپ، چىمدىپ تۇتۇپ ئۇن ماگىزىنىغا قاراپ ماڭدىم.

ماگىزىندىن قىرىق كىلوگرام ئۇننى ئېلىپ، ئەمدىلا خالتىنىڭ ئاغزىنى بوغاي دەپ تۇراتتىم. «ئۇكام، ئۇنىڭىزنى مەن ئاپىرىپ بېرەيمۇ؟» دېگەن غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋاز قۇلىقىم تۇۋىدە خىرقىرىدى. بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئاۋاز ئىگىسىگە نەزەر سالدىم. ئالدىمدا ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى ساقاللىرىنى ئاق ئارىلىغان، چىرايى شاپتۇل قېقىدەك قورۇلغان بىر ئادەم ئىككى ـ ئۈچ غۇلاچ كەلگۈدەك قىل ئارغامچىنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇ مېنىڭ سۆلتىمنى كۆرۈپ ئۇننى ئۆزۈم كۆتۈرۈپ ماڭمايدىغانلىقىمنى پەملىدىمۇ، جاۋابىمنى كۈتمەستىن، قولىدىكى ئارغامچىنى يەرگە ئىككى قات قىلىپ سېلىپ، ئۇننى ئۈستىگە يانتۇزۇپ تېڭشقا باشلىدى.

چاقىرتقۇزماي ئۆزى كەلگەن بۇ ھامالغا خالتىنى نېرىدىن تۇتۇپ يۈتكۈزۈپ قويۇپ، تۇرۇشلۇق كوچىمىزنىڭ ئىسمىنى

ئېيتىپ بەردىم. نەزىرىمدە بۇ ئادەمنۇ ئوخشاشلا پۇلنىڭ قۇلى ئىدى. دوقمۇشتىكى مەسچىتنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، نېمىنىڭدۇر بىر نەرسىنىڭ باھاسىنى تالىشىپ، بىر - بىرىگە شالىلىرىنى چاچرىتىپ، ھېلىلا سوقۇشۇپ قالىدىغان خورازلارنىڭ بازغىشىپ تۇرغان ئىككى كىشىگە كۆزۈم چۈشتى - دە، ئالدىمدا ئۇننى يۇدۇپ كېتىۋاتقان مۇنۇ ئادەم بىلەن ئىش ھەققىنى كېلىشىۋالمىغانلىقىمنى ئېسىمگە ئالدىم. بېشىم پىرىدە قايغاندەك بولدى. ئۇننى ئۆيگە يەتكۈزۈۋېتىپلا «پالانى كوي بېرىسەن» دەپ گۆشۈيۇپ تۇرۇۋالسا نېمە دېگىلى بولىدۇ.

— ئۇننى ئاپىرىپ بەرگەنگە قانچە پۇل ئالىلا؟ — دېدىم، ئالدىراپ ئۇنىڭغا يېتىشىپ بېرىپ.

— بەش - ئالتە موچەن بەرسىلە بولا، — دېدى ئۇ پەرۋاسىزلا.

«ھەر ھالدا ئىنساپ بىلەن گەپ قىلدى» دەپ كۆڭلۈم ئورنىغا چۈشتى. شۇنداق بولسىمۇ!

— بەش - ئالتە موچەن دېگەن مۇجمەل گەپنى قويسىلا، بەش موچەن بېرىمەن دەپ تالىشىپ قويدۇم.

— بوپتۇ، — دېدى ئۇ.

ئۆيگە ھېچ يېرىمنى ئۇن قىلماي، دېگەن ۋاقتىمدىن خىجىلا بولۇن كېلىۋالدىم. خۇشاللىقىمدىن هاممالغا بىر كوي بېرىۋەتمەكچى بولدۇم. پۇلنى ساناۋاتقىنىمدا كاللامدىن «كىم بىلىدۇ، بۇمۇ بىر شۇنداق بىچارە قىيابېتكە كىرىۋالغان كازىراپمۇ تېخى.» دېگەن خىيال يالىت قىلىپ ئۆتتى - دە، قولۇمغا ئېلىپ بولغان بىر كوي پۇلدىن ئۇچ موچەننى ئايرىپ قېلىپ، «بوپتۇلا نامەردلىك قىلماي، يەتتەموچەن بېرەي، شۇنىڭدىمۇ ئىككى موچەن ئوشۇق بەرگەن بولىمەن» دەپ يەتتە موچەن پۇلنى هاممالغا سۇندۇم. نېمىشقىدۇر، پۇل تۇتقان قولۇم بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەپ كەتتى.

— خاپا بولماي. مۇشۇ ئۇننى تايىنلىق كۆتۈرۈپ ئاشخانىغىلا جايلاشتۇرۇۋەتسىلە، دېدىم.

هاممال كەتتى. ئەسىرىمنى ئېلىپ مەنمۇ يولۇمغا ماڭماقچى بولۇپ، ئۆيگە كىرىپ تۈرۈپلا قالدىم. قارىسام، هاممال مەن ئارتۇق بەرگەن ئىككى موچەن پۇلنى ئۇن خالتىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ قويۇپ كېتىپتۇ... ئاشۇ پۇرلىشىپ كەتكەن ئىككى موچەن پۇلغا قاراپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق خىيالغا پاتتىم - دە، پۇل توغرىسىدىكى هېلىقى ئەسىرىمنى تەھرىر بۆلۈمىگە ئاپىرىشتىن يالتايدىم.

1989 - يىل، ئاۋغۇست، يەكەن.

ئۆچۈر تېلېۋىزورنى

كۆڭۈل ئىزدەش ئادەمگەرچىلىك جۇملىسىدىن دەمسىزا؟ ئەلۋەتتە شۇنداق. كۆڭۈلچەكلىك، ئاق كۆڭۈللۈك ئىنسان پەزىلىتىنىڭ تېپىك نامايەندىسى. سۈلتانوف ئەنە ئاشۇنداق تولىمۇ «كۆڭۈلچەك» ئادەم.

قاراڭ، بۇگۈنكى بۇ چوڭ يېغىندا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەمەلدارلىق سالاھىيىتىنى ئۇنتۇپ قالغاندەكلا ئىدى. ئەنە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى تېلېكامېرانى ئۆشىنىسىگە ئېلىپ، يېغىن زالىغا كىرىش بىلەنلا ئۇ باشقىدىن روھلاندى. بېشىدىن بادام دوپپىسىنى ئېلىپ پاك - پاكىز تۈرسىمۇ قايتىدىن توپپىسىنى قېقىپ، بېشىغا چىرايلىق قوندۇردى. گالستۇكىنى تۈزەشتۈردى. كاستۇمىنىڭ ياقىسىنى ئوڭشىدى. پاكىز قىرىلغان ئېڭىكىنى ئاستا سىلاپ باقتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئىخلاس بىلەن قىلىپ تۇرغەتكەندىن كېيىن رەئىس سەھنىسىدىن ئاستا چۈشۈپ، زالنىڭ كۈتكۈچىلىرىنىمۇ بىرياققا قايرىپ قويۇپ، بىر ئىستاكان چاينى، مۇخبىرغا ھۆرمەت بىلەن تۇتتى. مۇخبىر چاينى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدىيۇ، ئەپسىزلىك ھېس قىلغان بولسا كېرەك، قېشىدىكى يېغىن ئاڭلىغۇچىغا «ئېلىتېپات» قىلىۋەتتى. سۈلتانوف بولسا پەرۋاسىزلىق بىلەن تولىمۇ روھلۇق ھالدا تېلېكامېرانىڭ كۆزى توغرىلانغان تەرەپكە — يولىورۇق بېرىۋاتقان رەھبەرنىڭ قېشىغا چاققانلىق بىلەن كېلىپ، قولىدىكى بىر ئىستاكان چاينى باشلىقنىڭ ئالدىدىكى ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بىر ئىستاكان چاينىڭ قېشىغا قويدى. كامېرانىڭ كۆزى يېغىن ئاڭلىغۇچىلار تەرەپكە يۆتكەلدى.

سۇلتانوۋ يەنە بىر ئىستاكان چاينى ئاپىرىپ مۇخبىرغا تۇتتى. مۇخبىر بىزارلىق بىلەن ئىستاكاننى قولىغا ئالدى ـ دە، بىر يۇتۇم ئوتلاپمۇ قويماستىن يەنە بىر«ئىلتىپات» قىلىۋەتتى. كامبىرانىڭ كۆزى ئايلىنىپ كېلىپ سۆزلەۋاتقان رەھبەرگە يەنە توغرىلاندى. سۇلتانوف يەنە بىر ئىستاكان چاينى رەھبەرنىڭ ئالدىدىكى ھورى كۆتۈرلۈپ تۇرغان ئىككى ئىستاكاننىڭ قېشىغا قويدى . . .

سۇلتانوف تولىمۇ تېتىك ئىدى. قىلغىلى ئىش تاپالمايۋىر چەتتە ئەسنەپ ئولتۇرغان كۆتكۈچىلەرگە پەرۋامۇ قىلمايتتى. كېلەتتى مۇخبىرغا بىر ئىستاكان چاي تۇتاتتى. بارانتى سۆزلەۋاتقان رەھبەرنىڭ ئالدىغا بىر ئىستاكان چاي قۇيۇاتتى.

قاراڭ، سۇلتانوف نېمىدېگەن كۆڭۈلچەك، ئادەمگەرچىلىكى بار ئادەم ـ ھە! بىرى رەھبەر — كاتتا باشلىق، يەنە بىرى مۇخبىر — ئادەتتىكى خىزمەتچى. سۇلتانوف بولسا ھەر ئىككىلىسىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتى. ئوخشاش كۆڭلىنى ئىزدەيتتى. مۇخبىرنىڭ مانچىنچى ئىستاكان چاينىمۇ بىر يۇتۇم ئوتلاپ قويماستىن، باشقا بىرىگە بېرىۋەتكەنلىكىگە پەرۋامۇ قىلمايتتى. رەھبەرنىڭ ئالدىغا مانچە ئىستاكان چاينىڭ قاتار تىزىلىپ كەتكىنىگە قاراپمۇ قويمايتتى، زېرىكمەيتتى، تېرىكمەيتتى، كېلەتتى مۇخبىرغا چاي تۇتاتتى. بارانتى رەھبەرنىڭ ئالدىغا چاي تىزاتتى.

يىغىن تۇگىشى ھامان سۇلتانوف ھېچنېمىگە قارىماي ئۆيگە يۇگۈردى. تېلېۋىزورنىڭ ئالدىغا كەلدى. تېلېۋىزورنى ئاچماقچى بولدىيۇ سائەتكە قاراپ لاسسىدە بولۇپ قالدى. تېخى تېلېۋىزور باشلاشقا يەنە بىر سائەت ۋاقىت بار ئىدى. ئۇ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چاي ئىچكەچ گېزىت كۆردى. پات ـ پات سائەتكە قاراپ قويۇشنى ئۇنتۇمىدى. بىلىكىدىكى سائەتكە ئىشەنچ قىلالمايۋاتقاندىن سائەت سوردى. ئۆزبېكچىلىن بىلەن ئوخشاش چىقتى. بالىسىنىڭكىنى سوردى ئوخشاش چىقتى. گېزىت كۆردى، سائەتكە قاردى، سائەت سوردى. نىھايەت ئۇ

بىلىكمەكى سائەتكە ئوتتۇز قېتىم قارىغاندا ۋاقىت توشتى. تېلېۋىزورنى ئاچتىيۇ چىرايىنى تۇردى. تېلېۋىزوردا مەملىكەت خەۋەرلىرىنى باشلىغاندى. گېزىتتىكى تېلېۋىزىيە پراگراممىلىرىنىڭ باشلىنىش ۋاقتىغا قاردى. سۇلتانوف تەقەززا بولۇۋاتقان يەرلىك خەۋەرلەر پروگراممىسىغا يەنە يېرىم سائەت ۋاقىت بار ئىدى. گېزىتنى مەجبۇرىي قولىغا ئالدى. يەنە سائەتكە قاردى. يەنە . . . ئاخىر يەرلىك خەۋەرلەر پروگراممىسى باشلاندى. ئەنە بۇگۇن سۇلتانوف قاتناشقان يىغىنىنىڭ خەۋىرى چىقىشقا باشلىدى. سۇلتانوف كۆزىنى تېلېۋىزور ئېكرانىدىن ئۇزمەيتتى. ئېكراندىكى سۇرەتلەرگە ئىنچىكىلىك بىلەن قارايتتى. قارىغانسېرى چىرايى قارىداپ بۇرۇن تۆشۈكچىلىرى كېڭىيەتتى. پۇش - پۇش تىناتتى. تىت - تىت بولاتتى. يەنە ئۇمىدلىنىپ تېلېۋىزور ئېكرانىغا نەزەر تاشلايتتى، غەزەپلىنەتتى. ئەلەم بىلەن ئۇھسىناتتى. ئاخىر يەرلىك خەۋەرلەر تۈگەپ، تېلېۋىزىيە تېياتىرى باشلاندى. سۇلتانوف چوڭقۇر بىرنى تىندى - دە، دېۋانغا لەسسىدە يۆلەندى. ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا غوتۇلدىدى:

— خۇشامەتچى، ھەممىسى خۇشامەتچى، كۆرمەمدىغان ھېلىقى سولتەك مۇخبىرنىڭ يۈزسىزلىكىنى، باشقىلارنى ئۇچ - تۆت قېتىملاپ سۇرەتكە ئاپتۇيۇ بىراق مەن . . . خەپ ئادەمگەرچىلىكىنى بىلمەيدىغان سەندەك سولتەك مۇخبىرنى . . .

— سىزمۇ ئاشۇ يىغىنغا قاتناشقانمىدىڭىز دادا؟

سۇلتانوف بالىسىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمىدى. بىرھازا پۇشۇلداپ تۇرغاندىن كېيىن تۇيۇقسىز بومبا پارتلىغاندەك ۋارقىرىدى:

— ئۆچۈر تېلېۋىزورنى!

1990 - يىل، 25 - ئىيۇن، يەكەن.

شوپاك كۆچۆكى

بۆلۈم باشلىقى بۈگۈنمۇ ئىشخانىسىغا توپتوغرا قىرىق بەش مىنۇت كېچىكىپ كەلدى ـ دە، ئاغزىنى زاڭقىدىن قاس چىكەتكۈدەك يوغان ئېچىپ راسا بىرنى ئەسنەۋالغاندىن كېيىن ئىشخانىسىدىكى ئۈچ كىشىلىك دىۋانغا يانپاشلاپ خورىكىنى باشلىدى.

— تاك ـ تاك ـ تاك . . .

ئىشكىنىڭ يەڭگىل چېكىلىشى ئۇنىڭ خورىكىگە ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمىدى. ئىشىك يەڭگىل چېكىلىشتىن ئېغىر ئۇيقۇسىغا ئۆتتى.

— گۈم ـ گۈم ـ گۈم . . .

بۆلۈم باشلىقى خېلى تەستە ئويغاندى ـ دە، ئورنىدىن تۇرماي زەردى. بىلەن ۋارقىرىدى.

— ئىشىك ئوچۇق!

ئۇ تاتلىق ئۇيقۇسىغا ھالاقەت بەرگەن بۆلۈم خىزمەتچىسى غالىبقا نەشتەردەك تىكىلدى.

— نېمە ئىش؟

— بۇ ئۆزلىرى تۇنۇگۈن بۇيرۇغان ماتېرىياللارنى يېزىپ تەييارلاپ بولدۇم. كۆرۈپ تەستىق سىلىۋەتكەن بولسىلا. . .

— شۇ ئىشمىدى؟ ھازىر پەقەتلا مەجەزىم يوق، يېرىم كېچىگۈچە ئېچىشىپتىكەنمىز، چىشلىۋالغان ئوخشايدۇ. بېشىم ھازىرغىچە ئاغرىپ تۇرىدۇ. ھازىر دوختۇرغا بارىمەن چۈشتىن كېيىن ئەكىر.

— ئىداره باشلىقى سۈيلەۋاتىدۇ. ئەتە ـ ئەتىگەن ژىلايەتكە ئۇچۇپ بارىدىكەن. شۇڭا، چۈشتىن كېيىن بېسىپ، بىر نەچچە نۇسخا تەييارلىمىساق بولمايدۇ.

— شۇنداق بولسىمۇ چۈشتىن كېيىن كىرمەمسەن.

بۆلۈم باشلىقى ئۈيقۇسىزلىقتا قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى چەكچەيتتى.

چۈشتىن كېيىن ھېلىقى ماتېرىيالنى كۆتۈرۈپ، بۆلۈم باشلىقى ئىشخانىسىغا كەلگەن غالىب، ئىشكىنىڭ مەھكەم تاقالغانلىقىنى كۆرۈپ، ساقلاپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. بىراق ئىشتىن چۈشكىچىمۇ بۆلۈم باشلىقى ئىشخانىسىغا كىرىپ قويمىدى.

* * *

تۇن نىسبى بولغاندا قاۋاقخانىدىن ئالىتاغىل توۋلىشىپ چۇۋلىشىپ چىققان مەستلەرنىڭ قاتاردا بۆلۈم باشلىقىمۇ ئەمدىلا ئايىغى چىققان بوۋاقتەك تايتاڭلاپ مېڭىپ چىقتى ـ دە، كىملەر بىلەندۇر ئەتە كەچتە جۇغلىشىدىغان قاۋاقنى دېيىشۋالغاندىن كېيىن ئۆينى نىشانغا ئېلىپ ماڭدى.

ئۇ ئۇزاق ماڭمايلا بىر نېمىگە پۇتلىشىپ، ھارۋىدىن چۈشۈپ كەتكەن تاغاردەك گۇپپىدە يېقىلدى ـ دە، قايتا ئورنىدىن تۇرالمىدى. دەل شۇ چاغدا كوچا يۇزىدىكى ئۆيدىن بىرىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ، يۇندا چېلىكى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى ئايال چىقتى.

يۇندىنى ئاۋۇ يەرگە تۆكۈۋەت، — دېدى بىرى يەنە بىرىگە، — ئاۋۇ يانقان ئىت ئوخشايدۇ. يۇندىدىكى ئاش، يۇقىنى يالىسا نەپى ئۆتۈلىدۇ.

بۆلۈم باشلىقى ئۆزىگە چاچىرىغان يۇندىدىن چۆچۈپ

ئويغاندى ـ ده، ئىككى ئايالنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى.

— بۇ ئىت ئەجەبمۇ قاشاڭكىنا. بېشىغا يۇندا چاچرىسىمۇ مىدىرلاي دېمەيدۇ.

— بەلكىم ئەتىدىن بېرى ئاشخانا ـ شوپاڭلاردا يۇندا يالاپ، قارىنىنى تويغۇزۇۋالغان بولسا كېرەك. شوپاڭ كۆچۈكلىرى ئاشۇنداق قاشاڭ، ھۆرۈن كېلىدۇ. جۇر چىرىپ كېتەيلى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ بۆلۈم باشلىقى قايتىدىن سەگەكلەشتى. گەرچە قېشىدا ھېچكىم بولمىسىمۇ، خۇددى مىڭلىغان كىشىلەر ئارىسىدا ئىشتىنى چۈشۈپ قالغان ئادەمدەك، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆيىگە تەرەپكە كالاڭچاي دەسسەپ يۈگۈردى. ئۇنىڭ قۇلىقىدا پەقەت «شوپاڭ كۆچۈكى» دېگەن سۆزلا جارانلايتتى.

1991 ـ يىل، 19 ـ مارت، يەكەن.

قۇيرۇق

1

سەھەر تۇمانلىق. يۇندا چېچىۋەتكەندەك تۇتۇق ھاۋا قەلەندەرنىڭ جەندىسىدەك رەزگى كۆرۈنەتتى. سېمونت رەستىلەر، كۇنلۇكسىمان ئۆسكەن مەنزىرە دەرەخلىرى، گۈللۈكلەر، ئېگىز بىنالاردىن توپا ئۆرلەپ تۇراتتى. قەيەرلەردىندۇر بىقسىغان گەندە پۇرىقى كېلەتتى. كادىرلار، ئىشچىلار، ئوقۇغۇچىلار خۇددى ھاشار چۈمۈلىلىرىدەك تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشاتتى. تىجارەتچىلەر خېرىدارسىز دۇكان ـ يايمىلىرىدا ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە تەلمۈرۈپ تىلەمچىلەردىن ئۆتە تەمەدا ئولتۇرۇشاتتى. شۆھرەت يول چېتىدىكى بىنالارنىڭ لەمپىسى ئاستىدا يەشىك ۋە گېزىت پارچىلىرىنى ئاستىغا سېلىۋېلىپ يانقان، تېخىچىلا غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانمىغان ئىككى ـ ئۈچ مۇساپىرغا ئېرەڭسىزلىك بىلەن شۇنداقلا قاراپ قويدى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆزى پىيادىلەر يولىنىڭ گىرۋىكىدىلا سۇنايلىنىپ يانقان ئايالغا چۈشتى. ئايالنىڭ كۆڭلىكى بېلىگىچىلىك تۇرۇلۇپ قالغان بولۇپ، بېلىنىڭ تۆۋەن تەرىپى يالىڭاچ ئىدى. خالتىلىشىپ قالغان ئورۇق يوتىسى، قويۇق تۇك باسقان ئاراچلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۆھرەت ۋېلىسىپىتىنى تورمۇزلاپ سۈرئەتنى ئاستىلاتتى. ئايالنىڭ ئوچۇق يېرىگە ئىختىيارسىز ئىككى ـ ئۈچ قېتىم نەزەر تاشلىدى. «ھېلىقى داۋاملىق بېكەت ئەتراپىدا سۆڭگىچىنى

يەرگە سۈركەپ مېڭىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان ئايال شۇ ئوخشايدۇ. ئەجەب مەدرىلىماي ياتىدۇ يا؟ ئۆلۈپ قالمىغاندۇ، قايسى شورى قۇرغۇر كۆڭلىكىنى ئاشۇنداق ئۆرۈپ قويغاندۇ؟ بېرىپ ئانىسىنىڭكىگە قارىسىچۇ خۇمسىلار. . . »

— ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپسەنغۇ، ئاغىنە، مۇھىم نەرسىگە كۆزۈڭ چۈشكەن ئوخشىمامدۇ؟

شۆھرەت دولىسىغا ئۇرۇلغان شاپىلاقتىن چۆچۈپ ئېسىنى يىغدى. يېنىدا خىزمەتدىشى نىجات بىر پۇتى بىلەن يەر دېسىنىپ، بىر پۇتىنى ۋېلىسىپىتقا ئارتقىنىچە كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. شۆھرەت نىجاتنىڭ چىرايىدىكى مەسخىرىنى تېزلا چۈشەندى. ھودۇقۇپلا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ھېلىقى ئايالغا يەنە نەزەر تاشلىدى. شۇ ئەسنادا ھېلىقى ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان بولسا كېرەك، بىرنى كېرىلىۋېلىپ ياتقان جايىدىلا ئولتۇردى. كۆڭلىكىنىڭ ئىتىكى سېرىلىپ چۈشۈپ يوتىلىرىنى ياپتى. ئۇنىڭ چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بولۇپ، بىرەر يىلدىن بېرى سۇ دارىمىغان يۈزىنىڭ رەڭگىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. شۆھرەت ئۆزىنى ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر، مەقسەتسىزلا غۇدۇڭشىدى:

— نېمە بولۇپ كەتتى بۇ جاھانغا، شەھەرنىڭ كوچىلىرىنى ساپلا تىلەمچى ـ مۇساپىرلار قاپلاپ كېتىپ بارىدىغۇ تاڭ؟!

— تۇرمۇشنىڭ قاتتىقچىلىقى، ئاغىنە، — دېدى نىجات مەسخىرىلىك كۈلكىسىنى يىغىشتۇرۇپ، — ئىلگىرى خېلى ئوبدانلا ھاللىنىپ قالغان دېھقانلارنىڭ بەزىلىرى مۇشۇ تۆت ـ بەش يىلدىن بېرى، شەھەرگە چىرىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان بولۇۋاپتۇ.

— شۇنداقمۇ؟ ئەجەب ـ ھە.

— سەۋەبىنى تولۇق بىلمىدىم. يېزىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئاغىنە بالىلارنىڭ دېيىشىچە، دېھقانلار تېرىپ، يىل بويى

پەرۋش قىلىپ سانقان كېۋىزنىڭ پۇلى، ئەتىيازدا كېۋەز تېرىش ئۈچۈن يەرگە سالغان مەبلەغنىڭ پۇلىغا چىقىش قىلمايدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا بوران، قۇرغاقچىلىق ۋە ھەرخىل نامۇۋاپىق ھەق - سېلىق، جەرىمانىلەر ئۇلارنىڭ يىلىكىنى قۇرۇتۇۋەتكەن ئوخشايدۇ. ئۇلار شەھەردە تىلەپ تاپقان پۇللىرى بىلەن گەدىنىدىكى سېلىق - قەرزلەرنى تۆلەيدىكەن.

دېھقانلارغا نېمە تارتقۇلۇق بۇ ئەمدى. ھۆكۈمەت ۋاقتىدا تەدبىر قوللانسا بولاتتى بۇ ئىشقا.

ئۇلار سۆزلەشكەچ تۆت كوچىنىڭ كېسىشىش ئېغىزىغا كېلىپ قالغانىدى. ئارقىسىدىن سوزۇپ - سوزۇپ ئاڭلانغان زەردىلىك ماشىنا سىگنالىدىن دەرھال ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشتى. ئوتتەك جۇلالىنىپ تۇرغان ئالمي دەرىجىلىك قىزىل پىكاپ ئۇلارنىڭ بېقىنىدىنلا غۇيۇلداپ ئۆتۈپ كەتتى. ئىككىلا يېگىتنىڭ كۆزى پىكاپقا ۋە پىكاپ ئىچىدىكى گۈدىنىپ ئولتۇرغان مەنسەپدارغا ھەۋەس بىلەن تىكىلدى.

— باشلىق بولسا ئىش مۇشۇنداق كاتتا مانا. خىزمەتكىمۇ پىكاپ بىلەن باردۇ، ئۆيىگىمۇ پىكاپ بىلەن كېلىدۇ. يەنە ئاللىقانداقتۇر ببرىپ - كېلىشلەرنىڭ ھەممىسى پىكاپ بىلەن - ھە، ئەمدى بىلدىم. شۇڭا، ئۇلار كوچا - كويلاردىكى تىلەمچى - مۇساپىرلارنى كۆرمەيدۇ. دېھقانلارنىڭ ھال - كۈنىنى تېخىمۇ بىلمەيدۇ.

— شۇنداقمۇ دەيمىز. مۇشۇ باشلىقلارغا شۇپۇر بولغانلارنىڭ كۈنى تېخىمۇ تەسمىكىن دەيمەن. ئەتىگىنى باشلىقنى خوتۇنىنىڭ قۇچىقىدىن تارتىپ ئاچىقىپ كەتسە، ئاخشىمى تەڭ كېچىلەردە يەنە خوتۇنىنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ ببرىپ بولغۇچە، باشلىقنىڭ بېخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولىمەن دەپ، خۇددى ئەركە - تايتاڭ كىچىك بالىنى بازار ئويىناقلىق ئېلىپ چىققان ئادەمدەك ھېرىپ ھالى قالمىغۇدەك.

— بىزگىمۇ قاچان ئاشۇنداق پىكاپ بىلەن خىزمەتكە بېرىپ - كېلىدىغان زامانلار كېلەر - ھە، ئاغىنە.

ئىككى يېگىت بىر - بىرىگە قاراپ مەنىلىك كۈلۈشتى.

— سەدىقە بالانى يەر، تۆۋە گۈناھنى، ياخشى - يامان كۆرگەن چۈشۈڭلارنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن بىر سەدىقە بېرىۋېتىڭلار، ھاجىم بالىلىرىم.

ئۇلاردىن ئون نەچچە قەدەمچە نېرىدىكى يول بويىدا قىرىق ياشلار چامىسىدىكى بىر ئادەم ئوشۇقىدىن تۇگەللا كېسىۋېتىلگەن ئوڭ پۇتىنى ئالدىدىكى پارچە پۇللار دۆۋىلەنگەن داستىخانغا خۇددى مال ئەۋرىشكىسى قويۇپ قويغان تىجارەتچىدەك قويۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىنىڭ بارچە تۇۋلاۋاتاتتى.

— كېچىدىن سادىر پالۋاننى چۈشەپ قاپتىكەنمەن، — دېدى نىجات ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ يانچۇقىدىن پارچە پۇل ئىزدەۋاتقاچ، — چۈشۈمدە سادىر پالۋان بايانداي سېپىلىنى پارتلىتىپ، ھۇررا توۋلاپ قىلىچىنى پۇلاڭلاتقىنىچە سېپىل ئىچىگە چېرىپ كېتىۋاتقۇدەك. ئۇنىڭ كەينىدىن نۇرغۇن ئادەملەر يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقۇدەك. مېنىڭمۇ بۇ سەپكە شۇنداق ئوتتەك قوشۇلغۇم كەلدىيۇ، شۇ ھامان كاللامغا: «ناۋادا جەڭدە ئۆلۈپ كەتسەم قانداق قىلارمەن» دېگەن خىيال لىپىدە كېلىپ، ئىككىتايىن بولۇپ قاراپ تۇرغۇدەكمىشمەن. شۇ ئەسنادا پۇتۇمغا بىرنەرسە يۆگىشىپ قالغۇدەكمىش. شۇنداق قارىسام، ئۇ نەرسە كۆزۈمگە بىردەم چاريلان بولۇپ، بىردەم تۆمۈر زەنجىر بولۇپ كۆرۈنگۈدەك. ھەرقانچە قىلسامۇ ئۇ نەرسىدىن پۇتۇمنى پەقەتلا ئاجرىتالمىغۇدەكمەن. بىردىنلا سۇر بېسىپ، بىراۋلاردىن مەدەت تىلەپ ۋارقىراۋاتسام، تۇيۇقسىز بىر ئادەم قېشىمدا پەيدا بولۇپ، بىر قىلىچ ئۇرۇپلا پۇتۇمغا يۆگىشىۋالغان ھېلىقى چاريلانغا، ھېلى تۆمۈر زەنجىرگە ئوخشايدىغان نەرسىنى ئۈزۈپ پارە - پارە قىلىۋەتكۇدەك. بۇ ئادەم كىمدۇ دەپ شۇنداق

قارىسام، ئۇ سادىر پالۋان ئىكەن. ئۇ ماڭا ھومىيىپ تۇرۇپ: «خوتۇن كىشىنىڭ ئىشىتىنى پۇتۇڭغا يۆگىشۋالسىمۇ ۋارقىراپ - جارقىرايسەنغۇ، ئۇكا. نەرىڭ يېگىت سېنىڭ. ئەركەكتەك بول، ئادەمنىڭ روھىنى قورۇندۇرماي. شۇڭىمۇ قولۇمدىكى قىلىچنى بېرىدىغان ئادەم تاپالماي يۈرۈۋاتىمەن» دەۋاقىۋەدىك. شۇنداق سىنچىلاپ قارىسام، پۈتۈمغا يۆگىشۋالغىنى راستتىنلا ئاياللارنىڭ ئىشتىنى ئىكەن. نومۇس ۋە خجىلچىلىقتىن ئۆلگۈدەك بولدۇم. بىر چاغدا قارىسام قېشىمدا سادىر پالۋان يوق. ئەمما، ھېلىقى ئىشتان يەنە چارىيلانغا ئايلىنىپ قېلىۋاتامدۇ، قورقۇنچتىن ۋارقىراپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن.

— يىلان چۈشىگىنىڭگە قارىغاندا، ئايالىڭ ئوغۇل تۇغۇپ بېرىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى شۆھرەت نىجاتنىڭ چۈشىگە تەبىر بېرىپ.

نىجات دوستىنىڭ چۈشىگە بەرگەن تەبىرىدىن سۆيۈنۈپ «ئىنشائاللا» دېدى - دە، قولىدىكى پارچە پۇلنى تىلەمچىنىڭ ئالدىدىكى داستىخانغا تاشلىدى.

2

ھاۋا تۇتۇق بولغاچقىمۇ بىنانىڭ تەسكەي تەرىپىگە جايلاشقان بۇ ئىشخانا ئىچى تولىمۇ غۇۋا ئىدى. كېچىچە چىققان بوراندا ئىش شىرەسى، ئورۇندۇق، ماتېرىياللار بىر قەۋەت توپا - چاڭغا كۆمۈلگەنىدى. شۆھرەت ئۇستەل سۈرتىدىغان خامىنى داستىكى سۇغا چىلاپ تۇرۇپ غۇدۇرىدى:

— ئەجەب زېرىكتىم بۇ بوراندىن. ھاۋارايىنىڭمۇ مەسلىھىتى قالمىدى. يىلدىن - يىلغا بوران تولا چىقىدىغان بولۇپ قالدىغۇ. بۇگۈنى سۈرتۈپ قويسا، ئەتىسى يەنە بىر ئىلىك

قۇم ـ توپىنىڭ ئاستىدا قالغان.

— بۇ قانچىلىك ئىشتى دەيسەن، ئاغىنە، — دېدى نىجات ئىشخانا ئىچىگە سۇ چېچىۋېتىپ، — نەچچە كۈننىڭىزى چىققان بوراندا دېھقانلارغا قانچىلىك زىيان بولغاندۇ؟ بۇ زامانداھەممە نېمە دېھقانلار بىلەن قېرىشىۋاتامدىكىنتاڭ. بىچارە خەقكە بىر دەم ئارامچىلىق يوق. يا كالىدەك قىلغان ئەمگىكىنىڭ تۈزۈك ھەق ـ ھالاۋىتىنى كۆرمىگەن، يىل ئاخىرىدا يېتىم بالىدەك بارماق چىشلەپ قالغان...

— نىجات! سىزنى ئىدارە باشلىقى چاقىرىۋاتىدۇ!

كارىدورىدىلا ئاڭلانغان بۇ چىرقىراق ئاۋاز بىلەن تەڭ نىجات قولىدىكى نەرسىلەرنى جايىدىلا قويدى ـ دە، ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

— ھە، شۆھرەت ئۇكا، دەم ئېلىش كۈنلىرىڭىز ياخشى ئۆتكەندۇ؟

— كەلسىلە، غالىب ئاكا، — شۆھرەت ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەن خىزمەتدىشىنى ئورنىدىن تۇرۇپ دىۋانغا تەكلىپ قىلدى، — قەدىر ئەھۋال. ئەل ـ ئاغىنىلەر بىلەن ماجاڭ ئويناپ، پۈتۈن كېچىپ دېگەندەك. ئەجەب بۇ كۈنلەرنىڭ مەززىسى قالمىدىغۇ، غالىب ئاكا. كۈن بويى تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرساڭ تېخى زېرىككەن. تانسىخانا ـ رېستورانلارغا بېرىپ كۆڭۈل ئېچىپ كېلىشكە تېخى پۇلۇڭ يەتمىگەن. ھۆكۈمەت يا مائاشنى جىقراق ئۆستۈرۈپ بەرمىدى.

— شۇنى بىر دېگىنە، ئۇكا. گاھى ئويلاپ كېتىمەن، ھېچ بولمىغاندا ھۆكۈمەت مائاشنى ئۆستۈرۈپ بەرمىسىمۇ، مۇشۇ ھاراق دېگەن نەرسىنى ھەقسىز قىلىپ، خۇددى سۇغا ئوخشاش ئۆيلىرىمىزگە تۇرۇبا بىلەن كېلىدىغان قىلىپ تۇرۇبىلاشتۇرۇپ تارتىپ بەرگەن بولسا، قانداق پەيزى بولاتتى ـ ھە! ھوي نىجات بالا تېخىچىلا ئىشقا كەلمىدىمۇ نېمە؟

— كەلگەن. ئىدارە باشلىقى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپتىكەن. يېرىم سائەتچە بولدى، ھېچ چىرەي دېمەيدىغۇ بۇ ئاداش.

غالىب بىر تال تاماكىنى شۆھرەتكە تاشلاپ بېرىپ، ئۆزى بىر تال تۇتاشتۇردى.

ئەھۋالدىن قارىغاندا، نىجات ھەققىدىكى ھېلىقى گەپلەر راست ئوخشىمامدۇ؟

— قايسى گەپنى دەيسىز؟

— سىزمۇ ئاڭلىغانسىز ھەرقاچان، — غالىب دىمىغىنى قىرىپ تۇرۇپ بىرنى تۇكۇرۇۋەتكەندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — نىجاتنى سىلەرنىڭ بۆلۈمگە مۇئاۋىن باشلىقلىققا ئۆستۇرەرمىش، دېگەن گەپلەر خېلىلا كەڭرىغۇ.

— راستتىنلا خەۋرىم يوقكەن، — شۆھرەتنىڭ يۈزى ياللىدە قىزاردى. ۋۇجۇدىنىڭ بىر يېرلىرى پۈژۈندە ئېچىشقاندەك بولدى.

— بۇغۇ ئەجەبلەنگۈدەك گەپمۇ ئەمەس، — غالىب قولىدىكى تاماكىسىنى قاتتىق - قاتتىق شورۇپلىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — نىجاتمۇ خېلىلا قولىدىن ئىش كېلىدىغان بالا، تۇغۇلغان كۈنۈم، ھېيت پەتىسىنىڭ چالىسى، باشقا يۇرتتىن كەلگەن ئەل - ئاغىنىلەرگە چاي بەرگەنتىم، دېگەن باھانىلەر بىلەن ئىدارە باشلىقىنى بىر نەچچە قېتىم رېستورانغا چاقىرۇالغان بولدى. شۇڭلاشقا، ئىدارە باشلىقى ئۇنىڭغا ئالاھىدە يېقىنچىلىق قىلىپ كېتىدۇ. كىم بىلىدۇ، كىشى تۇيماس باشقا باردى - كەلدىلىرىمۇ بارمۇ بۇ ئىككىسىنىڭ. بىلىم - سەۋىيە، قابىلىيەتنى ئۆلچەم قىلىپ قالسا سىز ھەرگىز نىجاتتىن قېلىشمايسىز. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىڭلار ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپ ئالىي مەكتەپكىچە بىللەن ئوقۇغان ساۋاقداش. ئوقۇش تاپشۇرۇقلىرىمۇ، كەسپىي ئۇنۋانىڭلارمۇ، خىزمەت ستاژىڭلارمۇ ئوخشاش. سىياسىي قىياپىتىڭلارغا

كەلسەك، سىز تېخى كاندىدات پارتىيە ئەزاسى. نىجات بولسا. . .
— ئۇمۇ پارتىيىگە ئۆتۈشكە ئىلتىماس يېزىۋاتىدۇ، — دېدى شۆھرەت مەيۈس ھالدا.
— قاچاندىن بېرى؟ — جىددىي قىياپەتتە سورىدى غالىب.
— بەش ـ ئالتە ئايچە بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن.
— ھەببەللى، توغرا پەرەز قىپتىمەن مانا، — غالىب ئۆزىنىڭ ئەقىلسىگە تەمەننا قويغانىدەك مەغرۇر گىدەيدى، — بەش ـ ئالتە ئاينىڭ ئالدىدىلا بۇ بۆلۈمدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقىنىڭ ئورنى بوشىغان ئەمەسمۇ؟ دەرھالا ئۆزىگە سىياسىي دەسمايە جۇغلاشقا كىرىشىپتۇ ـ دە، ھەي . . . بۇ نىجاتنىڭ قورسىقىدىمۇ خېلىلا چوتۇرى بار ئىكەن جۇمۇ. بەلكىم ئۇنىڭغا بۇ ئەقىلنى ئىدارە باشلىقى ئۆگەتكەندۇ، ھەرقاچان.
— نىجاتنىڭ ئىدارە باشلىقى بىلەن ئۇنچە يېقىنچىلىقى بارەدەكقۇ قىلمايدۇ، — دېدى شۆھرەت گۇمانسىرىغان ھالدا، — ئادەتتە ئولتۇرۇش ـ قوپۇشمىز داۋاملىق بىللە. ئىچ سىرلىرىمىزنى ئاياشقان ئاغىنىلەردىن ئەمەس بىز.
— خاتالىشىۋاتىسىز شۆھرەت ئوكا، — دېدى غالىب تولۇق ئىشەنچ بىلەن ئاۋازىنى ۋەزمىن چىقىرىپ، — بۇنداق ئىشلارنى مۇددىئا ئەمەلگە ئېشىپ بولغۇچە دوستىنىلا ئەمەس، خوتۇنىدىنمۇ، ئاشنىسىدىنمۇ سىر تۇتقۇلۇق. بۇ دېگەن بىرەر ۋاق تاماقنىڭ ياكى بىرەر ـ ئىككى يۈز كوي پايدىنىڭ ئىشى ئەمەس، ھوقۇق ئىشى، ھوقۇق! مەنسەپدار بولۇشنى ئويلىمايدىغان كىم بار ھازىر. نىجات بىلەن ئىدارە باشلىقىنىڭ يېقىنچىلىقىدىن تازا گۇمانلىنىۋاتىسىز ـ ھە! ئېسىڭىزدە بار دۇر، ئۆتكەندە نىجات قەشقەردىن كەلگەن ئاغىنىلىرىمگە چاي بەرمەكچىدىم، ھەمراھ بولۇشۇپ بېرىڭلار دەپ «كارۋان» رېستورانىغا چاقىرىۋالدىغۇ. سىزغۇ باشتىلا تەكشىلەپ قاپتىكەنسىز. سورۇن ئاخىرلاشقىلى تۇرغاندا كىچىك تەرەت

قىستاپ ھاجەتخانىغا چىقتىم. كۆرمەمسىز بۇ كارامەتنى، نېمىنى كۆردۈڭ دېمەمسىز، ئىدارە باشلىقى بىلەن نىجات يانمۇيان ئۆرە تۇرۇشقان پېتىچە شارقىرتىپ سىيگىلى تۇرۇپتۇ. باشلىق بولسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي خىرىلداپ كۈلگىلى تۇرۇپتۇ. ئويلاپ بېقىڭ؟ ئۇنىڭ باشلىق بىلەن مۇناسىۋىتى شۇنچىۋالا يېقىن بولمىسا، باشلىقنىڭ ئالدىدا كوركىرىتىپ بەخىرامان جىغىيالامتى؟ قۇلىقىڭىزنىڭ توپىسىنى قېقىۋېتىپ يۈرۈڭ، ئۇكا. مەست موللام بىلەن گاس موللامنىڭ گېپى بىر.

شۆھرەت جىملا ئولتۇرۇپ كەتتى. گەدەنلىرىگىچە قىزاردى. ئارقىمۇئارقا ئۇلاپ ئوچ قېتىم تاماكا چەكتى.

— سىزمۇ ھەرىكەت قىلىپ بېقىڭ، ئۇكا، — دېدى غالىب شۆھرەتنىڭ تۇرقىغا قاراپ كۆيۈنگەن ھالدا، — قاراپ تۇرۇپ ئۆزىڭىزنىڭ ساۋاقدىشىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەپ يۈرمەڭ يەنە.

— ئەھۋال بۇ دەرىجىگە يەتكەندە ئىدارە باشلىقىغا چاي بېرىپ، ھە ـ ھۇ قىلىپ يۈرسەم قاملاشماس، — دېدى شۆھرەت ئىرادىسىز، ئىشەنچسىز ھالدا.

— كىم سىزگە ئىدارە باشلىقىغا چاي بېرىڭ دەپتۇ، — دېدى غالىب ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئىدارىدە باشلىق دېگەن بىرلىمىتى. نىجات ئىدارە باشلىقىغا يۆلەنگەن بولسا يۆلىنىۋەرسۇن. بىز ئىدارىنىڭ كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل باشلىقىغا يۆلىنىمىز. ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمىگىزلا مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك بۇ تاجنى كېيىشىڭىزدە چوقۇم گەپ يوق، — ئۇ شۆھرەتنىڭ جىملا ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ گېپىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، — تېزرەك بىر قارارغا كېلىڭ، ھايت دېسىڭىزلا راۋۇرۇس بىر سورۇن ھازىرلاپ ئىدارىنىڭ كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل باشلىقىنى باشلاپ بېرىشقا مانامەن يارەملىشىمەن. ئۇ قېرىپ قالغان بولسىمۇ خېلىلا ئىشقىي ھەۋىسى بار ئادەم. ھاراق بىلەن يەپ ـ ئىچىپلا ئولتۇرىدىغان سورۇن قىلماي، مانداقراق بىر سورۇن ھازىرلايدىغان بولساق ئىشىمىز تېخىمۇ ئوڭغا تارتىدۇ.

3

«تولۇنئاي قاۋاقخانىسى» نىڭ ماڭلىيىغا ئېسىپ قويغان زىننەت چىراغلىرى ئاي قاراڭغۇسىدا پاھىشىلەردەك كۆز تاشلاپ لاپ قىلىپ يانسا، لاپ قىلىپ ئۆچەتتى. قاۋاقخانە ئىچىـــى زىيالىيلار، سودىگەرلەر ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى كەنتلەرنـــىڭ شۇجى ـ دېھقانلىرى بىلەن تولغان بولۇپ، ھەر قايسىلىرى ئۆز تائىپىـــلىـــرى بويـــچە ئايرىم ـ ئايرىم سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇشقانىدى. زىيالىيلار تائىپىسىدىكىـــلەرنـــىڭ بەدىۋى چاقچاقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن غۇلجا ئادىتىدىكى كۈلكە قاۋاقنىڭ تام ـ تورۇسلـــــرىدىن ئەكس سادا قايتۇرسا؛ سودىگەرلەر تائىپىسىدىكى ھاجىلارنىڭ ئاق ھاراقتىن يامان بولىدۇ، دەپ قېچىپ ئىچكەن قىزىل ھاراقلىرى ماي تەپچـــرەپ تۇرغان سىپسىلىق يۈزلىرىنى ئەڭلىك ئەتكەندەك قىزارتىۋەتكەنىدى. قىزىل ھاراقنىڭ كەيپىگە پايلىماي چەككەن نەشىلىرى قاۋاقنىڭ ئىچىنى مەززىلىك كەندىر پۇرىقـــغا تولدۇرۇۋەتكەنـــدى. شۇجىلاردىن تەشكىللەنگەن دېھقانلار تائىپىسى بولسا ئەرزان باھالىق، يۇقىرى گرادۇسلۇق ئاق ھاراقتىن خېلىلا كەيىپ بولغان بولۇپ، بىر نەچچىسى قېشىدىكى دۇتتارچى چوكانىنىڭ ناخشىسىغا جور بولۇپ ناخشا توۋلاشسا، يەنە بىر نەچچىسى سورۇنغا ئالايىتەن ئەكەلدۇرۇۋالغان، تۇرقىدىن يا قاۋاقخانىنىڭ كۈتكۈچىسىگە، يا پاھىشىلەرگە ئوخشىمايدىغان، چىرايلىرىدىن خېلىلا كەتكەن بولسىمۇ يەنىلا بولۇشغا گىرىم قىلىشۋالغان، ھاراق تەسىرىدىن خۇددىنى يوقىتىش دەرىجىسىگە بېرىپ قالغان چوكانلار بىلەن بىرده ئۇسسۇل ئوينىسا، بىرده تانسا ئويناپ، قاۋاقخانىنىڭ ئىچىنى چاڭ كەلتۇرۇۋەتكەنـــدى. دۇتارچـــى

چوكاننىڭ ئاۋازى ناخشىسىغا جور بولۇۋاتقان مەستلەرنىڭ ئارىسىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى:

شىيەنجاڭنىڭمۇ دەردى بار،
شۇجىنىڭمۇ دەردى بار.
بۇ جاھاننى ئاقتۇرساڭ،
دەردى يوقلار نەدەر بار.

دەردىڭنى ئېيتاي دېسەڭ،
بېيجىڭ دېگەن شەگە بار.
ئويناپ - كۈلۈپ ياشاي دېسەڭ،
قاۋاق دېگەن يەرگە بار. . .

ناخشا قاۋاقخانىنىڭ تام - تورۇسلىرىدىن ھالقىپ يىراق - يىراقلارغا ئاڭلىنىاتتى. شۆھرەتلەر قاۋاقخانىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى خاس خانىدا سورۇن تۈزگەنىدى. ھەر خىل قورۇمىلار، ئۇسسۇلۇقلار، ھاراق - تاماكىلار تېزلا كەلتۈرۈلدى. شۆھرەت بىر بوتۇلكا ھاراقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، تەخسىگە بىر جۇپ رۇمكا قويدى - دە، تۇنجى رۇمكىنى ئىدارىنىڭ كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل باشلىقى بىلەن سوقۇشتۇرۇپ ئىچتى. ھاراق ئەمدىلا ئىككى ئايلىنىپ تۇرۇشىغا سورۇنغا ئونتۇرا بوي، ماڭلاي تەرەپتىكى قىزىل بويۇمالغان چېچىنى ئايالارنىڭ چاچ پاسونىغا مايىلراق قىلىپ كۆپتۇرۇپ ياسىۋالغان، سۈسراق ئەمما كۆكۈل قويۇپ قىلغان گىرىملىرىنى قىزىدۇرغىلى ئىككى - ئۈچ كۈن بولغان بولسىمۇ، يەنىلا كىرپىنىڭ تىكىنىدەك ئۆسۈپ چىققان ساقال - بۇرۇتلىرى چاندۇرۇپ تۇرغان، بوينىغا ئېسىۋالغان ئالتۇن زەنجىرى قاپقارا بوينىدا كىرلىشىپ جازىبدارلىقىنى يوقاتقان بىر يىگىت

ئاياللارغا خاس ناز ـ كەرەشمە بىلەن كىرىپ كەلدى ـ دە، شۆھرەتكە ئالاھىدە كۆز تاشلاپ تۇرۇپ سورىدى:

— ۋۇي، چىرايلىق شۆھرەتجان، كەم قالغان نەرسىلەر بولسا بۇيرۇمامىلا مۇنداق. كۆڭىللىرى ئۇزۇنسىنى تارتامدۇ، قىسقىسىنمۇ؟ ئېقىنى تارتامدۇ؟ قارىسىنمۇ؟

— بىلمىسەڭمۇ بىزنى، — شۆھرەت يىگىتكە پوخورلۇق بىلەن، — سوراپ تۇرماي مانتا ئەچىر، مانتا.

— ۋىيەي، ماۋۇ ئاجاقنىڭ مانتا دەپ كېتىشلىرىنى. مانتا يېيەلىگۈدەك ماغدۇرۇڭ بارمۇ سەن لاتا غىلاپنىڭ. جېنىڭغا چۇشلۇق گەپ قىلە، ئادەمنىڭ چىڭسەي قوۋۇرغىسىنى ئەگمەي، — دېدى يىگىت قاش ـ قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ، — نەچچە كۈندىن بېرى زەدەك يەيمەن دەپ توۋلاپ يۈرىدىغان ئادەم بۇگۈن ئەجەب مانتا دەپ كېتىپتا.

يىگىت گەپنى بەكمۇ يۇمۇرلۇق تۇستە، ئاياللارغا خاس ئاۋاز ـ ھېسسىياتلىق خۇلقتا ئېيتاتتى. سۆزلەۋېتىپ قول ـ بارماقلىرىنى قىزلاردەك نازاكەت بىلەن ھەركەتلەندۈرەتتى. قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاغزىنى يېرىم توسۇۋالاتتى. سورۇندىكىلەر پىخىلداپ كۈلۈشكە باشلىدى. شۆھرەت چاقچاققا چىدىماي قىزاردى، قاپىقى تۇرۇلدى. ھەدەپ چاقچاق قىلىۋاتقان يىگىتنى غەزەپ بىلەن سىلكىشلىدى:

— ماڭ، ماڭەۋاخەنەك، تولا چىشىمغا تەگمەي.

— ۋىيەي ئادىشىم، ئۇنداق دېمەڭ، — يىگىت قىلچىمۇ خاپا بولمىغاندەك قىلاتتى. سۆرمە تارتىۋالغان كۆزلىرى كۈلۈپلا تۇراتتى، — ھەر ئىككىلىمىز ئوخشاش. بىر باش زەدەكنى تەڭ تالىشىپ يېگىنىمىز ئېسىڭىزدىن شالاققىدە چېقىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ.

سورۇندا يەنە كۈلكە كۆتۈرۇلدى. شۆھرەتمۇ بۇ كۈلكىلەرگە قوشۇلۇپ مەجبۇرىي ھىجايدى. دېمىسىمۇ ئۇ قانچە

تېرىككەنسېرى ھېلىقى يىگىتنىڭ شۇنچە گەپتە چۈشۈرۈپ زادىلىق قىلىدىغانلىقىنى ئويدان بىلەتتى.

— بولدى، چاقچاقلىرىڭنى ھېلى يەنە قىلىپ بېرەرسەن، — دېدى شۆھرەت مۇرەسسە قىلىپ، — خانىڭاچاڭغا (قاۋاق خىزمەتچىلىرى ئايال خوجايىنىنىڭ خانىڭاچا دەپ چاقىرىدۇ،) باشتىلا دەپ قويغان، قىزلاردىن بەش - ئالتىنى چىگۈزۈپ بەرگىن.

— خوش غوجام، — دېدى يىگىت سورۇندىكىلەرگە نازلىق كۆز قىسىپ قويۇپ، — مۇشۇ سورۇندىكى سىلىدىن باشقا ئەركەكلەرگە بىردىن قىز توغرىلىسام بولىدىغۇ ھەرقاچان.

سورۇندا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— قانداق قىلساڭ قىلىپ تولا ۋېتىلدىماي قىزلىرىڭنى باشلاپ چىرە ئاداش، — دېدى شۆھرەت بىر خىل تەئەددىي بىلەن.

— ماڭا قارىڭلا ئاغىنە، — دېدى غالىب يىگىتنى توختىتىپ قولىدىكى بىر رۇمكا ھاراقنى تەڭلەپ تۇرۇپ، — ئەتىگەندىن بېرى خېرىدارلارغا ھەمراھ بولۇپ مەست بولۇپ كەتكەنلىرىڭ لازىمى يوق. مەست بولۇپ قالمىغىراق قىزلاردىن باشلاپ چىرەسىلە. تۇنۇگۈلا، ماۋۇ بىر رۇمكا ھاراقنى ئىچىۋېتىپ ئاندىن چىقىڭلا.

— ھۇ، ۋايجان! — يىگىت رۇمكىنى لېۋىگە شۇنداقلا تەگكۈزۈپ نازلىق بىرنى ئىگىردى. ئارقىدىنلا لەۋلىرىنى تۇمالاشتۇرۇپ ھىجايدى، — ھەر قېتىم ئىچىمگە بىرنەرسە چىسە چىدىيالمايمەن خۇددىي . . .

يىگىتنىڭ سۆزى تۇگىشى بىلەن سورۇندىكىلەر پاراققىدە كۈلۈپ كەتتى. يىگىت بىگىز بارمىقىنى غالىبنىڭ رۇمكا ئېلىش ئۇچۇن ئۇزاتقان بارماقلىرىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ تۇرۇپ قورۇقدالغان رۇمكىنى بەردى. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىمۇ

سورۇندىكىلەرنى يەنە بىر قېتىم كۆلدۇردى. كۆلكە سادالىرى ئىچىدە يىگىت نازاكەتلىك قەدەملەر بىلەن سورۇندىن چىقىپ كەتتى.

ھايال ئۆتمەي سورۇنغا ئاچچىق تەر. ئىچمال ئەتىر ـ يۇز مايلارنىڭ كۆڭۈلنى ئاينىتىدىغان پۇرىقىنى ئېلىپ بەش ـ ئالتە قىز كىرىپ كەلدى. قىزلاردىن ئۇچى چېچىنىڭ پۇتۇنلەي قىزىل، بىرى ماڭلاي تەرىپىنى قىزىل، قالغان قىسمىنى سېرىق بويىۋالغانىدى. يەنە بىرىنىڭ قاپقارا ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى تېقىمغىچە چۈشۈپ سويلاپ تۇراتتى. باشقا تۆت نەپەر قىزغا قارىغاندا بۇ قىزنىڭ سۈس گىرىم قىلغان چىرايى گۈڭگا چىراغ يورۇقىدا بۇلاقتىكى ئاي شولىسىدەك نازغىيتتى. ئۇ شۆھرەت بىلەن كونا تونۇش بولسا كېرەك، ئۇدۇل شۆھرەتنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يىگىتنىڭ دولىسىغا پاققىدە شاپىلاقلاپ چاقچاق قىلدى:

— ئۆكىمەي، ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپ كەتتىڭغۇ؟

قىزنىڭ نازاكەتلىك كۆلكىسى بىلەن تەڭ توغاچتەك لەۋلىرى ئارىسىدىن سەدەپتەك چىشلىرى ماراپ چىقتى. خۇمالىق كۆزلىرىنىڭ تېگىگە بىر خىل مەغرۇرلۇق يوشۇرۇنغانىدى.

سورۇن بىردىنلا ئۆرە ـ تۆپە بولدى. باشقا قىزلارمۇ ئۆزلىرى خالىغان ئەرلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھاراقنىڭ كەيپىدىنمۇ ئەيتاۋۇر سورۇن ئەھلى ئەدەبتىن چىققانىدى. قىزلار بىلەن قىچقىلىشىش، يوتا يانپاش سىلاش ھەتتا لەۋلىمە قىلىشلار يۈز بېرىشكە باشلىدى. قىزلار تولىمۇ ئەركىن، غەمسىز، ھاياسىز ئىدى. ئاغزىنى ئاچسىلا گىلاستەك لەۋلىرىدىن ئەرلەرمۇ ئاغزىغا ئېلىشتىن ئۈيۈلىدىغان بەدىۋى چاقچاقلار تۆكۈلەتتى. شۆھرەت باشلىقنىڭ يالغۇز ئولتۇرۇپ

قالغىنىنى بايقىدى. باشلىق هاراقنىڭ كەيپىدە خۇمالاشقان قىيسىق كۆزلىرىنى قىزلارغا شەھۋانىيلىق بىلەن تىكىپ ھىجىيىپ ئولتۇراتتى. شۆھرەتنىڭ كاللىسى چاقماق تېزلىكىدە ھەر بىر ئەسلىدى. ئۇ پۈرسەتنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. شۇڭا، بۇ پۈرسەتنى قولدىن بەرمەسلىك كېرەك. «نەچچە مىڭ كويلاپ پۇلنى بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىگەن بىلەن، باشلىقنىڭ دىتىغا ياققۇدەك بىرەر ئىش قىلالمىساڭ، ھەممە پالاقلاشلىرىڭ بىر تىيىن». ئۇ تۇنۇگۈن غالىبنىڭ ئېيتقان بۇ سۆزلىرىنى دەرھال ئېسىگە ئالدى. بېقىنىدىكى ئۇزۇن چاچ قىزنىڭ قۇلىقىغا لەۋلىرىنى تەگكۈزۈپ تۇرۇپ پىچىرلىدى.

— ياق، بولمايدۇ، خالىمايمەن! — دېدى قىز شۆھرەتنىڭ پىچىرلاشلىرى تۇگىمەستىنلا بېشىنى سىلكىپ كەسكىنلىك بىلەن.

— ئۇنداق دېمىگىن، ماقۇل دە، ئۆتۈنۈپ قالاي، — دېدى شۆھرەت يېلىنغان ھالدا پىچىرلاپ، — شۇنداق قىلساڭلا ھاياتىمدا ماڭا ئەڭ چوڭ ياردەم قىلغان ئادەم بولۇپ قالىسەن.

— ئۇغۇل بالىدەك گەپ قىل، شۆھرەت، — دېدى قىز قاتتىق تەلەپپۇزدا پىچىرلاپ، — نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئايالىمنى قويۇۋېتىپ سېنى ئالمەن دېدىڭ. نىكاھىمغا ئالالماي قالسام قاۋاقتىن ئېلىپ چىقىۋېلىپ ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بېرىمەن، تۇرمۇشىڭدىن خەۋەر ئالمەن دېدىڭ. بۇ گەپلىرىڭگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمىسەممۇ لېكىن ھەرقانداق تەلىپىڭگە ياق دېمىدىم، قانداق ۋاقىتتا كەلسەڭ رەت قىلمىدىم. بىلەمسەن، سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىم ئۈچۈن، ماڭا غورۇرلۇق، ۋىجدانلىق ئەركەكتەك تەسىر بەرگەنلىكىڭ ئۈچۈن شۇنداق قىلدىم. يەنە شۇنداق دەپ مېنى بىر ئۆمۈر ئالدىساڭمۇ سەندىن قىلچىلىك رەنجىمەيمەن. لېكىن، بۇنداق پەسكەش تەلەپنى ماڭا دېمە. ئوغۇل بالا دېگەن ئۇنداق ۋىجدانسىز بولمايدىغان.

— مېنى نېمە دەپ تىللىساڭ تىللا. لېكىن، بۇ ئىشقا ماقۇل دە. بىرەر مىڭ كوي ھەق ئالىمەن دېسەڭمۇ مەيلى. بۇ مېنىڭ ئىستىقبالىمغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش، — شۆھرەتنىڭ پىچىرلاشلىرى يىغلامسىرىغاندەك ئاڭلىناتتى.

— ياق دېدىم، ياق، — دېدى قىز كەسكىنلىك بىلەن. ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىن خورلۇق، غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى، — ئۇنداق سېپىق پۇلۇڭنى پۇل دېسە ئىشەكتىن يانمايدىغان رەسۋالارغا بەر. قارىسىمۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېلىشقۇدەك ئۇنداق سەت قېرىغا قۇچىقىدىكى قىزنى سايە قىلىشتىن نومۇس قىل، نومۇس. يىگىت دېگەن ئۇنداق ماز بولمايدىغان.

«قارىسىدە» تەككەن تەستەك زەربىدىن قىزنىڭ زۇۋانى ئۆچتى. چىرايلىق كۆزلىرىدىن پاللىدە ئوت چاقنىدى. ئالمىدەك مەڭزىدە بەش بارماقنىڭ ئىزى قالدى. شۆھرەتنىڭ چىرايى سەت پۇرۇشكەنىدى. ئۇ قىزنىڭ تارىلاپ ياش تۆكۈلۈۋاتقان كۆزىگە قاراپ تىل سالدى:

— سەن جالاپنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىنى. بىلمەيدىغان جالاپماۋاسەن، ھالىغا باقماي دەۋاتقان گەپلىرىنى.

قىز ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، سورۇندىن يۈگۈرگەن پېتى چىقىپ كەتتى.

— ھە، شۆھرەت، گېپىڭگە كىرمەيۋاتامدۇ؟ نېمانچە ئالدىرايسەن سورۇن تۈگىمەستە، قىز بالا دېگەننى ئاستا ـ ئاستا ئەيۋەشكە كەلتۈرىدىغان گەپ.

شۆھرەت ئۆزىگە ئەجەبلىنىش نەزەرىدە تىكىلگەن كۆزلەر ئارىسىدىن ئاستا سۈغۇرۇلۇپ چىقتى ـ دە، سىرتقا ماڭدى.

قىز قاۋاقىنىڭ خوجايىنى — ئۇزۇن، شادىپاچاق، چىرايى قۇيغان ئۆپكىدەك ئاپئاق، سۈۋارى ئالتۇن چىش سالدۇرۇۋالغان، قۇلاق ـ بويۇنلىرىغا ئاتىنىڭ تاقىسىدەك ھالقا ۋە زەنجىر،

بىلەك ـ بارماقلىرىغا قوش ـ قوش ئالتۇن بىلەزۈك، ئۇزۈك سېلىۋالغان، كۆرۈنۈشىدىن تولىمۇ ھاكاۋۇر ئايالنىڭ قېشىدا شۇمشىيىپ ئولتۇراتتى. شۆھرەت ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ھە، شۆھرەتجان، ئەجەب ئاچچىقىڭ كېلىپ قاپتىغۇ؟ — دېدى ئايال خوجايىن خۇشامەتكويلۇق بىلەن ھىجىيىپ.

— ماۋۇ جالاپنىڭ چوڭچىلىقىنى دەيمىنا، ئادەمنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇپ، — دېدى شۆھرەت قىزغا دىۋەيلەپ.

— نېمە بولۇشقانتىكلار. ئەجەب گېپىڭلارنىڭ ئېغى بىلەن بېغىنى ئۇقالماي قالدىمغۇ؟

— باشقا گەپقۇ يوق. باشلىقنىڭ سەل كۆڭلىنى ئېچىپ قويايلى دېگەن مۇددىئايىم بار ئىدى. ماۋۇ جالاپنى باشلىقنىڭ قېشىغا بېرىپ ئولتۇرغىن دېسەم، پەقەتلا ئۇنىمايۋاتىدۇ. نەچچە پۇل ئالساڭ بېرەي دەپمۇ باقتىم. شۇنچە يالۋۇرسامۇ ھەلەلەڭ ـ شەلەلەڭ دەپ چىشىمغا تېگىۋاتىدۇ دەيمەن. ياش ـ قىرى دەپ كەتمىسمۇ، بەربىر جالاپقۇ ئۇ. ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان پەس!

— شۆھرەت، ئاغزىڭنى بۇزما جۇمۇ. بىكار مەن ئاغزىمنى بۇزىدىغان بولسام چىرايلىق گەپ چىقمايدۇ.

— كاپىلدىما قانجىق! — ئايال خوجايىن قىزنىڭ ئاغزىغا بىر تەستەك سالدى، — خېرىدارلارنى داۋاملىق سەنلا خاپا قىلىسەن. جىقراق پۇل تېپىپ ياخشىراق كۆن كۆرسەڭ ئۆزۈڭگە كۆرەرسەن ھەرقاچان.

— ماڭا ئوندىق پۇلنىڭ كېرىكى يوق. كۆڭلۈم كۆتۈرمىگەن ئىشنى قىلىپ، پۇلغا ۋىجدانىمنى، غورۇرىمنى تېگىشمەيمەن. . .

— تۈفى جالاپ! — ئايال قىزغا غەزەپ بىلەن بىرنى تۈكۈردى، — ماۋۇ جالاپنىڭ ۋىجدان، غورۇر دەپ كېتىشلىرىنى

تېخى. سەن بۇ قاۋاقتا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىمەن دەپ قالغان ئوخشىمامسەن. يوقال! ھازىرلا لاقا ـ لۇقلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ ئۆيىنى بىكارلا. ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان پاسكىنا!

4

كېچە. شۆھرەت ھاراقنىڭ كەيپىدىنمۇ ياكى باشلىقنىڭ بەرگەن ۋەدىلىرىدىنمۇ ئەيتاۋۇر خىيالا روھلىنىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بىردىنلا ئايالىنى كۆرگۈسى كېلىپ قالدى. ئايالى يامانلاپ كەتكىلى خېلى بولغانىدى. ئۇ ئالچاقلاپ ماڭغىنىچە قېينىتىسىنىڭ مەھەللىسىگە قاراپ ماڭدى.

«باراي، بېرىپ ئۆزۈمنىڭ مۇئاۋىن بولۇم باشلىقى بولىدىغانلىقىمنى ئېيتاي. قېنى ئەمدى ئۇنىڭ نازلىنىپ ئۆيگە كەلمىگىنىنى بىر كۆرەي. بىلىپ قويسۇن، ئېرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن قانداق ئادەم بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ قويسۇن، ھازىرچە مۇئاۋىن، يەنە بىرەر يىل ئۆتسە جىڭ بۆلۈم باشلىقى بولۇپ قالىمەنمۇ تېخى. ئىشىنىڭ يولىنى، ئېپىنى ئوبدانلا بىلىپ قالدىم. كېيىنچە ئىدارە باشلىقى ھەتتا ئۇنىڭدىن چوڭ مەنسەپدار بولۇشىمدىمۇ گەپ يوق. مەسىلە، ئۆزۈمنىڭ بۇگۈنكىدەك پەيتىنى تاللاپ تۇرۇپ، ئىشلارنى جاي ـ جايىدا قاملاشتۇرۇپ، باشلىقلارنىڭ كۆڭلىگە يېقىشىمدا. ھىم، نىجاتنىڭ كۆرەڭلەپ كەتكىنىنى كۆرۈمەنغۇ تېخى. رەنجىمە، نىجات ئاغىنە، ھازىرچە تۇرۇپ تۇر. كېيىنچە مەن ئىدارە باشلىقى بولغاندا، مەكتەپتىكى چاغلاردا ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىڭنى قايتۇرۇش يۈزىسىدىن بولسىمۇ سېنى مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقلىقىغا چوقۇم ئۆستۇرىمەن». شۆھرەت شېرىن خىياللار ئىلكىدە كېتىۋېتىپ، بىردىنلا يول بويىدىكى داڭگالغا پۇتلاشتى ـ دە، پالاقىدە يېقىلدى. لېكىن، بىرىيەرلىرى ئانچە قاتتىق

ئاغرىمىدى. ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىملىرىدىكى توپىلارنى چالا ـ بۇلا قاقتى. ئايالى ئېسىگە كېلىپ بىردىنلا جۇدۇنى تۇتتى: «خەپ، سەن قانجىقنى، ئۆيگە بىر ئەكېلىۋالاي قېنى، كۆرستىمەنغۇ تېخى. كېيىنچە ئىداره باشلىقى بولۇپ قالسام . . . بولدىلا، بۇ كېچىده يول مېڭىپ، ساڭا يالۇرۇپ يۈرۈيدىغان ئادەتتىكى ئادەمىمدىم مەن. بىلىپ قوي خوتۇن. مەن دېگەن هازىر مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى! ئىززىتىمدىن چۈشۈپ ئالدىڭغا يالۇرۇپ بارمىسامۇ، بۇگۈن ـ ئەته باشلىق بولغىنىمنى ئاڭلىساڭ، ئالدىمغا ئۆزۈڭ يالۇرۇپ كېلەرسەن هەرقاچان. ئاتا ـ ئاناڭمۇ: ۋاي شۆهرەتجان بالام، خاپا بولمىسلا، سەۋەنلىك قىزىمىزدىن ئۆتۈپتۇ، دەپ كېلەمدۇ تېخى . . . »

شۆهرەتنىڭ ئايالىنى ئېلىپ كېلىشتىن بىردىنلا رايى قايتتى. كوچا چىراغلىرى يولنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. كوچىدا ئادەملەر خېلىلا شالاڭلاپ قالغان بولۇپ، بىره ـ بىر موتسىكلىت ياكى ۋېلىسىپىتلىقلار ئالدىراش ئۆتۈپ تۇراتتى. شۆهرەت ئالدى تەرەپتىكى چىراغ يورۇقىدا ۋېلىسىپىتقا تايىنىپ تۇرغان بىر قىزنى كۆرۈپ، نېرى ـ بېرىسىنى ئويلاپ تۇرمايلا ئىككى بارمىقىنى ئاغزىغا سېلىپ ئىسقىرتتى. بۇنداق ئىسقىرتىشقا ئۇ خېلىلا ماهىر ئىدى. شۆهرەت پالاقلاپ يۈگۈرگىنىچە قىزنىڭ قېشىغا كەلدى:

— هە، خېنىم، تۇرۇپ قاپلىغۇ؟ قانداق، هەمراه بولايمۇ؟ خاتىرجەم بولسىلا، باهاسىدا. . .

شۆهرەتنىڭ گېپىنى تۈگىگۈچە، ئېڭىكىگە تەگكەن مۇشتتىن ئارقىسىغا داراڭشىده ئۇچۇپ كەتتى.

— سەن خۇمسىلارنىڭ دەردىدىن بىرەر خوتۇن كىشى يالغۇز ماڭالمامدۇ بۇ يولدا. . .

شۆهرەت تېپىك ـ پەشۋالار ئارىسىدا خېمىرەدەك چەيلىنىۋاتاتتى. ئۇ دەسلەپ بىراۋنىڭ كېلىپ ئۆزىنى بۇ

رەھىمسىز دۇمبا ئاستىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشىنى تىلىدى، خېلىلا ئۇمىدلەندى. بارا ـ بارا تاياقنىمۇ سەزمىدى.

... ئىدارىنىڭ چوڭ يېغىن زالى. ئىدارىدىكى ھەممە خىزمەتچى تولۇق يىغىلغان. رەئىس سەھنىسىدە ئىدارە باشلىقلىرى ۋە ھەرقايسى بۆلۈملەرنىڭ مەسئۇللىرى قاتار ئولتۇرۇشىدۇ. مانا ئىدارىنىڭ كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل باشلىقى مىكروفونغا ئاغزىنى تەگكۈزۈپ تۇرۇپ شۆھرەتنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولغانلىقىنى جاكارلاپ، ئۇنى رەئىس سەھنىسىگە چىقىشقا تەكلىپ قىلدى. شۆھرەت ئەتراپىغا مەغرۇر نەزەر سالدى. ئەنە نىجات پۇرقىرىتىپ تاماكا چەككىنىچە شۇمشىيىپ ئولتۇرىدۇ. شۆھرەت سەھنىگە قاراپ قەدەم تاشلىدى. تۇيۇقسىز زال ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. شۆھرەت خۇدۇكسىرەپ ئەتراپىغا قارىدى. زالدىكى ھەممە ئادەمنىڭ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بەك ئالاقزادە بولدى. تۇيۇقسىز ساغرىسى تەرەپنىڭ بىنورمال بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ دەرھال كەينىگە قارىدى. ئاھ، نېمە كارامەت بۇ! بىر تال قۇيرۇق، قۇيرۇق بولغاندىمۇ ئىتنىڭكىگە ئوخشايدىغان بىر تال قۇيرۇق ئىشتىنىنى تېشىپ چىققان بولۇپ بارغانسېرى ئۇزىراۋاتاتتى. شۆھرەت قۇيرۇقىنى دەرھال تۇتۇۋالدى. بىراق، مەسخىرە ساداسى ئىچىدە قۇيرۇق تېخىمۇ بەك ئۇزىراپ كېتىۋاتاتتى. كىمدۇر بىرى شۆھرەتنىڭ يەردە سۆرۈلۈپ تۇرغان قۇيرۇقىغا دەسسىۋالدى. شۆھرەت قاتتىق ئاغرىق ئازابىغا چىدىماي ۋارقىرىۋىدى، ئاۋازى سۆڭگۈچىگە تېپىك يېگەن ئىتنىڭ كاڭشىغىنىدەك چىقىپ كەتتى. ئۇ ئاۋازىدىن نومۇس قىلىپ دەرھال ئاغزىنى يۇمۇۋالدى. لېكىن، قۇيرۇقى تېخىچىلا دەسسىلىپ تۇراتتى. قۇيرۇقىدىن كىرگەن ئاغرىق ئازابىغا بەرداشلىق بېرەلمەي يەنە ۋارقىرىۋەتتى. ئاۋازى يەنە بايامقىدەكلا تېپىك يېگەن لالما ئىتنىڭ كاڭشىغىنىدەك

چىقىپ كەتتى. ئۇ مەدەت تىللەپ ئەتراپىغا قارىۋېدى، مەسخىرىلىك چىرايلادىن باشقا ئۆزىگە ئىچ ئاغرىتىۋاتقان بىرمۇ چىراينى كۆرەلمىدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ قېشىغا تۈيۈقسىز بىر ەيلەن يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا بىر قىلىچ بار ئىدى. شۆھرەت شۇنداق قارىۋېدى ئۇنىڭ چىرايى بىردە ئىجانقا، بىردە سادىر پالۋانغا ئوخشاپ كەتتى. شۆھرەت قورقۇمسىراپ قىلىچقا قاراپ قويدى - دە، تولىمۇ تەستە يارەەم تىلىدى. لېكىن، ئاغزىدىن گەپ ئەمەس ئىتتىنىڭ قاۋغىنىدەك بىر خىل ئاۋاز چىقتى. ھېلىقى بىردە ئىجانقا، بىردە سادىر پالۋانغا ئوخشايدىغان كىشى قولىدىكى قىلىچنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، شۆھرەتنىڭ خەقلەر دەسسەپ تۇرغان قۇيرۇقىنى دەل كاسىسىنىڭ تۈۋىدىنلا كېسىپ تاشلىدى. شۆھرەت ئاغرىق ئازابىدىن شۇنداق قاتتىق كاڭشىپ كەتتىكى، يەردە ئەچچىنى يۇمىلاپ كەتتى...

شۆھرەت سۇدا يانقاندەك تەرلەپ كەتكەنىدى. ئۇ ۋەھىمە ئىلكىدە كۆزىنى ئاچتى. ئۆزىنى يىغىن زالىدا ئەمەس، ئۆيىدە كۆرۈپ، بايامقى ۋەھىمىلىك ۋەقەلەرنىڭ چۈشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، بىر ئاز خاتىرجەم بولدى. لېكىن، كاسىسى تېخىچىلا ئاغرىۋاتاتتى. ئۇ ۋەھىمە ئىلكىدە قولىنى ئاستا كاسىسىغا ئاپاردى. قولىغا ھاراق بوتۇلكىسى چىقتى. بۇ كېچىدىن ئۆيىگە كېلىپ ئىچكەن ھاراقنىڭ بوتۇلكىسى ئىدى. ئۇ مەستلىكتە بوتۇلكىنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قالغان بولۇپ، ھاراق بوتۇلكىسى يۇمىلاپ كېلىپ كاسىسىغا پېتىپ كەتكەنىدى.

شۆھرەت يۈزىنى چالا - بۇلا يۇدى - دە، ئۇدۇل ئىدارىسىغا قاراپ ماڭدى. تەڭ كېچىدە چىققان بوران توختىغان بولسىمۇ لېكىن ئاسماندىن توپا يېغىۋاتاتتى. ھاۋا - جاھان ساپسېرىق كۆرۈنەتتى. شۆھرەت كېچىدىن كۆرگەن غەلىتە چۈشىنى ئويلاپ غەمكىن كېتىپ باراتتى.

— سەدىقە بالانى يەر، تۆۋە گۇناھنى. ياخشى - يامان

كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن بىر سەدىقە بېرىۋەتسىلە، ھاجىم بالام.

يول بويىدا قىرىق ياشلار ئەتراپىدىكى بىر ئادەم ئوشۇقىدىن تۇگەللا كېسىۋېتىلگەن ئوك پۇتىنى ئالدىدىكى پارچە پۇللار دۆۋىلەنگەن داستىخانغا خۇددى مال ئەۋرىشكىسى قويۇپ قويغان تىجارەتچىدەك قويۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ بارچە توۋلاۋاتاتتى. شۆھرەت ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ تىلەمچىنىڭ ئالدىدىكى داستىخانغا پارچە پۇل تاشلىدى.

5

شۆھرەت ئىدارىغا كەلگەندە خىزمەت بىناسى ئالدىدا بىر توپ خىزمەتداشلىرى غۇزمەكلىشىپ ھەدەپ كۈلۈشۈۋاتاتتى. نىجات نېمىلەرنىدۇر سۆزلەۋاتاتتى. شۆھرەتنىڭ قۇلىقىغا نىجاتنىڭ: «سادىر پالۋان قىلىچى بىلەن شۇنداق بىر چاپقانتى» دېگەن سۆزلىرى چالا ـ پۇلا كىردى ـ دە، ۋەھىمىدىن يۈرىكى دۈكۈرلىدى. نىجاتقا ئاداۋەت بىلەن قاراپ قويدى: «كېچىدىن كۆرگەن چۈشۈمنى قانداق بىلىپ قالدىكىنە؟ چۈشۈمدە كۆزۈمگە سادىر پالۋان بولۇپ كۆرۈنگىنى ئەسلىدە نىجاتكەن ـ دە. ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سادىر پالۋانىنى تولا چۈشەيدىغان بوپقالدىم، دەۋاتاتىسى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، مەن كۆرگەن چۈشنى كېچىدىن ئۈمۈ كۆرۈپتىكەن ـ دە، خەپ، نىجات، ئۇزاق يىللىق ساۋاقداش ھەم يېقىن ئاغىنە تۇرۇپ، ئازراقمۇ بولسا يۈزۈمنى قىلماي، ماڭا قۇيرۇق چىقىپ قالغىنىنى خىزمەتداشلارغا يېيىۋېتىپسەن. توختاپ تۇر، كۈنلەر تېخى ئۇزۇن، كۆرۈسەن، كىم ئاخىرغىچە كۈلەلەيدىكىن، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولغان كۈنۈم . . . »

— كېلىنىڭ شۆھرەت، بۇ خىزمەتدىشىڭىز بىلەن تونۇشۇپ

قويۇڭ، — پىشقەدەم بۆلۈم باشلىقى بىر چەتتە چاقچاقلا ئارىلاشماي پۈشۈلداپ تۇرغان شۆھرەتنىڭ خىيالىنى تۈيۈقسىز بۆلۈۋەتتى ۋە نىجاتلار بىلەن كۈلۈشۈپ تۇرغان ناتونۇش بىر يىگىتنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇردى، — ئىسمى قەيسەر، سىلەرنىڭ بۆلۈمگە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولۇپ يۆتكىلىپ كەلدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شۆھرەتنىڭ قۇلاق تۈۋىگە بىرى بازغاندەك مۇشتۇمى بىلەن قاتتىق سالغاندەك بولدىكى، قۇلاق ـ مېڭىسى ۋىڭىلداپ، ۋۇجۇدىغا مىڭلاپ پىچاق سانچىلغاندەك ئاغرىق كىردى. چىرايى ئاۋۋال تاتاردى كېيىن قىزاردى.

— تەڭ دېمەتلىككەنمىز، خىزمەتتە كۆپرەك ياردەم قىلارسىز، — دەپ ئۇزاتقان دوستانە قولىنى شۆھرەت مەست ـ ئەلەسلەردەك تىترەپ تۇرۇپ چالا ـ بۇلا تۇتتى. يىغدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ئەيتاۋۇر كۆز چانىقىنى سۈيۇق بىر پەردە توسۇۋالدى. كۆز ئالدى غۇۋالاشتى. ئاشۇ غۇۋالىق ئىچىدە ئىدارىنىڭ كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل باشلىقىنىڭ يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايى گىرىمسەن كۆرۈندى. شۇ ھامان ئۇنىڭ يۇرىكىدە كىچىككىنە بىر ئۈمىد نۇرى پىللىدە چاقناپ ئۆتتى ـ دە، دەرھال خىزمەت بىناسىنىڭ پەلەمپىيىگە قەدەم باستى. ئۇ تېخى ئۇچ ـ تۆت قەدەم چامدا ـ چامدىمايلا ئارقىسىدىن گۈرىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى. شۇ ھامانلا خۇدۇكسىرەش ۋە ئالاقزادىلىكتىن كاللىسىغا چىدىغۇسىز بىر ئازاب ھۇجۇم قىلدى. چۈشىدىكى غەلىتە مەنزىرە كۆز ئالدىغا كېلىپ يۇرىكى ئاغزىغا قاپلاشتى. قورقۇنچ ۋە ۋەھىمە ئىلكىدە ئاستا ساغرىسىنى سىلاپ باقتى...

1998 ـ يىل، 16 ـ ماي، يەكەن.

مودا

1

ئۇنىڭ ئەزان چىللاپ قويغان ئىسمى بۇۋىنىيازخان ئىدى. ئۇ تېخىنكومغا ئوقۇشقا بارغاندىمۇ ساۋاقداشلىرىغا ئىسمىنى بۇۋىنىيازخان دەپ ئېيتىپ بەردى. تېخىنكومغا بېرىپ يېرىم يىل بولا ـ بولمايلا بىر قىسىم قىز ساۋاقداشلىرى رومال ـ كۆڭلەكلىرىنى تاشلىۋېتىپ يالاڭۇاشتاق، ئىشتانچاق بولۇۋېلىشتى. بۇ مودىغا خېلى كۆپ قىزلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئەگەشتى. ئاشۇ ئەگەشكۈچىلەر ئارىسىدا بۇۋىنىيازخانمۇ بار ئىدى. «مېنىڭمۇ باشقىلاردىن قېلىشقۇچىلىكىم يوق. باشقىلار قىلغاننى مەن قىلسام نېمە بوپتۇ» دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە.

2

بىر كۈنى ساۋاقدىشى ئىلزابىتا ئۇنىڭغا شاڭخو ئارىلاش چاقچاق قىلدى.

— بۇۋىنىيازخان، نېمانچە مەتو چىراي ئىسسىم بۇ، ئۆزگەرتىۋېتە ئاداش.

ئىلزابىتانىڭ بۇ تەشەببۇسى تېزدىنلا باشقا قىزلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى.

— شۇنداق قىل بۇۋىنىيازخان، ئىسمىڭنى ئۆزگەرتىۋەت.

— نېمانداق ئەخلەتخانىدىن تېرىۋالغاندەك كونا ئىسىم بۇ.

— مەدەنىيرەك، زامانىۋىيراق ئىسسمدىن بىرنى تاپ.
— بولمىسا ئىسسم تېپىشقا بىز يارەملىشەيلى.
ساۋاقداشلىرىنىڭ تەشەببۇسىغا بۇۋىنىسىازخان دەسلەپتە ئانچە قايىل بولمىدى. سەل تېرىككەنمۇ بولدى. لېكىن، ئۆزىنىڭ ئىسمى بىلەن ساۋاقداشلىرىنىڭ ئىسمىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈۋىدى، ئىسمىدىن بىردىنلا خجىل بولدى. راستىتە، ئىلزابىتامۇ ئەزان چىللاپ قويغان «ئىلنۇر» دېگەن شۇنداق چىرايلىق ئىسمىنى مەدەنىي ئاڭلانمايدىكەن، دەپ ئۆزگەرتىۋەتكەنىدى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا شەرۋانەم ئىسمىنى شەكىلەگە، تۇرسۇننىيازخان — تارۇغا، سائادەتخان — سونىتاغا ئۆزگەرتىشتى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بۇ ئىسسم ئۆزگەرتىش مودىسىغا بىرمۇنچە قىزلار بەس - بەستە قېتىلدى. ئۇنىڭغىچە چاچ كېسىش مودىسى چىقىۋىدى، قىزلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تېقىمىدا ساڭگىلاپ تۇرغان چاچلىرىنى كېسىپ بۇدۇر قىلدۇرۇشتى. بۇۋىنىيازخانچۇ؟ تېخىچىلا شۇ كونا، مەتو ئىسسم بىلەن. توۋا، مودىدىن شۇنچىۋالامۇ كېيىن قالغان بارمۇ؟
بۇۋىنىيازخان دەرھاللا ئىسمىنى رۇخسارىغا ئۆزگەرتىپ، ئۇزۇن ئىككى تال ئۆرۈمە چېچىنى قۇلاق تۇۋىدىن كەستۇرۇپ بۇدۇر قىلدۇردى.

3

ئۇ چېچىنى بويىدى.
بۇ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە چىققانغا ئۈچ يىل بولغان مەزگىل ئىدى. ئۇ مەكتەپتىكى چېغىدا باشقا قىزلارغا ئەگىشىپ مودا قوغلاشقان بولسا، ھازىر مەيلى كىيىنىش، مەيلى ياسىنىشتا بولسۇن ئىدارىسىدىكى، ھەتتا پۈتكۈل ناھىيە

بازىردىكى ئاياللارغا مودا تارانقۇچى — مودا باشلامچىسى ئىدى. شۇڭا، باشقا قىزلارنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايتتى.

بۇگۈن ئىشقا كېلىپلا خىزمەتدىشى نادىرەنىڭ بويالغان ساپسېرىق چېچىغا كۆزى چۈشتى - دە، قانداقتۇر بىر تۈيغۇدىن ئىچى ئاچچىق بولۇپ كەتتى. ئۇ تېخى ئىككى كۈن ئاۋۋال ئۇرۇمچى قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ئاياللار چېچىنى سېرىق بويايدىغان مودا چىقىپتۇ دەپ ئاڭلىغان، ئۆزىمۇ بۇگۈن - ئەتە ئىچىدە بۇ مودىنى باشلىماقچى بولۇپ تۇراتتى. مانا ئەمدى مۇنۇ ئىسكەتسىز نادىرەنىڭ چاچ بويىش مودىسىنى باشلىۋالغانلىقىنى قارىمامدىغان. رۇخسارىنىڭ ئالدىدا كىم قويۇپتۇ ئۇنىڭغا بۇ ئاتىكاچىلىقنى.

ئۇ بۆلۈم مەسئۇلىدىن مىجەزىم يوق دەپ رۇخسەت ئالدى - دە، ئۇدۇل ساتىراشخانىغا چاپتى. ئۇنىڭ قوڭۇر چاچلىرىغا سېرىق رەڭ شۇنداق سىڭگەنكەسى، كۈن نۇرىدا ئالتۇندەك پارقىرايتتى. ئۇ چېچىنى نادىرەنىڭ چېچىغا يوشۇرۇن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن كۆڭلى ئارام تاپتى.

لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى پەقەت ھەپتىلا ئارام تاپالىدى. نادىرە چېچىنىڭ سېرىق رەڭگىنى قىزىلغا — قارامتۇلراق قىزىلغا ئۆزگەرتىۋەتكەنىدى. بۇنىسى كۆرۈپ رۇخسارى يەنە تۇرالماي قالدى. دەرھال ئۇرۇمچىدىكى ساۋاقدىشىغا تېلېفون ئېلىپ سورىۋىدى، تېلېفوندىن: «ھازىر ئۇرۇمچىدە چاچنى سېرىق بويىش مودىدىن قېلىپ، قىزىل بويىش مودا بولۇۋاتقانلىقى» ھەققىدە ئۇچۇر كەلدى. بۇ ئۇچۇر ئۇنىڭ قاتتىق ئوغىسىنى قاينىتىۋەتتى. ئۇ تېلېفونىنى قويدى - دە، ئۇدۇل

ساتىراشخانىغا چاپتى. ئۇ ئىشخانىغا كىرىپ چىچىنى نادىرەنىڭ چىچىنىڭ رەڭگىگە سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، قىزىل بويالغان چاچلىرىدىن تولۇق قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن كۆڭلى ئارام تاپتى. ئۇنىڭ ئوتقاشتەك بويالغان قىپقىزىل چاچلىرى بىر پارچە يالقۇندەك كۆرۈنەتتى.

4

ئۇ بۈگۈن تىككۈچىلىك دۇكىنىغا بېرىپ بىر قىسىم كۆڭلەك يوپكىلىرىنى ئۆزگەرتكەنىڭ سىرتىدا، ئىككى قۇر كۆڭلەك تىككۈزدى. ئۇ ئۈرۈمچىدىكى دوستىدىن تېلېفون ئارقىلىق، ئۈرۈمچى ئايالىرى ئارىسىدا ساغرىسىنى ئاران ياپقۇدەك قىسقا كۆڭلەك، يوپكا كىيىش مودا بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇچۇرىنى ئالغانىدى. ئۇنىڭ يوپكا، كۆڭلەكلىرىنى قىسقارتىپ ئۆزگەرتىش، يېڭى كۆڭلەكلىرىنمۇ قىسقا قىلىپ تىكىپ بېرىش ھەققىدىكى تەلەپلىرىگە كالۋا تىككۈچى ئۇستام خېلىلا كاجىلىق قىلىپ تالاشقاندىن كېيىن ئىلاجسىز ماقۇل بولدى. ئەتىسى رۇخسارى تىككۈچى ئۇستامنىڭ ئۆزگەرتكەن، تىككەن كۆڭلەك، يوپكىلىرىنى ئۆزۈن كۆرۈپ يەنە قايتا قىسقارتقىلى سالدى. بۇ جەريانداا تىككۈچى ئۇستام بىلەن تاكاللىشىپ، قىزىرىشىپ قالغانمۇ بولدى. لېكىن، ھەر ھالدا ئۇستامنى دېگىنىگە كۆندۈردى.

مانا بۈگۈن قىسقا مودا كۆڭلىكىنى كىيىپ تويغا كەلدى ۋە نادىرەنىڭ ئۇچىسىدىكى كۆڭلەكنى كۆرۈپ، ئىچىدىن بىر تۇپ ئازغانىنى سۇغۇرۇپ ئالغاندەك بىئارام بولدى. چۈنكى، نادىرەنىڭ ئۇچىسىدىكى كۆڭلەكمۇ كالتە ئىدى. ساغرىسىنى ئاران يېپىپ تۇرغان كۆڭلەكتىن ئاپئاق، تولغان يوتىلىرى

مانامەن دەپ چىقىپ قالغان بولۇپ، خۇددى مەر - مەر تۇۋرۇكتەك پارقىرايتتى. «كالتە كۆڭلەكنىڭ مودا بولىدىغانلىقىنى نەدىن بىلىپ قالدىكىنە سەت جۇمباق».

5

رۇخسارى چاچ بويىاش بىلەن كالتە كۆڭلەك كىيىش مودىسىدا نادىرەدىن كېيىن قېلىپ ئىچى ئاداپ كەتتى. ئىدارىدىكى، ھەتتا پۇتكۇل ناھىيە بازىرىدىكى قىز - چوكانلار نادىرەنىڭ كىيىنىش، ياسىنىش، يۈرۈش - تۇرۇشىغا دىققەت قىلىۋاتقانىدەك، ئۆزى بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايۋاتقانىدەك، پەقەت نادىرەلا پۇتكۇل ئايالالرنىڭ مودا يېتەكچىسى بولۇپ قالغانىدەك بىلىنىپ گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمىدى. «ياق، بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىش كېرەك. نادىرەنى، پۇتكۇل ناھىيە ئايالىرىنى ھەيرەتتە قالدۇرىدىغان يېڭى بىر مودا تېپىش كېرەك». ئۇ ئۇرۇمچىگە بىرقانچە قېتىم تېلېفون ئېلىپمۇ يېڭى مودا ھەققىدە ھېچقانداق ئۇچۇرغا ئىگە بولالمىدى.

كاللا قاتۇرسا ئامال دېگەن تېپىلىدۇ، مودا ئىجاد قىلىشتا، مودا قوغلىشىشتا رۇخسارنىڭ تەڭلىشەلەيدىغان قىزلار تېخى تۇغۇلمىدى. شۇ كۈنلەردە ناھىيە بازىرىغا پاكىستاندىنمۇ ئەيتاۋۇر بىر دۆلەتتىن تۇغقان يوقلاپ كەلگەن ئىككى - ئۈچ ئايال پەيدا بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ پۇتكۇل بەدىنىنى قارا رەخت بىلەن ئوراپ، قارا كۆزەينەك تاقاپ يۈرۈشى رۇخسارنىڭ بەكمۇ غەيرىي، يېڭى تۇيۇلدى. «پاھ، مودا دېگەن مانا شۇ!» دېدى ئۇ ئالتۇن تېپىۋالغانىدەك خۇشال بولۇپ.

6

خىزمەتدىشىنىڭ «ئەتىرگۈل» رېستورانىدا ئۆتكۈزۈلگەن تۇغۇلغان كۈن چېيىغا رۇخسارى خېلىلا كېچىكىپ كەلدى. سەۋەبى، ئۇچىسىدىكى مودا كىيىمنى سورۇن ئەھلىگە تەڭلا نامايىش قىلىپ ھەيرەتتە قالدۇرۇش، نادىرەنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتىش ئىدى. ئۇ رېستورانغا دەبدەبە بىلەن كىرىپ كەلگەندە، بارلىق ئورۇنلار مېھمانلار بىلەن لىق تولغانىدى. ئوشۇقىدا سۆرۈلۈپ تۇرىدىغان قارا پۇركەنجە كىيىپ، بېشىغا قارا رومال سالغان، قارا كۆزەينەك، قارا ماسكا تاقىغان زىلۋاغىنە بىر قىزنىڭ كىرىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ سورۇن ئەھلىنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. سورۇن ئىگىسى قىزچاق تۇيۇقسىز كىرىپ كەلگەن بۇ مەدەنىي «روپاش» نى تونۇيالمىغان بولسىمۇ، ئەدەپ يۈزىسىدىن ئالدىغا كېلىپ كۆرۈشتى. رۇخسارى قارا پەلەي كىيىۋالغان بارماقلىرى بىلەن يۈزىدىكى قارا ماسكىنى قىيا ئاچتى. شۇ ھامان تەرەپ - تەرەپتىن «رۇخسارى، رۇخسارى ئىكەن» دېگەن كۈسۈرلاشلار ئاڭلاندى. رۇخسارىنىڭ كۆتكىنىمۇ دەل شۇ ئىدى. ئۇ غادايغان ھالدا سورۇن ئىگىسى كۆرسەتكەن ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇ بۇگۈنكى ئۆزىنىڭ كىيىم مودىسىدىن قاتتىق پەخىرلەنگەنىدى. ئۆزىگە ھەيرانلىق، تەئەججۈپ ئىلكىدە تىكىلگەن كۆزلەرگە قارا كۆزەينەكنىڭ تېگىدىن مەغرۇرلۇق بىلەن قاراپ قويا تتى.

ئۇزاق ئۆتمەي تانسا باشلاندى. يىگىتلەر قىزلارنى بەس - بەستە تانسىغا تارتىشتى. لېكىن، بىرمۇ يىگىت رۇخسارىنى تانسىغا تارتمىدى. مانا، قىزلارنىڭ ھەممىسى تانسىدا، پەقەت رۇخسارلا يالغۇز. ئۇنىڭ تانسا ئويىنىغۇسى كېلىپ تاپانلىرى

شۇنداق قىزىپ كەتتىكى. . . توۋا، بۇگۈن يىگىتلەر كور بولۇپ قالغانمۇ نېمە؟

رۇخسارىنىڭ كۆزى تۇيۇقسىز تانسا ئويناۋاتقان قىزلار ئارىسىدىكى نادىرەگە چۈشتى، نادىرە بۇگۈن خانىئەتلەستە تىزىنى ياپقۇدەك قىلىپ بەل پۈرمە كۆڭلەك كىيىۋالغان، قىزىل چېچىنى قايتىدىن قارا بويياپ، بىلەكتەك تومۇلۇقتا ئىككى تال يالغان چاچ سېلىۋالغانىدى. ئۇ ھەر قېتىم پىرقىرىغاندا ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى بىلەن ئەتلەس كۆڭلىكىنىڭ ئىتەكلىرى يەلپۈنۈپ توز قانىتىدەك نازاكەتلىك تۈسكە كىرەتتى. چىراغلارنىڭ سۈيت نۇرىدا ھەسەن ـ ھۈسەندەك كۆزنى قاماشتۇراتتى. ھەئە، باشقا قىزلارمۇ خۇددى نادىرەگە ئەگەشكەندەك چاچلىرىنى ئەسلى رەڭگىدە قارا بويياپ، يالغان چاچ سېلىۋېلىشقان بولۇپ، تامامى دېگۈدەك ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋېلىشقانىدى.

ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپسەن،
قاشىڭغا ئوسما قويۇپسەن.
يۈرەكىمگە ئوت يېقىپ،
ھەي ـ ھەي نادىرە. . .

رېستورانىدىكى ناخشىچى يىگىتنىڭ بۇ ناخشىسى رۇخسارىنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىنىاتتى.

تۇيۇقسىز بىر يىگىت رۇخسارىغا قاراپ كەلدى. رۇخسارى بىردىنلا يەڭگىللەپ قالدى. ئۇنىمۇ تانسىغا تارتىدىغانلار چىقتىغۇ مانا. ئۇ تانسا ئويناشقا تەييارلىنىپ پەم بىلەن قارا پۇركەنجىسىنى تۈزەشتۈرۈۋالدى. بىر قۇلىقىدا ساڭگىلاپ تۇرغان قارا ماسكىسىنى قايتىدىن تاقىدى.

— نېمانچە سەت كىينىۋالدىڭىز رۇخسارى، — يىگىت

ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ زاڭلىق ئارىلاش گەپ باشلىدى، — خۇددى بۇۋىلەردەك. روپاش بولدىڭىزمۇ يە؟ روپاش بولدىمىكىن دەي دېسە رېستورانغا كەپسىز. ئەمەسمىكىن دېسە تېخى. توۋا، كىيىنىشلىرىڭىزگە قاراپ ئادەم تانسىغا تارتىشقىمۇ خىجىل بولىدىكەن. . .

رۇخسارى يەنە ئاڭلاپ ئولتۇرۇشقا پەقەتلا چىدىمىدى. دەس ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى.

كەچكى گۈگۈم قارا كۆزەينەك تاقىۋالغان رۇخسارىنىڭ كۆزىگە گۆرەڭ قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى. ئۇ ۋېلىسىپىتىنى ئاران تەستە تاپتى ـ دە، ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. تېخى قىرىق ـ ئەللىك مېتىر ماڭا ـ ماڭمايلا بىر نەرسىگە سوقۇلۇپ داراڭدە يېقىلىپ چۈشتى. ئەسلىدە ئۇ قارا كۆزەينەك بىلەن مېڭىپ ئالدىدىكى ستولبىنى پەرق ئېتەلمەي ئۈستۈپ سالغانىدى. ئۇ ئەتراپىنىڭ ئۇنچە قاراڭغۇ ئەمەسلىكىنى، قارا كۆزەينەكنى ئېلىۋەتمىگەنلىكى ئۈچۈن تۈزۈك پەرق ئېتەلمەي تۈۋرۈككە ئۈستۈپ سالغانلىقىنى ھېس قىلدى ـ دە، چېقىلىپ چۈل ـ چۈل بولۇپ كەتكەن قارا كۆزەينەكنى نەپرەت بىلەن چەكچەيدى.

كالا

1

ئۇ تۆگە دۆڭدىكى ھەرقانداق بىر كالىدىن پەرقلەنمەيدىغان ئادەتتىكى بىر كالا ئىدى. پاچاقلىرى توم، ئۇزۇن، تايغان قورساق، قۇيرۇقلىرى ئۇزۇن، يېلىنى چېتىگە پاتمىغۇدەك دەرىجىدە يوغان. بېشىدا قاشقىسى، دۇمبىسىدە ئالىسى بار... ھەئە، بۇ ئالاھىدىلىكلەر تۆگە دۆڭ كەنتىنىڭ چارۇچىلىققا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ تېمىغا سىرلىق قەغەز بىلەن خۇشخەتچىلەپ يېزىپ، باشقا قائىدە ـ تۈزۈملەر قاتاردا چاپلاپ قويۇلغان «تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىش، كالىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەققىدىكى يىراق كەلگۈسى پىلانى» دىكى شەرتلەرگە تامامەن ئۇيغۇن تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ كالىسى بولۇپ، تۆگەدۆڭ زېمىنىدا ياشايمەن دەيدىغان ھەرقانداق كالىنىڭ چوقۇم دۇمبىسىدە ئالىسى بولۇشى شەرت. شۇڭلاشقا، تۆگەدۆڭ كەنتىدىن دۇمبىسىدە ئالىسى يوق بىرمۇ كالا تېپىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ كالىنىڭ بولسا دۇمبىسىدە خېلى يوغان ئالىسى بولغانلىقى سىرتىدا بېشىدا قاشقىسى، قاپقارا قۇيرۇقلىقى ئۇچىدا بىرتۇتام ئاپئاق چالىسى بار. خۇددى تەمسىللەردىكى «ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق» دېگەندەك. ھەئە، ئۇ تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ كالىسى بولۇشقا تېگىشلىك ھەرقانداق شەرتكە تولۇق چۈشىدۇ. ئۇنىڭ باشقا

ئىنەك كاللاردىن پەرقلىنىدىغان بىرلا يېرى، خۇددى ئەركەك قېرىنداشلىرى — بۇقىلارغا ئوخشاش بىر جۈپ ئۇچلۇق مۈڭگۈزى بار. شۇڭا، ئۇنىڭ بېشىغا قارىغان كىشى، بىر قاراشتىلا ئۇنى بۇقا ئوخشايدۇ دېگەن تۇيغۇغا كېلىپ قالىدۇ. لېكىن، كەينىدىن قارىسا چېتىگە پاتماي قالغان چېلەكتەك يېلىنى مانامەن دەپ كۆزگە چېلىقىدۇ. ئۇنىڭ سۈتى ھەم ئاق، ھەم قويۇق، ھەم قايماقلىق بولۇپ، ھەر كۈنى ئەتىگىنى بىر چېلەك سۈت بېرىدۇ. ئەگەر سېغىۋەرسە ئىككى چېلەك سۈت بېرىشىمۇ مۇمكىن. سۈپۈرگە ئاخۇنۇمنىڭ ئايالى نۇرئىمان قۇشناچ ئۇنى بىر چېلەكتىن ئارتۇق ساغمايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ تۆگەدۆڭدە كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاقنىڭ ھەرخىل جەرىمانە - سېلىقلىرىغا چىدىمىغان بىر قىسىم دوەمن كىشىلەر ئۆكتە قوپۇپ: «بىز سېغىۋەرسە سۈت بېرىۋېرىدىغان سۈپۈرگە ئاخۇنۇمنىڭ ئالا ئىنىكى ئەمەس» دېگەن گەپنى بىكارغا ئېيتىشمىغان. ئۇ ئەنە ئاشۇنداق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تۆگە دۆڭدىكى باشقا كاللاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

ئۇ ئىلگىرى ھەقىقەتەن سۈپۈرگە ئاخۇنۇمنىڭ كالىسى ئىدى. ئۇ سۈپۈرگە ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيلىرىدىن پەرقلەنمەيدىغان پاكار كۆمىلاچ تاملىق، ئۈستى شاخ - شۇمبىلار بىلەن يېپىلغان ئېغىلدا يۆگىمەچ، چۈيگۈن، سۇلۇ، پىچان، قوناق شېخى قاتارلىق ئەڭ يۇمشاق ئوت - چۆپلەرنى يېگىنىدىن سىرت، ھەر كۈنى كەچ تەرەپتە كىپەك، قوناق ئۇنلىرىنى بولۇشىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن بىر سېۋەت ئاق سامانىنىڭ ھەلىپىنى يەپ خاتىرجەم ياشايتتى ۋە يېگىنىگە چۈشلۇق چېلەكلەپ سۈت بېرەتتى. «ئادەم قولاقتىن سەمرىيدۇ، ھايۋان تۇياقتىن» دېگەن تەمسىلنى ئېسىدە مەھكەم ساقلىغان بۇرئىمان قۇشناچ ھەپتىدە بىر قېتىم دېگۈدەك ئۇنىڭ ئايىغىغا چۈشەك تاشلاپ، ئېغىلنى قۇرۇقداپ تۇراتتى. كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى ئۇ ئۆز ۋاقتىدا

تۆگەدۆڭدىكى كالىلارنىڭ ئەڭ بەختلىكى ئىدى.

ئۇ تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ «شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىش، كالىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يېراق كەلگۈسى پىلانى» توزۇلۇپ، كالىلارنى ئالالاشتۇرۇش سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن يىلى تۇغۇلغانىدى.

«يېزا چارۋامالدوختۇرلۇق پونكىتىغا ئالا موزاي تۇغۇلىدىغان ئۇرۇقلار كەلتۈرۈلدى. كەنتتىكى ئىنەك كالىسى بار ئائىلىلەر ئاتمىش كويدىن پۇل تۆلەپ، ئىنەك كالىلىرىنى سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇپ كېلىشى شەرت. بۇ يىل بىر يىل مۆھلەت بېرىلىدۇ. بىر يىلدىن كېيىن ئالا موزايلىمىغان بارلىق ئىنەك كالىلارنىڭ ئىگىلىرى ئىنەك كالىلىرىنى يېتتۈرۈپ، ئورنىغا ئالا ئىنەك تېپىپ كېلىشلىرى شەرت، ئۇنداق قىلمايدىكەن جازالىنىپ، جەرىمانە ئېلىنىدۇ.»

كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاقنىڭ بۇ پەرمانى ھەم قاتتىق، ھەم قەتئىي ئىدى. سۇپۇرگە ئاخۇنلارنىڭ تەلىيىگە سېرىق ياپال ئىنىكى ئالا موزايلىدى. بېشىدا قاشقىسى، دۇمبىسىدە ئالىسى، قۇيرۇقىنىڭ ئۇچىدا كىچىككىنە ئاق چالىسى بار — بۇ موزاي چىشى — غونجۇن ئىدى. سۇپۇرگە ئاخۇنمۇ، نۇرئىمان قۇشناچمۇ خۇشاللىقتىن يايراپ كەتتى. سېرىق ياپالنىڭمۇ ئەمدىلا تۇغۇلغان ئالا موزاينىڭمۇ پېشانىسىگە سۆيۈشتى. كۆز تەگمىسۇن دەپ يول چاۋرى تېرىپ كېلىپ «قويلىقىئاتام» مازىرىدىن مەدەت تىلەپ ئىسرىق سالدى. موزايچاقنىڭ بوينىغا تىل تۇمار ئاستى. ئەپسۇسكى، ئۇچ ئايدىن كېيىن كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاقنىڭ يېڭى پەرمانى جاكارلاندى:

«كەنت تەۋەسىدىكى ئالا موزايلىغان بارلىق ئالا ئەمەس ئىنەكلەر ئۇچ كۈن ئىچىدە كەنت تەۋەسىدىن يوق قىلىنىشى كېرەك. كىمدەكىم خىلاپلىق قىلسا جەرىمانە ئېلىنغاندىن سىرت جازالىنىدۇ. كالىسى مۇسادىرە قىلىنىدۇ»

پەرمان ھەم قاتتىق، ھەم قەتئىي ئىدى. پەرمانغا بىنائەن ئالا موزايلىغان شورلۇق سېرىق ياپال ئىنەك چارشەنبە بازارغا ئاپىرىپ يوقىلاڭ نەرقىدە سېتىۋېتىلدى. ئۇ كۈنى بېشىدىن نۇقتىلانغان سېرىق ياپال ئېغىلدىن بەخىرامان چىققان بولسىمۇ، ئالا موزىيىنىڭ ئېغىلدا سولىنىپ قالغانلىقىنى بىلىپ سۈپۈرگە ئاخۇننىڭ ھويلىسىدىن تىرەجەپ چىققىلى ئۇنىمىدى. سۈپۈرگە ئاخۇن باش بېغىدىن تارتىپ باقتى، سىلكىشلەپ باقتى، ئاخىر جىلى بولۇپ سۆگەت شوپۇڭى بىلەن بىرنەچچىنى سېلىۋەتتى. شۇ ئەسنادا ئالا موزاي ئېغىلدا، سېرىق ياپال ھويلىدا بىر - بىرى بىلەن ۋىدالىشىۋاتقاندەك ئېچىنىشلىق بوزلاپ - مۆرىۋەتتى. بۇ بوزلاشتىن سۈپۈرگە ئاخۇننىڭ يۈرىكى جىغىلدىدى. سۆگەت شوپۇڭى تۇتقان قولى تىترىدى. نۇرئىمان قۇشناچ بولسا پاڭگىدە يىغلىۋەتتى. نۇرئىمان قۇشناچنىڭ يىغىسىمۇ سېرىق ياپال ئىنەكنىڭ مۆرەشلىرىدەك ئېچىنىشلىق، نالىلىك ئىدى. ھەئە، بۇنداق بوزلاش، مۆرەشلەر پۈتكۈل تۆگەدۆڭ كەلتۇرۇۋەتتى. چۈنكى، ئالا موزاينى ئانىسىدىن ئايرىۋېتىش قىسمىتى يالغۇز سۈپۈرگە ئاخۇننىڭ ھويلىسىدىلا ئەمەس ئىدى. بۈگۈن نۇرغۇنلىغان ئالا موزايلىغان شورلۇق ئىنەكلەر پەقەت ئالا بولمىغان گۈناھى ئۈچۈن موزايلىرىدىن، تۆگە دۆڭىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلاتتى. ئېچىنىشلىق مۆرەش، بوزلاشلار تۆگەدۆڭنىڭ قىيامەتكە ئايلاندۇردى.

2

ئالتە بالىنى تۇغۇپ، قاتارغا قوشۇپ، ئۈچۈرما قىلغان نۇرئىمان قۇشناچ تەجرىبىلىك ئىدى. ئۇ ئالا موزاينىڭ خۇيلىنىشلىرى، بۇتناشلىرى، ئاچلىق ئېلان قىلىشلىرىنىڭ

هەممىسىنى ئانىلىق مېھرى بىلەن بويسۇندۇردى. ئالا موزايغا سېرىق ياپالدەك ئاپئاق سۈت بېرەلمىگىنى بىلەن، ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپراق مېھىر بەردى. تۇجۇپىلەپ بېقىلغان ئالا موزاي بىر يىلدىن كېيىن يوغىناپ ھەقىقىي بىر غونجۇن① بولدى. خۇددى رەسىدە بولغان قىزلاردەك يېلىنى كۆتۈرۈلۈپ، تۈكلىرى پارقىرىدى، قارا تۈكلىرى قۇندۇزدەك، ئاق تۈكلىرى سۈتتەك ئىدى. بېشىدىكى قاشقىسى بىلەن قۇيرۇقىنىڭ ئۇچىدىكى بىر تۇتام ئاق چالىسى خۇددى زىبۇزىننەتتەك تۇرقىغا ئالاھىدە سۆلەت بېغىشلايتتى. ئۇزۇن تال ـ تال كىرپىكلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان چوڭ ـ چوڭ بۇلاق كۆزلىرى نازاكەتلىك مۆلدۈرلەيتتى. ھەئە، ئۇ ئىنەك بولۇش يېشىغا يەتكەنىدى.

ئالا غونجۇن غونانلىقى بىلەن خوشلىشىپ ئىنەك بولدى. تۆت يىلدا بىر قېتىممۇ قىسىر قالماي تۆتىنى موزايلىدى. تۆتىلى موزىيى ئالا ئىدى. تۆتىلى موزاينىڭ بېشىدا قاشقىسى، قۇيرۇقىنىڭ ئۇچىدا بىر تۇتام ئاق چالىسى بار ئىدى. تۆت موزاينىڭ ئىككىسى غونجۇن، ئىككىسى بۇقا ئىدى. ئىككى غونجۇننى تۆگەدۆڭدىكى تېخىچىلا كالىلىرىنى ئالا موزايلىتالماي جەرىمانە تۆلىگەن، كالا بېقىش پۇرستىگە ئېرىشەلمىگەن دېھقانلار سۈپۈرگە ئاخۇن بىلەن نۇرئىمان قۇشناچنى تەڭلىكتە قالدۇرۇپ، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ سېتىۋېلىشتى. «مەيلىغۇ بىچارىلەر، ئاز جەرىمانە تۆلەشمىدى. سايىم قاراقۇلاقنىڭ زەھىرىدىن قۇتۇلۇپ قالسا ساۋاپ بولار.» ئۇلار موزايغا چىداشمىسىمۇ شۇنداق دەپ بېرىۋېتىشتى. «بىرى ئون، ئونى يۈز بولۇپ كېتەر، ئېغىلىڭلارغا كالا، قاچا ـ چېلەكلىرىڭلەرگە سۈت ـ قايماقلار تولۇپ كېتەر» دەپ تىلەك تىلەشتى. لېكىن، ئىككى ئەركەك موزاينىڭ تەقدىرى تولىمۇ ئېچىنىشلىق بولدى.

① غونجۇن — بۇقا ئارتىلمىغان، تۇغمىغان چىشى كالا.

«ئالا بۇقىلارنى موزاي ۋاقتىدىلا پىچىۋېتىش كېرەك. ئۇنداق قىلمىساق چوڭ بولغاندا بۆكسەپ - مۆرەپ، ئىنەك كاللىلارغا قالايمىقان چېپىلىپ، ئالا موزايلارنىڭ پىلانلىق، ئىلمىي ئۇسۇلدا كۆپەيتىشىگە ۋە تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ تىنچلىقىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. بۇنىڭغا قارشىلىق بىلدۈرگۈچىلەر قاتتىق جازالىنىدۇ، جەرىمانە قويۇلىدۇ».

پەرمان ھەم قاتتىق، ھەم قەتئىي ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئىككى ئالا موزاي ئالتە ئايلىق بولا - بولمايلا تۆگە دۆڭدىكى باشقا بارلىق ئەركەك ئالا موزايلار قاتارىدا پىچىۋېتىلدى. ئۇلار پىچىۋېتىلگەن ۋاقىتتا ئاغرىق ئازابىغا چىدىمايمۇ ياكى بېشىغا كەلگەن پاجىئەلىك قىسمەتكە نارازى بولۇپمۇ ئەيتاۋۇر بىر نەچچىنى ناله - پەريات قىلغاندەك بوزلىدى. خۇددى ئوغلى ئاختا قىلىۋېتىلگەندەك ھېسياتقا كېلىپ قالغان سۇپۇرگە ئاخۇنىڭ يۇرىكى ئېچىشىپ كۆزىگە مۆللىدە ياش كەلدى. لېكىن، چاندۇرمىدى. خۇددى بارلىق دەرد - ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ، تىنمسىز پۇشۇلداپ، غۇرت - غۇرت يۇتقىنىۋاتقان ئالا ئىنەككە ئوخشاش پۇشۇلدىدى، يۇتقۇندى. كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاق بولسا خۇشاللىقتىن تىللىرىنى چاكىلدىتىپ ھېجىياتتى. قىزغۇچ شاپ بۇرۇتلىرىنى مەغرۇرلۇق بىلەن تولغايتتى. «كونىلار «بۇقىنى بۆركىرەتكەن ئىككى تاشقى» دەپتىكەن، قېنى ئەمدى ئۇلارنىڭ بۆركىرىگىنىنى بىر كۆرەي» دەپ قاقاقلاپ كۈلەتتى.

3

موزايلىرى بىلەن سۈتى ئالا ئىنەكىنىڭ داڭقىنى چىقىرىۋەتكەنىدى. پۈتكۈل تۆگەدۆڭدە ئالا ئىنەكنىڭ سۈت، قېتىق، قايماقىغا ئېغىز تەگمىگەن بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. بىر

قېتىم ئېغىز تەگكەن ئادەم خۇمار بولۇپ قالاتتى. كەنت باشلىقى سايىم قارا قۇلاق ئالا ئىنەكنىڭ سۈت - قېتىقىغا خۇمار بولۇپ قالغۇچىلارنىڭ ئەڭ كونىسى ئىدى. ئۇ ئاز دېگەندە ھەپتىدە بىر - ئىككى قېتىم سۈپۈرگە ئاخۇنلارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ بىرەر چىنە سۈت ياكى قېتىقىغا ناننى پوتەيدەك چىلاپ يەپ كەتمىسە ياكى نۇرئىمان قۇشناچىنىڭ تەملىك قوللىرى بىلەن ئالا ئىنەكنىڭ قايمىقىنى بولدى دېگۈچە سۈركەپ پىشۇرغان ھور قاتلىمىسىنى بېقىنى چىققۇدەك يېمىسە كۆنەلگۈسى ئۆيمايتتى. ئۇنىڭدىن باشقا كەنتكە يېڭا - ناھىيىلەردىن كەلگەن چوڭ - كىچىك باشلىقلار، باھالاش، تەكشۈرۈش ئۆمەكلىرى، نۇقتىغا، مەركەزلەشتۈرۈپ تۇزەشكە، يازنىڭ ئۇچ ئىشىغا يارەدەم بېرىشكە، نامراتلاردىن ھال سوراشقا، قانۇن - ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا، يېڭا ئىگىلىك ماشىنا مەشغۇلاتىنى باھالاپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا، كېۋەز قۇرتىنى تۇتۇشقا، بۇغداي مەھسۇلاتىنى باھالاشقا، بەشتە ياخشى يېڭا قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا، سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىشقا، پىلانلىق تۇغۇت دورا سايمانلىرىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا ئىشلىتىشكە رەھبەرلىك قىلىشقا... چىققان كادىرلارنى كۇتۇۋېلىشقىمۇ ئالا ئىنەكنىڭ چېلەك - چېلەكلەپ سۈتلىرى، قايماقلىرىنى بىر سائىتىمېتىر قېلىنلىقتا لەيلىتىپ ئەتكەن چايلىرى، چىنە - چىنىلەپ قېتىقلىرى لازىم بولاتتى. ئۇلار ئالا ئىنەكنىڭ سۈت، قېتىق، قايماقلىرىغا ئېغىز تەگكەچ شۇنداق ماختىشاتتىكى، ئېغىزلىرىدىن قايماقتەك يۇمشاق، سۈتتەك شېرىن سۆزلەر چېلەكلەپ تۆكۈلەتتى. كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاق بۇ ماختاش، داڭلاشلارغا كۆمۈلۈپ، تۆگەدۆڭلۇكلەرگە

ئالىيىپ قاراشقا كۆنۈپ قالغان كۆزلىرى خۇشاللىقتىن يۇمۇلۇپ كېتەتتى. بۇ ماختاشلارنى، ئاپىرىن ـ تەشەككۈرلەرنى ئاڭلاشقا ئۇ ئۆزىنى ھەقىقەتەن ھەقلىق ھېسابلايتتى. راستتە. ئۇ پۈتكۈل تۆگەدۆڭنىڭ كاللىرىنى ئالالاشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، كەنت ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ يېراق كەلگۈسى پىلانىغا كىرگۈزمىگەن بولسا، تۆگەدۆڭلۈكلەرگە شۇنچىۋالا شېرىن، ئاپئاق، قويۇق سۈت ـ قايماقلارنى ئىچىش نەدە تۇرۇپتۇ؟

بۈگۈن يېزا باشلىقى باشچىلىقىدىكى مەھەللىۋى ئوغۇتلارنى باھالاپ، ئۆلچەپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۆمىكى تۆگەدۆڭ كەنتىگە كەلگەنىدى. ئۇلار چۈشكىچە دېھقانلار ئېغىللىرىدىن چىقىرىپ، يول بويىغا تۆكۈپ، چىرايلىق چاسلاپ قويغان قىغ دۆۋىلىرىنى ئۆلچەپ، مىقدارى ۋە سۈپىتىنى باھالاشتى. چۈشتە كەنت تەرىپىدىن تەييارلانغان بىر پىيالە چايغا داخىل بولۇشتى. مانا كۈن پېشىندىن قىيىلغاندا «بىر پىيالە چاي» خېلى ئوبدان تەسىر قىلىشقان يېزا باشلىقى قاتارلىق باھالاش ئۆمىكى يۈزلىرىنى خوراز ئىڭ تاجىسىدەك قىزارتىپ، ئېگىز ـ پەس دەسسەپ، ئالىتاغىل ناخشا توۋلاشقىنىچە، چۈشتىن بۇرۇن باھالاپ ئېشىپ قالغان ئوغۇتلارنى باھالاش ئۈچۈن كېلىۋاتاتتى. ئارىدىن كىمدۇر بىرى بايامقى سورۇندا دۇتتارچىنىڭ ئوقۇغان ناخشىسىنىڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسىنى ئۇنىنىڭ بارچە توۋلاپ كېلەتتى:

خوراز جېنىدا مېكىيانىڭ تاجىسىدىن چىڭ چوقۇپ،
بوك ـ بوك ئېتىدۇيەي، بىز نېمىشقا ئەتمەيمىز...

بۇ ناخشا تۈگە ـ تۆگىمىلا يەنە بىرەيلەن ناخشا باشلىدى:

ئىككى يار تۇنقان كىشىنىڭ
ھېچنېمىدىن غېمى يوق.
ئىككى كۆزى مۆلدۈرلەپ تۇرغان بىلەن،
پۈت - قولىنىڭ جېنى يوق . . .
. . . . . .

— زۇۋانىڭنى يىغىشە ھاي! . . . بىز شوپاڭدا ئولتۇرۇۋاتمايمىز، خىزمەت قىلىۋاتىمىز خىزمەت. نېمە ئانداق پىچىۋەتمىگەن بۇقىدەك سەت بۆركىرىشىپ. . .

يېزا باشلىقىنىڭ تەئەددىسى خوددى تىنچلاندۇرۇش دورىسىدەك شاپپىدە كۆچىنى كۆرسەتتى. يول بويىدىكى دۆڭلەنگەن مەھەللىۋى ئوغۇتلارنى مېتىر قويۇپ ئۆلچەش، سۈپەت دەرىجىسىنى بېكىتىش داۋاملاشتى. مانا نۆۋەت سۈپۈرگە ئاخۇنلارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا دۆڭلەنگەن قىغلارغا كەلدى.

— ۋاھ! ماۋۇ ئىنەكنىڭ يېلىنىنىڭ يوغانلىقىنى.

كىمدۇر بىرىنىڭ ھەيرانلىق بىلەن ئېيتقان سۆزى ھاراقنىڭ تەسىرىدە كۆزىدىن تارتىپ گەدەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتكەن يېزا باشلىقىنىڭ دىققىتىنى چالغىتتى. ھويلا ئالدىدىكى جىگدە بودىمالىلىقنىڭ ئەتراپىدىكى قومۇشقا باغلاپ قويۇلغان ئالا ئىنەككە نەزەرىنى ئاغدۇردى. ئالا ئىنەك بۇ بىر توپ مېھمانلارغا ياتسىرىغان ھالدا قاراپ قويۇپ ئىرەڭسىزلىك بىلەن كۆشەۋاتاتتى. ئۇنىڭ چېلەكتەك يوغان يېلىنى ئېسىلىپ، باش بارماقتەك چوڭلۇقتىكى تۆت تال ئەمچىكى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— بۇ ھېلىقى . . .

— شۇنداق يېزا باشلىقى، بۇ ھېلىقى ئالا ئىنەك شۇ، — كەنت باشلىقى ئۆزىنىڭ بۇيۇك ئىجادىيىتىگە يېزا باشلىقىنىڭ قايتىدىن نەزىرى چۈشكەنلىكىدىن شادلىنىپ، يېزا باشلىقىنىڭ

ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋېلىپ جاۋىلداشقا باشلىدى، — بايام بىز ئېغىز تەگكەن سۆت - قېتىقلار مۇشۇ ئالا ئىنەكنىڭ سۈت - قېتىقلىرى، — ئۇ ئۆزىگە تەمەننا قويغان ھالدا ئالا كالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى، — ئالا ئىنەك ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ياۋاش، رايىش، ئىتائەتچان كېلىدۇ. ئۇلارنى قوشتىن ئېلىپ سۇرەمگە، سۇرەمدىن ئېلىپ جۇۋازغا، جۇۋازدىن ئېلىپ ھارۇغا قېتىپ، تىنىمسىز ئىشلەتسەمۇ قىلچىلىك ھورۇنلۇق قىلمايدۇ، يېتىۋالمايدۇ، تىرەجىۋالمايدۇ. قانچىلىك ساغسا شۇنچىلىك سۈت بېرىدۇ. سۈتى ھەم ئاق، ھەم قويۇق، ھەم قايماقلىق كېلىدۇ. ئەڭ ياخشى يېرى قالايمقان مۇرەپ، بۇركىرەپ كەتتىڭ مۇقىملىقىنى، تىنچلىقىنى بۇزمايدۇ، — ئۇ يېزا باشلىقىنىڭ گەپ قىلماي تۇرغىنىنى كۆرۈپ يەنە قوشۇپ قويدى، — ھاراق ئىچكەندە ئۇنىڭ سۈتىدىن بىر پىيالە ئىچىۋېتىدىغان بولسا دەرھال كەيپىنى كېسىدۇ، — ئۇ شۇنداق دېگەچ يېزا باشلىقىغا بىر چامدام يېقىنلىشىپ ئاستا سورىدى، — قانداق، ئالا ئىنەكنىڭ سۈتىدىن بىر پىيالە ئىچىپ قويامىلا شائجاڭ؟

يېزا باشلىقى ئېغىز ئېچىپ بولغۇچە ئەتراپتىكى مەستلەر ئاۋاز قوشتى:

— تازىمۇ ئۇسساپ كەتتۇق. ئىچسەك ئىچەيلى بىرەر چىنە سۈتتىن.

— ئالا ئىنەكنىڭ سۈتى راستتىنلا تەملىككەن جۇمۇ.

— مەن بۇ چاغقۇچە بۇنداق تەملىك سۈت ئىچىپ باقماپتىكەنمەن.

كەنت باشلىقى سۈپۈرگە ئاخۇنغا قاراپ بۇيرۇدى:

— جۇگۇسىلا، قاراپ تۇرماي پاكىزرەك چىنە ئاچىقسىلا.

شۇھامان سۈپۈرگە ئاخۇننىڭ ئايلى نۇرئىمان قۇشناچ ئوتتۇر چىنە سۇ كۆتۈرۈپ چىقتى. كەنت باشلىقى چىنىدىكى

سۇغا قاراپ گۆلەيدى.

— سۇنى نېمىگە ئاچقىتىلا، يېزا باشلىقىنىڭ سۆت ئىچكۈسى بار ئىكەن، ئالا ئىنەكنىڭ ئىسسىق سۈتىدىن.

— سۇنى يېزا باشلىقىغا ئاچقىمىدىم، — دەپ چۈشەندۈردى هودۇقۇپ كەتكەن نۇرئىمان قۇشناچ، — بۇ سۇدا ئىنەكنىڭ يېلىنىنى يۇيۇۋېتىپ ساغاي دەپ . . .

قۇشناچ شۇنداق دېدى ـ دە، سۇ بىلەن ئىنەكنىڭ باش بارماقتەك تۆت تال ئەمچىكىنى پاكىز يۇدى. شۇ ئەسنادا هاراقنىڭ كەيپىدىنمۇ ئەيتاۋۇر، يېزا باشلىقىغا ئۆز قولى بىلەن سۆت سېغىپ بېرىش خىيالىغا كېلىپ قالغان كەنت باشلىقى ئالچاڭلاپ بارغۇنچە قۇشناچنىڭ قولىدىكى چىنىنى تارتىۋالدى.

— نېمانچە مىسىلدايلا، ئەكەلسىلە ئۆزۈم بىر ساغاي.

قۇشناچ چىنىنى بېرىپ ئىنەكنىڭ ئايىغىدىن قويۇپ كەتتى. كەنت باشلىقى ئىنەكنىڭ ئارقىسى تەرىپىدىن ئىنەكنىڭ ئايىغىغا تىزلىنىپ چۆكتى. ئۇ چىنىنى توغرىلاپ ئىنەكنىڭ بىر تال ئەمچىكىنى سىيرىۋىدى بىر تېمىمۇ سۆت چىقمىدى. قاراپ تۇرغانلار پىخىلداپ كۈلۈشكە باشلىدى. كەنت باشلىقى ئەمچەكنى تۆۋىدىن تۇتۇپ ئىككىنچى قېتىم سىيرىدى. بۇ قېتىم پونتانەدەك جىغاپ چىققان ئاپئاق سۆت چىنىگە چۈشمەي كەنت باشلىقىنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىگە چاچرىدى. ئەتراپتىكىلەر ئاۋازلىقراق كۈلۈشكە باشلىدى. كەنت باشلىقى يۈز ـ كۆزلىرىگە چاچرىغان سۆتنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئېرتىۋېتىپ، ئۆزىنى توختىتىپ تۇرۇپ، تەجرىبىلىك سۈتچى خوتۇنلاردەك ئىنەكنىڭ يېلىنىغا يەڭگىل ئىككى ـ ئۈچنى مۇشتلاپ قويۇپ قايتا سېغىشقا باشلىدى. بۇ قېتىم بىرئاز قاملاشتى. ئالا ئىنەكنىڭ ئەمچىكىدىن پونتانەدەك جىرغاپ چىققان سۈتلەرنىڭ يېرىمى چىنىنىڭ ئىچىگە، يېرىمى چىنىنىڭ تېشىغا چۈشتى. شۇنداق قىلىپ چىنە يېرىملىشاي دەپ قالغاندا، تۇيۇقسىز ئالا

ئىنەك كەنت باشلىقىنىڭ باش ـ گەدەنلىرىگە شاتىراقلىۋەتتى. بۇ ئىش شۇنداق تۇيۇقسىز، شۇنداق تاسادىپىي يۈز بەردىكى، كەنت باشلىقى نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى دەماللىققا بىلەلمەي تۇرۇپلا قالدى. ئەتراپتىن كۆتۈرۈلگەن گۇرۇندە كۈلكە ساداسى ئۇنى تەمتىرەتتى. ئۇستۇېشىغا ئالا ئىنەكنىڭ شاتىراقلاپ قويغىنىنى سەزگىنىدە غەزەپتىن تىترەپ كەتتى. بۇ ئەدەپسىز ئالا ئىنەكنىڭ قارنىنى يېرىپ تاشلاش ئۈچۈن قولى يانچۇقىغا ئېسىۋالغان پىچاقنىڭ غىلىپىغا يۈگۈردى. شۇ دەقىقىدە يېزا باشلىقى كۈلۈپ تېلىقىپ قالغاندى. يېزا باشلىقىنىڭ كۈلكىسىنى كۆرۈپ كەنت باشلىقى تېزلا ئاچچىقىغا هاي بەردى. پەيلىدىن ياندى. بارماقلىرى تېخى غىلاپتىن چىقىشىغا ئۈلگۈرمىگەن پىچاقنىڭ سېپىدىن بوشىدى. يېزا باشلىقىنى كۈلدۈرەلىدىمۇ بولدى. بۇنىڭدىن ئارتۇق شەرەپ، ئامەت يوق. ئۇنىڭ ئۇستۇېشى بۇلغىنىپ كەتسە نېمە بوپتۇ. يۇيۇۋەتسە چىقىپ كېتىدىغۇ ناهايىتى. يېزا باشلىقى كۈلدىمۇ بولدى. بۇ قېتىمقى ئوغۇت باهالاشتا تۆگەدۆڭ كەنتىنىڭ يېزا بويىچە بىرىنچى چىقىشىدا گەپ يوق. بىر هېسابتا بۇمۇ بىر نەتىجە، شان ـ شەرەپ . . .

كەنت باشلىقى شۇ هالەتتە تۇرۇېرىش ياكى قوپۇپ كېتىش هەققىدە ئىككى تايىن بولۇپ تۇراتتى. بېشىغا يەنە شارىدە قىزىق سۇ تۆكۈلدى. ئالا ئىنەك شاتىراقلاپ بولۇپ، ئارقىسىدىن سىيىۋەتكەندى. بۇ قېتىم كۈلۈپ تېلىقمىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى.

— پاھ، ئالا ئىنەكنىڭ مۇنداقمۇ ئالاهىدىلىكى بار ئىكەن تېخى،— دېدى كىمدۇر بىرى مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا شاتىراقلاپ بۇلغۇەتكەندىن كېيىن سۈيدۈكى بىلەن يۇيۇۋېتىدىكەن ئەمەسمۇ؟

— سايىماخۇن مۇدىرنىڭ ئاغچىسىنى كىر يۇيىمەن دەپ

ئاۋاره بولمىسۇن دېگەندۇ ھەرقاچان.

ئۆيدىن يۇگۈرۈپ چىققان نۇرئىمان قۇشناچ، كەنت باشلىقىنىڭ ئوستۇبشىدىكى رەسۋاچىلىقنى كۆرۈپ ھەم خىجىل بولدى، ھەم ھودۇقتى. گۇناھكارلارچە يەرگە قارىدى.

— ۋاي خۇدايىمەي، ما سەتچىلىكنى. ئىككى كۇندىن بېرى ئىچى سۇرۇپ قاپتىكەن بۇ ئوۋاتەككۇنىڭ. ئەتىگەننىڭياقى خېلى ئوڭشىلىپ قالغاندۇ دەپتىكەنمەن. ئارقا پېشاپىنى تۇتالماس بولۇپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان. ھۇ قىلىقى سەت جۇۋاينىمەك.

نۇرئىمان قۇشناچىنىڭ بۇ سۆزلىرىدە ئۆزىنىڭمۇ، ئالا ئىنەكىنىمۇ ئاقلاش تەلەپپۇزى بار ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ھېچكىم قۇلاق سالمىدى. ئەتراپتىكىلەر تېخىچە تىلىقىپ كۇلۇۋاتاتتى. كەنت باشلىقى ئالا ئىنەكىنىڭ ئايىغىدىن غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، قورقۇنچتىن تۇگۇلۇپ كەتكەن سۇپۇرگە ئاخۇن بىلەن نۇرئىمان قۇشناچقا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ ئالايدى. ئالايدىۋۇ شۇ ھامانلا تېخىچە كۇلۇۋاتقان يېزا باشلىقىنىڭ چىرايىغا قاراپ خۇشامەتكويلۇق بىلەن چالا ئېچىلغان كېۋەزدەك ھىجايدى. ئالايغاق كۆزلىرى كۇلكىسىگە ماسلىشىپ دەسلەپ قىسىلدى، كېيىن يۇمۇلدى. كالچايغان كالپۇكلىرى ئارىسىدىن كۆك تاماكىنىڭ ئىسسىدا سارغايغان چىشلىرى تامامى كۆرۇندى.

4

كۇز كەلدى. كونىلارنىڭ تەرىپى بويىچە ئېيتقاندا سېخى كۇز كەلدى. لېكىن، كۆپ ساندىكى تۆگەدۆڭلۇكلەر كۇزنىڭ سېخىلىقىنى، خۇۋلىقىنى قىلچىلىك كۆرمىدى. تاغار ـ تاغارلاپ تېرىپ سانقان پاختىلىرىنىڭ پۇلى، ئەتىيازدا يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن قەرز ھېسابىدا يەرگە بىرتۇتاش سېلىپ بەرگەن

مەبلەغنىڭ پۇلىغا چىقىشمىدى. تېخى گەدەنلىرىدە بىرمۇنچە قەرز پۇل ۋە ئۇنىڭ ئۆسۈمى ئېشىپ قالدى. سۈپۈرگە ئاخۇنلار ئائىلىسىنىمۇ ئېغىر غەم باستى. ئالدىنقى يىللاردا ئۇ ئاشۇنداق قەرزلەرنى ئالا ئىنەكنىڭ موزايلىرىنى سېتىپ قايتۇرغانىدى. ئالا ئىنەك يەنە بوغاز ئىدى. سۈپۈرگە ئاخۇننىڭ ھېسابچە كېلەر يىلى ئۆرۈك ئالا بولغان مەزگىلدە موزايلايتتى. بىراق، كەنت باشلىقى قەرزلەرنى سۈيلەۋاتاتتى. سۈپۈرگە ئاخۇن ئالا ئىنەك موزايلىغاندا موزىينى سېتىپ قەرز تۆلەي دېسە كەنت باشلىقى نېمە دەر؟

«بۇ يىللىق قەرزلەرنى كېلەر يىلىغا سۆرەشكە قەتئىي بولمايدۇ. قەرز ئىگىلىرى قانداق قىلسا قىلىپ يىل ئاخىرغىچە قەرزلەرنى قايتۇرۇشى كېرەك. بولمىسا جەريمانە تۆلىگەننىڭ سىرتىدا جازالىنىدۇ»

پەرمان ھەم قاتتىق، ھەم قەتئىي ئىدى. ھېچكىم بويۇنتاۋلىق قىلالمىدى. بويۇنتاۋلىق قىلسىمۇ ئامال يوق. تۆگەدۆڭدە سايىم قاراقۇلاققا كىم تەڭ كېلەلىگەن. سۈپۈرگە ئاخۇنلارنىڭ ئالا ئىنىكىمۇ قەرزگە ھېسابلاندى. ئۇ كۈنى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن نۇرئىمان قۇشناچ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. جالاقلاپ تىترەيتتى. كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتاتتىيۇ، تىلى گەپكە كەلمەيتتى. سۈپۈرگە ئاخۇن بولسا بارلىق دەرد - ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇۋاتقان كالىغا ئوخشاش پۇش - پۇش تىنىاتتى. غۇرت - غۇرت يۇتقىناتتى. بىراق، ئالا ئىنەك سۈپۈرگە ئاخۇنلارنىڭ بۇ قەدىناس ھويلىسىدىن چىققىلى ئۇنىماي، خۇي - مىجەزىگە يات ھالدا تىرەجەپ تۇرۇۋالدى. كوم - كوم دۇمبالاشلارغا جاۋابەن ھەممىنى ھەيرەتتە قالدۇرۇپ ئېچىنىشلىق مۆرىدى، بوزلىدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقى كەنت باشلىقىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى كەلتۈردى. چۈنكى، ئالا ئىنەكنىڭ مۆرىشى بىلەن تەڭ كەنتنىڭ باشقا يەرلىرىدىمۇ

ئەنە ئاشۇنداق مۆرىگەن ئاۋازلا ئارقا - ئارقىدىن ئاڭلاندى. تۆگەدۆڭدىكى باشقا ئائىلىلەردىمۇ قەرزگە ھېسابلانغان ئالا ئىنەكلەر ماڭغىلى ئۇنىماي تىرەجەپ تۇرۇۋالغان، كومۇشتۇپ سېلىنغان دۇمباغا چىدىماي مۆرىۋەتكەنىدى. بۇ بوزلاشلار كەنتنىڭ تىنچلىقىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇۋەتكەنىدى.

كەنت باشلىقى بەربىر قۇدرەتلىك ئىدى. ئۇنىڭغا ئالا ئىنەكلەرنىڭ بويسۇنماسلىقىغا نېمە ئىلاجى. ئۇلار ئىگىلىرىنىڭ ھويلىلىرىدىن كەنت قورۇسىغا ھەيدەپ كېلىپ، چارشەنبەبازاردىن كەلگەن قاسساپ - بورداقچىلارغا باھاغا سۇندۇرۇلۇپ سېتىلدى. سۇپۇرگە ئاخۇنلارنىڭ ئالا ئىنىكىنى بولسا كەنت باشلىقىنىڭ رەندىلەپ قويغاندەك ئورۇق، كۆسەيدەك قاپقارا ئايالى سېتىۋالدى. كەنت باشلىقى ئالا ئىنەكنىڭ ئۇ كۈندىكى ئەدەپسىزلىكىنى كەچۈرۈۋەتەلمىسىمۇ لېكىن قاپىقى يامان ئايالىنىڭ غوغا كۆتۈرۈشىدىن قورقۇپ ھەم تۆگەدۆڭ ھەتتا پۈتكۈل يېزىغا نامى پۇر كەتكەن، ساغسا - ساغسا سۈتى تۆگىمەيدىغان بۇ كالىنى تۆگەدۆڭ تەۋەسىدىن چىقىرىۋېتىشكە چىدىماي ئىلاجسىز ماقۇل بولدى. شۇنداق قىلىپ ئالا ئىنەكنىڭ رەسمى تۆگەدۆڭدىن كۆتۈرۈلمىدى.

ئالا ئىنەكنىڭ يېڭى ماكانى — كەنت باشلىقى سايىم قاراقۇلاقنىڭ كالا ئېغىلى سۇپۇرگە ئاخۇنلارنىڭ ئۆيىدىنمۇ ھەشەمەتلىك ئىدى. لېكىن، ئالا ئىنەك بۇ ھەشەمەتلىك ئېغىلغا پەقەتلا كۆنەلمىدى. چۈنكى، ئېغىل ھەشەمەتلىك بولغىنى بىلەن تېگى پات - پات چۈشەك تاشلاپ قورۇقدالمىغانلىقى ئۈچۈن مىجىلداپ كەتكەنىدى. ھەر كۈنى كەچتە كىپەك - قوناق ئۈنى راسا ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن بىر سېۋەت ئاق ساماننىڭ ھەلىپىگە كۆنۈپ قالغان ئالا ئىنەككە بۇيەردە ئايرىم ھەلەپ بېرىلمىدى. بېرىلگەن ھەلەپلەرمۇ ئۇنىڭ يېڭى ھەمراھلىرىدىن — كەنت باشلىقىنىڭ بورۇنقى خۇيلۇق،

ئوسكەك، تەپكەك. ئاچ كۆز ئالا ئىنەكلىرىدىن ئاشمىدى. ئەكسىچە ھەر كۈنى ئەتىگىنى بىر چېلەك سۈت سېغىلىدىغان ئادەت بۇزۇپ تاشلىنىپ ئىككى چېلەك سېغىلدى. كەنت باشلىقىنىڭ ئورۇق، قارا ئايالى ئۇنىڭ يېلىنى تۇڭگە يوغان ئىككى چېلەكنى قويۇۋېلىپ، چېلەك توشقۇچە ئاچ كۆزلۈك بىلەن ساغاتتى. سۈت چىقمىغانسېرى يېلىنىنى كوم - كوم مۇشتلايتتى. باش بارماقتەك تۆت تال ئەمچىكىنى بىر غېرىچ - بىر غېرىچ چوجايتتى. ئالا ئىنەك ماغدۇرسىزلىنىپ، پۇت - قوللىرى سىيقىراپ كېتەتتى. ئۇ نۇرئىمان قۇشناچىنىڭ دوستلارچە مېھمىبانلىقىنى، كۆيۈنۈشلىرىنى بۇيەردە قىلچىلىك ھېس قىلمىدى. كەنت باشلىقى ئۇ كۈنكى رەسۋاچىلىقىنى تېخىچە ئۇنتۇيالمىغانىدى. گەرچە ئۇ كۈندە ناشتىلىقىدا ئالا ئىنەكنىڭ سۈتىنى چىنە - چىنىلەپ گۈپۈلدىتىپ ئىچكىنى بىلەن، ئالا ئىنەككە ئاداۋەت بىلەن ئالىيىپ قارايتتى. قورساق كۆپۈكىنى قانداق چىقىرىش ئۈستىدە باش قاتۇراتتى. ئۇنىڭ ئاچ كۆز، قاپىقى يامان ئايالى بولسا ئالا ئىنەكىكە قورسىقى تۇيغۇدەك ئوت - چۆپ، يەم - ھەلەپ بېرىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەي، ئالا ئىنەكنىڭ سۈتىنىڭ تارتىلىپ كېتىپ بارغانلىقىدىن، سۈتىنىڭمۇ ئىلگىرىكىدىن سۈيۈلۈپ، قايمىقىنىڭ ئازلاپ كېتىپ بارغانلىقىدىن ۋايسايتتى، غۇتۇلدايتتى، سايىم قاراقۇلاققا دادلايتتى.

دۈمبىسىدە تۇخۇم قويسا توختىغۇدەك سەمرگەن ئالا ئىنەك يېڭى خوجايىنىنىڭ ھويلىسىدا ئاستا - ئاستا ياداشقا - ئورۇقلاشقا باشلىدى. ئۇ ئەھۋال كەنت باشلىقىنىڭ بىردىنلا دەققىتىنى تارتتى. چېلەك توشقۇدەك سۈت ساغالماي جۈدۇنى ئۆرلەپ قالغان ئايال خوجايىن ئېغىلىنىڭ ئىشىكىگە تىرەپ قويغان غۇلدا بىلەن ئالا ئىنەكنى ھارغۇچى دۈمبالاپ دەردىنى چىقاردى. تاياق ئالا ئىنەكنىڭ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. شۇ

كېچىسىلا ئالا ئىنەك موزاي تاشلىۋېتىپ قاراپ ئولتۇردى. بۇ پېشكەللىك كەنت باشلىقىنىڭ تېخىمۇ بەك ئوغىسىنى قاينىتتى. ئۇ قاپىقى يامان ئايالىغا ھېچنېمە دېيەلمىگىنى بىلەن ئالا ئىنەكنى موزاي تاشلىۋەتكەنلىكتە ئەيىبلەپ راسا دۇمبالىدى. بۇ قېتىمقى دۇمباشلاشتىن ئالا ئىنەك ئۆزىنى پەقەتلا ئەپقاچمىدى. لېكىن، بارلىق دەرد - ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇۋاتقاندەك ئىلگىرىكىدىن بەكرەك ئېغىر - ئېغىر پۇشۇلدىدى. غۇرت - غۇرت قىلىپ يۇتقۇندى. تال - تال كىرپىكلىك چوڭ - چوڭ كۆزلىرىدىن سۇس بىر يېشىل نۇر دەقىقە ئىچىدە يېنىپ ئۆچتى.

ھەئە، ئالا ئىنەكنىڭ يا سۈتىدىن، ياكى موزىيىدىن پايدىلىنىش ئۈمىدى پۈتۈنلەي يوققا چىققان كەنت باشلىقىنىڭ ئاشۇ كۈنى ئالا ئىنەك تۈپەيلى يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىدىكى رەسۋاچىلىقتىن يۈرىكىدە قېپقالغان ئاداۋەت ئوتى قايتىدىن يالقۇنجىدى. «ئالا ئىنەكنى جازالاش كېرەك. شۇ ئارقىلىق بارلىق ئالا ئىنەكلەرگە ئىبرەت قىلىش كېرەك.» ئۇ شۇنداق ئويلىۋىدى كۆڭلى بىردىنلا ۋاللىدە يورۇپ كەتتى. بۇ يىل روزى ھېيت بىلەن چاغان تەڭ كەلدى. ئۇ ھەر يىلىى مۇشۇنداق ھېيت - بايراملاردا ئوچ - تۆت قوينىڭ مېھىرىدىن كېچىپ، يېزا ۋە ناھىيىدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنى يوقلايتتى. ئۇلارغا ھېيت - بايراملىق كىرگۈزەتتى. مانا بۇ يىل ئىككىلا ھېيت - بايرام تەڭ كەلدى. بۇ بەلەن پۇرسەت. قوي ئۆلتۈرىمەن دەپ يۈرگۈچە، دۇنيادىكى بارلىق كالىلارنىڭ رەزىلى بولغان مۇنۇ ئۆلۈمتۇك ئالا ئىنەكنى ئۆلتۈرۈپ، گۆشىنى سوۋغا قىلسا بولىدىغۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ بىرىنچىدىن ئالا ئىنەكنى جازالاش، ئۆچ - ئەنتىنى ئېلىۋېلىش مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. ئىككىنچىدىن، باشلىقلارغا ھېيت - بايراملىق كىرگۈزەلەيدۇ. كونىلارنىڭ بىر چالمىدا ئىككى پاختەك سوقۇش

دېگىنى مانا مۇشۇ. ئېخ! بۇ جاھاندا سايىم قاراقۇلاقتىنمۇ ئەقىللىق ئادەم بارمىدۇ - ھە!

مەسلىھەت پىشقانىكەن ئىشنى كەينىگە سۈرەشكە بولمايدۇ. روزى ھېيت بىلەن چاغانغا ھەپتىلا كۇن قالدى. تېزرەك جۆنەش كېرەك. ئۇ كەنتنىڭ بىر قانچە كادىرلىرىنى ئالا ئىنەكىنى ئۆلتۇرۇشكە يارەملىشىشكە چاقىردى. ئالا ئىنەك ئۇنىڭ بۇ نامەردلەرچە پەيلىنى ئاللىبۇرۇن تۇيۇپ بولغانىدى. شۇڭلاشقا ئۇ پەقەتلا تۇتۇق بەرمىدى. ئۆلۈم ئالدىدا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم جان تالىشىپ تىركەشتى. تىركەشكەندىمۇ كالىلىق تەبىئىتىگە — ئاشۇ رايىش، ياۋاش، ئىتائەتچان، مۆرىمەس دېگەن تەبىئىتىگە يات ھالدا قاتتىق تىركەشتى. بۇ ھال كەنت باشلىقىنىڭ ئوغلىنى قاينىتىۋەتتى. «ھۇ، لەنتى كالا، سەن تېخى مەن بىلەن ئېلىشماقچىمۇ؟ سەندەك بىر ئالا ئىنەككە كۇچۇم يەتمىسە سايىم قاراقۇلاق بولماي كېتەي ئىلاھىم» كەنت باشلىقى ئەتراپىدىكىلەرگە:

— كېلىڭلار تام تۇۋىگە قاپسۇلىپ تۇرۇپ، ئىككىيلەن ئىككى مۇڭگۇزىدىن، قالغان تۆتەيلەن تۆت پۇتىدىن تەڭ تۇتۇپ يېقىتايلى.

بۇيرۇق بىلەن تەڭلا ئالتە ئادەم ئالا ئىنەككە بىراقلا تاشلاندى. ئالا ئىنەك ئەڭ ئاخىرقى كۇچىنى يېغىپ تىركەشتى ۋە خۇددى نەرە تارتقاندەك دەھشەتلىك مۆرىۋەتتى. ئۇنىڭ مۆرەشلىرى كەنت باشلىقىنىڭ نېرۋىسىنى قوزغاپ، خۇددى پىچاق تىققاندەك مېڭە - مېڭىسىگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى. تۆگەدۆڭدە قايسى بىر كالا كەنت باشلىقىنىڭ ئالدىدا بۇنداق مۆرىگەن دەيسىز. ئۇ كالىلارنى مۆرەتمەسلىك، كەنتنىڭ تىنچ، خاتىرجەملىكىنى ساقلاش ئۈچۈن، ياۋاش كالىلارنىڭ نەسلىنى تاللاپ ئالالاشتۇرغان. ئەركەكلىرىنى پىچىۋەتكەن ئەمەسمىدى. كۆرۈڭ مۇنۇ رەزىل كالىنىڭ سەت مۆرىشىنى.

ئالا ئىنەكىنىڭ مۇرىشى بىسىلماي تۇرۇپلا، كەنت مەسچىتىنىڭ مۇنارىسىغا ئورنىتىلغان يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانىيىدىن مۇڭلۇق ئەزان ئاۋازى ياڭرىدى. ئالا ئىنەكىنىڭ مۇرىشىدىن غەزەپلىنىپ مېڭىسى قوچۇلۇپ كەتكەن باشلىقىنىڭ قۇلىقىغا، بۇ ئاۋاز مىڭلىغان كالىلارنىڭ مۇرىشىدەك دەھشەتلىك ئاڭلاندى ـ دە، جان ئاچچىقىدا، كالىنىڭ بىر مۇڭگۈزىگە مەھكەم ئېسىلىپ تۇرغان مۇئاۋىن كەنت باشلىقىغا ۋارقىرىدى:

— جۇگۇسىلا، دەرھال بېرىپ تەكشۈرسىلە، كىمنىڭ كالىسى ئۇ شۇنچىۋالا ھۆركىرىگەن؟

— ئۇ كالىنىڭ ئاۋازى ئەمەس، — دەپ چۈشەندۈردى مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قىستاپ كەلگەن كۆلكىسىنى يوشۇرۇشقا تىرىشىپ، — ئۇ مەھەللە مەسچىتىنىڭ كانىيىدىن چىقىۋاتقان ئەزان ئاۋازى.

— ئەزان ئاۋازى؟ — كەنت باشلىقىنىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىدى، — كالىلارنىڭ مۇرىشىنى توسىيالمايۋاتقاندا، كاناي بېكىتىپ ئەزان توۋلامدىكەن تېخى. جۇگۇسىلا، بېرىپ ئىماماخۇنۇمغا دېسىلە، مەسچىتنىڭ كانىيىنى دەرھال ئېلىۋەتسۇن. بولمىسا كەنتنىڭ تىنچلىقىغا، مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزگەنلەر قاتاردا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

مۇئاۋىن كەنت باشلىقى ئالا ئىنەكىنىڭ خۇددى بۇقىلارنىڭكىدەك ئۇچلۇق مۇڭگۈزىنى قويۇۋېتىپ سىرتقا يۈگۈردى. ئالا ئىنەك بىر مۇڭگۈزىگە چۈشكەن كۈچ يەڭگىللىشى بىلەن قايتىدىن جانلاندى. كەنت باشلىقى ئۆزى يالغۇز كالىنىڭ ئىككى مۇڭگۈزىنى مەھكەم تۇتالماي تېرىكتى ـ دە، غىلاپتىن خەنجىرىنى چىقىرىپ، دەستىسى بىلەن ئالا ئىنەكىنىڭ بېشىغا بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. ئاغرىق ئازابىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ئېيتاۋۇر ئالا ئىنەكنىڭ ۋۇجۇدى غەيرى بىر كۈچتىن

لەرزىگە كەلدى. تال - تال كىرپىكلىرىڭ چوڭ - چوڭ كۆزلىرىدىن سۇزۇك يېشىل نۇر چاقنىدى. كالا بارلىق كۈچىنى يىغىپ شۇنداق بىر سىلكىندى - دە، ئۇچلۇق مۇڭگۈزىنى كەنت باشلىقىنىڭ كۆكرىكىگە توغرىلىدى. شۇ دەقىقىدە كەنت باشلىقىمۇ قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن خەۋپىنىڭ تۇرتكىسىدە قولىدىكى خەنجەرنى كالىنىڭ بوينىغا غەزەپ بىلەن سانجىدى. خەنجەرنىڭ ئۈچى بىلەن كالىنىڭ ئۇچلۇق مۇڭگۈزى رەقىپلىرىنىڭ مۆلچەرلەنگەن ئەجەللىك يېرىگە تەڭمۇ تەڭ سانجىلدى. كەنت باشلىقىنىڭ قولىدىكى خەنجەر ئالا ئىنەكنىڭ بوينىغا سىڭىپغىچە پاتقانىدى. ئالا ئىنەكنىڭ ئۇچلۇق مۇڭگۈزىمۇ كەنت باشلىقىنىڭ كۆكرىكىگە تۇڭنىڭچە پاتقانىدى. كەنت باشلىقىنىڭ بىر قولى پېچاقنىڭ سىڭىپدە، بىر قولى كالىنىڭ مۇڭگۈزىدە بولۇپ، كۈچلۈك بارماقلىرى مەھكەم كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئالا ئىنەكمۇ ئۇچلۇق مۇڭگۈزىنى كەنت باشلىقىنىڭ كۆكرىكىگە تىرىگىنچە بارلىق ۈجۇدى بىلەن تامغا نىقتاپ تۇراتتى.

كەنت باشلىقىنىڭ ئېچىنىشلىق پەريادىن كالىنىڭ نالىلىك مۆرىشى تۆگەدۆڭنى لەرزىگە كەلتۈرگەنىدى. كالا بولسا ئەسەبىي بىر كۈچىنىڭ تۇرتكىسىدە توختىماي مۆرەيتتى: مۆ! مۆ! -مۆ! ! !

1998 - يىل، سىنتەبىر، يەكەن.

[General Information]
书名=沉默的大地　维吾尔文
SS号=40300808